



કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ !

આપ જૈનશાસનના સ્તંભ છો. આપના શુભો વર્ધુનાતીત છે. આપે ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળને પ્રતિબોધ આપી ભૂમંડળને જિનપ્રસાદોથી અલંકૃત કરાવી ભવ્યજનો ઉપર અત્યંત ઉપકાર કર્યો છે. સિદ્ધહિમ-શબ્દાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, જ્ઞાનોનુશાસન, ત્રિપિટિશાસ્ત્રાકાષ્ટરૂપ ચરિત્ર, પરિશિષ્ટપર્વ, ચોગસાચ, પ્રમાણુભીમાંસા, સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વા-શ્રયકાવ્ય, અભિધાનચિંતામણી, નિધાંટકાપ, અનેકાર્યકોષ, દેશીય નામમાળા વિગેરે આપની દેહધારી પ્રતિભાસમાન અનેક મન્યો આપની સાહિત્યસેવાના પુરાવારૂપ છે એતદેશીય તેમજ પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનો આપની ઉપરોક્ત કૃતિકલાપનો અભ્યાસ કરી મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે અને સાક્ષાત્ વાગ્દેવતાના અવતારરૂપી ગરુડી હૃદયકમળમાં સ્થાપન કરી આપને નિરંતર અર્ધ્ય આપે છે. અમારાથી આપનું ઋણુ કોઈ પણ પ્રકારે ફેડી શકાય તેમ નથી છતાં પણ 'ફૂલ નહિ, તો ફૂલની પાંખડી' સમાન આ લઘુ ગ્રન્થ આપના કરકમલમાં અર્પણુ કરી કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

લિ० આપનો સદાનો દાસ
સેવક નવાજ સારાભાઈ મણીજીભાઈ.

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧ સમર્પણ	૩
૨ નિવેદન	૫-૬
૩ શ્રીવિજયતીતિસૂરીશ્રીની હુંક શ્રવણપ્રભા	૭-૪૭
૪ કુમારવિહારપ્રશસ્તિના અર્થોની સૂચિ	૪૩-૪૫
૫ સોમપ્રભાસૂરિકૃત શતાર્થોની સૂચિ	૪૬-૪૭
૬ અધિષ્ઠાયકાષ્ટકની નહેરખખર	૪૮
૭ પ્રસ્તાવના	૪૯-૬૦
૮ શ્રી જ્ઞાનચિત્રકલ્પદ્રુમની નહેરખખર	૬૧-૬૨
૯ પ્રાચીન સ્તોત્રસંગ્રહ ભાગ ૧માંની નહેરખખર	૬૩-૬૪
૧૦ શ્રીવર્ધમાનગણિપ્રણિત ધોરશોક્તર શતાર્થવિભૂષિત કાવ્યમ્	૧-૬૪
૧૧ પદ્યાર્થકાવ્યમ્	૬૫-૬૬
૧૨ અનુલોમપ્રતિલોમશ્લોકઃ	૬૭
૧૩ શ્રોતોમગ્રમસૂરિપ્રણિત સ્વોપજ્ઞવૃત્તિવિભૂષિત શતાર્થવાક્યમ્	૬૮-૧૩૪
૧૪ શ્રીવર્ધમાનગણિવિરચિત ૧૧૬ અર્થવાળા કાવ્યનું ભાષાંતર	૧૩૫-૧૭૫
૧૫ પંચાર્થ કાવ્યનું ભાષાંતર	૧૭૬-૧૭૭
૧૬ અનુલોમપ્રતિલોમ શ્લોકનું ભાષાંતર	૧૭૮
૧૭ શ્રી સોમપ્રભાચાર્ય વિરચિત શતાર્થ કાવ્યનું ભાષાંતર	૧૭૯-૨૩૨

शुद्धपत्रकम् ।

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धिः	शुद्धिः
		प्रस्तावनायाः ।	
५१	१७	हसः	है
५९	१६	सम्यगामभावगहेन	सम्यगामभावगहेन
५९	१८	अणत्वं कीस	अणत्वं कीस
५९	१९	मुद्रिका	मुद्रिका
		मूलग्रन्थानाम् ।	
१	६	प्रशस्त्यन्तर्गत	प्रशस्त्यन्तर्गत
५	७	सस्व	सस्व
९	२१	युगलिक	युगलिक
११	१	रतमुखः	रतिमुखः
१३	३	चकीर्यः	चकीर्यः
१७	२२	परधार्मिकदर्प्य	परधार्मिकदर्प्य
२९	१५	भाग्मट	श्रीमद्-भाग्मट
३१	२०	शनधर	शनधर
३१	११	शनधरण	शनधरेण
३५	५	[विवुध	विवुधश्रीह
३७	७	कीदृशा	कीदृशो
३७	७	प्रकृतः	प्रकृतिः
३७	९	भ्रमणात्	भ्रमणात्
३९	५	तस्करः	तस्कर-
४०	१	धत्त	धुत्त
४०	८	धतिभिः	धुतिभिः
४०	८	धत्त	धुत्त
४०	१८	धतिभिः	धुतिभिः

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धिः	शुद्धिः
४१	४	अनुनि	अति
४४	१४	धत्तं	धुत्तं
४४	१५	धत्तः	धुत्तः
४८	७	चित्तमभि	चित्तमभि
४९	३	धर्पणात्	धर्पणात्
४९	२१	अतिभिः	धुतिभिः
५०	४	वर्णनम्	वर्णनम्
५०	१४	चन्द्रोऽभि	चन्द्रोऽभि
५१	१४	अतिभिः	धुतिभिः
५६	१०	अतधरेः	धुतधरेः
५७	३	सोऽह	सोऽह
५७	६	धारोपित	धारोपित
७८	१४	प्रमथ	प्रथन
८१	२१	मोह	मोह
८७	७	न्यमेकं	न्यमेकं
८९	(टिप्पणके)	वाल	वाल०
८९	"	तथा या	तथा वा०
९४	९	बद्रः	भद्रः
९६	१५	शब्दा	शब्दो
९८	१७	' अशदेव ! '	' अशदेव '
१०१	८	सिद्धसूरे !	सिद्ध ! सूरे
१०८	१३	भगः-गति	भगमः-अगति
११२	१९	(भमि. २.	(भमि. २.
११३	३	वीरोच्छ्वं	वीरोच्छ्वं
११७	१९	इति इयति	इयति इति

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
१२०	१	शृषि	तृपापहः
१२०	१७	'सिद्धसूरे !' सिद्धसेनदिवाकर ।	सिद्धसूरे-सिद्धसेन- दिवाकरे
१२२	१०	भतेः	भुतेः
१२३	३	पटिममप्रकृष्ट	पाटनपरिष्टप्रकृष्ट
१२३	१५	ध्वन्यसे !	ध्वन्यते ।
१२५	१	श्रीअजयसिंहसूरिः	श्रीअजयसिंहदेवः
१२५	११	इत्यर्थः ।	इत्यर्थः ।
१२५	२०	रेव	रेप
१२७	१५	श्रीअजयदेवः—	श्रीअजयपालदेवः—
१३१	१०	क्षान्ति	क्षान्ति
१३२	२१	निमित्त	निमित्ति
१३४	४	श्रुतुकर्मणे	श्रुतुकर्मणे
		भाषान्तरस्य ।	
१५९	१	मनास भूमि	मनासभूमि
१५९	२	रुच्छासै	रुच्छासै
१५९	९	नीतोऽग्रा	नीतोऽग्री
१८४	(टिप्पण)	ध्यान विज्ञान मास्तिक्य	ज्ञानं विज्ञान-मास्तिक्यं
१९४	..	साधीया	साधीया
१९८	१३	यदेकेनै तस्मिन्	यदेकेनैतस्मिन्
२०५	(टिप्पण)	मन्दं औमाभ्यां	मन्दमौमाभ्यां
२२४	११	माणिद्या	माणिक्य
२२४	१७	शृपतिगेत्रे	शृपतिभेजे

પ્રાતઃસ્મરણીય પંડિતપ્રવર બાલબલ્યારી જૈનાચાર્યો અને ધર્મધુરંધર સાધુવરોએ રચેલી સાહિત્યની અમૂલ્ય કૃતિઓનો સંગ્રહ મારી અન્યાવલિના બીજા પુણ્યતરીકે જનતાસમક્ષ રજૂ કરતાં આજે મારા આત્માને જે અનહદ આનન્દ યદ્ય રહ્યો છે, તે તો માત્ર અનુભવી સકાય : કહી સકાય નહિ !, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતિએ આ અન્યરત્નને સર્વાંગ સમ્પૂર્ણ અને સુંદર જનાવવાનો મુયશ પૂ. પાં. દક્ષિણ વિહારી મુનિરાજ શ્રીઅમરવિજયજી મહારાજના પરમવિતેય બાલબલ્યારી વિદ્વત્ત ગુરૂદેવ શ્રીમત્ ચતુરવિજયજી મહારાજનાજ્ઞાન અને શ્રમને કાળે જાય છે.

આ અનેકાર્થ સાહિત્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની બાવના એ ત્રણ વર્ષથી થયેલી, ગત ચતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજને તે સમ્મન્ધે વાત કરતાં તેના પ્રકાશનના કાર્ય માટે ઉપદેશ આપીને આર્થિક મદદ અપાવરાવી અને પૂજ્ય ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા મારા દરેક અન્યપ્રકાશનના કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે સહાયતા કરનાર પાટણ ગિરાંજના વયોવૃદ્ધ ગુરૂદેવ પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન શ્રી ચતુરવિજયજીના પરમવિતેય વિદ્વદ્ગમાન્ય પૂ. ગુરૂદેવ શ્રીપુણ્યવિજયજીની સંજ્ઞાતીત સહાયથી આજ પ્રત્યક્ષરૂપે એ બાવના ફળી.

તેઓશ્રીની નિખાલસતા વિગેરે ગુણોથી આકર્ષાઈને મહી આવી તેટલી તેમના જીવનની રૂપરેખા દોરવા અને તેને ચિરસ્થાયી રાખવા આ અમૂલ્ય અન્યરત્નની સાથે તેને તેમની સંમતિ વિનાજ જોડી દેવામાં આવે છે તે માટે તેઓશ્રી ખાસે ક્ષમા માગ્યું છું.

પ્રસ્તુત અન્યમાં ગુર્જરભૂમિમાં અહિસાના ખીજને ઓતપ્રોત કરવાના કારણભૂત પરમાર્થત કુમારપાલ ભૂપતિની તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવની વિનંતિથી સિદ્ધહેમચ્ચાકરણના-કર્તા કલિકાલસર્વગ્રાહી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય શ્રીવર્ધમાનગણિની એકની એક કૃતિ તથા તેમના સમકાલીન શ્રીસોમપ્રભસૂરિની વિદ્વાતાભરી કૃતિ અને ખીજ અગ્રાત વિદ્વાનોની અત્યારસુધી અમુદ્રિત રહેલી કૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ વિષે વિશેષ જાણવાન્નેમ હકીકત તો પ્રસ્તુત સમ્પાદકની પ્રસ્તાવનામાંથી મળી રહે તેમ છે.

આ પુસ્તક કલિકાલ ભગવાન સર્વગ્રાહી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને એજ કારણે સમર્પિત કરાયું છે કે-તેજ પુણ્યપુણ્યની નિર્મલ કૃતિના સાહિત્યસાગરમાંથી આવા અનેકાથ અન્યરત્નોની ઉત્પત્તિ મુખ્યત્વે થએલી છે.

આ નિવેદન પુરૂષર્તા પહેલાં મારા સ્વર્ગસ્થ ચિરંજીવી ભરત-કુમારનું મને સ્મરણ મધ આવે છે, કારણ કે જે દિવસે આ અન્ય રત્નને મેં છપાવવાની શરૂઆત કરી હતી તેજ દિવસે તેનો જન્મ અને આ નિવેદન લખું છું તેજ દિવસે તેનું અવસાન મને મૃત્યુના આપે છે કે કર્મસત્તા બહુજ બલવાન છે. માટે સારા કાર્યોને જલ-દીથી પુરા કરવાની ઠાગજી રાખવી જોઈએ.

પ્રાન્તે આ પાછીના મારા તરફથી ચાલુ થએલી આ અન્યા-વલિના ખીજ પુષ્પોની જાહેરાત આ અન્યમાં આપેલી છે તે તથા આ અન્યોનો આદર પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનો દ્વારા રીતે કરે છે તે આ પુસ્તકના પાછગના ભાગમાં આપવામાં આવેલા "નૈનસ્તોત્ર સદૌહ ભાગ ૧લા"ના અભિપ્રાયો વાંચવા માટે વાંચકોને બલામજૂ કરી વિરમું છે.

ૐ

શ્રી ગિરનારાદિ પ્રાચીનજૈનતીર્થોદ્ધારક આચાર્યદેવ
શ્રીવિજયનીતિસૂરિછની

કંક

જીવન પ્રભા.



આમુખ.

સ

ખ્યાબંધ મહાત્મા પુરુષો કે જેમાંના દરેકે કાર્મ મહાન ઉદ્દેશ પૂર્વક કામ કર્યું છે. અને સમાજની માનસિક તેમજ નૈનિક દશામાં સુધારો કર્યો છે. તેમના જીવનચરિત્રામાં જોટલી પ્રૌઢતા રહે છે તેવી પ્રૌઢતા કલ્પીત ચરિત્રોથી નથી ચતી.

ઉત્તમ પુરુષોના જીવનચરિત્રનો અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ, ધર્મ પ્રત્યે ઉંચ વિચારો, તેઓના પ્રત્યે બહુમાન અને ચારિત્ર્યની ખીલ-વણી એ સર્વ અને છે. ઉત્તમ જીવનચરિત્રો એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. આરીસા વડે પોતાના ચહેરામાં ડાઘ જણાતાં મનુષ્ય તે ડાઘને કાઢી નાખે છે. અને ચહેરા સાફ કરે છે, તેમ ઉત્તમ ચરિત્રરૂપ સ્વચ્છ આરતી વડે પોતાના દોષોને ટાળવા તથા ગુણરૂપ વનને વિકસાવવા જાગૃત થવાય છે. જે કામ ખાલી ઉપદેશથી નથી બનતું તે કાર્ય ઉત્તમ જીવનચરિત્રો સહેજે પાર પાડે છે.

જે માટીના શરીરમાં સર્વ શક્તિ વ્યાપી રહી હતી તે માટીનો ચેતન ઉડી જતાં ધૂળ થઈ જાય છે. પરંતુ યુગો સુધી તેમના સમ્મારિત્ર્ય દ્વારા પ્રકાશિત થએલી નૈતિક અને બૌદ્ધિક સત્યોની પરંપરા, મહત્તા અને ગૌરવના માર્ગ પર દિવ્ય પ્રકાશ આપ્યા કરીને બીજા માણસોને પણ તે સ્વર્ગીય માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્રો બતાવી આપે છે કે એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન પ્રયાસવડે ક્રમે ક્રમે કેટલી હદ સુધી ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જઈ શકે છે. અને કેટલી સુંદર અસર ઉપજાવે છે તથા ધર્મ અને તીર્થનું કેટલું મહત્ત્વ વધારી શકે છે. તે હકીકત શ્રીમાન જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયનીતિસુરિજીના જીવનચરિત્રથી સાફ જણાઈ આવે છે. અરતુ! હૃ શાન્તિ:

પરમપૂજ્ય પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય દેવેશ ૧૦૦૮
શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ



શ્રીગિરનારાદિ પ્રાચીન જૈન તીર્થોદ્ધારક તથા પ્રાચીન જૈન
સાહિત્ય પ્રકાશન કાર્યમાં અનન્ય સહાયક અને ઉત્તેજક.

બાળબ્રહ્મચારી-

શ્રીમાન્ વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની દુક જીવનપ્રભા



ગતનું શ્રેય કરનાર અને જગતના જનોને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુઓ આપી બધા ભ્રમણના ફેરા દાખનાર શ્રી-તીર્થંકરદેવોને હું પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરું છું.

જેઓ સર્વના કિરણોની આકૃષ્ટ પોતાના શુદ્ધ જીવન રૂપ કિરણોથી અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરે છે અને સમગ્ર તરવનો પ્રકાશ કરે છે, એવા શ્રી સદૃશ્ય દેવને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

જે વિદ્વાનોના મુખ સરોવરમાં રાજહંસી સમાન કીડા કરનારી તથા ઉજ્જવળ કાંતિવાળી અને સંસારના તાપને દૂર કરવામાં સજ્જ સરિતા સમાન છે તે શ્રીમતી સરસ્વતી દેવી સદા જ્યવંતા વર્તે.

જીવનની ઉજ્જવળતા એજ છે કે જીવનમાંથી મેલનો નાશ થયો હોય, મોહરાજને દેશવટે દીધો હોય અને આ અસાર સંસારની માયા ઝાંઝવાના જળ જેવી ■ એવો ખરો આભાસ અંતઃકરણમાં થયો હોય એવી સ્થિતિએ પહોંચેલ જીવનને વિરાગી એટલે રાગ રહિત જીવન કહેવાય છે. આવી સ્થિતિએ પહોંચેલ મનુષ્ય અન્ય જનોનું જીવન સુધારી શકે છે, અને પોતાના જીવનની પ્રભાનો પ્રકાશ પાડી સમાજને ઉચ્ચ માર્ગે આકર્ષે છે. ઉચ્ચ કાર્યોમાં તેનું જીવન દર્શાત રૂપ થઈ પડે છે. કેમ કે બ્યવહાર દ્રષ્ટિ અનુકરણીય છે. બાળકો

વડીલના આચરણ શીખે છે. વડીલોના વર્તનનું અનુકરણ કરે છે. વડીલોની કીર્તીનો પ્રકાશ પાડે છે. આવા સંજોગોમાં કુમળા મગજમાં જે મંરકાર સ્થાયી થાય છે. તેજ તેના જીવનની રેખા અને છે તેથીજ પવિત્ર જીવનચરિત્રો મનુષ્યને પવિત્ર થવાને ખાસ જાણુવા-વાંચવા-જરૂરના છે.

મહાન પુરૂષના જીવન પણ ક્રમે ક્રમે ચલતાં છે કે ઉત્તમોત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી સામાન્ય વ્યક્તિને આવા જીવનથી પોતાનો માર્ગ સુઝે છે. દરેક તીર્થંકર ભગવાન પણ પ્રથમના ભવમાં એક સામાન્ય વ્યક્તિ હતા. પરંતુ પોતાના વર્તન, વિચાર અને આચરણમાં જેમ જેમ નિઃસ્વાર્થ ઉપયોગી પવિત્ર રજકણો ભરાતા ગયા તેમ તેમ જીવનની દિશા નિર્માળ થતાં અમુક ભવે કૃતકર્મેનો ક્ષય કરી પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા. આવું ઉત્તમ જીવન સંપાદન કરવામાં ધણા આવરણો આવી નડે છે. અને ધણી કસોટીમાંથી પસાર થયા બાદજ તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે. તે કસોટીનો કસ તે નિર્માળ જીવનની પ્રભા છે.

અહિં જે મહાપુરૂષનું જીવન-ચરિત્ર લખવાનું છે. તે જીવન પણ સંસારી પણામાં મંસાર ચક્રમાંથી પસાર થતું સ્પષ્ટ થાય છે.

શ્રીમાન વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજનો જન્મ કાઠીયાવાડમાં આવેલ વાંકાનેર શહેરમાં આબરૂદાર દયાશ્રીમાણી શેઠ કુટુંબમાં શ્રીયુત કુલચંદ્રભાઈ નેણશીને લાં ચોથીબાઈ માતાના ઉદરથી સંવત ૧૯૩૦ ના પોષ સુદ ૧૧ને દિવસે થયો અને તેઓશ્રીનું નિહાલચંદ્ર એવું નામ રાખ્યું. પૂર્વ કર્મના યોગથી સદ્ગુણી ઉચ્ચ કુલમાં જન્મ ધારણ થાય છે. આર્થ દેશ, ઉત્તમ કુળ, જૈન ધર્મ એવી ઉત્તમ સામગ્રી મળવી દુષ્કર છે. આપણા કયા નાયકને એ સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ હતી.

નિહાલચંદ્રભાઈને ખીજા ત્રણ ભાઈઓ અને એ બહેનો હતી એટલે તેમની બાળવય બહેનો કુટુંબમાં પસાર થઈ હતી. બાળવયમાં તેમને કોઈની સાથે વધારે પડતું બોલવું કે અન્ય છોકરાઓની સાથે રમતગમતમાં દાખલ થવું એ આદત બીજકુલ નહોતી. લગભગ છ વરસની ઉંમર ચતાં વાંકાનેર તાલુકા સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા. એટલી નાની વયમાં જૈનશાળામાં જૈન ધર્મનું શીક્ષણ લેવા પણ દરરોજ સવારમાં વહેલા દાખલ થઈ જતાં. કુશાલ, સુદિભક્તાથી ૧૨ વર્ષની વયમાં ગુજરાતી છ ધોરણ પુરા કર્યા અને ઈંગ્લીશ સ્કૂલમાં દાખલ થયાં. ઈંગ્લીશ ચાર ધોરણ પૂરાં કરી સ્કૂલ છોડી દીધી. નિહાલચંદ્રભાઈને માટે હેડમાસ્તરે તેમના પિતાશ્રીને આમ્રહ ક્યો કે તમારા આ પુત્રને પૂરે અભ્યાસ કરાવો, કારણ કે તેનામાં એવા ઉત્તમ લક્ષણો તથા સુદ્ધિ છે કે જોથી તે ભવિષ્યમાં તમારા કુળને અવશ્ય દીપાવશે. પરંતુ શ્રી. નિહાલચંદ્રભાઈનું મન વૈરાગ્યમાં મગ્ન થવાથી બ્યવહારીક અભ્યાસ આગળ વધારવા તેમની ઇચ્છા ન હતી. પણ પોતાના આત્માનું સાર્થક કરવા તત્પર રહેતા હતા. તેથી હમેશાં ધર્મનું શિક્ષણ લેવું, દેવદર્શન કરવા, અને જો કોઈ મુનિવરને મેળાપ થાય તો તેમની પાસેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય તેવો ઉપદેશ સાંભળવો આ તેમનો નિત્યક્રમ હતો. ચાર ધોરણ સુધી ઈંગ્લીશ અભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પાંચ પ્રતિક્રમણ અને ખીજા સૂત્રો પણ તૈયાર કર્યા હતા.

ઉભય ટંક આવશ્યક કરવા, પૂજા કરવી, વગેરેમાં ક્ષતિ પહોંચાડતા નહોં. વળી વખતોવખત આવતાં જતાં મુનિવરોની સેવા શુશ્રૂષાથી તથા તેમના સમાગમથી, તેમના ઉપદેશાદિકથી તેમનો આત્મા વધુને વધુ નિર્મળ થતો ગયો. અને આ સંસારમાં રહેવું દુઃખમય છે એવું તેમને ચોક્કસ જ્ઞાન થયું. અને હવે આ સંસાર કારાગારમાંથી કેમ મુક્ત થવું એજ વિચારણા કરવા લાગ્યા. આખરે લાંબા વિચારથી ૬૬ નિશ્ચય કર્યો કે ચારત્ર ધોરણ કરવું પણ જો વતનમાં રહીશ તો મુશ્કે પાર પડશે નહોં તેથી

શુભ રીતે શુજરાતમાં જતા રહ્યા. નાની વયમાં શાસ્ત્રનો બહોળો અભ્યાસ, તેમજ ધર્મ ઉપર પૂરી પ્રીતિ જોષ શુજરાતનાં મોટા શહેરમાં ધર્મપ્રેમી ગૃહસ્થો બહુ આદરસત્કારથી નિહાલચંદ્રમાષ પ્રત્યે લાગણી ધરાવવા લાગ્યા અને વિશેષ અભ્યાસની તમામ સગવડ કરી દેવામાં આવી. દરમ્યાનમાં સંસારી મોહના વશપણથી કૌટુંબિક જનોએ તેમને શોધી, સમજાવીને પાછા ઘેર લઈ ગયા. પરંતુ ફરી લાગ મળતાં તેઓ ઘર ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા. આ પ્રમાણે બે ચાર વખત થવાથી સંસારી કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરવા માટે હેંદ્રી વખતે રાજકોટમાં એક બાહોશ એજન્સી વકીલ શ્રી. લક્ષ્મીચંદ્ર વાલજીને ત્યાં સારા દરમાયાથી કન્સર્ક' તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા. પણ જોના આત્માએ અડગપણે નિશ્ચય કર્યો હતો. તેને કોઈપણ સંસારી કાર્ય પ્રત્યે લાગણી નહોતી. રાજકોટમાં થોડો વખત રહી ફરી પાછા શુભપણે શુજરાતમાં જતાં રહ્યા અને કોઈપણ વ્યક્તિને માનુષ્ય ન પડે તેવી રીતે જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવામાં રોકાયા.

નિહાલચંદ્રજીનું કુટુંબ ધર્મનું રાગી અને ધર્મનું પુરૂં પાલન કરવાવાળું હતું. તેથી તેઓએ વિચાર્યું કે નિહાલચંદ્રમાષ કોઈપણ રીતે સંસારમાં રહેવાના નથી અને આપણે તે કાર્યમાં ગમે તેટલી મહેનત કરશું તે બ્યર્થ જવાની છે. માટે હવે તેના શુભ કાર્યમાં અંતરાય પાડવો નહિ. આ વખતે તેમના માતાપિતા દયાત દતા.

સંસારીજીમાં નિહાલચંદ્રમાષ તેમના ધર્મપ્રેમી મિત્રોને વારંવાર કહેતા કે —

“ મનુષ્ય જન્મ વારંવાર મળે નથી. મહાપુન્યના યોગ થઈ ચિંતામણિ રત્ન સમાન આ માનવ દેહ મળ્યો છે. માટે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો એ શુદ્ધિમાનનું કામ છે. જેમ સ્પર્શના ઉદય અને નિવૃત્તિ થયા જ કરે છે તેમ આ આત્મા પણ સંસાર ચક્રમાં વારંવાર દેહ ધારણ કરી જન્મ મરણ કર્યા જ કરે છે. પણ મૃત્યુ તો એવું

યતું જોઇએ કે ફરીવાર જન્મ મરણ ચલાનો વારો ન આવે. જ્યાં સુધી આ દેહમાં આત્મા છે ત્યાં સુધી જન્મ મરણના ફેરા ટાળવા માટે આત્માનું જાણું કરવા ધર્મનું શરણ લઈ કાર્મિક શુભ કાર્ય કરી લેવું જોઈએ. કારણ કે કાળની કોમળે ખજાર નથી."

નિદાલચંદલાઈનું અંતઃકરણ કોમળ શુદ્ધ અને નિષ્કાલસ હતું તેથી દેહની અસ્થિરતા જરાજર સમજી સંસાર તરફની મોહમાયા તદ્દન નષ્ટપ્રાયઃ થઈ ગઈ અને આ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર મદ્યજ્ઞ કરવાની ભાવના થઈ, પણ શ્રીમંત અને ખાનદાન કુટુંબનો સગીર ઉમરનો પુત્ર સંસારી સગવડમાં કોમળ જાતની ન્યૂનતા નહોતી હોવા છતાં ચારિત્ર લઈ ચાલી નીકળે એ વાત જગજગતીસીએ મડવાના બયથી પોતે કરેલો દ્રઢ નિશ્ચય પોતાના કુટુંબના કોમળજી માણસને જણાવ્યો નહોતો.

જે મનુષ્યનો સંસાર ઉપરથી મોહ નષ્ટ થાય છે તે મનુષ્યને સંસાર ખારા જળ જેવો લાગવાથી તેને ધર્મ સિવાય બીજું કંઈપણ પ્રિય લાગતું નથી.

નિદાલચંદલાઈ વખતોવખત વડીલોની આજ્ઞાને માન આપતા. કોઈ વખતે તેઓએ વડીલોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરેલું નહોતું, પરંતુ ચારિત્ર લેવામાં વડીલોની આજ્ઞાની જરૂર જણાતાં તેઓ બહુજ મુશ્કેલીમાં પડ્યાં. તોપણ તેઓએ શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય વિજયસિદ્ધિસ્થ રિજીને ચારિત્ર આપવાને નમ્રસ્વરે વિનંતિ કરી શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે જૈન શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ માતૃપિતા અને વડીલજનોની આજ્ઞા સિવાય કોઈપણ વ્યક્તિને અમારાથી ચારિત્ર આપી શકાય નહોતું. મટે તમારા માતૃ-પિતાની સંમતિ મેળવીને આવો એટલે યોગ્ય તજવીજ કરશું. આવો ઉત્તર સાંભળીને શ્રીપુત્ર નિદાલચંદલાઈના અંતઃકરણમાં ખૂબજ આઘાત થયો. અને દુઃખે કળો રસતો લેવો, તેનો વિચાર કરવા માંડ્યો. વતનમાં જવાથી માતૃપિતા રજી

આપે તેવો મંભવ નહતો. વળી ત્યાં જ્યાં પછી પાંહું આવું પથે
મુશ્કેલ હતું. તો પણ જેમ જેમ વખત પસાર થતો ગયો તેમ તેમ
આરિત્ર ધારણ કરવાનો નિશ્ચય દ્રઢ થતો ગયો. ઉત્તમ પુરુષો જે નિશ્ચય
કરે છે તે પુરેપુરો વિચાર કરીને જ કરે છે.

હાહુરો —

દળ ફરે વાદળ ફરે, ફરે નદીના પૂરે,
ઉત્તમ ખોલ્યા ન ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

આરિત્ર ધારણ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી એક આવકને સાથે લઈ
ને પોતે દાહોદ જવા માટે નીકળ્યા. ત્યાં આંવી દેરાસરજીમાં પ્રભુની
પૂજા લાવ પૂર્વક કરી ત્યાંથી મહેરવાડા ગામ તરફ પ્રયાણ કર્યું.
રસ્તામાં એક આમ્ર વૃક્ષની નીચે પોતે પહેરેલા સંસારી વસ્ત્રોને ઉતારીને
પોતાના હાથથી સંવત ૧૯૪૬ ના અસાડ સુદી. ૧૧ સોમવારે
ભોજ્ય કરી સાધુવેશ ધારણ કર્યો, અને સંસારી વસ્ત્રો સાથે આવેલા
આવક નિહાલચંદ પારેખને સુપ્રત કર્યા અને તેઓથી મહેરવાડા
ગામમાં આવ્યા અને તે ચોમાસું મહેરવાડામાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ વિહાર કરી ઉમતા ગામે ગયા. ત્યાં
ખિરાજતા મુનિરાજશ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજે સં. ૧૯૫૦ના કાર્તિક
વદી ૧૧ રવિવારે પન્થાસશ્રી લાવવિજયજીના નામથી દિક્ષાની
વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરાવી.

ઉમતાથી વિહાર કરી તેઓથી વડનગર ગયા. ત્યાં પન્થાસશ્રી
પ્રતાપવિજયજી તથા આચાર્યશ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી બેળા થયા.
તેથી તેઓ માંડવીયા (વડી દીક્ષાના) જોગમાં પેઠા. સં. ૧૯૫૦ના મહા
સુદ ૪ શુક્રવારે શ્રીપોર ગામમાં પન્થાસ પ્રતાપવિજયજી પાસે વડી
દીક્ષા લીધી અને શ્રી. નીતિવિજયજી નામ રાખવામાં આવ્યું. વડી
દીક્ષાની ક્રિયા વખતે ચાહ સાંકળચંદ પાનાચંદ તરફથી મેર અષ્ટાપદ
વિગેરે પવિત્ર તીર્થોની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા શાહ દલા-

વાલા તરફથી ઉજમણાની શરૂઆત થઇ. અઢાઇ મહોત્સવના છેલ્લે દિવસે શાહ સાંકળચંદ પાનાચંદ તરફથી આખા ગામને (અદારે નાતને) જમાડી હતી. ઉપરના શુભ કાર્યમાં ઉપર જણાવેલ ધર્મ પ્રેમી ગૃહસ્થો તરફથી પંદર હજાર રૂપિયાનો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો અને દરેક ખાતામાં સારી ઉપજ થઇ હતી.

ચાતુર્માસ માટે વિજયપુરના આમલથી તેઓથી વિજયપુરમાં પધાર્યા. ત્યાંના શેક નયુભાઇને ત્યાં બેચરભાઇ કરીને પટેલ રહેતા હતા તેમનો આત્મા વાસિત થયેલ હોમને મહારાજશ્રીના પરિચયમાં આવ્યા અને તેઓ તથા ડાહ્યાભાઇ એમ બન્ને જણાએ મહારાજશ્રી પાસે પ્રકરણ તથા બાકરણાદિકનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. છેવટે વૈરાગ્ય પામવાથી સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા ગૃહણ કરી. બેચરભાઇનું નામ બુદ્ધિસાગરજી રાખવામાં આવ્યું. (પાછળથી જેમને આચાર્ય પદવી મળી હતી તે) તથા ડાહ્યાભાઇનું નામ જ્ઞાનવિજય રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૬૫૦નું ચોમાસું વિજયપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અનુક્રમે રાજનગર (અમદાવાદ) ગયા. ત્યાં પ્રથમ શેક વીરચંદ દીપચંદની હવેલીમાં સ્થિરતા કરી પણ હુદારની પોળવાળા આવકોનો અત્યાચૂક થવાથી હુદારની પોળના જૈન ઉપાશ્રવમાં સં. ૧૬૫૧નું ચોમાસું પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ આસપાસના તીર્થો તથા તારંગાજી કેશરીમાજી. વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી દીક્ષા લીધેલા ગામ ભેરવાડામાં દેરાસરજીના જ્વળ દેવનો મહોત્સવ હોવાથી તેમાં સામેલ થયા. તે ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ સિદ્ધપુર ગયા. ત્યાં ઉપધાન હોઈ, ક્રિયા કરાવવા માટે રોકાઈ વાલમ તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. તે તીર્થની યાત્રા કરી. ઉમતા ગામે આવ્યા. ત્યાં સમાચાર મળ્યા કે મહારાજ શ્રી ગુમાનવિજયજી સમ્પત જિગાર છે. તેથી તેમની વેપાવમ્બ કરવા નિમિત્તે તુરત અમદાવાદ ગયા. (ચૈત્ર વદ ૮)

ગુમાનવિજયજી મહારાજની બીમારી લગભગ ૭ માસ પર્યંત લંબાવાથી તે ચોમાસું અમદાવાદ કરવા નક્કી થયું.

ચોમાસાના વ્યાખ્યાનમાં મુખ્યત્વે શ્રી સિદ્ધાયજી મહાત્મ્ય વાંચવામાં આવતું અને પવિત્ર તીર્થાધિરાજની વિધિપૂર્વક યાત્રા કરનારને તથા કરાવનારને કેટલો મહાન લાભ થાય છે, તે સમજાવેલું. એ રીતે સં. ૧૯૫૨ નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિદ્યાર કરતી વખતે મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ઢાળની પોળવાળા શાહ મોતીલાલ વીરચંદ આલીસહજાર વાળાને શ્રી સિદ્ધાયજીનો સંઘ કાઢવાની તીવ્ર અભિલાષા થઈ અને તેથી પન્થાસ શ્રી પ્રતાપવિજયજીની સમક્ષ સંઘ કાઢવાની પ્રતિજ્ઞા પૂરા બાવપૂર્વક લીધી. ત્યાંથી મહારાજશ્રી વિદ્યાર કરી ઉમતા ગયા અને ત્યાંથી વીસનગર ગયા. દરમ્યાન અમદાવાદથી સંઘ નીકળવાનો હતો તેમાં પધારવાની વીનંતી થતાં તેઓશ્રી અમદાવાદ આવ્યા અને ત્રાડાત્રણુહજાર યાત્રિકોના સમુદાયની સાથે સિદ્ધાયજીની યાત્રા કરવા માટે સંઘની સાથે વિદ્યાર શરૂ કર્યો. રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં મુકામ થતો ગયો ત્યાં ત્યાં જગજનોને ઉપદેશ દેતા શ્રી સિદ્ધાયજી પહોંચ્યા અને સંઘની સાથે દાદાના પવિત્ર દર્શન કર્યો.

સિદ્ધાયજીની યાત્રા કરી તેઓશ્રી પાટણ ગયા. પાટણમાં આવતાં ત્યાંના સંઘ તરફથી ચોમાસાની વિનંતી થતાં ક્ષેત્રવસીના પાડાના ઉપાશ્રય ચોમાસું રહ્યા. આ ગામમાં લાંબો વખત થયા શ્રાવકોમાં કલેશ હતો તે વિષે કલેશથી કેવાં માડાં ફળ મળે છે, ઋદ્ધિ સિદ્ધિ નષ્ટ થાય છે, અને આત્માનું અહિત થાય છે. તે વ્યાખ્યાન દ્વારા સમજાવવાથી અંદરનો કલેશ નષ્ટ થતાં સૌ હળીમળીને રહેવા લાગ્યા.

શ્રાવણ સુદ ૪ એટલે મહીના ધરથી મહારાજ શ્રી નીતિવીજયજીએ અડાપ કરી (આઠ દીવસના ઉપવાસ). તે વખતે ક્ષેત્રવસીના પાડાવાળાઓએ મહોત્સવ શરૂ કર્યો તપશ્ચર્યાના પારણા નિમિત્તે વાંકા-

નેરથી કુલચંદ્ર નેલુસીલાઈ (મહારાજશ્રીના સંસારો પિતા) દર્શનનો લાલ લેવા આવેલ મોહની પ્રજાજાતથી સંસારી સ્નેહની લાગણી તેમને ધમ આતી તે ચિકીત્સા મહારાજશ્રીને જીવાઈ ગઈ અને તેથી વ્યાખ્યાનમાં પ્રસંગોપાત તેમણે જીવાંચું કે—

“આ જગતમાં ધર્મ વિના બીજું કંઈ સારજૂત નથી. ધર્મવડે જીવ નવ નિધાન, સ્વર્ગ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે, માટે દુર્બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, સ્વાત્માના કલ્યાણ માટે ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે. આ મનુષ્યજન્મ વારંવાર મળે નથી, અને તેમાં ગ્રામ ધર્મેલ કુટુંબ, પરિવાર, માત-પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી, ભાઈ, બહેન વિગેરે એક જાતની માયા છે. જેમ વાદળની છાયા, વિજળીનો ઝંખકારો, અને જગના તરંગોને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. વગી સાંજે એકત્ર યોગે પંખીનો મેળો પ્રલાટે વિખરાઈ જાય છે તેવી રીતે સૌ કુટુંબ પરિવાર વિખરાઈ જતાં વાર લાગતી નથી. જગતમાં સૌ સ્વાર્થનું સચું છે, માટે સમજી માણસો એવા હાંસલામાં નહીં ફસાતાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા તત્પર થાય છે, માફે માફે જગતમાં સૌ કરે છે. પણ તુણની સગાઈ માંડીને ઉંચામાં ઉંચી કાઢીનું ચિંતામણી રત્ન પણ અહીંયાં મુકીને ખાલી હાથે જવું પડે છે. માટે ખોટી માયામાં શું મુંઝાવું? જે શરીરને હંમેશા સાક્ષ્ય કરીએ, તેની ચિંતા રાખીએ છતાં તેને પણ એક દિવસે છોડીને જવું પડે છે. તો પછી બીજા પરિવારમાં શો મોહ કરવો? માટે દેહની અંતર્ગત રહેલા આત્માનું શ્રેય કરવું એજ ઉત્તમ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે તેનું શ્રેય થવાથી જન્મ મરણના ફેરા ટળે છે. આત્મા અમર છે. તે કાઈ કાળે મરતો નથી. પણ તેણે ઉત્પન્ન કરેલાં સર્વ કર્મો જ્યારે દાય થાય છે ત્યારે તે ચિવપદને વરે છે. જે આત્મા આ સંસારની મોહજાળમાં લપટાય તો ભવભ્રમણ કરી અનેક કષ્ટો ભોગવવા પડે છે. પણ જ્યારે આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાય છે, આત્મા સત-ચિત્-આનંદમય છે અને જગતની સર્વ ઉપાધિ માત્ર દુઃખમય છે. એવું જ્યારે તેને જ્ઞાન થાય છે

ત્યારે તે આત્માને જગતના બાહ્ય બાવો સ્પર્શ કરી શકતા નથી, માટે હે લબ્યજનો । આ સંસારની મોહજાળ આત્માનું એકાંતે અહિત કરનાર છે. એવું જાણી રત્નચિંતામણિ સમાન મળેલ જ્ઞેનધર્મનું ખરા હૃદયથી સેવન કરો. તે વિના આત્માનો વાસ્તવિક ઉદ્ધાર નથી.”

મહારાજશ્રીના સંસારીપણાના પિતાશ્રીને જોઈને સર્વ પર્ષદા આનંદ પામી અને સર્વ જનો બોલવા લાગ્યા કે ધન્ય છે આપના કુળને કે જેની અંદર આવા મહાપુરુષનો જન્મ થયો છે.

એ રીતે :સં. ૧૯૫૩ નું ચાતુર્માસ પૂજ્ય મહારાજશ્રીએ પાટણમાં પસાર કર્યું.

પાટણમાં ચોમાસું પૂર્ણ થવા બાદ શ્રીપોરના શેઠ મગનલાલ સાંકલચંદના પુત્ર મોહનલાલ ઊજમણાના મહેત્સવ પ્રસંગે પધારવાની વિનંતી કરવા આવ્યા, તેથી કાર્તિક વદ ૩ ના રોજ વિદ્યાર કરી શ્રીપોર ગયા. ત્યાં ઊજમણાના મહેત્સવની તથા પંચતીર્થોની રચના થઈ. તેમાં શ્રી સિદ્ધાયજી, ગિરનારજી, આણુજી, સમેતશિખરજી અને અષ્ટાપદજી એ પાંચ તીર્થોની રચના કરવામાં આવી. મહેત્સવમાં સંઘ તરફથી આઠ દીવસ સુધી રસોડું ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું હતું. આસપાસના ગામોમાંથી તથા મોટા શહેરોમાંથી લગભગ ૭ હજાર માણસો દર્શનાર્થે આવ્યા હતા, અને આશરે દશહજાર રૂપિયાનો ખર્ચ થયો હતો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૫૪ નું ચોમાસું શ્રીપોરમાં થયું.

લાંથી વિદ્યાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યાં ચોમાસા દરમ્યાન અને ત્યાર પછી પણ ઘણો સમય રહી ઓગણત્રીસ મૂળ સૂત્રો વાંચ્યા. ચાહ હરગોવિંદાસ વિગેરે ઘણા શ્રાવકોએ તેનું શ્રવણ કર્યું. ૧ શ્રાતાઓ શાસ્ત્રના જાણકાર હોવાથી દરરોજ સાત કલાક સુધી વાંચન શરૂ રાખવામાં આવ્યું. એ રીતે સંવત્ર ૧૯૫૫ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં સમાપ્ત કર્યું.

તે સમયે વડનગરમાં કારણસર કેટલાક જૈનો જૈનધર્મથી વિમુખ થતાં જોઇ ત્યાંના આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ નગીનદાસ જોડાબાઈ તથા શાહ વીરચંદ જેમચંદ ત્યાં પધારવા અને ચાતુર્માસ રહેવા માટે વિનંતી કરવા આવતાં, મહારાજશ્રી વિહાર કરી વડનગર ગયા. જે જૈનોની પૂર્વે કરોડોની સંખ્યા હતી, તેજ જૈનો દિન પ્રતિદિન ઘટતા જાય છે. તેમાં પણ ગુજરાત જેવા ધર્મ પ્રેમી પ્રદેશમાં. આવી સ્થિતિ અદ્વિતીય જનક છે. આ ગામે ચોમાસા દરમ્યાનમાં આપ્યાન વાંચવાનું શરૂ રાખવામાં આવ્યું હતું અને જૈનધર્મના સેવનથી તેના કેવા શુભ ફળ મળે છે, તે દરેક શ્રોતાઓને સમગ્રવવામાં આવતું હતું. આથી સમાજમાં સારી જનશ્રુતિ આવી. ચોમાસા દરમ્યાન ગ્રામમાં કાસેરા (ખીમારી) નો રોજ પૂરા જોસમાં કાઢી નીકળ્યો. દરરોજ મરણ થવા લાગ્યા. અન્ય દર્શનીઓમાં ૪૦ મરણ થયાં. પરંતુ જૈન શાસનના પવિત્ર પસાયથી એક પણ જૈનનું મૃત્યુ થયું નહીં, તેથી અન્ય ધર્મીઓ પણ જૈનધર્મનો આવો પ્રભાવ જોઈ અતુકરણ કરવા લાગ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૫૬ નું ચોમાસું વડનગરમાં પૂર્ણ થયું.

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ ઉમતા વિગેરે ગામોમાંથી વિહાર કરીને પાટણવાળા સંઘવી વધુ હેમચંદ તરફથી વિનંતી આવતાં વિહાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાં ઉજ્જમણાનો બન્ધ મહોત્સવ થયો. જેમાં સંઘવી તરફથી સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો. તે વખતે સુરતથી ખજર મળ્યા કે શ્રીમદ્ આચાર્યસિદ્ધિસરીશ્વરજી ભગવતી-સૂત્રના જોગમાં બેઠા છે. તેથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી સુરત ગયા અને ત્યાં ચોમાસું નક્કી થયું એ પ્રમાણે સંવત ૧૯૫૭ નું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું.

ચોમાસું પૂર્ણ કરી વિહાર કર્યો અને માગસર મુદ ૨ ના રોજ વીજપુરવાળા વીસાશ્રીમાળી ઠાણાબાઈ છગનલાલને દિક્ષા આપી તેમનું નામ દાનવિજયજી રાખવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ છાણીમાં માલવાના

સંધની વિનંતી આવવાથી કાતી ગંધાર તીર્થની યાત્રા કરી વેંગલપુર, ગોધરા થઈ દાહોદ ગયા. ત્યાં વીજપુરવાળા વાડીલાલ તથા થાવલા વાળા હુંકમાણને દિશ્યા આપી નામ અનુક્રમે વીરવિજયજી તથા હર્ષ-વિજયજી રાખવામાં આવ્યા. દાહોદથી વિહાર કરી રાજગઢ, ધારા, માંડવગઢની યાત્રા કરી ઈંદોર ગયા. ત્યાં માસ કલ્પ કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરી ઉજ્જૈન ગયા ત્યાં વિશેષ લાભ થયો. કારણ કે વ્યાખ્યાન વખતે મોટી સંખ્યામાં સ્થાનકવાસીઓ આવતા અને ઉત્સાહ પૂર્વક વ્યાખ્યાનનો લાભ લેતા. તેમાં પણ કાસટીયા પુષ્પરાજજી તથા કિસન-લાલજી દ્રઢ સમ્યક્ત્વવાસી થયા અને તેની સાથે બીજા ઘણા સ્થાનકવાસી ઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું. તેમજ શાહ ચત્રાસા લાલચંદ્રવાળાએ મોટો ખર્ચ કરી ઉજ્જૈન કર્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫૮ નું ચોમાસું ઉજ્જૈનમાં સમાપ્ત થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરીને અમદાવાદના સંધની વિનંતી થવાથી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યાં ઝવેરી છોટાલાલ વજુભાઈની વિનંતીથી સિદ્ધાચળ જતા સંધની સાથે વિહાર શરૂ કર્યો. અનુક્રમે શ્રી સિદ્ધાચળ પહોંચ્યા ત્યાં સંધની સાથે શ્રીમદ્ધણ્ડેવ દાદાને બહુ આનંદપૂર્વક ભેટયા અને સંધની તરફથી સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો. તે સમયે અમદાવાદ ડહેવાના ઉપાશ્રયમાં જ્ઞાનની આશાતના થતી જોઈ સંધના આગેવાનો શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ ચીમનલાલ (અંબાલાલ સારાભાઈના કાકા) તથા શેઠ કાળીદાસ ઉમાભાઈ પાલીતાણે આવ્યા. અને જ્ઞાનની આશાતના થાય છે તે હકીકત મહારાજશ્રીને જણાવી અને તે દૂર કરાવવા વિનંતી કરી. મહારાજશ્રીએ ત્યાંથી વિહાર કરી ચૈત્રી પુનમની શ્રી તારંગાજીની યાત્રા કરી વડનગર આવ્યા અને ત્યાંથી અમદાવાદ આવી ડહેવાના ઉપાશ્રયે સ્થિરતા કરી. વ્યાખ્યાન દ્વારા સર્વ સંધને જણાવ્યું કે જ્ઞાનની આશાતના થવાથી પ્રાણીને કેટલા મહાન કષ્ટો ભોગવવા પડે છે. તે જણવા છતાં પણ આશાતના ટાળવા પ્રત્યે ઉપેક્ષા રાખો છો તે

ખૂબ અફસોસજનક છે, માટે તમારા આત્માના કલ્યાણ માટે જ્ઞાના-
શાતના ટાળવા મારી તમને ખાસ જણાવ્યું છે. મહારાજધીના
ઉપદેશથી થોડા વખતમાં સંધે તમામ જ્ઞાનના પુસ્તકોને સુખારા પર
લાવી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી આશાતના થતી દૂર કરી. એ રીતે સં.
૧૯૫૯નું ચોમાસું અમદાવાદ પૂર્ણ થયું.

સુરતવાળા ઝવેરી નગીનદાસ અચ્છુભાઇ વીનંતી કરવા આવતાં
વિદ્યાર કરી ત્યાં ગયા. ત્યાં લેનના દેરાસરજીમાં શ્રીવિજયસિદ્ધીસુ-
રિંદની સાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સુરતમાં ગોપીપુરાના આગેવાન
શ્રાવક ગૃહસ્થ ઝવેરી નગીનદાસ ઝવેરચંદ વિગેરેના આમદયો ગોપી-
પુરામાં નેમુભાઇની વાડીના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી
અને અસાડ સુદ ૬ થી જાગવતી સૂતના જોગમાં પેડા. એ પ્રમાણે
સંવત્ ૧૯૬૦ નું ચોમાસું સુરતમાં પૂર્ણ થયું.

સુરતમાં સં. ૧૯૬૧ ના માગસર સુદ ૫ ના રોજ બહોળા
મુનીશર્મા તથા સંધ સમક્ષ ગણીપદ આપવામાં આવ્યું. ચોમાસા
દરમિયાન રોદેર વાળાની વારંવાર વીનંતી આવવાથી ચોમાસું પૂર્ણ
થયા બાદ વિદ્યાર કરી રોદેર ગયા. ત્યાં પોષ માસ સુધી સ્થિરતા
કરી ઉપધાન તપની ક્રિયા કરાવવામાં જોડયા ત્યાં અમદાવાદ વાળા
શાહ સેનાભાઇ મુનીલાલ તરફથી શ્રી ભોયણીજીમાં ઉજમશ્યાના
મહોત્સવમાં આવવા વિનંતી થતાં વિદ્યાર કરી શ્રી ભોયણીજી ગયા.
મહોત્સવનું કામ પૂર્ણ કરાવવામાં આવ્યું. ત્યાંથી વિદ્યાર કરી પાલી-
તાણે ગયા અને સંવત્ ૧૯૬૧ નું આતુર્માસ પાલીતાણે પૂર્ણ થયું.

પાલીતાણામાં સં. ૧૯૬૨ ના કારતક વદ ૧૧ રવીવારે પૂજ્ય
શ્રી વિજયસિદ્ધિસુરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે સંધ સમસ્ત તથા
પંચાસ ભાવવિજયજી તથા શ્રાવકો સમક્ષ પંચાસ પદવી અર્પવામાં
આવી, તે સર્વંથી આચ્છવ સુરતવાળા ઝવેરી કુલચંદભાઈ તરફથી
કરવામાં આવ્યો હતો.

પાલીતાણાથી વિહાર કરી શ્રી ગીરનારજી તીર્થની યાત્રા કરી રાજકોટ ગયા. ત્યાં અઢાધ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી વાંકાનેર (જન્મભૂમી)માં પધાર્યા. દીક્ષા મહાશ્વ દર્શા પછી આ પહેલી જ વખત વાંકાનેરમાં આવવાનું થયું. મહા સુદ ૧૦ના રોજ વાંકાનેરના રહીશ શેઠ ભાષ્ટ્યંદ કુંઘ્યંદ (સંસારીભાઈ) તથા ખીજા શ્રાવકોએ અતુર્થ વ્રત ઉત્તર્યા. વાંકાનેરથી મોરબી ગયા. ત્યાં સ્થાનકવાસી જૈન કોન્દર-સનું અધિવેશન હતું. આ મેળાવડામાં હિન્દના જુદા જુદા ભાજોમાંથી સ્થાનકવાસી જૈનો આવેલા અને અમ્બેરવાળા શ્રીયુત હઢાજી તથા રાજકોટવાળા ભીમજી મોરારજી વીગેરે આગેવાન ગૃહસ્થોએ વરધોડામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. અને ઉત્સાહપૂર્વક હજારો માણસોએ પ્રભુજીના દર્શન કર્યા હતા. ધર્મની ઉન્નતિ સારા પ્રમાણુમાં થઈ હતી. મોરબીથી વિહાર કરી જામનગર ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી સંધને વ્યાખ્યાનનો લાભ લીધો. ત્યાંથી વિહાર કરી રાજકોટ આગમસિ માટે પધાર્યા.

ત્યાંના વડીલ સવજીભાઈ વાલજી તરફથી સમવસરજીની રચના કરવામાં આવી હતી, તથા નવકારથી પશુ કરી હતી. આ શુભ પ્રસંગે આસપાસના ગામડામાંથી અને મોટા શહેરોમાંથી જૈનોની મોટી સંખ્યા દર્શનાર્થે આવેલી હતી, તે સર્વ જૈનોનું સારી રીતે સ્વાગત થયું હતું એ પ્રમાણે સં. ૧૯૬૨ નું ચોમાસું રાજકોટમાં પૂર્ણ કર્યું.

રાજકોટનું ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી ચોટીલે ગયા. તે અરસામાં રાધનપુરવાળા મસાલીયા ખોડીદાસ સૌભા-અર્ચદને શ્રી સિદ્ધાયજીનો સંઘ કાઢવાની ભાવના થવાથી તેમના તરફથી મહારાજશ્રીને તેમાં સામેલ થવા વિનંતી પત્ર આવતાં ત્યાંથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા અને સંઘની સાથે સિદ્ધાયજીની યાત્રા કરી રાધનપુર આવ્યા અને ચોમાસા માટે ત્યાં સ્થિરતા કરી. આ ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં તીર્થ વિષેની હકીકત સમજાવવામાં આવતી કે તીર્થની યાત્રા કરવાથી આત્માને મહાન લાભ થાય છે.

અને તેથી યાત્રિક તેવા પદને પામે છે. સત્પુરુષ પોતે જ તીર્થરૂપ છે. એટલું જ નહીં પણ તેમના ચરણકમળના સ્પર્શથી પવિત્ર થયેલી તે ભૂમિ અને તેની પ્રત્યેક રજા એ પણ તીર્થ રૂપ છે. એવા પવિત્ર તીર્થની વિધિપૂર્વક સ્પર્શના, પૂજન બહુ માન વિગેરેથી આપણામાં તે સત્પુરુષના જેવા અસાધારણ સદ્ગુણો સંક્રાંત થાય છે. અને તેની યથાવિધ ઉપાસનાથી અનુક્રમે આપણે પણ તે સત્પુરુષ જેવાં જ યજ્ઞ શકાયે છીએ. અનંત સદ્ગુણોથી સંપન્ન મહાત્માઓના રામેરામમાં ઉચ્ચતા, પવિત્રતા, શ્રેષ્ઠતા જારી રહેલી છે. તેમના પ્રત્યેક શ્વાસો-શ્વાસમાં અને શરીરના સાડા ત્રણ કોડ રાગમાંથી નીકળતા પરમાર્ણ-ઓમાં અસૌક્રિક અસર કરનાર ઉચ્ચ શક્તિઓ રહેલી હોય છે. તેઓ ન્યાં ન્યાં જાય છે ત્યાં શુભ વાતાવરણ જ રચાય છે. તે વાતાવરણમાં વસનારા ઉપર તેની ચમત્કારીક અસર થાય છે, તીર્થમાં ભમણ કરવાથી ભવ ભમણથી મુક્ત બનાય છે. તીર્થમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી સ્થિર સંપત્તિવાન થવાય છે. શુદ્ધ થયેલા તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાથી શરીરમાં રહેલી ઉપાધિનો નાશ થાય છે. માટે આવા કળીકાળમાં શુદ્ધ તીર્થોનો ઉદ્ધાર કરવો એ મનુષ્યમાત્રનું પહેલું કર્તવ્ય છે. વળી તીર્થકર દેવની પૂજા કરનાર પ્રાણી પોતે જવાંતરમાં પૂજનિક થાય છે. એ રીતે સં. ૧૯૬૩ નું ચોમાસુ રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ માગસર વદી ૫ ના રોજ દીવાન ધર્મચંદે શ્રી કેશરીવાજી તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો. તેની સાથે મહારાજશ્રીએ વિદ્યાર ક્યો, અને શ્રી કેશરીવાજીની યાત્રા કરી ચાર માસે ફરીને રાધનપુર આવ્યા. રાધનપુરના તમામ સંઘનો અતી આમદ થવાથી બીજું ચોમાસું પણ ત્યાં સ્થિરતા કરી. અર્થાત્ સં. ૧૯૬૪નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ મસાલીયા ખોડીદાસ સૌભાગ્યચંદ તરફથી ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી. ક્રિયા પૂર્ણ થતાં માળ

પહેરાવી વિદ્યાર કર્ચો અને વાવ, ઘરાદ, બોરમ અને સાચોટની યાત્રા કરી રાજપુર ગયા. ત્યાં શ્રી સંઘના આમદથી અક્ષાઈ મહોત્સવની સાથે અષ્ટાપદની રચના કરવામાં આવી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી આણંદ તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. ત્યાં તીર્થના દર્શન કરી પંચ તીર્થની યાત્રા કરી, અનેક ભવ્યજનોને ઉપદેશ દેતાં સાદહી ગયા.

અમદાવાદ કેસાના ઉપાશ્રયના આગેવાનો તરફથી ચોમાસા માટે વિનંતી થતાં સં. ૧૯૧૫ નું ચોમાસું ત્યાં કર્યું.

ચોમાસા દરમ્યાનના ઉપદેશથી વેરાગ્ય પામીને ઝવેરીવાડામાં નીચાપોળવાળા શાહ મોહનલાલભાઈએ તથા ધાંચીની પોળવાળા રવજીભાઈએ અનુક્રમે સં. ૧૯૬૬ ના મદા સુદ ૪ અને ૧૦ સુદ ૧૩ ના રોજ દીક્ષા મહત્વ કરી અને તેમના અનુક્રમે મુક્તિવિજયજી તથા રાજવિજયજીએવા નામ રાખ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૬૬ નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થતાં શ્રી સંજેશ્વરજી તીર્થની ભક્તીની પ્રતીક્ષા કરવામાં આવી. ત્યાંથી વિદ્યાર કરી તારંગાણની યાત્રા કરી વીશનગર ગયા. ત્યાં ચોમાસું રહેવા માટે સંઘના આગેવાન શેઠ મણીભાઈ, ગોઠજભાઈ, મુલચંદભાઈ વિગેરે સંઘ સમસ્તની વિનંતી થતાં તેને સત્કાર કરી ત્યાં ચોમાસું કરવા રહ્યા. ચોમાસામાં તપશ્વર્યા સારા પ્રમાણમાં થયેલી. તથા દરરોજ વ્યાખ્યાનમાં સંખ્યાબંધ જોતો તેમજ જોતેતરો પણ આવતા. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૬૭ નું ચોમાસું વીશનગરમાં કર્યું.

વીશનગરમાં ઉપવાનની ક્રિયા શરૂ થયેલી તે ક્રિયા કરાવવા પન્થાસ દાનવિજયજીને રાખીને પોતે વિજાપુરની વિનંતી આવતાં વિજાપુર ગયા અને ત્યાં પણ ઉપવાનની ક્રિયા કરાવી ત્યાંથી વિદ્યાર કરી કેશરીયાજી ગયા ત્યાંથી પાછા વિજાપુર આવ્યા ત્યાં ઉજમણાને મહોત્સવ પૂર્ણ કરાવી વીરમગામ તરફ વિદ્યાર કર્યો અને ત્યાં ચોમાસા માટે રિથર રહ્યા.

વિરમગામમાં ધર્મનો રાગ સારો હોવાથી પર્યુષણમાં સારી રીતે તપસ્યા અને મહોત્સવો થયા. તથા વ્યાખ્યાનમાં સારી સંખ્યામાં માણસો આવતાં એ પ્રમાણે એવત્ ૧૯૬૮નું ચોમાસું વીરમગામમાં કર્યું.

ચોમાસું ઉતર્યા બાદ ઉપધાન પૂર્ણ કરાવી દરેક પ્રતિને માળા પહેરાવી. તથા મહા મુદ્ ૧૦ના રોજ મુનિશ્રી ચંદનચિન્નપત્ર તથા શ્રી માનચિન્નપત્રને વડી દીક્ષા આપી રાધનપુર તરફ વિદ્યાર કર્યો.

આ વિદ્યારમાં પ્રાચે કરીને જ્ઞાનનો વિષય વધારે પ્રમાણમાં ચર્ચવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે ગુજરાત જેવા ધર્મ પ્રેમી પ્રદેશમાં મુનિરાજોને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાને કોઈ પણ સ્થળ નહોતું, તેથી મુનિઓ ભેષ્ઠએ તેવું શાસ્ત્ર જ્ઞાન મેળવી શક્તા નહોતે. તેથી મહારાજ શ્રી વ્યાખ્યાન દ્વારા જણાવતા કે—“જ્ઞાન વડે કરીને આ સંસારની મોહજાળ કેવી છે તેની ખબર પડે છે. જ્ઞાન વડેજ તે મોહજાળથી મુક્ત થવાય છે. જ્ઞાનવડે જ મનની મલિનતા દૂર થાય છે. અને આત્મીય ઉત્તમતા વધે છે. માટે દ્રવ્ય અને જાવથી સિદ્ધાંતનું આરાધન કરવું અને કરાવવું એ દરેક વીરપુત્રોને પરમ દિનકારી છે. તરતમાં દીક્ષા લીધેલા મુનીઓએ જો સિદ્ધાંતનો પૂરો અભ્યાસ કર્યો હશે તોજ તે આ સંસાર સમુદ્રને પાર પામી શકશે અને ભક્તજનોને પાર ઉતારશે વળી જ્ઞાનની નિર્મળતા કરવા માટે જિનામમે લખાવી ભંડારમાં મૂકાવવા, તેમજ જીર્ણુ થઈ ગયેલા સિદ્ધાંતને ફરી લખાવીને પૂજ્ય મુનિજનોને પહેરાવવા વિગેરે કાર્યોથી જેઓ જ્ઞાનની પૂજા કરે છે તે ભગ્યજનો સંસારની અજ્ઞાન જડતાનો નાશ કરે છે. એ જ્ઞાનની આરાધનાથી પ્રાણી, ચક્રવર્તી, ઈંદ્ર, અને પાગલ તીર્થંકર પ્રભુની જેમ કેવળ જ્ઞાન પામી શાશ્વત સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રુતજ્ઞાનથી પ્રાણી જીવ-અજીવ તત્ત્વો અને પોતાનું દ્વિતાદિત જાણી શકે છે. તેઓ તત્ત્વજ ચવાથી વિરતીને પામે છે. અને વિરતીપણાથી સત્ત્વર મોક્ષને પામે છે. લૌકિક જ્ઞાનમાં પણ કહેલું છે કે જ્ઞાન એ

પાપ રૂપ રોગના ઔષધ સમાન છે પુણ્યના કારણ રૂપ છે. દિવ્ય ચક્ષુ રૂપ છે અને સર્વ અર્થને સાધનાર છે. પ્રદિત થયેલ અમિ જેમ ઇંધનને આળી નાખે છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ અમિ પ્રાણીઓના કર્મ ઇંધનને બરખીભૂત કરી શકે છે. જ્ઞાનદાન દેનાર પ્રાણી નરકના દુઃખોથી બચી સ્વર્ગીય સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે હે ભવ્ય જનો! મળેલા દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરી આ માનવ જીવને સાર્થક કરો. પોતાની આંતરીક શુદ્ધ પ્રેરણાથી કરેલ દાન પ્રાણીને કલ્યાણની પરંપરા દેનાર બને છે." ઉપર પ્રમાણેના વ્યાખ્યાન દ્વારા બોધ પામવાથી ઝવેરી ઉજમસી વીરચંદ તરફથી સાધુઓની પાકયાળા માટે રૂપીઆ પંદર હજારની રકમ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું.

અનુક્રમે વિહાર કરતાં તેઓ શ્રી રાધનપુર પધાર્યા અને ત્યાં કાગળ સુદ ૧ ના રોજ મુનીશ્રી ઉદયચિન્મયજીને વડી દીક્ષા આપી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઘ્રાઈ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની સાથે શ્રી પાવાપુરીની રચના પણ કરવામાં આવી હતી. ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ છુદારની પોળમાં સ્થિરતા કરી, કેમકે ત્યાં પન્થાસ પ્રતાપચિન્મયજી ખીમારીના ખીજાને હતા, તેમની વૈવાચ્ય કરવાની ખાસ અગત્ય હતી. પણ દૈવની ગતિ ન્યારી છે. એટલે આખરે પન્થાસજી કાળ ધર્મ પામ્યા, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી સમવસરજીની રચના કરી અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર લાણાવી. તે કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ રાધનપુર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. સાધુઓના પાંત્રીસ ઠાણાની તે સાથે ચોમાસામાં વ્યાખ્યાનમાં ભગવતી સૂત્રની વાંચના થતી હતી. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું રાધનપુર કયું. ચોમાસામાં પન્થાસ શ્રીતીલકચિન્મયજીએ તથા ખીજા મુનિવર્યોએ તપસ્યા સારા પ્રમાણમાં કરી હતી, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી અઘ્રાઈ મહોત્સવ તથા પાવાપુરીની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા સ્વામી વાંતસલ્ય અને પ્રભાવના આદિમાં દ્રવ્યનો સારો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી સંઘ સમક્ષ મુનિ શ્રી દાન-
વિજયજી મુનિ શ્રી દયાવિજયજી મુનિ શ્રી હરખવિજયજી, મુનિશ્રી
દેવવિજયજી તથા શ્રી ભક્તિવિજયજી ઠાણા પાંચને ગણીપદ માગસર
સુદી ૧૩ ના દિવસે તથા પંચ્યાસ પદવી માગસર સુદી ૧૫ ના
રોજ આપવામાં આવી હતી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી
સમવસરણી રચના તથા અષ્ટોતરી સ્નાન વિગેરેના મહોત્સવ ધામ-
ધુમથી કરવામાં આવ્યો હતો. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું
રાધનપુરમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું વ્યતીત થતાં ત્યાંથી વિહાર કરી વીરમગામ તરફ
પધાર્યા અને ચોમાસાની સ્થિરતા વીરમગામમાં કરી. વ્યાખ્યાન દ્વારા
ત્યાંની જૈન જનતાને મહારાજશ્રીએ જણાવ્યું કે “શ્રી સીદ્ધાચલજી તીર્થ
ઉપર પાલીતાણા દરબારે વાર્ષિક રૂપીઆ પંદરહજાર લેવાનો કરાવ
કર્યો છે. આવડી મોટી રકમ દર વર્ષે માત્રીકા પાસેથી પૂરી થતી નથી.
અને વર્ષો વર્ષો તેમાં ટોટા પડયે જાય છે. માટે ભારતના તમામ
પુત્રોએ મળીને ફાળો કરી અમદાવાદ સેક આણંદજી કલ્યાણજીની
પેઠી પર મોકલવો જોઈએ.” આ ઉપદેશથી ત્યાંના શ્રી સંઘે ફાળો
કર્યો તેમાં દશ હજારની રકમ થઈ. એ રીતે સં. ૧૯૭૦ નું આતુર્માંસ
વીરમગામમાં આનંદ પૂર્વક પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી મેવાડ પ્રદેશ
તરફ વિહાર શરૂ કર્યો. જેજે સ્થળે ગયા ત્યાં ત્યાં શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરૂ
અને શુદ્ધ ધર્મ એ ત્રણ તત્વો વિષે દેશના દેવામાં આવતી હતી. વ્યા-
ખ્યાન શ્રવણ કરવા સંખ્યા બંધ જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજા આવતી.
દેવગુરૂ ધર્મનું શુદ્ધ અને સાચું સ્વરૂપ મહારાજશ્રીના મુખેથી
સંભળી ધણા સ્થાનક વાસીઓ મૂર્તિ પૂજક બનતા હતા.
મેવાડના ધણા ભાગોમાં વિહાર કર્યા પછી આગળ વિહારની ભાવના
હતી પરંતુ દેવ ઇચ્છા તેમ નહીં હોવાથી તથીયત નરમ રહેના
ભાગી એટલે પાછો વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યા. ચોમાસા દરમ્યાન

તપ્તીયત નરમ રહી એ રીતે સં. ૧૯૭૧ નું ચોમાસું 'અમદાવાદ પાંજરાપોળના ઉપાગ્રમે પૂર્ણ' કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ આરોગ્ય ગ્રામી યવાથી વિદાર કરી પાટણ ફેફસીયા વાઝના મોતીલાલભાઈ પોપટલાલ તથા ભાઈ છોટાલાલની વિનંતી આવતાં વિદાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાંથી નીકળતા શ્રી કેસરીયાજીના સંઘમાં સામેલ થયા અનુક્રમે કેસરીયાજીની યાત્રા કરી સંઘની સાથે વિદાર કરી પુનઃ પાટણ આવ્યા અને પાટણમાં કનાશાના પાડમાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં કલિકાળ સર્વશ્રી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય શ્રંથાવલિ બહાર પાડવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. એ રીતે સં. ૧૯૭૨ નું ચોમાસું પાટણમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ પાટણથી વિદાર કરી ચાલુસ્મા ગયા. ચોમાસાની સ્થિરતા કરવા શ્રી સંઘ તરફથી વિનંતી થતાં તેને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. કેમકે કોઈ કારણસર દેરાસરજીના તથા પાંજરાપોળના હિસાબમાં ચોખવટ થતી નહોતી અને ચોખવટની ખાસ જરૂર હતી તેથી વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી સંઘને મહારાજશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો કે—

“મહાતુભાવો ! હર્ષ ક્ષણે કાળ મનુષ્યને ઝડપી લેશે તેની લેણ પણ આપણને ખબર નથી. જેમ જેમ સમય વ્યતીત થતો જાય છે તેમ તેમ છંદગીનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે. માટે જે સુકૃત સ્વદસ્તે થયું તેજ સ્વાત્માને પરમ ઉપયોગી છે. ધર્માદા ખાતાઓની ચોખવટ કરી અરસ પરસ લેણ દેણ સાફ કરવી એ તમારી ફરજ છે. માટે સંસારીક કાર્યોને થોડો વખત અગમ કરીને પણ આ કાર્ય પહેલી તકે કરવું યોગ્ય છે.” મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ધર્માદા ખાતાઓને સાફ કરવા તથા શ્રાવકોને નહાવા માટે ટાંકુ જોડતાં જમીનમાંથી શીતળ નાથ પ્રભુની પ્રતિમા નીકળેલી તેની યોગ્ય બ્વવસ્થા કરવા શ્રી શીતળનાથજી જૈન મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી. તે મંડળે ઉપરોક્ત બન્ને કામો પોતાને હસ્તક કર્યા અને ખાતાવાર હીસાત જરાજર

તપાસી ચોપડા રેગ્યુલર કરાવી આપ્યા. અને શીતળનાથ પ્રભુની પ્રતિમાને યોગ્ય સ્થળે ઉત્સાહ અને ધામધુમ પૂર્વક પધરાવી આપી. પ્રતિમા અતિ પ્રાચીન અને ચમત્કારી હોવાથી ઘણે સ્થાનેથી હજારો લોકો દર્શનાર્થે આવતા. એ રીતે સં. ૧૯૭૨ નું ચાતુર્માસ ચાણુસ્મા કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ ચાણુસ્માથી વિદ્યાર કરી રસ્તામાં આવતા ગામેના જિન ચૈત્યોને જીહારતા ઉંઝા ગયા અને અષાઢ સુદી ૧૦ ના રોજ મુનિશ્રી સંપત્તિવિજયજીને વડી દીક્ષા આપવામાં આવી. તથા દેવગુરૂ અને ધર્મની સેવા કરવા અર્થે સેવા સમાજની સ્થાપના કરવામાં આવી. ચોમાસામાં બ્યાખ્યાન શ્રવણ અર્થે હજારો સ્ત્રી પુરુષો આવતા અને સેવા સમાજની સુગવસ્થાથી સહુ શાંતિ પૂર્વક સાંભળી શકતા હતા. એ રીતે સં. ૧૯૭૪ નું ચોમાસું ઉંઝામાં કર્યું.

ઉંઝાનું ચોમાસું પૂર્ણ થતાં અમદાવાદ રાયપુર કામેશ્વરની પોળવાળા શાહ હુડીસીંગ ચક્રુભાઈ તરફથી વિનંતી આવી કે-અહીં અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા શાન્તિરનાન છે, તે ઉપર આપ પધારો. તેથી વિદ્યાર કરી અમદાવાદ ગયા અને તે શુભ કાર્ય કર્યું ત્યાંથી વિદ્યાર કરવાના હતા પરંતુ ત્યાંના જીહારની પોળના આજેવાનોતી વિનંતીથી ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં તપસ્યા, મહોત્સવ, સામીરમ્બજન વિગેરે સારા પ્રમાણમાં થયા. આસો માસમાં પાડપોળવાળા શાહ કાલીદાસ મલીચંદ તરફથી ઉપધાન વાળાની ક્રિયા શરૂ કરાવવામાં આવી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૭૫ નું ચોમાસું મહારાજશ્રીએ અમદાવાદ પૂર્ણ કર્યું.

પવિત્ર રહેણી કરણી રાખનાર મંત્ર પુરુષને આચાર્ય પદવી અર્પણ કરવાની પદ્ધતિ અનાદિકાળથી ચાલી આવી છે. આજ ભારત વર્ષમાં પૂર્વે દરેક સ્થળે જ્ઞેનધર્મને જાગૃત કરકવો હતો. મહાન આચાર્યો અને મોટા શ્રીમંતો જ્ઞેનધર્મનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહેતાં. તેઓએ રાજસતા પાસે પોતાના ઉચ્ચ આરિત્રની એવી મુદ્દર જાપ પાડી

હતી કે જેથી કોમ, ધર્મ અને તીર્થના રક્ષણના પ્રસંગે રાજસભા દરેક વખતે ઉપયોગી થઈ પડતી હતી. એ જમાનામાં જૈનોની કરોડોની સંખ્યા હતી. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય તથા શ્રીમાન્ હીર-વિજયજી સમાન આચાર્ય મહારાજઓએ ગુજરાતના રાજા કુમારપાળ અને દીપ્દીના સમ્રાટ અકબરશાહને પ્રતિભાવી જૈનધર્મના તત્ત્વો સમજાવી જૈનધર્મની શ્રેષ્ઠતા પ્રગટાવી હિંસાચી દૈત્યને દેશવટો અપાગ્યો હતો અનાદિકાળથી કમળ ભોગવટાવાળા તીર્થોના લેખ પરવાના મેળવ્યા હતા એ પણ એક સમય હતો. આ જમાનામાં જૈનધર્મમાં મહાન્ ચારિત્ર સંપન્ન અને નિષ્વાસ ધર્મગુરુઓ, આત્મબળવાળા શ્રીમંતો અને શાસ્ત્ર જ્ઞાનવાળા વિદ્વાનોના અભાવે ઠેકાણે ઠેકાણે કલેશ અને કુસંપદ્ધી દૈત્યવાસ કરી રહ્યો છે. તેના પરિણામથી ધર્મ ઉપર અંધકારના વાદળા છવાયા છે. આવા બારીક વખતમાં ધર્મ અને તીર્થની તનમનથી બાળ પ્લહચારી શ્રીમદ્ વિજયનિતીસૂરિજી મહારાજ જે સેવા બળવી રહ્યા છે તે સ્તુતિપાત્ર છે. કારણકે જે સ્થળે તેઓ ગયા ■ ત્યાં સચોટ ઉપદેશથી કલેશ કુસંપને દૂર કરાવી સલાહ સંપન્ન સ્થાપન કરેલ છે. આ ઉપરથી ગુજરાતના મોટા યદુરોના ગૃહસ્થોની એવી ઇચ્છા થઈ કે મહારાજશ્રીને આચાર્ય પદની આપવા માટે તેમના ગુરુ મહારાજ શ્રીભાવવિજયજી સમક્ષ વિનંતી કરવી એ આપણી ફરજ છે. કારણકે જે શ્રાવકો પોતાની સંપત્તિથી સમયાનુસારે પંચ મહાવ્રતધારક, છત્રીસગુણયુક્ત તથા કાલિક ઉત્કાલિકસૂત્રના યોગેશ્વર વદનપૂર્વક સૂત્રાર્થરૂપ ઉભય પ્રકારે શ્રોત્રિનાગમને બળનારા એવા મુનિવર્યોનો આચાર્યોદિ પદરોપણનો મહોત્સવ કરે છે તે બાગ્યવંતનો આચાર્યોદિથી કરાતા અનેક પુણ્યકાર્યના અનુમોદનથી સુદૃઢ સમૃદ્ધ વધ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સુઠ શ્રાવકોમાં અગ્રેસર શ્રાવકોએ આચાર્યશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજને ઉપરની દકીકન વિનંતીરૂપે બહેર કરી. શ્રાવકોની વિનંતી સાંભળી. અનુપ્રાપ્તચાર્ય આચાર્ય મહારાજ બદ્ધ ખુશી થયા અને કહ્યું કે આવો અમુલ્ય

લાવો લેવાનો તમે જે સંકલ્પ કર્યો છે, તેથી જૈનશાસનની શોભામાં અવશ્ય વધારો થશે. માટે તમારા મનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા હું તમને અંતઃકરણથી આદેશ આપું છું. આથી ગુજરાતના મોટા મોટા રાહરોમાં આ શુભ પ્રસંગે હાજરી આપવા માટે કુમકુમ પત્રિકા લખવામાં આવી. તથા કાર્યને લગતી તમામ સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવી. શેઠ મંગલલાલ દાહરસી, શેઠ વાઢીલાલ છગનલાલ, શેઠ પ્રેમચંદ સાંકલચંદ, સુતરીયા ભગુભાઈ ચુનીલાલ, શેઠ મણીલાલ સાંકલચંદ, શેઠ શાંતિકુમાર, શેઠ જગાભાઈ ઉમાભાઈ, શેઠ સાંકળચંદ મોહનલાલ, ઝવેરી ડાણાભાઈ સવચંદ, શેઠ મણીલાલ મોનીલાલ તથા ખીળ પણુ અનેક અમદાવાદ તેમજ બહારથી હાજર થયેલા આવકો સમક્ષ સંવત ૧૯૭૬ ના માગસર સુદી ૧૧ ના શુભ દિવસે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની હાજરીમાં શ્રીમાન ભાવવિજયજી મહારાજ પાસે પ્રાર્થનાના મનોરથને પૂરનાર એવા આચાર્ય પદારોપણની પ્રતિષ્ઠા ક્રિયા કરાવી મહોત્સવો કરાવવામાં આવ્યા. તેમજ મેળાવડામાં પધારેલ મુનિરાજો તથા શ્રાવકોનો યોગ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો.

ઉપરોક્ત ક્રિયાની સમાપ્તિ બાદ મહારાજશ્રી નીતિવિજયજી (શ્રી વિજયનીતિસરિજી)મહારાજે ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે— “આપ સર્વેએ મને આચાર્યપદ આપ્યું તે માટે હું આપનો તથા શાસનનો ઋણી છું. અને તે ઋણુ અદા કરવાની શક્તિ પરમાત્મા મને આપે એમ મુજબ હું, જે કે હું આચાર્યપદને લાયક નથી, તેપણુ મળેલ પદની સાર્થકતા હું ત્યારેજ માનીશ કે જ્યારે શાસનમાં પેઠેત કલેશાદિક અનિષ્ટ તત્વો દૂર થાય, ઐક્યતા થાય અને ધર્મ તથા તીર્થનું હિત અને સંરક્ષણ થાય. ત્યાં સુધી અકષત્તા નથી ત્યાં સુધી કાંઈપણ કાર્યને સાંગીપાંગ પાર ઉતારવું મુશ્કેલ છે. એક સમયે આજ ભારત વર્ષમાં કરોડોની સંખ્યામાં જૈનો હવાતી ભોગવતાં હતાં દિનપ્રતિદિન તે સંખ્યામાં ઘટાડોજ થતો ગયો. અને પરિણામે વર્તમાનમાં બાર

લાખની સંખ્યા જૈનોની રહી છે. એ સંખ્યામાંથી પણ ઉપદેશ અને સાધુવિહારના અભાવે હજારો જૈનો જૈનેતર બને છે. એ હકીકત સાધુ સંસ્થાને માટે અતિશરમજનક છે. જો જૈનોની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં હશે તોજ સાધુઓનો યોગ્ય આદર થશે. માટે સાધુઓએ સર્વત્ર વિહાર કરી ઉપદેશ દ્વારા જૈનોને જાગૃત કરવાની જરૂર છે. અરસપરસ પ્રેમભાવ પ્રગટ થશે તોજ ઉપરનું કાર્ય પાર પડશે. માટે પ્રથમ અંતઃકરણમાં નિખાલસ શુદ્ધ પ્રેમને સ્થાન આપવું જોઈએ.”

ઉપરના શુભ પ્રસંગે લુહારની પોળવાળા આગેવાન શુદ્ધરથો તથા શાલ કાલીદાસ મલીચંદ તરફથી અઠાધ મહોત્સવની સાથે સમવસરણી રચના તથા શાન્તિરનાત્ર થયા હતાં. બહારગામથી આવેલની સંખ્યા લગભગ સાત હજારની હતી.

પૂજ્ય અનુયોગ આચાર્ય મહારાજશ્રી ભાવવિજયદેવની તખ્તી-મત લાંબા વખતથી નરમ રહેવાના કારણે અમદાવાદના શ્રીસંઘની આમદબરી વીનંતીથી તે ચોમાસું લુહારની પોળના ઉપાશ્રયે રહેવાનું થયેલ. ચોમાસામાં પૂજા, પ્રભાવના, તપશ્વર્ષા, સ્વામી વાત્સલ્ય વિગેરે સારી રીતે થયેલ. શ્રાવણે દ્રવ્યનો વ્યય સારો કરેલ. એ રીતે

વેદાર શરૂ કર્યો. રસ્તામાં આવતાં જોઈને ચૈત્યોવાળા મોટા શહેરોમાં એકાદ
પહે દિવસની સ્થિરતા કરતાં જુનાગઢમાં આવી પહોંચ્યા અને થોડા
વસ રોકાઈને શ્રી નેમનાથ પ્રબુના દર્શન માટે ઉપર ચડ્યા. યાત્રા
રમ્યાન તમામ જોઈ ચૈત્યનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું
અને તેને પરિણામે જણાયું કે પ્રાચીનકાળમાં જાગ્યેલાં આત્માઓ
આ ચૈત્યોને બધાવી મહાન લાભ લઈ ગયા છે, તે બરાબર સાચવી
રાખવા એ દરેક જોઈની ખાસ ફરજ છે. આ નીર્ધની મરામત કરાવવાની
ખાસ અગત્ય છે. જો તે કાર્યમાં કાળક્ષેપ થશે તો પ્રાચીનકાળના અવશેષો
નષ્ટ થવાનો સંભવ છે. માટે તાત્કાળીક જ તેના જીર્ણોદ્ધારની જરૂર છે.
આવી શુભ ભાવના મહારાજશ્રીના અંતઃકરણમાં થઈ. ઉપરની બીના
લક્ષ્યમાં રાખી જુનાગઢથી વિહાર કરી તેઓ વેરાવળ ગયા અને
ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી તેમજ ત્રિરનાર જીર્ણોદ્ધારની હકીકત
વેરાવળના સંધને જણાવી. મહાપુરુષો જે કાર્યને ચિત્તે છે તેને
તેઓ પ્રાણીતિ પણ છોડતા નથી. દરમ્યાનમાં જુનાગઢ સ્ટેટના દીવાન
શ્રી ત્રીભોવનદાસ દુભેરાયનું વેરાવળમાં આવવું થયું તેમજ તેજ
અરસામાં શેઠ દેવકરજી ખુસાલચંદને ત્યાં લમનેા મહોત્સવ હતો તેથી
દેરાસરજીમાં તેમણે ઉત્સવ ઘર કરેલ, આ શુભ પ્રસંગે આવવા માટે સંધ
તરફથી દીવાનશ્રીને આમંત્રણ કર્યું અને પૂજનમાં તેઓ આવ્યા ત્યારે
પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પણ ત્યાં હાજર હતા. ત્યારબાદ મહારાજશ્રીની
પ્રેરણાથી વેરાવળના આગેવાન જોઈ ગૃહસ્થો દીવાનશ્રીની પાસે ગયા અને
ત્રિરનારજી પર જીર્ણોદ્ધાર કરવા માટે રજા દેવા વિનંતી કરી. પ્રત્યુ-
ત્તરમાં દીવાનશ્રીએ જણાવ્યું કે જુનાગઢ આવજો, નવાજ સાહેબને
આ આજ્ઞતથી વાઠેફ કરી જવાળ આપીશ. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૭૮
નું ચોમાસું વેરાવળમાં પૂર્ણ થયું.

ત્યાંથી પ્રભાસપાટણ ગયા અને ત્યાંના મંદિરના જીર્ણોદ્ધારની
જરૂર જણાતાં ત્યાં બાપ્માન દ્વારા ઉપદેશ દ્વ દંડ એકઠું કરાવ્યું,

જેમાં ત્રણ ગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૫૧૦૦૦) તથા સંઘ તરફથી રૂ. ૨૪૦૦૦) બેળા થયા. તે રકમનાં વ્યાજમાંથી દરવર્ષે દેરાસર રીપે થાય તેવો પ્રબંધ થયો.

સાંથી વિદ્યાર કરી ચૈત્ર સુદ ૧૦ મે જુનાગઢ આવ્યા તે વખતે વેરાવળના આગેવાન ગૃહસ્થો દીવાન શ્રીની મુલાકાતે ગયા અને જીર્ણોદ્ધારનો હુકમ આપવા માટે વીનંતી કરી. અને શાસનદેવની કૃપાથી જીર્ણોદ્ધારની રજા મળી. આ સમાચારથી મહારાજશ્રીને પણ હર્ષ થયો. મહારાજશ્રીએ જુનાગઢમાં તથા વેરાવળમાં સેવાસમાજની સ્થાપના કરી પૈરબંદર તરફ વિદ્યાર કર્યો. પૈરબંદરના શ્રીસંઘને ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની દહીકતથી વાજેફ કરી તેમાં યોગ્ય હાલો આપવા જણાવી થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી જામનગર ગયા. જામનગરમાં વ્યાખ્યાન દ્વારા અવારનવાર યાનનો વિષય ચર્ચવામાં આવતો. કારણકે આસપાસના ગામડાઓમાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ જૈન બાળકોને ધાર્મિક તથા વ્યવહારીક શીક્ષણના અભાવથી તેઓ અન્ય ધર્મી જેવા બની જતા હતા, તેથી ઉપદેશ દ્વારા તે પ્રદેશમાં (૨૫) પાઠશાળાઓ ખોલાવવા માટે ભગીરથ પ્રવલ્ન કરવામાં આવ્યો. તેના અર્થ માટે સારી રકમની જરૂર જણાતાં આવકોને ઉપદેશ આપતાં તેઓએ પાઠશાળા માટે સાર્ફ ફંડ એકઠું કર્યું. અગ્રણી બાળકોને વ્યવહારીક અને ધાર્મિક શિક્ષણ મળતાં તેઓ અદ્વાજી અને આસ્તિક બનવા લાગ્યાં. આ કાર્ય પૂર્ણ થતાં વિદ્યાર કરી ગિરનારજી તીર્થની છાયામાં આગ્રી પહોંચ્યા અને જીર્ણોદ્ધારના કાર્યમાં રસ લેવા માંડ્યા. આ કાર્ય માટે ચોમાસું જુનાગઢમાં કરવા નક્કી થયું અને અષાઢ સુ. ૧૪ પહેલાં જીર્ણોદ્ધારના સ્થળો નક્કી કરવા તથા અર્ચનો અડસટી કરવા શ્રી સંઘને જણાવ્યું. જીર્ણોદ્ધાર ફંડનો દિસામ રાખવા તથા કામની વ્યવસ્થા કરવા માટે એક કમીટી નીમવામાં આવી. આ કમીટીમાં જુનાગઢ રેલ્વેના એગ્રીટ એગ્રીસર ડાહ્યાભાઈ

‘કમીચંદે તન મનથી તીર્થની સેવા બજાવો તમામ રીતે સરળતા કરી આપી. કમીટી તરફથી પેપરોદ્વારા આખા ભારતવર્ષમાં ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની ખગર દેવામાં આવી. જેથી કમેકમે ફંડમાં નાણા એકઠા થવા માંડ્યા. ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ કમીટી તરફથી કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું. અત્યાર સુધીમાં લગભગ પાંચેક લાખ રૂપિયા ખર્ચાઈ ચુક્યા છે. અને હવે એકાદ લાખ રૂપિયાની જરૂર છે, તીર્થ પ્રેમી જોનો તરફથી મળી જશે એ નિઃસંશય બીના છે. તે વખતે જીર્ણોદ્ધારના કાર્યના અંગે ગુરૂશ્રીની આજ્ઞાથી તે ચોમાસું મહારાજશ્રીએ જીનાગઢમાં કર્યું. ચોમાસા દરમ્યાનમાં આચાર્ય દેવશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજની ખીમારીના સમાચાર મળ્યા પણ ચોમાસામાં શું બની શકે ? અંતઃકરણમાં પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે ખરે વખતે હું ગુરૂ દેવથી દુર રહ્યો. પરંતુ ભાવિ પ્રમુખ દોષ સં. ૧૯૭૬ ના શ્રાવણ મુ. ૭ ના રોજ આચાર્ય મહારાજશ્રી ભાવવિજયજી પાટણમાં કાગધર્મ પામ્યા. તે સમાચાર જીનાગઢ આવતાં થી સંધ તરફથી અઢાઈ મહોત્સવ તથા શેડ આજીવંત મોતીચંદ તરફથી શાન્તિ રનાત્ર થયા હતાં. એ રીતે સં. ૧૯૭૬ નું ચોમાસું જીનાગઢમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા. રસ્તામાં આવતાં મોટા શહેરમાં ગીરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપવામાં આવતો. અમદાવાદમાં કહેવાનાં ઉપાશ્રયે ચોમાસાની સ્થિરતા કરી અને ઉપદેશથી અમદાવાદના મંત્રે જીર્ણોદ્ધાર માટે આઠ દળર રૂપિયા એકઠા કરી મોકલ્યા. શ્રી કમલવિજયજીને વડી દીકરા ત્યાં આપી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૦ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ રાધનપુરવાસા મસાલીયા બાબુલાલ જમનાદાસની વિનંતીથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા. માગસર માસમાં

મસાલીયા બાણુલાલ તરફથી ઉજમણું કરવામાં આવ્યું. ત્યાંથી મુનિ કમળવિજયજી દાદાની પીનતીથી પાટણ ગયા. મેતાના પાડામાં મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી ક્ષેત્રવસીના પાડાવાળાના આગ્રહથી ત્યાં ગયા. ત્યાં મુનિશ્રી શાંતિવિજયજીને પંન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાન થયાં. તે વખતે શ્રી ગિરનારજી ઉપર થયેલ જીર્ણોદ્ધારવાળાં દેરાસર ઉપર ખ્વજદંડ ચડાવવાના કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે તાર આવતાં જુનાગઢ ગયા. ત્યાં જઈ તે કાર્યને નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ કરાવ્યું. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર દેશ પરદેશથી સારી સંખ્યામાં જૈનો આવ્યા હતા. તેથી તે મહોત્સવ પ્રમગે જીર્ણોદ્ધાર દંડમાં સારી રકમ થઈ. ત્યાંથી વિહાર કરી જેતપુર, ગોંડળ, સરધાર, રાજકોટ થઈ વાંકાનેર ગયા. વાંકાનેરમાં જૈનોમાં વરસી તપ ચાલતો હતો. તે તપના પારણાના શુભ પ્રસંગ ઉપર વાંકાનેરના રહીશ શાહ દીપચંદ કડવાવાળા તરફથી મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તેમાં યથા-શક્તિ દ્રવ્ય વ્યય કરી સંપત્તિનો લાભ લીધો હતો. દેરાસરમાં પણ સારી ઉપજ થઈ હતી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી મોરબી ગયા. ત્યાં ચોમાસું રહેવા માટે શ્રી સંધનો અત્યાગ્રહ હતો પરંતુ શ્રી વાંકા-નેરના સંધે નક્કી કરેલ હોવાથી વાંકાનેર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. વાંકાનેરમાં ઉપાશ્રય હતો, પણ તે જુના વખતનો અને સમાસ વિનાનો હોવાથી તેને નવેસરથી કરાવવાની ખાસ અમત્ય હતી. તે દરમ્યાન માંડવી બંદરવાળા શેઠ જીવરાજ ધનજી મહારાજશ્રીના દર્શન-નાથે વાંકાનેર આવતાં તેમને આ હકીકત જણાવી. તેમણે મોટી રકમ આપવા કબુલ કર્યું. ઉપાશ્રયનું કામ પૂર્ણ કરાવ્યું. તેમાં કુલ રૂ. ૧૧૦૦૦) થયા. તેમાં રૂ. ૬૦૦૦) શેઠ જીવરાજ ધનજી તરફથી મળેલા. ઉપાશ્રયનું કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ વાંકાનેરના શ્રી સંધ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાન થયાં હતાં. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૧ તું ચોમાસું વાંકાનેરમાં થયું.

ચોમાસા બાદ મોરબીમાં થયેલા ઉપધાનવાળાને માળ પદેરાવી ૬૨૭ તરફ વિહાર શરૂ કર્યો અને માળીઆ (મીવાણા) ગયા.

તે દરમ્યાન જીર્ણોદ્ધાર કમીટી તરફથી સૂચના થવાથી શ્રી સિદ્ધાયલજી તરફ વિદ્યાર કર્યો. અને યાત્રા કરી અમદાવાદ ગયા. રસ્તામાં મુંબઈના સિદ્ધયજ્ઞ સમાજ તરફથી આગ્રહ કરવામાં આવ્યો કે શ્રી સંખેશ્વરજી તીર્થમાં પાટણવાળા શેઠ સુનીલાલ નાનચંદ તરફથી આંખીલ તપની જોળી થવાની છે માટે ત્યાં પધારો. આથી મહારાજશ્રી સંખેશ્વરજી ગયા. જોળી બાદ વિદ્યાર કરી કડી ગામે ગયા. ત્યાં સંઘમાં કુસંપના મૂળ ઘર કરી ગએલા તેથી ત્યાં સ્થિરતા કરી. વારંવાર બ્યાખ્યાન દ્વારા કલેશથી કેવા અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે, તે દાખલા દલીલથી સમજાવતાં દરેકના હૃદયમાંથી કલેશ સમતો ગયો. અને અરસપરસ પ્રેમની લાગણી પ્રગટ થઈ. કલેશના કારણે ત્યાંના દેરાસરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ નહીં થઈ શકેલ તે કરવામાં આવ્યું. તે પછી વિદ્યાર કરી અમદાવાદ ગયા. ત્યાં શાહ વાડીલાલ છગનલાલ તરફથી ઉજ્જમણનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. અને બહોની પોળમાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં બ્યાખ્યાન દ્વારા ગિરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર વિષે જણાવ્યું અને તે હિપદેશથી દરેકને લાગણી થવાથી ફંડ એકઠું કર્યું. તેમાં ફીલા ત્રીશ હજારની રકમ એકઠી થઈ. એ રીતે સં. ૧૯૮૨ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું.

તે વખતે શાહ સુનીલાલ ખુશાલચંદ તરફથી ઉપધાન થયેલા તેમાં માળ પહેરાવીને સંઘવી નગીનદાસ મ્દમચંદના કચ્છ બદ્રેશ્વરના સંઘમાં પધારવા વિનંતી થતાં સંખેશ્વર બેળાં થયાં. તે વખતે ખેરા-ગુધી શાહ ગોપાળદાસ છગનલાલે સંખેશ્વરનો મંથ કાઢેલ તેને તીર્થ-માળ પહેરાવી કચ્છના સંઘની સાથે વિદ્યાર કરી બદ્રેશ્વર અને કચ્છની પંચતીર્થની યાત્રા કરી, ગિરનાર આવ્યા, ત્યાં સંઘવી નગીનદાસલાલને માળ પહેરાવી ગિરનારજીની યાત્રા કરી જેતપુર તરફ વિદ્યાર કર્યો, અને ચોમાસાની સ્થિરતા જેતપુરમાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાન ઉપધાન થયા તે ક્રિયા કરાવી, ધર્મની ઉન્નતિ સારી થઈ. એ રીતે સં. ૧૯૮૩ નું ચાતુર્માસ જેતપુરમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિદાર કરી ગિરનારજી ગયા અને ત્યાં યાત્રા કરી. રાધનપુરના શેઠ વાડીલાલ પુનમચંદને ત્યાં ઉગ્રમજ્જાના મહોત્સવ ઉપર પધારવા વીનંતી થતાં રાધનપુર ગયા. રાધનપુરમાં ઉગ્રમજ્જાને મહોત્સવ થતાં ધર્મક્ષેત્રમાં સારો રકમની ઉપજ થઈ. બાદ શ્રી સંઘ તરફથી વિનંતિ થતાં ત્યાં ચોમાસું રહેવાનું નક્કો થયેલ. ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં જૈન બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવવા માટે પાઠશાળા ખોલવા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ જેને પરીણામે પાઠશાળાના કાયમ નિભાવ માટે શેઠ બાણુલાલ જમનાદાસે રૂપિયા (૧૫૦૦૦) આપવાની ઉદારતા બતાવી એટલે રાધનપુર તથા આસપાસના જૈન બાળકોને શાસ્ત્રીય જ્ઞાન મળે તે માટે પાઠશાળાની સ્થાપના કરવામાં આવી. શ્રીરત્નવિજયજી જૈન પાઠશાળા એવું નામ રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૮૪ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસા બાદ વિદાર કરી ભાંજર ગયા, ત્યાં ઉપધાનવાળાને માળ પહેરાવી શ્રી ગિરનારજી ઉપર જીજોદાર થયેલ દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવવા વિદાર કરી જુનાગઢ ગયા. માગસર વદી ૫ ના રોજ પ્રતીષ્ઠા કરાવી મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો, તથા અમદાવાદથી આવેલ મધના સંઘતી.

તે તીર્થમાળ પહેરાવી, સંઘતી તરફથી અમદાવાદમાં આતુર્માસ માટે વિનંતી થતાં તે રતીકારી વિદાર કરી અમદાવાદ ગયા અને હુદાગની પોળના લિપાશ્રમે સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં મુનિશ્રી માનવિજયજીને તથા મુનિ ઉદયવિજયજીને હૃદયના ઉપાશ્રમે ગળીપા આપવામાં આવ્યું તે પ્રમગે મહેન્મવ કરવામાં આવ્યો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૫ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ થયું.

ત્યાંથી વિદાર કરી શ્રી દેશરીવાનાથજીની યાત્રાએ ગયા જા પવિત્ર ધામમાં જાવજાવાળા શ્રી પરમસીમાઈ તથા તેમના ધર્મપત્નીએ મળેડે દાસા લેવાની અગિયારા બજા કરતાં તેમના ચારિત્રના શુદ્ધ જાવ જિમ તીર્થમાં દાજર રહેલ સંઘ સમગ્ર તેઓને ભાગવતી દાસા આપવામાં આવી. અનુભવે નામ મુનિ ભક્તિવિજયજી તથા

સાધવી શ્રી મંગળશ્રી રાજવામાં આબ્યા. અમદાવાદ હુદારની પોળવાળા-
એને ઉજમણુનો મહોત્સવ કરવાનો હતો તેથી તથા શ્રીવિરવિજયજીના
ઉપાશ્રયવાળાએને પંચાસ શ્રી ગુલાબવિજયજીના કાગધર્મ પામ્યા
નિમિત્તે મહોત્સવ કરવાનો હતો તે બન્ને તરફથી અગ્રેસરોની પીનંતી
થતાં અમદાવાદ પધારી બન્ને સ્થાને મહોત્સવો કરાવ્યા. ત્યાંથી વિદાર કરી
કપડવંજ ગયા. અતે ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાનમાં
દરરોજ નિયમિત વ્યાખ્યાન વંચાતું હતું. તેમાં જૈન તથા જૈનેતરો
સારી સંખ્યામાં આવતાં હતાં. પર્ણપણુ પર્વમાં તપરયા તથા મહોત્સવો
થતા હતા. કારતક વદી ૫ ના રોજ મુનિ મોતીવિજયજીને તથા
મુનિ મુકિતવિજયજી તથા મુનિ ત્રીલોકવિજયજીને ભગવતી સૂત્રના
જોગમાં પેસાર્યા હતા. કારતક વદ ૮ ના શુભ રોજે મુનિ મોતી-
વિજયજીને તથા મુનિ મુકિતવિજયજી તથા મુનિ કલ્યાણવિજયજીને
ગણીપદ આપવામાં આવ્યું. તથા મુનિ મુકિતવિજયજી મુનિ મોતી-
વિજયજી મુનિ ઉદયવિજયજી મુનિ ત્રીલોકવિજયજી તથા મુનિ
કલ્યાણવિજયજીને પંચાસ પંચી આપવામાં આવી. આ શુભ પ્રસંગ
ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઘ્રાઈ મહોત્સવ સાંતિસ્નાન તથા નવકારશી
વીગેરે થયેલ. બહાર ગામથી દર્શનાર્થે લગભગ દોઢ હજાર શ્રાવક
શ્રાવિકાઓ આવેલ તે સર્વનું શ્રી સંઘ તરફથી સ્વાગત થયેલ. આ
શુભ પ્રસંગના દિવસે મુનિ સુંદરવિજયજીને વડી દીક્ષા દેવામાં આવી
હતી એ પ્રમાણે સં. ૧૬૮૬ નું ચોમાસું કપડવંજમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિદાર કરી અમદાવાદ ગયા અને
ત્યાંથી મારવાડમાં જવા માટે વિદાર કર્યો ત્યાંથી શીરોદી ગયા ત્યાં
મુનિ રાંછુવિજયજી, મુનિ દેવેન્દ્રવિજયજી તથા મુનિ જીવવિજયજીને
દીક્ષા આપી ત્યાંથી વિદાર કરી જવાલ ગયા અને ચોમાસાની
સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસામાં મુનિ મહેન્દ્રવિજયજી મુનિ મંગલ-
વિજયજી મુનિ મનોહરવિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ભગ-
વતી સૂત્રનાં જોગમાં પેસાર્યા. ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન દ્વારા જીજ્ઞાસુ

તથા યાનના ફેલાવા માટે ખાસ ઉપદેશ દેવામાં આવતો. આની સંધ ઉપર ઘણી જ સુંદર અસર થઈ. જેના પરિણામે રૂ. ૧૦૪૦૦ શ્રી ગિરનાર જીર્ણોદ્ધારમાં સંધ તરફથી અપાયા અને એકજ ગૃહસ્થ તરફથી રૂ. ૪૦૦૦) શ્રી કુંભારીયાજીના જીર્ણોદ્ધારમાં અપાયા કારતક વદ ૫ ના શુભ દિવસે. મુનિ મહેન્દ્રવિમલજીને પંચાસ પદવી આપી તથા મુનિ મંગળવિજયજી, મુનિ મનોહર વિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ગણી પદવી આપવામાં આવી હતી. આ શુભ પ્રસંગ નિમિત્તે શ્રી સંઘે મહોત્સવ તથા નવકારશી વિગેરે કર્યાં. એ રીતે સં. ૧૯૮૭ નું ચોમાસું જવાણમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિદાર કરી પંચ તીર્થોની યાત્રા કરી પાલી, કાપરડા થઈ જોધપુર ગયા ત્યાં ફોલોધીવાળા જીવરાજ અગરચંદ્રજીને જેસલમેરનો સંધ કાઢવાનો હતો તેથી તેની વીનંતીથી ફોલોધી ગયા અને ત્યાંથી સંધની સાથે વિદાર કરી જેસલમેર ગયા. સંધમાં બે દળર યાત્રાળુની સંજ્યા હતી. યાત્રા પુરી થયા બાદ વિદાર કરી ફોલોધી ગયા. આ ગામે કલેશના બીજ રોપાણાં હતાં તે દૂર કરવા બાપ્પ્યાનમાં દષ્ટાંતાદિકથી ઉપદેશ આપુ રાખ્યો. આથી દરેક આવકને બોધ થવાથી સંધનો કલેશ દૂર થયો અને શુભ મુલેદમપ થયો. ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી જેઠ સુદ ૬ ના રોજ પંચાસ હુરખ-વિજયજી મદારાજને આચાર્ય પદવી આપી શ્રી વિજયદર્પશ્રી એ નામ રાખવામાં આવ્યું. આ વખતે શેઠ કીશનલાલજીએ મહોત્સવ કર્યો. તથા શેઠ સંપતલાલજી ગુલેચ્છા તરફથી મહોત્સવ તથા ચાંતિ સ્નાત્ર થયાં હતાં. ચોમાસામાં પર્વના દિવસે વરધોડા કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેની સાથે સ્વામી વાત્સલ્ય અને મહોત્સવો થયાં હતાં. સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી, ખરતર ગચ્છી, લોકાગચ્છી તપાગચ્છી વગેરે તમામ ગચ્છવાળાઓએ એ મહોત્સવમાં ઉત્સાહ-પૂર્વક ભાગ લીધો હતો અને ધર્મદાર્પમાં દરેક ગચ્છવાળાઓએ સારી રીતે દ્રવ્ય ખર્ચો લાભ લીધો હતો. તેમજ ધર્મમેત્રોમાં સારી

ઉપજ થઇ હતી. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી શેઠ કીશનલાલ સંપત-
લાલજી તરફથી મોટી ધર્મશાળા (વ્યાખ્યાન હોલ) તેમજ દેરાસર
કરાવવામાં આવ્યું હતું, તથા ઉપધાન પણ થયા હતા, એ પ્રમાણે
સં. ૧૯૮૮ નું ચોમાસું ફોલોધીમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસા બાદ ત્યાંથી વિહાર કરી બીકાનેર મેડતા, સોજત,
પાલી અને તખ્તગઢ ગયા. તખ્તગઢમાં સંઘની અંદર કલેશ ખૂબ
હતો. અને તેથી દેરાસરની પેઢીએ તાળાં દેવાયાં હતાં તેથી ઉપદેશ
દેવાતાં ત્યાંનો કલેશ દૂર થયો. અનુક્રમે આજી ગયા, અમદાવાદના
આગેવાન શ્રાવકો આજીજીની યાત્રાએ આવેલા તેમણે વિનંતી કરવાથી
ત્યાંથી વિહાર કરી મહારાજશ્રી અમદાવાદ ગયા અને ચોમાસાની
સ્થિરતા ત્યાં કરી. વ્યાખ્યાનમાં નિયમિત કૌનોની મોટી સંખ્યા હાજર
રહેતી હતી. રૂપા સુરચંદનીપોળ વાળા વાહીલાલ છત્રનલાલ તરફથી
ઉપધાન રચનાના મહોત્સવમાં રૂ. ૧૪૦૦૦) નો વ્યય કરવામાં
આવ્યો. એ રીતે સં. ૧૯૮૬ નું ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું.

ચોમાસા બાદ ભારત વર્ષના ચતુર્વિધ સંઘની સમ્મતિથી અમ-
દાવાદમાં મુનિ સંમેલન ભરવાનું નક્કી થયેલ હોવાથી દૂર દૂરના
પ્રદેશમાંથી લગભગ ત્રણસો જેટલા સાધુઓ રાજનગરમાં ભેગાં થયાં.
અને એક માસની લંગાણ ચર્ચાના પરિણામે નવ આચાર્ય મહારાજની
સમિતિએ દીર્ઘદષ્ટી વાપરી સિદ્ધાંતને બાદ ન આવે તેવા ઠરાવ રજુ
કર્તા. જે સર્વાનુમતે પસાર થઇ ગયા. ત્યારબાદ મુંજાઇના આગેવાનોની
વીનંતી થતાં ચૈત્ર માસમાં વિહાર કરી લગભગ એ માસે મુંજાઇ
પહોંચ્યા અને ત્યાં શ્રી પાંચધુની ઉપર આવેલ ગોદીજી પાર્શ્વનાથના
મંદિરના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી અને વ્યાખ્યાન
દ્વારા શ્રી ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધાર ફંડને માટે જથ્થાવતાં, ઉપદેશ આપતાં
સારી રકમ તે ખાતે ભરાઇ છે. મહારાજશ્રીની સાથે પંદર સાધુઓ
હતાં, જેઓ સર્વ વ્યાખ્યાન આપે તેવા હોઇ મુંજાઇમાં તથા પરા-

ઓમાં રહેલ, જેથી સર્વ સ્થળે ધર્મનો ઉલ્લેખ સારો થયો છે. ચોમાસા દરમ્યાન પૃથ્વીજાદિકમાં વરધોડા આદિમાં સર્વ સાધુઓની હાજરી હતી. બિનતા જાણાતી નહોતી. વળી કાટમાં દેરાસરજીની સવાસો વર્ષની વર્ષગાંઠને અંગે અઠાઈ મહોત્સવ તથા શાંતિરનાવ પથ્ય થયેલ ત્યાં પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા હતા.

મનહર હંદ.

સરિજી વિજય નીતિ, પંચ ઇન્દ્રિયોને જીતી,
 લગાવી ધર્મમાં પ્રીતિ, આરિત્રને પાળતા.
 પંચ મહાવ્રત ધારી, વળી બાળ ધ્વજચારી,
 વચન વદી વિચારી, કર્મને પ્રજાળતા.
 કુસંપને ટાળવામાં, સુસંપ વધારવામાં,
 ભવજીવ તારવામાં, સમયને ગાળતાં.
 કહે સુર છંદુ નરો, નીતિ છે નીતિનો ઝરો,
 ગર્વને મુક્તિને પરો, મદ આઠ બાળતા. (૧)
 સગીર ઉમર માંહી, શુદ્ધ વિના યાન નહી,
 મોહ સર્વ છોડી દધ, જીંદગી ગુજારતા.
 સંસાર અણી અસાર, છોડી તેહ તણો ખાર,
 નિજ હસ્તે નીરધાર, આરિત્રને ધારતાં.
 શાસન દીપાવનાર, ધર્મને ઉદ્ધારનાર,
 ભાવ તરો આ સંસાર, મુખથી પોકારતા.
 કહે સુર છંદુ નરો, નીતિ છે યાનનો ઝરો,
 ગર્વને મુક્તિને પરો, મદ આઠ બાળતા. (૨)

ૐ શાન્તિ:



श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्यश्रीवर्द्धमानगणिप्रणीतस्य
श्रीकुमारविहारप्रशस्त्यन्तर्गतकाव्यस्य
अर्थानां सूचिः ।

१ प्रणतनृपवर्णनम्	२४ कमठवर्णनम्
२ अप्रणतनृपवर्णनम्	२५ पातालवर्णनम्
३ जलवर्णनम्	२६ मर्त्यलोकवर्णनम्
४ विष्णुवर्णनम्	२७ सुरलोकवर्णनम्
५ महेश्वरवर्णनम्	२८ धनुर्धरवर्णनम्
६ परब्रह्मवर्णनम्	२९ सज्जनवर्णनम्
७ धनपतिवर्णनम्	३० दुर्जनवर्णनम्
८ धनदयवर्णनम्	३१ श्रीकुमारपालनृपवर्णनम्
९ क्षेत्रपालवर्णनम्	३२ राजहंसवर्णनम्
१० अरतीर्थहरवर्णनम्	३३ पण्डितवर्णनम्
११ कृतयुगवर्णनम्	३४ मूर्खवर्णनम्
१२ विष्णुचक्रवर्णनम्	३५ लक्ष्मीवर्णनम्
१३ अनिरुद्धवर्णनम्	३६ हेमगुणवर्णनम्
१४ वागुरिकवर्णनम्	३७ चन्द्रवर्णनम् (१) प्रहः ।
१५ पल्लिपतिवर्णनम्	३८ कर्पूरवर्णनम्
१६ चक्षोरवर्णनम्	३९ देववर्णनम्
१७ नागराजवर्णनम्	४० सूर्यवर्णनम् (१) प्रहः ।
१८ सुरपतिवर्णनम्	४१ श्रीहेमचन्द्रसूरिवर्णनम्
१९ वैशानरवर्णनम्	४२ यज्ञवर्णनम् (३) प्रहः ।
२० कृतान्तवर्णनम्	४३ बुधवर्णनम् (४) " "
२१ राक्षसवर्णनम्	४४ बृहस्पतिवर्णनम् (५) " "
२२ वरुणवर्णनम्	४५ शुक्रवर्णनम् (६) " "
२३ वायुवर्णनम्	४६ शनिवर्णनम् (७) " "

४७ राहुवर्णनम्	(८) ग्रहः	७४ भौतिकतापसवर्णनम्
४८ केतुवर्णनम्	(९) „	७५ हरमोलिवर्णनम्
४९ महेश्वरशिरध्वन्द्रवर्णनम्		७६ गौरीस्तनतटवर्णनम्
५० महेश्वरदासवर्णनम्		७७ चन्द्रकरवर्णनम्
५१ महेश्वरभस्मोद्धूलनवर्णनम्		७८ चरित्रोद्भूतचित्तवर्णनम्
५२ दानववर्णनम्		७९ उल्कावर्णनम्
५३ नरवर्णनम्		८० आस्यवर्णनम्
५४ लक्ष्मीहन्तृवर्णनम्		८१ शुक्लवर्णनम्
५५ हेममयचन्द्रवर्णनम्		८२ सर्पदृष्टिवर्णनम्
५६ याचकवर्णनम्		८३ कामिवर्णनम्
५७ निष्कामवर्णनम्		८४ कामिनीवर्णनम्
५८ धर्मवर्णनम्	(१) पुरुषार्थः	८५ सामन्तवर्णनम्
५९ अर्थवर्णनम्	(२) „	८६ मांसाहारिवर्णनम्
६० कामवर्णनम्	(३) „	८७ दयालुवर्णनम्
६१ मोक्षवर्णनम्	(४) „	८८ चरवर्णनम्
६२ मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम्		८९ रत्नपरीशकवर्णनम्
६३ श्रीमद्भागवर्णनम्		९० श्राद्धवर्णनम्
६४ श्रीमत्प्रायवर्णनम्		९१ मङ्गलकान्तिवर्णनम्
६५ सुभटवर्णनम्		९२ निषिद्धलशवर्णनम्
६६ मन्त्रवादिवर्णनम्		९३ जलचरवर्णनम्
६७ पथिव्यवर्णनम्		९४ देवाकृतिवर्णनम्
६८ भक्षणशीलावर्णनम्		९५ वणिग्वर्णनम्
६९ सविणीवर्णनम्		९६ जिनप्रतिमावर्णनम्
७० स्वैरिणीवर्णनम्		९७ अर्द्धदण्डवर्णनम्
७१ पण्डितावर्णनम्		९८ स्याद्वादयादिवर्णनम्
७२ शुभगवर्णनम्		९९ पौषवर्णनम्
७३ वरस्यायनमहर्षिवर्णनम्		१०० विनायकवर्णनम्

०१ गजवर्णनम्	११० जैनसिद्धान्तवर्णनम्
०२ गजाधेसरवर्णनम्	१११ सिद्धगतिवर्णनम्
०३ शलविवरवर्णनम्+	११२ वेद्यासक्तवर्णनम्
०४ जिनसमदसरणवर्णनम्+	११३ जिनेश्वरवर्णनम्+
०५ ज्ञानवर्णनम्+	११४ जिनस्तुतिकर्तृवर्णनम्+
०६ दर्शनवर्णनम्+	११५ ऋषभदेववर्णनम्
०७ चारित्र्यवर्णनम्+	११६ भरतचक्रवर्तिवर्णनम्
०८ पतिवर्णनम्+	११७ चरमजिनवर्णनम्+
०९ वागूमटमन्त्रिवर्णनम्	११८ पार्श्वजिनवर्णनम्+



श्रीसोमप्रमसूरिसुत्रामसूत्रितस्य शतार्थकाव्यस्य अर्थानुक्रमणिका ।

१ श्रीयुगादिरेवः (१)	तीर्थद्वरः	२६ श्रीआचार्यः (३)	"
२ श्रीसजितः (२)	"	२७ श्रीउपाध्यायः (४)	"
३ श्रीगम्भवः (३)	"	२८ श्रीमुनिः (५)	"
४ श्रीअभिनन्दनः (४)	"	२९ श्रीगुण्डरीकः २	
५ श्रीसुमतिः (५)	"	३० श्रीगौतमः +	
६ श्रीपद्मप्रमः (६)	"	३१ श्रीबुधमा +	
७ श्रीसुपार्थः (७)	"	३२ अहिमा + (१) महाप्रतम	
८ श्रीचन्द्रप्रमः (८)	"	३३ सत्यम् (२)	"
९ श्रीसुविधिः (९)	"	३४ अस्तेयम् (३)	"
१० श्रीशीतलः (१०)	"	३५ ब्रह्मचर्यम् (४)	"
११ श्रीश्रेयान् (११)	"	३६ आकृष्टम् (५)	"
१२ श्रीवसुपूज्यः (१२)	"	३७ परमाणमः	
१३ श्रीविमलः (१३)	"	३८ सरस्वती	
१४ श्रीमनन्तनाथः (१४)	"	३९ धर्मः (१) पुष्पार्थः ।	
१५ श्रीधर्मः (१५)	"	४० अर्थः (१)	"
१६ श्रीलाम्तिः (१६)	"	४१ कामः (३)	"
१७ श्रीकुन्धुनाथः (१७)	"	४२ मोक्षः (४)	"
१८ श्रीभरनाथः (१८)	"	४३ ब्रह्मा	
१९ श्रीमन्निनाथः (१९)	"	४४ नारदः	
२० श्रीमुनिमुवतः (२०)	"	४५ वेदः	
२१ श्रीनमिनः (२१)	"	४६ विष्णुः	
२२ श्रीभरिष्टनेमिः (२२)	"	४७ बलभद्रः	
२३ श्रीपार्थनाथः (२३)	"	४८ श्रीः	
२४ श्रीमहाश्रीरत्नामो (२४)	"	४९ प्रपन्नः	
२५ श्रीगुण्डरीकः (२) परमेष्ठो		५० चक्रम्	

१ मिद इति सूचयति कर्ता ।

२ पूर्व गतः पञ्चविंशतितमोऽर्थः । + रिचीर्षा एतेषां त्रयोगामर्षाः ।

५१ पाञ्चजन्यः

५२ शिषः

५३ गौरी

५४ स्कन्दः

५५ हेरम्बः

५६ कैलासः

५७ सूरः (१) महः

५८ चन्द्रः (२) "

५९ वक्रः (३) "

६० सौम्यः (४) "

६१ विष्णुः (५) "

६२ काव्यः (६) "

६३ शनिः (७) "

६४ विष्णुमुखाः (८) "

६५ केतुः (९) "

६६ शक्रः (१) दिक्पालः

६७ उदलनः (२) "

६८ कृतान्तः (३) "

६९ मातृपालः (४) "

७० समुद्रः

७१ पञ्चाननः

८० तुरङ्गः

८१ सिन्धुरः

८२ पद्मम्

८३ सर्पः

८४ शुकः

८५ अरण्यम्

८६ धारः

८७ चापम्

८८ वैद्यः

८९ पावनिः

९० कान्तोत्तमः

९१ श्रीसिद्धमेतद्विवाकरः

९२ श्रीहरिमन्त्राचार्यः

९३ श्रीदेवसूरिः

९४ श्रीहेमचन्द्रसूरिः

९५ श्रीजयसिंहदेवः

९६ श्रीकुमारपालदेवः

९७ श्रीअजयदेवः

९८ श्रीमूलराजः

“ અધ્યાયકાષ્ટક ”

શ્રીયુત્ રવિશંકર રાવળ, શ્રીયુત્ ધુરંધર, શ્રીયુત્ નગરકર તથા જયંતિલાલ ઝવેરી વિગેરેની સુંદર કલમથી ચિતરાયેલાં—

(૧) પદ્માવતી (૨) ચક્રેશ્વરી (૩) સરસ્વતી (૪) શાંતિ-દેવી (૫) જ્વાલા માલિની (૬) પદ્માવતી અને પાર્શ્વપક્ષ (૭) બ્રહ્મશાંતિપક્ષ (૮) અંગિકા વિગેરે દેવ દેવીઓના ત્રિરંગી ચિત્રોવાળું રંગીન માઉન્ટ ઉપર ચોટેલું સુંદર આલ્બમ.

કિંમત ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

- (૧) સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ,
નાગજીભુદરની પોળ, અમદાવાદ.
- (૨) ગૂર્જર ગ્રન્થ રત્ન કાર્યાલય,
ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

જૈનસાહિત્યમાં વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, અલંકાર, છંદ, ન્યેતિય, વૈદ્યક, ન્યાય, વિગેરે સાહિત્યના દરેક અંગને લગતા ગ્રંથો જૈન વિશાળ પ્રમાણમાં દષ્ટિગોચર થાય છે તેમ અનેકાર્થ ગ્રંથો પણ અનેક છે. આ ગ્રંથોમાં જૈનાચાર્યોની વ્યાકરણ-કાશ્યાપિની નિપુણતા અને વિવિધ વિષયોને જુદી જુદી પદ્ધતિએ રજૂ કરવાની કુશળતા નજરે પડે છે. મને તો મારા અભ્યાસ ઉપરથી જણાય છે કે આ ગ્રંથો મોટા મોટા વિદ્વાનોના મસ્તકને ધૂણાવે અને અભિમાન છેટે મુકાવે એવા છે. ધનંજયાદિ કવિઓના દ્વયાશ્રયાદિ ખેચાર કાવ્યોને અપવાદ રૂપે ગણીએ તો ઇતરદર્શનીય સાહિત્યમાં એવા ગ્રંથો લાગ્યે જ હિપલબ્ધ થશે. પરંતુ અદ્વૈતોસતી વાત છે કે જૈન વિદ્વાનોની ખેદરકારી અને સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિરુચિના અભાવે ઇતર વિદ્વાનોને હજી સુધીએ ગ્રંથોનો લાભ મળ્યો નથી તેથી જ એતદ્દેશીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કાંઈ પણ ઠેકાણે અનેકાર્થ ગ્રંથોનો નામ સરખો પણ ઉલ્લેખ કરી શક્યા નથી.

શ્રેષ્ઠી દે. લા. પુ. ક. તરફથી હપાતા અનેકાર્યરત્નમંજૂષા નામના ગ્રંથના પ્રુફા તપાસતી વખતે મારી નજરે પડેલા તથા જાણવામાં આવેલા કેટલાક અનેકાર્થગ્રંથોની કુંડી નોંધ “ જૈનોનું અનેકાર્થસાહિત્ય ”ના હેડીંગવાળા લેખની મ્દે સને ૧૯૩૧ના સાંજ વર્તમાનના પટ્ટી અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરાવી તે તરફ વિદ્વાનોનું લક્ષ્ય ખેંચું હતું. અને સદ્ભાગ્યે તે જ અનેકાર્યરત્નમંજૂષામાં શ્રી સમયસુંદરચણિન અષ્ટલક્ષ્યાર્થો વિગેરે કેટલાક નાના મોટા અનેકાર્થ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા છે. એ મંથાના કામમાં કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોને લીધે મંદગતિ ન આવી હોત તો હજી પણ બીજા ભાગ દ્વારા અન્ય અનેકાર્થ ગ્રંથોનું દર્શન કરવા જનતા ભાગ્યશાક્ષી બની

હોત. અસ્તુ. શુમે યથાશક્તિ યતનીયં એ વાક્યાનુસાર સાહિત્યની લાગણી ધરાવનાર દરકેધિને તે કાર્ય ઉપાડી લેવાનો અધિકાર છે એમ સમજી અમારા જૈનસ્તોત્રસંદોહ ના પ્રથમભાગના પ્રકાશનથી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા અમદાવાદવાળા નવાગ સારાભાઈ મણીલાલે તે કાર ઉપાડી લઈ અનેકાર્યસાહિત્યસંગ્રહના નામે એ સાહિત્યનું મુદ્રણ આરંભ્યું છે. તેનો આ પ્રથમ ભાગ આજે વિદ્વદર્શના કરકમળમાં અર્પણ કરવામાં આવે છે.

અનેકાર્ય સાહિત્યની ઉત્પત્તિ અને તેના ક્રમિક વિકાસ સંબંધે યથેષ્ટ સાધનના અભાવે અહિં કંઈ પણ લખી શક્યો નથી તે માટે વિદ્વાનો પાસે ક્ષમા વાચ્યું છું.

આ વિભાગમાં અનેકાર્ય ચાર રત્નો આપવામાં આવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના શિષ્યરત્ન શ્રીવર્ધમાનગણિતસ્વોપપ્તવૃત્તિયુક્ત શ્રીકુમારવિહાર પ્રચલિતનું ૮૬મું ગમ્મીરઃ શ્રુતિમિઃ કાવ્ય. આ કાવ્યના એકંદર ૧૧૬ અર્થો છે. તેમાં—૩૧ શ્રીકુમારનૃપવર્ણન.

૪૧ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યવર્ણન.

૧૦૯ શ્રીવાગ્મજટમંત્રવર્ણન.

આ ત્રણ અર્થો અત્યંત ઉપયોગી અને ઇતિહાસ ક્ષેત્ર ઉપર ઠીક અણુઆણુ પાડે તેવા છે.

(૨) કર્તાના નામેલ્લેખ વગરનું પદ્યાર્થકાવ્ય.

(૩) કર્તાનામરહિત અનુલોમપ્રતિલોમશ્લોક.

(૪) શ્રીસોમપ્રજ સુરિવિરચિત સ્વોપપ્તવૃત્તિ વિજૂપિત કલ્યાણ-સારસચિતાનં સંગ્રહ ચતુર્થ કાવ્ય.

આ કાવ્યમાં પણ ૯૧ થી ૧૦૨ સુધીના અર્થો ઇતિહાસના શોખીનો માટે ખાસ મહત્વના છે.

અમને જણાવતાં અત્યંત ખેદ થાય છે કે મણી મણી તપાસ કરી-કરાવી છતાં કુમાર^૧ વિહારપ્રશસ્તિકાવ્ય સંપૂર્ણ કોઇ સ્થળે

૧ પાઠ્યમાં શ્રીમાત મંત્રી ઉદાયનના પુત્ર મંત્રી વાગ્સદ(બાહડ), અને

છિજોત્તર થયું નહીં. શ્રી કુમારપાળ રામના અવસાન પછી તેમની માદીએ આવેલા અજ્યપાલાદિના દાસે વિનાશ પામ્યું હોય, અગર ગુપ્ત-મંડારો રૂપી કારાગૃહમાં પૂરાઈ રહી, અન્ય આદર્શ પ્રતો નહીં થવાને કારણે ઉઘેલી વિગેરેને ઉપભોગ્ય બન્યું હોય, મને તેમ થયું હોય, પરંતુ અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવતું હોય એમ તો સંભવ નથી. જો કોઈ ત્રિદાનોને અથવા ભાંડાગારના સંરક્ષકોને પ્રાપ્ત થાય અને અમને જણાવવા તરફી ઉઠાવશે તો તેમનો આભાર માનીશું.

કર્તા સંબંધી પરિચય.

શ્રીવર્ધમાનગણિ:

આ મહાત્મા ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળનૃપપ્રતિબોધક આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના શિષ્યરત્ન છે એમ પોને જ આ શાળાની વૃત્તિના પ્રારંભમાં સૂચવે છે. પરંતુ એમની ગૃહસ્થ અવસ્થાની હાતિ, જન્મ-સ્થળ, માતાપિતાનાં નામ, જન્મ, દીક્ષા, અને અવસાન સંવત્ વિગેરે સંબંધી કોઈ પણ ગ્રંથ દ્વારા કંઈ પણ માહિતી મળી શકી નથી એ માટે લાચાર છું. માત્ર શાતાર્થિક શ્રીમેમપ્રભસૂરિકૃત કુમારપાળ-પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં આપેલા-

દેમનૂરિપદ્મજહસઃ શ્રોમહેન્દ્રમુનિપૈઃ^૧ પુતમેતત્ ।

વાયદવંશીય ગર્ગ શેઠના પુત્ર સર્વદેવ આદિની દેખરેખ નીચે શ્રીકુમાર-પાળ રાજાએ 'કુમાર વિહાર' નામે ૨૪ બિનનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. એનું ટૂંક વર્ણન કુમારપાળ પ્રતિબોધના પૃ. ૧૪૨ ઉપર આપવામાં આવેલ છે અને વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કુમારવિહારરાત્રકમાં શ્રીરામચંદ્રમણિએ કર્યું છે તે જુઓ. એ જ નામનું સુંદર મંદિર બલોરના કાંચનગઢ ઉપર સં. ૧૨૨૧માં કુમારપાળે બંધાવેલું તે હાલ મૌજુદ છે. જુઓ છનવિ. ૧, નં. ૩૫૨નો લેખ. આ જેમાંથી પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કયા વિહાર સંબંધી વર્ણન દરો એ કહેવું મુશ્કેલ છે.

૧ એમણે હૈમાનેશ્વરસંગ્રહની બનેકાર્યકેરતાકરકૌમુદી નામની દીક્ષા પોતાના ગુરના નામથી જ પ્રસિદ્ધિમાં મુકી છે. જુઓ એમનો પોતાનો લેખ—

ઘર્દમાન-^૧ગુણચન્દ્રગણિભ્યાં સાકમાકલિતશાસ્ત્રરહસ્યૈઃ॥

આ શ્લોક ઉપરથી સં. ૧૧૪૧ સુધી એમનું અસ્તિત્વ સ્વી-
કારી શકાય છે.

શ્રીકુમારવિહારપ્રશસ્તિકાવ્ય સંપૂર્ણ ક્રોધ રથગેથી પ્રાપ્ત થાય અને તેની પ્રશસ્તિ વિગેરેમાંથી પોતે રચેલા અન્ય અથો વિગેરેનો પરિચય હાય લાગે તો એ જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરી શકાય, એ શિવાય ક્રોધ અન્ય માર્ગ નથી.

શ્રીસોમપ્રભસૂરિ:—

એ એક સુપ્રસિદ્ધ તેમ જ સુચીત વિદ્વાન હતા. અને શ્રીમદ્દા-
વીર પ્રભુથી ચાલતી આવતી મૂળ પાટપરંપરામાં ૪૦ મે પાંદે
વિરાજતા હતા એઓ મૃદુસ્થાવર્યામાં પ્રાગૂવાટ (પોરવાડ) જાતિના
વૈશ્વવણ્ણિક હતા. પિતાનું નામ સર્વદેવ અને પિતામહનું નામ છત્ર-
દેવ હતું. ક્રોધક રાજાના મંત્રી હોઇ તે પોતાના સમયમાં બહુ
પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા.^૨

પ્રસ્તુત આચાર્યે કુમાર અવસ્થામાં જ જૈન હીક્ષા લઇ તીવ્ર
શુદ્ધિના પ્રભાવે સમસ્ત શાસ્ત્રોનો તત્ત્વસ્પર્શી અભ્યાસ કરી આચાર્ય
પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી એમની તર્ક શાસ્ત્રમાં અદ્વિતીય પદ્ધતિ, કાવ્ય-
વિષયમાં ધણી શીઘ્રતા અને વ્યાખ્યાન આપવામાં બહુ કુશળતા
હતી. ધણી ખરા વિદ્વાનો આ ચતુર્થ કાવ્યને લીધે જ એમને
શાતાર્થિક ઉપનામથી ઓળખાવે છે.^૩

શ્રીદેવસૂરિશિષ્યેણ શ્રીમન્મહેન્દ્રસૂરિણા ।

મક્ષિનિષ્ટેન દીકેયં તત્ત્વાર્થેવ પ્રતિષ્ઠિતા ॥

—જનેકાર્મદૈરવાકરકોમુરી.

૧ કવિશ્રીરામચન્દ્ર રચેલી સ્વોપદ્યા દ્રવ્યાલંકારવૃત્તિ અને નાટ્ય-
દર્પણવૃત્તિમાં એમણે સાચા આખેા હતો.

૨ જુઓ આજ કાવ્યની અતે આપેલી શિષ્યકૃતા સ્તુતિ.

૩ 'સોમપ્રભો' મુનિપતિર્વિદિતઃ જ્ઞાતાર્થી.

—મુનિસુદર સૂરિય સુર્વાવલી.

૨ ચંદ્રપ્રભસૂરિ-પૂર્ણિમા પક્ષના સંસ્થાપક.

૩ અજીતદેવસૂરિ-સં. ૧૨૬૮માં યોગવિધિ બનાવનાર એ જ આચાર્ય છે કે બિજ તે નિશ્ચય કરવાની જરૂર છે

૪ વાદિદેવસૂરિ-એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૧૪૩માં ગુજરાતના મદાહત ગામમાં પ્રાગુવાટ વણિક કુળમાં થયો હતો. એ નવ વર્ષની બાલ્યવયે સં. ૧૧૫૨માં ભરૂચમાં ઉપરોક્ત શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ સં. ૧૧૭૪માં આચાર્યપદ પામ્યા હતા. એમને અનેક શિષ્યો હતા, તે પૈકી ઘણાખરાને સૂરિપદ આપી આચાર્યો કર્યા હતા. એમણે આઠ પરિચ્છેદમાં અને ૩૭૪ સૂત્રમાં પ્રમાણનયતરવાલોક નામનો જૈન ન્યાયનો ગ્રંથ રચી તેના ઉપર સ્વોપસૃતીકા નામે ૧૨લાદાદરનાકર ૮૪ હજાર શ્લોક પ્રમાણ રચી હરકોઈ અભ્યાસીને જૈન ન્યાય માટે તેમજ દાર્શનિક ખંડન મંડન માટે બીજે ક્યાંય ન જવાની સુગવડ કરી આપી છે. આ આચાર્ય સં. ૧૧૮૧માં રાજ્યહિલપુર પાટણમાં શ્રી જયસિંહ દેવની રાજસભામાં દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને વાદમાં જીતી પાટણમાં દિગંબરોનો પ્રવેશ અટકાવ્યો હતો. તથા સં. ૧૨૦૪માં ફલવર્ષિ (ફલોધી) ગામમાં ચૈત્ય અને ખિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમ જ આરાસણમાં શ્રીતેમનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૫ આનંદસૂરિ-આ આચાર્ય શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિની ગૃહસ્થાવસ્થામાં સમાયતા હતા.

૬ વિજયસિંહસૂરિ-આ આચાર્યના નામોદ્દેખવાળો વિ. સં.

૧ આ ગ્રંથનો કેટલોક ભાગ આદર્ભૂત પ્રજાકર કાર્યાલય (પુના)વરફથી ૭ વિભાગમાં પ્રગટ થયેલ છે.

૨ ચન્દ્રાષ્ટશિવચર્ચેન્દ્ર વૈશાખે પૂર્ણિમાદિને ।

આદ્યતો વાદિશાલ્યયાં તો વાદિપ્રતિવાદિનો ॥

૧૨૦૬નો એક શિલાલેખ આરાસણુ તીર્થના જીનમંદિરમાં છે.^૧ અને સં. ૧૧૪૬નો બીજા બે લેખ કારટા ગામની બહાર આવેલા ઋષભદેવના મંદિરમાં મોટી બે પ્રતિમા ઉપર કાતરેલા નજરે પડે છે.^૨ શ્રી ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય પોતાની પદ્માવલીમાં આલચંદ્ર વિરચિત વિવેક મંજરી વૃત્તિના સંશોધક તરીકે એમનો ઉલ્લેખ કરે છે પરંતુ તે નાગેન્દ્રગચ્છીય વિજયસેનસુરિ એમનાથી જિન છે.^૩

૭ હેમચંદ્રસુરિ-એમણે નામેયનેમિદ્વિસન્ધાન એટલે ઋષભદેવ અને તેમનાય એ બન્નેને લાગુ પડતું મહાકાવ્ય (પાટણ ભં., કાં. વડો ૧૪૧) બનાવ્યું હતું, તેનું સરોધન કવિચકવર્તિ શ્રીપાલકવિએ કર્યું હતું.

૮ પદ્મચંદ્રસુરિ-આ આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી બે પ્રતિમાઓ ગોડવાડ પ્રાંતમાં આવેલા નાડોલ ગામમાં પદ્મપ્રભુના મંદિરના ગૂઢ મંડપમાં કાયોત્સર્ગરથ છે. તેમના ઉપર કાતરેલા લેખમાં એમના નામ પાછળ 'પાણિનીય' વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યો છે તેથી તેઓ પાણિનીરચિત વ્યાકરણ શાસ્ત્રના મહોટા અભ્યાસી હશે એમ કદ્દપી સકાય છે. (જુઓ જિન વિ. પ્રાચી. જો. લે. સં. ભા ૨, ૩૬૫-૩૬૬ લે.)

૯-ભદ્રેશ્વરસુરિ-આ સુરિવરે પોતાના ગુરૂશ્રી વાદિદેવસુરિને સ્પાહાદ રત્નાકર મંથ રચવામાં સારી મદદ (સહાય) આપી હતી. તથા સં. ૧૨૨૬માં તેમના સ્વર્ગવાસ પછી એજ તેમના ગાદી વારસ બન્યા હતા. અને શાંતિનાથમહાકાવ્યના પ્રણેતા મુનિભદ્રસુરિ પણ એમના જ સંતાનીય હતા.

૧૦ રત્નપ્રભસુરિ-એમણે રચેલો રત્નાકર અવતારિકા નામનો

૧ જુઓ જિન વિ. સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૨, લેખાંક ૨૮૬.

૨ આ બન્ને લેખો માટે જુઓ જીન વિ.નું અવલોકન પૃ. ૨૧૪, લેખાંક ૩૭૫-૩૭૬.

૩ જુઓ કપાલેશ આવૃત્તિ.

તર્ક ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ છે કે જેમાં જૌદતાર્કિકો અર્થઽ અને ધર્મોત્તરનો ઉલ્લેખ છે. એ શિવાય મં. ૧૨૩૬માં પ્રાકૃતમાં નેમિનાથ ચરિત્ર (જેશ. પ્ર. ૪૬) અને સં. ૧૨૩૮માં ભૃગુપુર (ભરૂચ)માં અશ્વાવખોધ તીર્થમાં ધર્મસમગ્ધિ કૃત ઉપદેશમાળા ઉપર વૃત્તિ 'દિધટી રચી કે જે ભદ્રેશ્વરસૂરિ આદિએ સંશોધી હતી.

૧૧ ગુણ્યંદ્ર-એમણે લઘુ પરંતુ અત્યંત ઉપયોગી હૈમવિજય નામક વ્યાકરણ ગ્રંથ રચ્યો છે.

૧૨ પૂર્ણદેવ અને રામચંદ્ર-જવાહરપુર (જલોર) પાસેના સુવર્ણ-ગિરિનજીકના એક જિનમંદિરમાં રહેલા શિલાલેખમાં આ પૂર્ણદેવ અને રામચંદ્ર નામના ગુરુશિષ્યનો ઉલ્લેખ થયેલો છે.

૧૩ મહેશ્વરસૂરિ-આ મહાત્માએ પાશ્વિકસમતિકા ઉપર સુખ-પ્રખોધિની નામની વૃત્તિ રચી હતી કે જેમાં વજ્રસેન મણિએ સહાય કરી હતી. (કાં. વડા. નં. ૧૦)

૧૪ પ્રહુમ્નસૂરિ-પોતાના પિતા ક્ષેમંકરના પ્રતિખોધ માટે એમણે વાદસ્થલ નામનો ગ્રંથ રચ્યો હતો, જેમાં આશાપક્ષીના ઉદયનવિહારમાં શ્વેતાંબર ચતિથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલાં જીનર્ષિઓ પૂજનીય નથી એવો વાદ ખરતર જીનપતિસૂરિના મતાનુ-યાયિઓ કરતા હતા તેનું ખંડન છે. (જેસં ૩૦૨૭) તે ગ્રંથના સ્હામે ખ. જીનપતિસૂરિએ વિધિપ્રખોધવાદસ્થળ નામનો ગ્રંથ રચી પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૧૫ મુનિદેવે-એમણે શાંતિનાથ ચરિત્ર બનાવેલ છે, તેમાં શ્રી હેમાચાર્યના ગુરુ દેવચંદ્રસૂરિકૃત બૃહત્ પ્રાકૃત શાંતિનાથચરિત્રને મંક્ષેપીને આ રચ્યું એમ કર્તાએ જણાવ્યું છે. તેની સં. ૧૦૩૮ ની પ્રત ખ. શાં. ભ. માં ■ (પી.૧-૬). અને કૃષ્ણર્ષિ શિષ્ય જયસિંહસૂરિકૃત ધર્મોપદેશ માળા ઉપર વૃત્તિ રચી હતી, જે પ્રહુમ્નસૂરિએ સંશોધીત હતી. અને સં. ૧૦૩૮ માં પ્રહુમ્નસૂરિએ રચેલા પ્રવળ્યા વિધાન મૂળશુદ્ધિપ્રકરણનો પ્રયમાદર્શ એમણે લખ્યો.

૧૬ પદ્યબ્રહ્મ-નાગોરી તપાગચ્છીય પદ્યાવલી પ્રમાણે એ શ્રી

વાદિદેવસુરિના શિષ્ય છે. એમણે ભુવનહીપક નામનો જ્યોતિષ ગ્રંથ રચ્યો કે જેનું ખીજું નામ મદલાવપ્રકાશ છે. આ ગ્રંથ ઉપર ૧૩૨૬ માં સિદ્ધિલક્ષ્મિએ વૃત્તિ રચી છે.

૧૭ જગમ્યંદ્રસુરિ-મુનિ સમુદાયને ક્રિયા શિયિલ જોધને ગુરૂની આગાધી એમણે ચિત્રાવાલીય ગચ્છના ચરોતરદોષાધ્યાયની મદદથી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ત્યારબાદ ક્રિયામાં ઉચ્ચતા જોવાથી 'જગમ્યંદ્રસુરિ હિરણ્ય' આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં આપ્યા. અને યાવજજીવ આચાર્ય તપને અભિપ્રદ સ્વીકારી ૧૨ વર્ષે તપા મિત્ર મેળવ્યું હતું.

૧૮ પરમાનંદ-એમણે કાવ્યપ્રકાશ ઉપર ખંડન મંડન દિપ્પન રચ્યું છે. (કેશરવિગ્ન્ય ભં. ૦ પદ્મ. શુ).

૧૯ વિદ્યાકર ગણિ.-શ્રી વિજયચંદ્રસુરિ તેમજ વિદ્યા શુદ્ધ શ્રી હરિભદ્રસુરિની કૃપાથી એમણે હેમચાકરણ વૃત્તિની દીપિકા ઉપધરી. (ખે. સં. ભં.)

૨૦ મુનિભદ્ર-ઉપરોક્ત શ્રી મુનિદેવસુરિકૃત શાંતિનાથચરિત્ર ઉપરથી એમણે સં. ૧૪૧૦ માં નવું શાંતિનાથચરિત્ર બનાવ્યું. (પ્ર. યશો. મં.)

૨૧ ધર્મચંદ્ર-આ મહાત્માના કહેવાથી મં. ૧૩૬૩ માં ગ્લદેવ ગણિએ શ્વેતાંબર જયવલ્લભકૃત પ્રાકૃત વિભક્તસપ (વિદ્યાલય. ભુદ્ધ. ૧. નં. ૭૪૪) પર ટીકા. (શુ નં. ૪૨૦) રચી.

૨૨ જયમંગળ-મારવાડમાં આવેલા મુંધા નામ પર્વત ઉપર આવેલા ચાચિગ દેવની પ્રશસ્તિ એમની બનાવેલી છે.

૨૩ રામભદ્ર-પ્રજુહરોદિણીય નાટકના કર્તા.

૨૪ સોમચંદ્ર-વૃત્તરત્નાકર નામના છદોગ્રંથ ઉપર સુખોદિની વૃત્તિ બનાવનાર.

ઉદયસુરિ-આ આચાર્ય પણ વાદિદેવસુરિના ગચ્છના છે. એમણે વસંતવિલાસના કર્તા બાલચંદ્રસુરિને સારસ્વત મંત્ર આપ્યો હતો.]

શ્રી સોમપ્રભાચાર્યની કૃતિઓ.

(૧) સુમતિનાથ ચરિત્ર. આ ગ્રંથની રચના મહારાજા કુમાર-પાળના રાજ્ય અમલ દરમ્યાન થઈ હતી એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે.

અને કુમારપાળનું રાજ્યારોહણ^૧ સં. ૧૧૯૯માં થયેલ છે તેથી આચાર્યની જ્ઞાં પ્રથમ કૃતિ હોવી સંભવે છે. આ ચરિત્રમાં પંચમ તીર્થંકર સુમતિનાથનું ચરિત્ર અનેક પૌરાણિક કથા ગર્જિત આપવામાં આવેલ છે. પ્રાકૃત ભાષામાં સાડા નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણ આ ચરિત્ર પાટણના કેટલાક જાંડારોમાં જોવામાં આવે છે.

(૨) સિન્દૂરપ્રકર અથવા સુકતમુક્તાવલી. આ મંથનું પ્રથમ પદ સિન્દૂરપ્રકર એવા વાક્યથી શરૂ થતું હોવાથી તે સિન્દૂરપ્રકરના નામે તથા સોમપ્રભાચાર્ય કૃતિ હોઈ તેમાં એકંદરે સો પદોનો સંગ્રહ હોવાથી સોમશતક નામે પણ ધણી વખત ઓળખાય છે. આ પ્રબંધ જૈન સમાજમાં ઘણો પ્રસિદ્ધ છે. દિગંબર અને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના અનેક જી પુરોહિતે કંકશ્ચ હોય છે. ભર્તૃ-હરિના નીતિશતકની શૈલીથી લખાયેલ છે અને અદિંસા સત્ય, અસ્તેય, શીલ, સાજન્ય આદિ વિષયો ઉપર સંક્ષિપ્ત પરંતુ હૃદયંગમ રીતે લખેલું છે. આમાંનાં કેટલાંક પદો કુમારપાળપ્રતિજ્ઞામાં તેમજ પ્રસ્તુત શતાર્થકાવ્યની વૃત્તિમાં પણ અધિત થએલાં નજરે પડે છે. આ મંથ બીજી કૃતિ તરીકે ઓળખાવી શકાય છે. આ મંથ ઉપર શ્રીચન્દ્રકર્તિસુરિના શિષ્ય હર્ષકર્તિસુરિએ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. કાંઈ પંડિતે બાલાવબોધ પણ કરેલ છે અને સં. ૧૬૯૧માં બનારસીદાસે હિંદીભાષા કાવ્યમાં પણ રચેલ છે.

(૩) પ્રસ્તુત શતાર્થ કાવ્ય. આ કાવ્યની સ્વોપદ્ય વૃત્તિના અંતે શિષ્યકૃત રતુતિમાં ઉપરોક્ત બન્ને ગ્રંથોના નામો જણાવેલાં છે તેથી આ મંથ એમની ત્રીજી કૃતિ હોય એમ અનુમાન થાય છે. આ મંથમાં રચના સંવત્ નચો તથાપિ ઇ. સ. ૧૧૭૭થી ૧૧૭૯ની વચ્ચેનો સંભવે છે આ કાવ્યમાં જુદી જુદી રીતે એકજ કાવ્યના ૧૦૦ અર્થો

૧ દ્વાદશસ્વમ વર્ષાણાં રતેષુ વિરતેષુ ચ ઇકોનેષુ મહીનાયે સિદ્ધા-
વીરો દિવ જતે ॥

પ્રભાવક ચરિત્ર.

કરેલા હોવાથી વિદ્વાનો તરફથી એમને 'શતાર્થિક'નું ખાસ પાંડિ-
ત્વસૂચક ઉપનામ પ્રાપ્ત થયું હતું.

(૪) કુમારપાલ પ્રતિબોધ અથવા જિનધર્મ પ્રતિબોધ. આ ગ્રંથ
વિ. સં. ૧૨૪૧માં કુમારપાળના મૃત્યુપછી ૧૧મે વર્ષે રચાયેલો છે.
આ ગ્રંથમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાળ સંબંધી જે હકીકતો
આવે છે તે ખાસ વિશ્વસનીય ગણી શકાય. એમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને
અપભ્રંશ એ ત્રણે ભાષામાં અનેક કથાઓ આપેલી છે. તેથી આ ત્રણે
ભાષા ઉપર સારો કાબૂ હોય એમ લાગે છે.

(૫) શૃંગારવૈરાગ્યતરંગિણી—આ નાના પણ ભાવવાહી ગ્રંથના
પ્રણેતા પણ આ આચાર્યશ્રીજ છે.

કુમારપાલ પ્રતિબોધ તથા આ શતાર્થ ગ્રંથની વૃત્તિમાં કેટલેક
સ્થળે ચદ્વોચામ એમ લખી પોતાનાં જ પદો ટાંકે છે પરંતુ તે
ઉપરોક્ત કોઇ ગ્રંથોમાં નજરે પડતા નથી તે ઉપરથી અન્ય પણ એમના
રચેલા ગ્રંથો હોવા સંભવે છે.

શ્રી મુનિસુદરસુરિ ઉપરેશરતનાકરમાં પ્રસંગોપાત જણાવે છે કે—

“ તથા કેचित્ સમ્યગ્મમાવગાહેન જ્ઞાનોપદેશાભ્યાં સમન્વિતાઃ, ન
તુ ચારિત્રેણ । યથા વિજ્ઞાદ્વપ્રચિત—

દોસ સયજાલમૂલં પુણ્યરિસિધિવર્જિયં જર્જરંતં ।

અત્યં વહસિ અણત્ય કોસ અણત્યં તથં ચરસિ ॥

ઈતિ ગાથા શતતમાર્થ વ્યાખ્યાવશર પ્રતિબુદ્ધ—કરમુદ્રિકાદિત્યાગિ-
શતાર્થોતિ હયાતિમૃત ધીસોમપ્રમસૂરયઃ પ્રમાદાવસ્વાયામ ”

—૯૧, તરંગ. ૧૪

પરંતુ આ હકીકત જિલકુલ વિશ્વસનીય નથી. કારણ કે દોસસય-
ગાથા ઉપર તો શ્રી ઉદયધર્મગણિએ સો અર્થો કરેલા છે. અને તે
શતાર્થોની પ્રેસ કોપી અમોએ તૈવાર કરેલી છે. જે કોઈ પણ અનિ-
વાર્ય વિધ્ન ઉપરિચત ન થાય તો આ અનેકાર્થ સાહિત્ય સંગ્રહના
બીજા વિભાગમાં તે પ્રગટ કરવા ઈચ્છા રાખીએ છીએ.

આભારદર્શન.

વર્ધમાનગણિકૃત પેડશોતરસતાર્થકાવ્યની પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના ભંડારની એકજ પ્રત મળી હતી. તેના તથા પાનામાં ગ્રીણામાં ગ્રીણા અક્ષરે લગભગ એક હજાર જેટલા શ્લોકોનો સમાવેશ હતો.

સોમપ્રભાચાર્યકૃત સતાર્થકાવ્યની જે આદર્શ પ્રતો મળી હતી.

(૧) જૈન પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસે વડોદરેથી મોકળાવેલી.

(૨) પ્રાતઃસ્મરણીય ગુરુદેવશ્રી અમરવિજયજી મહારાજના ડમોહના માનભંડારની.

આ પ્રમાણે આ ગ્રંથના સંશોધનાર્થે જે જે મહાત્માઓ તરફથી પ્રતિઓ મળી હતી, તે સર્વનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. તેમજ પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન્ શિષ્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ પેતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી અસલ હસ્તલિખિત ગ્રાંથીન પ્રતિ સાથે મેળવી પ્રથમ સનાર્થીના સાઘંત પ્રેક્ષા તપાસી મોકલાવ્યા હતા તે બદલ તેમનો પણ સદાને માટે ઋણી છું.

આ ગ્રંથ છપાવવા માટે આર્થિક મદદ આચાર્ય શ્રીવિજયનીતિ-સરિજના સદુપદેશથી અમદાવાદ પાઠાપોળના રહેવાસી સ્વર્ગસ્થ શેઠ કાલીદાસ મલીચંદના ધર્મ પત્ની સદગુણીબેન મંચુ તરફથી મળી છે, તે તેમનું કાર્ય અનુમોદનીય અને અન્ય સદગૃહસ્થો એ અનુકરણીય છે.

આ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એકેક બળે પ્રતોના આધારે યથામતિ કાળજીપૂર્વક આ ગ્રંથોનું સંશોધન કર્યું છે છતાં પ્રમાદ-દોષથી, અને મુદ્રણદોષથી ચએલી જે કંઈ સંભલનાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય તે સર્વ સુધારી વાંચવા વિદ્વાનો પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

શીનાર.

વિદ્યચરણેણ સમાન

તા. ૫-૧-૩૫

દક્ષિણ વિદ્વાની મુનિશ્રી અમરવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજયજી.

શ્રી જૈન ચિત્રકલ્પક્રુમ

ગુજરાતભરની જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાનો તાજેતરમાં
બહાર પડનારો

અપૂર્વ ઐતિહાસિક સંગ્રહ

(વિ. સં. ૧૧૮૪ થી ૧૯૭૦ સુધી)

આદિથી અંત સુધી કુમાર કાર્યાલયમાં જ તૈયાર થનારો
અતિ મૂલ્યવાન વિરલ અને અપૂર્વ કલાસંગ્રહ

જેમાં મૂળની આમેદુદ્દીન પ્રતિકૃતિ દાખવતી ૩૩ પૂર્ણરંગી તથા
૪૦ એકરંગી ચિત્રખેડો છે, અને તેમાં બધાં મળીને

દોઢસો ઉપરાંત ચિત્રો સંઘરાયાં છે

*

એ કલાસામગ્રી ઉપરાંત એ ચિત્રો ઉપર વિવેચન કરતા મનનીય
લેખો: તેનાં ઉપલબ્ધ રચાતો, તેને લગતા ઇતિહાસ વગેરેની માહિતી
આપતો લેખ: તથા પ્રાચીન લેખનકલાની પદ્ધતિ અને તેનાં સાધનો,
સોનેરી રૂપેરી રંગીન યાદીઓ વગેરેની બનાવટનાં રસાયણો આદિ
હકીકતો પર પ્રકાશ પાડતો પૂજ્ય મૂનિમહારાજ શ્રી પૂણ્યવિજયજી
નો વિસ્તૃત અભ્યાસપૂર્ણ લેખ આ પુસ્તકના મહત્વમાં ઉમેરો કરશે.

સુંદર છપાઈ આકર્ષક રૂપરંગ. પાકા પૃકાની બાંધણી
સુંદર કેપસમાં મૂકેલો ગ્રંથ

અમેરિકાની પેન્સિલવાનિયા યુનિવર્સિટીના મંસ્કૃતના પ્રોફેસર
તથા પેન્સિલવાનિયા મ્યુઝિયમ ઑફ આર્ટના હિંદી

ચિત્રકલા વિભાગના ક્યુરેટર

મિ. ડબલ્યુ. નોર્મન. પ્રાઉન

ના હખેલા આમુખ તથા પ્રખ્યાત કલાકાર શ્રીયુત રવિશંકર
રાવળની પ્રસ્તાવના સહિત

*

પ્રાચ્યવિદ્યાશાસ્ત્ર, સાહિત્ય, ધર્મ, કલા બધી દૃષ્ટિએ મૂલ્ય-
વાન અને આકર્ષક એવો આ ગ્રંથ ગુજરાતી સાહિત્યમાં
પહેલી જ વાર બહાર પડે છે. ગુજરાતી ચિત્રકલાના ઇતિ-
હાસમાં તે આ ગ્રંથ ઘણો કિંમતી ફાળો આપશે.
ગુજરાતી આદ્યત્તિની માત્ર પાંચસો પ્રત જ છપાશે. સૌએ
પોતાની નકલ તાકીડે ગ્રેળવી લેવી.

કિંમત

અગાઉથી ગ્રાહક થનાર માટે રૂ. ૨૦-૦-૦

પાછળથી રૂ. ૨૫-૦-૦

અગ્રેજી આવૃત્તિ

અગાઉથી ગ્રાહક થનારને રૂ. ૪૦ પાછળથી રૂ. ૫૦

અગાઉથી ગ્રાહક થવાનાં સ્થળો

અમદાવાદમાં: કુમાર કાર્યાલય, રાયપુર; ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય,
ગાંધીરોડ; ધી યંગમેન્સ ક્લેબ સોસાયેટી, પાંજરા પોળ; તથા સારા-
ભાઈ મણિલાલ નવાજ, માંડવીની પોળમાં નાગજી બૂધરની પોળ,
એ ઉપરાંત મુંબઈમાં તથા સુરતમાં: ધી યંગમેન્સ ક્લેબ સોસાયેટીની
ઑફિસ; અને કલકત્તામાં: 'નવચેતન' ઑફિસ, ૧૦ પોર્લેન્ડ સ્ટ્રીટ,

અથવા રમણલાલ અમૃતલાલ ઝવેરી પો. બો. નં. ૬૮૭૧.

જૈન સાહિત્યનો મહાન અપૂર્વ ગ્રંથ

પ્રાચીન સ્તોત્ર સંગ્રહ

ભાગ ૧ હો

સંપાદક અને સંપાદક

પ્રો. દક્ષિણવિહારી શ્રીઅમરવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન

સુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી

લગભગ ૭૦૦ પાનાં, બોર્ડપટ્ટીનું પાકું બાઇન્ડિંગ, ઉપર

કતુ દેસાઇનું દોરેલું સરસ્વતીનું રમણીય રેખાચિત્ર અને

મનોહર બેરંગી છાપેલું રેપર—છતાં

મૂલ્ય રૂ. ૫૦ પાંચ રૂપિયા

૪૨ આચાર્યોના અપ્રસિદ્ધ અને ભાવમય સ્તોત્રોનો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. તથા તેઓનાં ઐતિહાસિક જીવન, તેઓની કૃતિઓનું દિગ્દશન, તેમનો જીવનકાલ વગેરે આધારો સાથે જણાવેલાં છે. આ ઉપરાંત ખીજા આચાર્યોના ઇતિહાસ પણ છે. જૈન સાહિત્ય પ્રકાશનમાં આ ગ્રંથ નવી જ ભાત પાડે છે અને જૈન ઇતિહાસ ઉપર નવીન પ્રકાશ ફેંકે છે. પ્રો. અમ્બેકર સાહેબે પ્રસ્તાવનારૂપ Forward પણ લખી છે.

ત્રિરંગી અને એકરંગી દ્રાવ્યો

તેમજ શ્રી પદ્માવતીદેવીની પ્રાચીન મૂર્તિનો ફોટો પણ આપ્યો છે.

‘ દુર્લભ’ યત્રો અને વિધાનો

શ્રીભદ્રાહરિસ્વામી વિરચિત ઉપસર્ગદ્વર સ્તોત્ર, એની લઘુવૃત્તિ તેમજ એની આરાધનાનાં વિધાનો તથા યત્રોના ફોટોઓ -
આપવામાં આવ્યા છે. તથા શ્રીપદ્માવતીદેવીનું સ્તોત્ર તથા વૃત્તિ દેવીના આરાધનની વિધિ સાથે આપવામાં આવ્યું છે. આ ઉપરાંત શ્રીકલિકુંડ પાર્શ્વનાથનું સ્તોત્ર ખાસ ખર્ચ કરીને તૈયાર કરાવેલા યત્ર સાથે આપ્યું છે.

આ મંત્રહ તો અપૂર્વ છે અને તે મંત્રતત્ત્વના શોખીનોને પણ એટલો જ ઉપયોગી છે. જેના પર ક્રાન્સના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. ગેરીનોટ, જર્મન દૃષ્ટિએ જૈનધર્મના લેખક હેન્રિચ વોન ગ્રાએનાપ, ડૉ. શુલ્કિંગ (દામ્બુર્ગ) પ્રો. સ્ટાર્કન કાનો (નોર્વે) સ્વિટ્ઝરલેન્ડ મ્યુઝિયમના પુસ્તક વિભાગના ડીરેક્ટર ડૉ. એલ.ટી. બારનેટ વગેરે સંખ્યાબંધ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો તથા મોડર્ન રીવ્યુ, મુંબઈ સમાચાર, વીર-શાસન, દિગંબર જૈન વગેરે પત્રોએ સુંદર અભિપ્રાયો આપેલા છે.

‘ પ્રકાશક -

સારાલાઈ મલ્હીલાલ નવાળ

સંચાલક

શ્રી જૈન પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધાર અંચાલિક
મોડવીની પોળમાં નાગજી બૃધરની પોળ. અમદાવાદ

अनेकार्थसाहित्यसङ्ग्रहः ।

[१]

ॐ

श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्य-श्रीवर्धमानगणिप्रणीतं

षोडशोत्तरशतार्थविभूषितं

श्रीकुमारविहारप्रशस्त्यन्तर्गतं काव्यम् ।

श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्येण वर्द्धमानगणिना कुमारविहारप्रशस्तौ काव्येऽमुष्मिन् पूर्वं पठ्ये कृतेऽपि कौतुकात् षोडशोत्तरशतं व्याख्यानां चक्रे । तत्र प्रशस्तौ सप्ताशीतितमं वृत्तम् । तच्चेदम्—

गम्भीरः श्रुतिभिः सदाचरणतः प्राप्तपतिष्ठोदयः

सत्कान्तारचितप्रियो बहुगुणो यः साम्पमालम्बते ।

श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण विबुधश्रीहेमचन्द्रेण च

श्रीमद्रामभट्टमन्त्रिणा च परिवादिन्या च मन्त्रेण च ॥

(कुमारविहारप्रशस्तौ श्लो. ८७)

अत्र वृत्ते साक्षात् प्रतीयमानेभ्य उपमानेभ्यो व्यतिरिक्तानि यानि उपमानान्तराणि सम्भवन्ति तानि कथ्यन्ते—

अथ प्रणतनृपवर्णनम्—

‘हे चौलुक्य !’ चौलुक्यान्वयप्रभव ! केनापि विवक्षितेन ‘नरं-

श्वरेण' नृपतिना साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । अयमर्थः—त्वं चक्रवर्ती
 नृपतिस्तु एकराष्ट्राधिपतिः अस्ति, चक्रवर्त्ति-सामान्यनरेश्वरयोः सकल-
 भूमण्डलैकमण्डलाधिपत्यकृतो विशेषः । ततस्तेन समोऽयं विहारः ।
 नृपतिः कीदृशः ? 'गम्भीरः' गाम्भीर्यभाक् । काभिः ? 'श्रुतिभिः'
 त्वदादेशश्रवणैः । न केवलं असौ नृपस्त्वदादेशश्रवणमात्रे वर्तते
 'सदाचरणतः' शोभनाचारात् प्राप्तप्रतिष्ठः, 'दयः' दण्डप्रदः ।
 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्काः—सम्बन्धिनः अन्ताः—देशपर्यन्ताः तेषां
 आ—लक्ष्मीः तथा रचितं प्रियं येन स तथा अयमर्थः—स्वदेशपर्यन्त-
 श्रीसमर्पणेनाऽपि विहितप्रियः । यद्वा सत्—शोभनं छत्राकारं यत्कं-
 मस्तकं तदन्तेन—पर्यन्तेन आरचितं प्रियं—प्रणत्यादिकं येन सः ।
 यद्वा सतां—यूनां कान्ताः सत्कान्ताः—वारविलासिन्यः ताभिः उपायनी-
 कृताभिः रचितं प्रियं—आह्लादमुखं येन सः, अत एवासौ नृपतिः 'बहु-
 गुणः' तव पादपङ्कजाश्रयणेन प्रगुणमहिमा । यस्तु गुणरहितः स
 भवदनाश्रयणेन कान्तारमेव विशति । अयमर्थः—श्रीकुमारपालदेवप्रण-
 तनृपतिना साम्येनोक्तः । यस्तु तथा न प्रणतिशाली स तावद् भण्यते
 ॥ इति प्रणतनृपवर्णनम् ॥ १ ॥

अथाऽप्रणतनृपवर्णनम्—

हे चोलक्य ! 'नरेश्वरेण' (उक्त-)स्वरूपेण नृपतिना सह साम्यमा-
 लम्बतेऽसौ विहारः । नृपः 'गंभीरः' गमः अमद्रमेति गमेः 'युवर्णवृद्धव-
 शरणमृदग्रहः' (सिद्ध ० ५-३-२८) इति भावेऽलि गमः, स्वपत्तन-
 त्यागेन क्वचित् पर्वतादौ गमनं, तं करोति आचष्टे वा स्वबान्धवानां—
 दारसुतमुद्भवां इति 'णिञ् बहुलं नाम्नः कृगादिपु' (सिद्ध.

३-४-४२) इति णिचि 'त्रन्त्यस्वरादेः' (सिद्ध. ७-३-४३)
 इत्यन्तस्वरादिलोपे गमयतीति कर्त्तरि 'क्विप्' (सिद्ध. ५-१-१४८)
 इति क्विपि 'णेरनिटि' (सिद्ध. ४-३-८३) इति लोपे क्विपः
 'अप्रयोगीत्' (सिद्ध. १-१-३७) इति अप्रयोगे गम्-गमन-
 कर्ता, अप्रणतत्वात् श्रीकुमारपालनृपतेर्भात्या स्वपत्तनं परित्यज्य अन्यत्र
 यातीत्यर्थः । 'भीरः' भिया राजते भीरः । अयमभिप्रायः—स्वयं प्रति-
 भयविह्वलत्वात् अन्येषामभिनयतः भयमुत्पादयन् भीप्रद इति व्यपदिश्यते ।
 स तादृशः 'श्रुतिभिः' त्वत्प्रयाणश्रवणैः 'सदा' सर्वदा 'चरणतः'
 पादयुगलप्रसादात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—अवस्थानं उदयपर्वते येन सः, अत
 एव सत्—शोभनं पुष्पफलादिभिर्यत् कान्तारं—अरण्यं तत्र चिताः—
 उपचिताः सुलभकन्दमूलफलाहारैः प्रियाः—कलत्राणि यस्य स एवं-
 रूपक्रियः । अकारप्रक्षेपात् 'अवहुगुणः' निर्गुण इत्यर्थः । यदि
 तस्य गुणाः असविष्यन् तदाऽसौ तव प्रणत्या एनं सुखिनमकरिष्यत् ।
 इत्यप्रणतनृपवर्णनम् ॥ २ ॥

अथ ब्रह्मवर्णनम्—

'हे नर !' चौलुक्यान्वयप्रभव !, अणोराजविजये तुर्जनैरपि
 श्लाघितेन पौरुषेण युक्त इति त्वमेव नरः, अपरे तु समराङ्गणे भटाः
 स्त्रीरूपा एवेत्यर्थः । ईशब्देन सकलजगज्जन्तूनामाकारोऽभिधीयते ।
 तत्करणे ईश्वरेण सृष्टिकरणे प्रमुखा—ब्रह्मणा सह साम्यमालम्बतेऽयं
 विहारः । ब्रह्मा कीदृशः ? 'श्रुतिभिः' चतुर्मुखीचिनिर्गतैर्वैदैर्गम्भीरः
 अलब्धमध्य इत्यर्थः । पुनः कीदृशः ? 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' । प्राप्ता प्रतिष्ठा-
 सर्वसुरज्येष्ठत्वेन माहात्म्यं येन स चासौ उदयश्च उत्—उद्गतं अयं—

अनुकूलं दैवं यस्य स तथा । कुतः स तादृशः ? सदा—सर्वदा चरणेभ्यः
ऋग्वेदादिप्रसिद्धचतुश्चरणेभ्यः । तथा सत्यौ-शौलवत्यौ ये कान्ते
सावित्रीगायत्र्यौ ताम्यां रचितं प्रियं—आह्लादमुखं यस्य सः 'सत्का-
न्तारचितप्रियः' । तथा 'बहुगुणः' बहवः—प्रचुराः गुणाः—गाम्भीर्यादा-
र्यादयो यस्य सः ॥ इति ब्रह्मवर्णनम् ॥ ३ ॥

अथ विष्णुवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! 'नरेश्वरेण' पङ्क्तिरथन्यायेन पुरुषोत्तमेन—वासुदेवेन
सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः, यद्वा श्रीचौलुक्येषु एकनः !—एकपुरुष !
सर्वजीवाभयदानृत्वेन ईः—श्रीः तस्या ईश्वरेण—श्रीपतिना वासुदेवेन
सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कौटशः पुरुषोत्तमः ? 'गम्भीरः'
कामिः ? 'श्रुतिभिः' नाभिकमलकोटरावस्थितस्तुतिप्रवणब्रह्मवेदो-
दगारैः । 'सदा च' सर्वकाले च । 'रणतः' सङ्ग्रामात् अनेकाक्षौ-
हिणीक्षयरूपात् 'प्राप्तप्रतिप्रः' स्थिरराज्यसमृद्धिः 'दयः' दानपरायणः ।
'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्कान्ताः—सत्यभामाप्रभृतयः शोभना भार्या
द्वात्रिंशत्सहस्रसङ्ख्या ताभिः विरचितप्रियः—निर्मिताह्लादमुखः,
यद्वा तासां रचितं—निर्मितं प्रियं—एकरात्रावेव सुरतसम्भोगादिसुखं येन
सः । ननु एकशरीरेण कथं तासां युगपत् सुरतसुखमुत्पादयितुमल-
मसौ ? इत्याह—'बहुगुणः' बहुरूपधारो । गुणाः—सत्त्वरजस्तमो-
लक्षणाः तन्निष्पन्नरूपहेतुतया बहुगुणोऽभिधीयते ॥

इति वासुदेववर्णनम् ॥ ४ ॥

अथ महेश्वरवर्णनम्—

'हे श्रीचौलुक्यनर !' रुदतीमुक्तद्रव्यतया चौलुक्येषु एकपुरुष !

‘ईश्वरेण’ महेश्वरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । ईश्वरोऽपि द्विवि-
धो रागी परमब्रह्ममयश्च । तत्र रागी तावद् भण्यते—‘गम्भीरः’ अलम्ब-
मध्यः । काभिः ! ‘श्रुतिभिः’ सानुरागपार्वतीचाट्टक्तिश्रवणैः । ‘सदा
च’ सदैव । ‘रणतः’ सङ्ग्रामात् ‘प्राप्तप्रतिष्ठः’ दानववधेन लम्ब-
जयवाद इत्यर्थः । ‘उदयः’ दानवान् संहरन् निर्दयः । सत्कान्ता-
पार्वती तया रचितं प्रियं—सुस्तसुखजन्य आह्लादो यस्य सः ।
‘अबहुगुणः’ बहवः—प्रचुरीभूता गुणाः—सत्त्वरजस्तमोरूपा यस्य सः ।
इति सरागेश्वरवर्णनम् ॥५॥

अधुना परमब्रह्ममय ईश्वर उच्यते—

‘हे चौलुक्यनर !’ अष्टादशदोषविप्रमुक्तमहेश्वरगतिकरणेन सर्वा-
ङ्गपरिणतजिनधर्मप्रवणतया चौलुक्येषु अद्वितीयपुरुष ! । कीदृशः
परमब्रह्ममय ईश्वरः ? ‘गम्भीरः’ अलम्बमध्यः । ‘श्रुतिभिः’ कल्पे
कल्पे तथातथावितथदेवप्रतिपादनैः सत्—शोभनं यत् आचरणं—धर्मा-
चारः तेन प्राप्तप्रतिष्ठः—लम्बमाहात्म्यः उदयः—अणिमाद्यष्टविधैश्वर्यं
यस्य सः । सतां—क्षिप्तानां कान्तानां—क्षीणां रचितं—जनितं प्रियं—
स्वर्गापवर्गप्राप्त्या सुखं येन सः । ‘अबहुगुणः’ सत्त्वरजस्तमोरहितः ।
परमपुरुष इत्यर्थः । इति नीरागेश्वरवर्णनम् ॥ ६ ॥

१ अष्टादश दोषास्त्यमी—

अन्तराया दान (१) लाम (२) वीर्य (३) भोगो (४) पभोगगाः
(५) दातो (६) स्त्व (७) उरती (८) मीति (९) जुष्टुष्ठा (१०)
शोक (११) एव च ॥ कामो (१२) मिम्यात्व (१३) मज्ञानं (१४)
निद्रा (१५) चाविरति (१६) स्तथा । रागो (१७) द्वेष (१८) नो
दोषास्तेषामष्टादशाऽप्यमी ॥ (अभि० चिन्ता०, अ०१, श्लो० ७२-७३)

अथ धनपतिवर्णनम्—

तथा हे श्रीचौलुक्यनर ! चौलुक्येषु सकलत्रैलोक्यलक्ष्मीद्वयहारि-
सौन्दर्यसमचतुरस्तरूपवपुःसौभाग्यशालितया विशिष्टलक्षणपुण्यञ्जना-
तिरिक्तप्राधान्यात् प्रकृष्टपुरुष ! ' ईश्वरेण ' ई-लक्ष्मीस्तस्याः ईश्वरेण-
धनपतिना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । ईश्वरः कीदृशः ? 'गम्भीरः'
अलब्धमध्यः । काभिः ? 'श्रुतिभिः' श्रवणैः, प्रयोजनं चेत् तदा शृणोति,
प्रयोजनाभावे शृण्वन्नपि न शृणोतीत्यभिप्रायः । सतां-शिष्टानां आच-
रणं सदाचारः तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा-श्लाघारूपा उदयश्च-समृद्धिरूपो
येन सः । सत्यः-शीलवत्यः याः कान्ताः-प्रियास्तामी रचितप्रियः
निष्ठितसन्ततिहेतुसुस्तसन्तोषः । 'बहुगुणः' निर्गुणोऽपि बहुगुण
इति गीयते । तथा चोक्तम्—

' यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य वान्धवाः ।

यस्यार्थाः स पुमांलोके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥ '

यद्वा बहुगुणत्वमित्थं भवति-ऐश्वर्यशालिनं गुणिन उपातिष्ठन्ते
ते गुणिनां संसर्गेण गुणभाजो भवन्तीति धनवति बहुगुणत्वम् । सौभा-
ग्यादिगुणोपेतो वा बहुगुणः । इति धनपतिवर्णनम् ॥ ७ ॥

अथ धनदवर्णनम्—

तथा हे श्रीचौलुक्य ! नरेश्वरेण-नरवाहनेन, यद्वा हे चौलुक्य-
नर ! ' चौलुक्येषु पुरुषतिलकायमान ! 'ईश्वरेण' ई-श्रीः तस्या ईश्वरः
धनपतिः-धनदः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो
धनदः ? गम्भीरः श्रुतिभिः-वेदैः, यतोऽसौ श्रीकण्ठसखः, श्रीकण्ठश्च
विष्णुसहचरितः, ब्रह्मा च विष्णुनाभिरिधतः इति ब्रह्मोदीरिताभिर्गे-

भीरः। सह दा—दानेन वर्तते यत् तत् सदा—सदानं तच्च तदाचरणं च
 तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठः—लघ्वमाहात्म्यः अत एव 'दयः' 'दय दानगति-
 हिंसादानेषु' इति दयतेः 'अच्' (सिद्ध ५-१-४९) इति कर्त-
 र्यचि दयः—धनस्य दाता । सत्कान्ताभिः—शोभनान्तःपुरपुरन्ध्रीभिः
 रचितप्रियः—निर्मितसम्भोगसुखः 'बहुगुणः' सकलगुणगणमन्दिरम् ।
 इति धनदवर्णनम् ॥ ८ ॥

अथ क्षेत्रपालवर्णनम्—

हे चौलुक्यनः ! सम्बोधनैक्यचने रूपम् । पुनः सम्बोधनपदं
 'हे ए !' काम !, अस्य—विष्णोः अपत्यं इः—कामः सुमगरूपत्वात् ।
 हे सकलसिद्धकिन्नरविद्याधरसुन्दरीहृदयहारिरूपसम्पदपि परप्रमदाभिर-
 स्पृष्टहृदयतया सकलचौलुक्यान्वयिभिः श्लाघ्यमूर्ते ! 'श्वरेण' शुना
 राजते—शोभते राजगृधातोः 'क्वचित्' (सिद्ध० ५-१-१७१) इति डे
 'नाम्नो नोऽनहः' (सिद्ध० २-१-९१) इति न-
 लोपे श्वरः—धानवाहनः क्षेत्रपालः तेन सार्द्धं साम्यमालम्ब्यतेऽयं
 विहारः । कोदशः क्षेत्रपालः ? 'गम्भीरः' गमं करोति णिचि क्विपि
 णिग्लोपे च गम् इति भवति, स चासौ भीरश्च भियं राति—ददाति
 द्विपदन्य इति भीरः, भियं ईरयति—कम्पयति प्रणतानामिति भीरः
 'ईरण् क्षेपे' 'चुरादिभ्यो णिच्' (सिद्ध० ३-४-१७) इति
 णिचि 'कर्मणोऽण्' (सिद्ध० ५-१-७२) इति अणि 'गेरनिटि'
 (सिद्ध० ४-३-८३) इति णिज्जलोपे सति सिद्धिः । 'श्रुतिभिः'
 आराधकजनपठितस्तोत्रश्रवणैरुपलक्षितः, आराधकैर्हि पठिताः स्तुतीः
 सम्यग् आकर्णयति स एवंविधः क्षेत्रपालः, दा—दानेन समीहितवितर-

णेन पालनेन वाःसाधकानां उपलक्षितः 'दांक् लवने' इत्यस्य धातोः प्रयोगे लवनेन वा शत्रूणां, उपलक्षितः । चः विशेषणसमुच्चये । 'रणतः' सङ्ग्रामात् प्राप्तप्रतिष्ठः मुदल-रेपल-जोटिङ्गादिषु । 'दयः' दानपरायणः भक्तानाम्, 'अदयो वा' शत्रुषु निर्दयत्वात् । सतः-शोभनं यत् कं-मस्तकं तस्यान्तः- 'स्वरूपप्रान्तयोरन्तः' (शाश्वते श्लो. ३:१) इति उक्तेः अत्र अन्तश्चन्दः स्वरूपे, तत्र मस्तके आरचितं प्रियं-आत्मसन्तोषो येन सः, करकालितमुण्डदर्शनात् विवृत्यति हसति गायति च क्षेत्रपतिरिति । बहवो गुणाः स्वक्षेत्रक्षणादयो यस्य सः ।

इति क्षेत्रपालवर्णनम् ॥ ९ ॥

अथ श्रीमदरतीर्थकरवर्णनम् —

'हे श्रीचौलुक्यनः !' सम्बोधनं पूर्ववत्, अष्टोत्तरशताङ्गुलप्रमाण-वपुर्विभवेन चौलुक्येषु परमपुरुष !, तथा ए-गिरिकुहरसदृश ! गिरिकुहरमपि त्रस्तजनशरणं भवति त्वमपि शरणागतजगज्जन्तुशरणकरणाप्रवणतया तथारूपः 'क्षरेण' शुः पूजयामव्ययम्, पूजितं यथा भवति तथा अरनामा तीर्थकरः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । फीदशः श्रीमदरनाथः ? 'गम्भीरः' रवयम्मूरमणमकराकरादपि समधिकगाम्भीर्यः । 'श्रुतिभिः' कर्णैरुपलक्षितः ।

'चतुर्गात्रं चतुर्वक्त्रं चतुर्धा धर्मदेशकम् ।

चतुर्गतिविनिर्मुक्तं नमामि जिनपुङ्गवम् ॥'

इत्युक्तेः । 'सदा'-सर्वकालं 'चरणतः' क्षायिकचारित्र्यात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' परमपदे लब्धस्थितिः । 'दयः' दीक्षासमये सांक्सरिकदानदाता ।

सती-नित्या कान्तेव कान्ता कमनीया च सिद्धिः तथा तस्या वारचित-
तप्रियः कृतामीष्टः । यद्वा सतां-सुरनराणां कान्तारचितानां-अरण्योप-
चितानां म्लेच्छश्वापदादीनां च प्रियः-बलभः, सकलसत्त्वसाधारणया
याच्चा तेषां प्रतिबोधकत्वाद् भगवतः । तदुक्तम्—

‘ देवा दैवीं नरा नारीं श्वराश्चापि शत्रूरीम् ।
तिर्यश्चोऽपि च तैरश्वीं मेनिरे भगवद्गिरम् ॥ ’

‘ बहुगुणः ’ केवलभिरेव परिच्छेदानन्तगुणत्वाद् भगवतः ॥

इत्यरतीर्थकरवर्णनम् ॥ १० ॥

कृतयुगापरनामकशोभनारकवर्णनम्—

‘ हे श्रीचौलुक्यनः ! ’ निस्तुपीकृतशरच्चन्द्रिकावदातावदातदाताव-
तारितकृतयुगयुगप्रधानश्रीहेमचन्द्रमूरिचरणपङ्कजमधुकर ! ‘ हे ए ! ’
कामानुरूप ! ‘ श्वरेण ’ शुः-पूजावचनः, पूजितोऽसौ योऽरः—
सुपमासुपमालक्षणः तीर्थकरोत्पत्तेर्वा तृतीयः सुपमदुःपमालक्षणः
परतीर्थकैः कृतकृतयुगनामा तेन पूजितारकेण सह साम्यमालम्बतेऽयं
विहारः । कीदृशः पूजितारकः ? ‘ गम्भीरः ’ गमं करोति गिचि
क्वपि णिग्लोपे गम्-गत्वरः विंशतिसागरोपमकः टाकोटिभिर्द्वादशाऽरस्य
कालचक्रस्य गमनशीलत्वात् तदवयवस्तु एको गत्वर एव । ‘ भीरः ’
भियं ईरयति-कम्पयति भीरः निर्भयजनोपेतत्वात् ‘ श्रुतिभिः ’ आगम-
श्रवणैः, आगमे प्रतिपादितत्वात् इत्यर्थः । सत्-शोभनं परस्पराविरोधेन
यत् आचरणं-स्वकलत्रसन्तोषरूपं तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च यत्र
सः, पूर्वोपार्जितपुण्यसम्भारेण तत्र युगलकजनस्य प्रतिष्ठा उदयश्च
असाधारण इत्यर्थः । सत्यः-शीलवत्यः नित्या वा याः कान्ताः-कल-

प्राणि ताभिः 'रचितप्रियः' निर्मितसम्भोगसुखः अत एव 'बहु-
गुणः' विरहदुःखस्याऽसम्भवत्वात् ॥

इत्येकान्तसुधमावर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ विष्णुचक्रवर्णनम्—

'हे श्रीचौलुक्यनः !' सम्बोधनं पूर्ववत् शरणागतवज्रपक्षरतया
प्रकृष्टपुरुष ! हे ए ! 'खरेण' 'शोभनारकेण सुदर्शनेन विष्णुचक्रेण
सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशः सुदर्शनः ? 'गम्भीरः'
गाम्भीर्यभाक् । काभिः ? 'श्रुतिभिः' शत्रुप्रतिहृतिसमयसमाश्रितवेग-
निर्घोषश्रवणैः । 'सदा च' सर्वदा च 'रणतः' सङ्ग्रामात् प्राप्तप्रतिष्ठः
उत्-ऊर्ध्वं अयः—गमनं यस्य सः । सत्यः—शीलवत्यः शोभना वा याः
कान्ताः—सत्यभामा—रुक्मिणीप्रभृतयो यस्य सः, स चासौ अश्व अः—वि-
ष्णुः तस्य रचितं प्रियं येन सः अत एव सर्वायुधेषु अयमेव बहुगुणः ॥

इति विष्णुचक्रवर्णनम् ॥ १२ ॥

अथायं विहारः कामसुतसदृश इति कथ्यते—

हे श्रीचौलुक्यनर ! इः—कामः स ईश्वरः आत्मलाभे प्रसुर्यस्य
अनेन अनिरुद्धेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । यः कामसुतः
स कीदृशः ? 'गम्' गमनकर्ता सकलजनचित्तेषु इति गम् । 'भीरः'
भियं ईरयति—कम्पयति मीरः । अत्रापि रूपसिद्धिः पूर्ववत् । काम-
सुतत्वेन निर्भयः । यदि चा 'गम्भीरः' गाम्भीर्यशाली । 'श्रुतिभिः'
प्रबलवीर्यतया सकललोकस्थाघात्रवणैः 'सदा च' सर्वदा च 'रणतः'
समरसंरम्भात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' प्राप्तप्रतिष्ठोन्नतिः । सत्त्वान्ता—उपा

तया 'रचितप्रियः' जनितरतसुखः । बहवः—प्रचुराः शौर्यसौभाग्यादयो गुणा यस्य स बहुगुणः ॥

इत्यनिरुद्धवर्णनम् ॥ १३ ॥

अथ वागुरिकवर्णनम्—

हे महाराज ! अचिश्रान्तप्रवर्तितसन्नागाराजिरयथासमीहितावा-
तभोजनसन्तुष्टतट्टिक—कार्पटिक—भौसिक—तापस—रक्तभिक्षु—श्वेतभिक्षु-
विप्रप्रभृतिदीनानाथदत्ताऽऽशीर्वादजयजयप्वनिकोलाहलश्रवणबधिरितश्र-
वणविषरानूरुसारथिमन्दमन्दप्रयाणरथगवाक्षनिपण्णदिनकरनिरीक्ष्यमाण-
मुखकमल ! श्रीचौलुक्यनः ! सम्बोधनं पूर्ववत् । हे ए !
कामसुभग ! 'श्वरेण' श्वभिः—श्वानैः राजते यः स श्वरः—
वागुरिकस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । वागुरिकः क्रीडशः ?
'गम्' आखेटकाय वने गन्ता । 'भीरः' भयप्रदः 'श्रुतिभिः'
धनुर्गुणटणत्कारश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा सखण्डनेन वा उपलक्षितः 'चर-
णतः' बक्रीकृतचरणन्यासात्, यद्वा 'चरणतः' इतस्ततश्चङ्क्रम-
मणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' प्रकर्षेण आप्ते—प्राप्ते मृगादौ प्रतिष्ठते मार-
णार्थेति प्राप्तप्रतिष्ठः । 'अदयः' निर्दयः पशुन्यापादने । 'सत्का-
न्तारचितप्रियः' सति—बहुन्नापदसद्भावात् शोमने कान्तारे—ऽरण्ये
चित्तं—उपचितं प्रियं—मृगन्यापादनादिक्रमभिलषितं यस्य सः । बहु-
गुणः—प्रचुररञ्जुपरिग्रहः, तन्मयत्वाद् वागुराणाम् ॥

इति वागुरिकवर्णनम् ॥ १४ ॥

अथ पल्लीपतिवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनरपते ! 'ईश्वरेण' इशब्देन गिरिकुहरमभिधीयते,

तस्य तत्र वा ईश्वरः—पल्लीपतिस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 पल्लीपतिः क्रीडशः ? 'गम्भीरः' गमं—धाट्यागमनं कुर्वते तमा-
 चक्षते वा इत्यादि । रूपसिद्धिः पूर्ववत् । तेन गमः—पल्लीभङ्गप्रवृत्ताधराः
 इत्यर्थः तेषां भियं राति—ददाति गम्भीरः, रूपसिद्धिः पूर्ववत्, पल्ली-
 भङ्गप्रवृत्तानां भयप्रद इत्यर्थः । 'श्रुतिभिः' सततशृङ्गकवादनश्रवणैः
 'सदा न' सर्वकालं 'रणतः' संप्रामात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः'
 लब्धमाहात्म्योन्नतिः 'सत्कान्तारचितप्रियः' सतां कान्ताः—कान्तिगु-
 णयुक्ताः स्त्रियः ताभिः स हठात् समानीताभिः 'रचितप्रियः'
 जनितदृष्टिसन्तोषः । अयमभिप्रायः—सतां कान्तारतं न बहुमन्यन्ते,
 ततोऽसौ दान्ष्टितमुरताभावात् दृष्टिनिरीक्षणमात्रमप्युत्सवं मन्यते ।
 'बहुगुण' शब्देषु समधिकशौर्यगुणः ॥

इति पल्लीपतिवर्णनम् ॥ १५ ॥

अथ चकोरवर्णनम्—

हे श्रीचौडकयनर ! 'ईश्वरेण' ईशान्देन शशधरकिरणा अभि-
 धीयते, तेषु शु-सुष्टु यथाभवत्येवं इयति यः स ईश्वरः । शु पूजाया-
 मध्ययमस्ति, तेन ईश्वरेण—चकोरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 चकोरः क्रीडशः ? गमं—गमनं करोति इतरन्तः किरणपानार्थम्,
 रूपसिद्धिः पूर्ववत् । गम्—गन्ता शशधरकिरणकलापकवद्व्याप्ये नभ-
 मीत्यर्थः । तदेवमभिधीयते । कामिर्गन्ता ? 'भीरः' श्रुतिभिः 'मानि-
 -नधाप्राप्तिं विद्यन्ते यस्य स भीः—चन्द्रः तस्य ईः—श्रीः—चन्द्रिका
 तस्या रमरतं सुर्वन्ति आनक्षते वा इत्यादि । रूपसिद्धिः पूर्ववत् । भीताध

ताः श्रुतयश्च—श्रवणानि ताभिः चन्द्रचन्द्रिकाप्रतिपादनश्रवणैः 'सदा'
 सर्वदा 'चरणतः' चक्रमणात् 'चर्' गतिभक्षणयोः 'भक्षणाद्वा
 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' प्राप्तप्रतिष्ठः उत्—ऊर्ध्वं गमनं यस्य सः, किरणग्रह-
 णाय उच्चैश्चञ्चुपुटस्य तस्य गमनदर्शनात् । सत्कान्ताः—चकीर्यः
 ताभिः रचितप्रियः । बहवो—विविधा गुणाः विपदूषितास्तसूचनादयः
 प्राण्यदयो वा धर्मा यस्य सः । तथा चोक्तम्—

चकोरस्य विरज्येते नयने विपदर्शनात् ।

'बहुगुणः' पक्षिषु प्रचुरगुणः ॥

इति चकोरवर्णनम् ॥ १६ ॥

अथ नागराजवर्णनम्—

श्रीचौलुक्यनरतिलक ! ईकारेण भुजगा अभिधीयन्ते, तेषां ईश्वरो
 नागराजः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । गम्भीरः 'श्रुतिभिः'
 कर्णैः फणासहस्रवर्तिभिर्दृक्कर्णैः इत्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'अचरणाः'
 सर्वास्तेभ्योऽचरणतः 'प्राप्तप्रतिष्ठः' पाताले लब्धप्रतिष्ठः 'दयः'
 भक्तानां वाञ्छितार्थदाता । सत्कान्ताः—नागाद्वनाः ताभिः 'रचित-
 प्रियः' निर्मिताह्लादः 'बहुगुणः' प्रचुरगुणः ॥

इति नागराजवर्णनम् ॥ १७ ॥

अथ सुरपतिवर्णनम्—

हे चौलुक्यनः : 'एश्वरेण' अकारेण अजरा—निर्जरा देवा अभि-
 धीयन्ते, तेषां ईश्वरः—सुरपतिः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 सुरपतिः कीदृशः ? 'गम्भीरः' 'शुवर्णवृद्धदशरणागमृदग्रहः' (सिद्ध०

५-३-२८) इति अलि गमः—गमनं—देवान् प्रति यात्रा, तं कुर्वन्तीति 'णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिपु' (सिद्ध० ३-४-४२) इति णिचि 'त्रन्यस्वरादेः' (सिद्ध ७।४।४३) इत्यन्तलोपे ततः क्विपि 'णेरनिटि' (सिद्ध ४।३।८३) इति णिलोपे गमः—दानवाः तेषां भियं राति—ददाति । कामिः ? 'श्रुतिभिः' स्फूर्जथु-श्रवणैः । सह दा—खण्डनेन वर्तते यः स सदा—दानवेन्द्रः तेन सह 'रणतः' सङ्ग्रामात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' प्राप्तप्रतिष्ठः—लब्धस्वर्गमाहात्म्य उदयः—साम्राज्यं यस्य सः । सत्कान्ताः—शचीरम्भाप्रमृतयो देव्यस्ताभिः 'रचितप्रियः' निर्मिताभिप्रेतवस्तु 'बहुगुणः' युदावसरेऽनन्तगुणरूप-धारीत्यर्थः ॥ इति सुरपतिवर्णनम् ॥१८॥

अथ वैश्वानरवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य । न—नैव 'रेखरेण' रः—वहिः स चासौ ईश्वर-स्तेन रेखरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । 'श्रुतिभिः' विविधाऽऽ-तोद्यनादैर्गम्भीरः, अयं तु न तथा, आतोद्यदाहरेतुत्वादेतस्य । तथायं विहारः 'सदाचरणतः' शोभनपञ्चप्रकाराचारात् श्रीहेमचन्द्रसूरेः सका-शात् प्राप्तः प्रतिष्ठया—श्रीपार्श्वनाथविम्बप्रतिष्ठया उदयः—महोदयो येन सः, वहिस्तु न तथा, चपलतरङ्गालाजालजटालत्वात् अप्र-तिष्ठ इत्यर्थः । तथाऽयं विहारः सत्काः—सम्बन्धिनो येऽन्ताः—प्रान्ता-स्तैः आ—समन्तात् 'रचितप्रियः' जनिताह्लादः, वहिस्तु न तथा । अत एवायं बहुगुणः, वहिः पुनरबहुगुणः इति । ततो विहारस्तेन साम्यं नालम्बते किन्तु समधिक एव ॥

इति चद्विवर्णनम् ॥ १९ ॥

अथ कृतान्तवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य ! चौलुक्येषु श्रीपात्र ! 'नेश्वरेण' नराणां—उप-
लक्षणत्वात् सर्वजीवानाम् आ इति परितोषकरणं—भारणं प्राणानां
शरीरान्तरसङ्क्रमणं तत्र ईश्वरः—कृतान्तस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं
विहारः । कीदृशः कृतान्तः ? 'गम्' बालसरुणवृद्धेष्वस्वलितगतिः,
त्रिभुवनेऽप्येत्यर्थः । तथा 'भीरः' भयप्रदः । कामिः ? 'श्रुतिभिः'
आकर्णनैः । सदे—सखण्डनं यत् आचरणं—चेष्टितं तेन तस्—क्षयः
'तसूच् दसूच् उपक्षये' इति यातोभावि 'कुत्सम्पदादिभ्यः' (सिद्ध.
५-३-११४) इति क्तिन्तस्य प्रयोगः तथा तसा प्राप्तप्रतिष्ठः,
उदयः—उन्नतिर्यस्य सः । सतां—पुरुषाणां कान्तानां—स्त्रीणां न
रचितं प्रियं—अभिप्रेतं येन सः । सर्वजगतोऽपि निधनमित्यनिष्टः,
अत एव अबहुगुणः—निर्गुणः ॥

इति कृतान्तवर्णनम् ॥२०॥

अथ राक्षसवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः ! सम्बोधनमिदम् । 'एश्वरेण' एकारो
निशि गदितः ततश्च तस्यां शु—सुष्ठु इयति 'अच्' (सिद्ध० ५ ।
१ । ४९) इति अच् 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (सिद्ध. ४।३।१)
इति गुणे 'इवणादिरस्वे स्वरे यवरलम्' (सिद्ध. १ । २२ । १)
इति शोरुकारस्य ब्रवे च एश्वरः—नक्तश्वरः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं
विहारः । यः कथम्भूतो नक्तश्वरः ? 'गम्' सर्वत्र गन्ता । 'भीरः'
भयप्रदः, 'श्रुतिभिः' आकर्णनैरपि । 'सदे' सखण्डनं यदाचरणं—
चङ्क्रमणं आ—समन्तात् भक्षणं वा तस्मादपि भीरः । प्रगता आप्तेषु

प्रतिष्ठा यस्य सः । 'अदयः' निर्दयः । सन्ति—सलक्षणानि यानि
कानि—मस्तकानि तेषां अन्ताः—पर्यन्ताः तैः आरचितं प्रियं येन सः ।
'अवहुगुणः' शेषमुरापेक्षया ॥

इति राक्षसवर्णनम् ॥ २१ ॥

अथ वरुणवर्णनम्—

तथा हे श्रीचौलुक्यनर ! ईशब्देन वारि प्रतिपाद्यते, ततस्तस्य
ईश्वरेण—जलाधिदेवेन वरुणेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो
वरुणः ? 'गम्भीरः' कामिः ? 'श्रुतिभिः' जलम्यनिश्रवणैः जलाधिदैवत-
त्वात् तस्य । 'सदा' सर्वदा 'अचरणतः' असञ्चारात् पश्चिमायामेव
दिशि लीनत्वात् प्राप्तप्रतिष्ठः । 'दयः' दानशीलः । सत्क्रान्ताः—
अन्तःपुरवारवध्वस्ताभिः 'रचितप्रियः' जनितसन्तोषः । 'बहुगुणः'
सकलगुणभूषितः ॥

इति वरुणवर्णनम् ॥ २२ ॥

अथ वायुवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यन ! 'एश्वरेण' एकारेण गमनमभिधीयते, तत्र
शु—सुष्ठु अस्खलितप्रसरतया इत्यति एश्वरः—सततगतिः पवनरतेन सह
साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः पवनः ? गम्भीरः 'श्रुतिभिः'
प्रतिशब्दश्रवणैः । सदा—सर्वदा चरणतः—सञ्चरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः—सदा-
गतिरिति प्रतिष्ठितः स चासौ उदयश्च उत्—ऊर्ध्वं अयः—गमनं यस्य सः,
पताकादौ तथा तद्गमनलिङ्गदर्शनात् । सत्—शोभनं यथा भवति
एवम्—कान्तारे—अरण्ये चितं उपचयप्राप्तं प्रियं यस्य सः । बहवः
सौख्यप्रमृतयो गुणा यस्य स बहुगुणः ॥

इति वायुवर्णनम् ॥ २३ ॥

रुद्रवर्णनं पूर्वं कृतमेव । इति सुरपतिप्रभृतिदिक्पालवर्णनम् ॥

अथ कमठवर्णनम्—

हे चौलुक्यनः ! ' एश्वरेण ' अकारः कमठवाचकः स चासौ ईश्वरश्च तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः कमठः ! 'गम्भीरः' गाम्भीर्यमाक् 'श्रुतिभिः' वेदोद्गारैः, 'वेदे हि "पृथ्वी कमठेन धृता" इत्यास्ति श्रुतिः, स तु गम्भीरतया हर्षविणादरहित इत्यर्थः। सदा—सर्वदा यावल्लोकस्थितिः 'चरणतः' चरणेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लब्धप्रतिष्ठोन्नतिः । सत्—शोभनं यत् कं—पानीयं तदन्ते—तत्पर्यन्ते आरचितं प्रियं इतस्ततः परिसर्पणं येन सः । बहवो महाभराक्रान्त-पृथ्वीधारणादयो गुणा यस्य सः । यद्वा 'गम्भीरः' अलम्ब्यमध्यः करो-टेरन्तरतीव गोपितावयवः 'श्रुतिभिः' वेदैरुपलक्षितः सदा—सर्वदा 'चरणतः' चरणान्तराध्यायविशेषाः तेभ्यः सकाशात् प्राप्तप्रतिष्ठः । यद्वा 'चरणतः' चरणचतुष्टयबलात् प्रतिष्ठितः । शोभनेन कान्तेन—मस्तक-पर्यन्तेन अस्य—प्रजापतेः रचितं प्रियं येन सः, प्रजापतिप्रणीतमृष्टे-राधारभूताया धराया अभ्युद्धारात् । अत एव शेषकमठेषु अयमेव बहुगुणः समाधिकबलत्वादेतस्य ॥

इति कमठवर्णनम् ॥ २४ ॥

अथ पातालवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनर ! 'ईश्वरेण' ईशब्देन भुजगानां फणामणिरश्म-योऽभिधीयन्ते, ततश्च तैरुपलक्षितः पाताले प्रभुर्यत्र तत् पातालं तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः पातालंगोगः ! 'गम्भीरः' अलम्ब्यमध्यः । कामिः ! 'श्रुतिभिः' परमाधार्मिकदुर्ध्य-माननारककुलकोलाहलश्रवणैः । सदा—सर्वदा अचरणाः—सर्पाः तेभ्यः

प्रकर्षेण आतप्रतिष्ठः । दशब्देन कलत्राप्यभिधीयन्ते, दानि—नागाङ्गनाः
 याः—श्रिय इव यत्र स दयः । सन्ति—शोभनानि कानि—जलानि येषु
 ते सत्काः ते च ते अन्ताः—पर्यन्ताः तैः रचितप्रियः—जनितसन्तोषः ।
 'बहुगुणः' प्रभूतगुणः मर्त्यलोकापेक्षया ॥

इति पातालवर्णनम् ॥ २५ ॥

अथ मर्त्यलोकवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्य ! 'नरेन्द्रेण' नराणां ई—रचना तस्यां ईश्वरः—
 प्रभुः समर्थः, मर्त्यलोक एव तत्र तेषामुत्पत्तेः, तेन साम्यमालम्ब्यतेऽयं
 विहारः । कोटशः मर्त्यलोकः ? गम्भीरः 'श्रुतिभिः' सततसञ्चारिण्यु-
 तिर्यङ्मनुष्यकोलाहलश्रवणैः, श्रुतिभिः—वेदैर्वा । 'सदाचरणतः'
 शोभनाचारात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन सः । यद्वा सदा—सर्वकालं
 अचरणतः—अनाचारात् प्रगता भास्ते—देवगुर्वादी प्रतिष्ठा—स्थैर्यं उदयः—
 उदगतानुकूलं च दैवं यत्र सः । अयमभिप्रायः—सदाचरणं कुर्वति यदा
 पुमांसस्तदा सुगतिर्भवति, असदाचारनिरतानां तु दुर्गतिरेव । 'सत्का-
 न्तारचितप्रियः' सत्कान्ताभिः रचिताः—कृताः प्रिया यत्र सः । 'बहुगुणः'
 प्रचुरगुणोऽनादिधर्मप्रतिबद्धः अन्यथाऽबहुगुणः ॥

॥ इति मर्त्यलोकवर्णनम् ॥ २६ ॥

अथ सुरलोकवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः ! 'एन्द्रेण' अकारेण अजरा निर्जरा देवा
 अभिधीयन्ते, ते ईश्वराः—समर्था यत्र स सुरलोकस्तेन सह साम्यमाल-
 म्ब्यतेऽयं विहारः । कोटशः सुरलोकः ? गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः'

अनवरतप्रवृत्तप्रेक्षणीयसङ्गीतश्रवणैः । सदा—सर्वदा अकारेण अजरा
 देवा अभिधीयन्ते, तेषां 'चरणतः' सञ्चारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः'
 लब्धप्रतिष्ठः । 'दयः' दानि—देवाङ्गना याः—श्रिय इव यत्र सः ।
 सतां—देवानां कान्ताभिः—देवीभिः रचितं सुखं येन सः । 'बहुगुणः'
 पातालमर्त्यलोकापेक्षया ॥

॥ इति सुरलोकवर्णनम् ॥ २७ ॥

अथ धनुर्धरवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः ! अशब्देन प्रत्यञ्चा अभिधीयते, तस्यां विषये
 ईश्वरः एश्वरः—धानुष्कः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 कीदृशो धानुष्कः ! गम्भीरः 'श्रुतिभिः' धनुष्टङ्कारश्रवणैः । सह
 दा—स्वण्डनेन वर्तते यत् तच्च तदाचरणं च—धनुर्बेदाभ्यासलक्षणं
 तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठः—धानुष्केषु लब्धव्यातिः । दयः—दाता अदयः—
 निर्दयः । सतां—स्वजनानां कान्तानां—कलत्राणां रचितं प्रियं—अभीष्टं
 येन । 'बहुगुणः' बहुत्वं गुणे—प्रत्यञ्चायां यस्य । अयमभिप्रायः—न
 केवलं गम्भीरः श्रुतिभिः टङ्कारसम्बन्धिनीभिः सदाचरणान् स्वण्डन-
 सहिताचरणात् परेषां शिरश्छेदाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः सुभटः कृतकर-
 णतया प्रत्यञ्चालक्ष्यदिति विमान्यते । यदि वा 'कुम् गुण् केतन्
 आमन्त्रणे' इति गुण् घातोः बहन् सुभटान् गुणयति—आमन्त्रयतीति
 बहुगुणः ॥

इति धनुर्धरवर्णनम् ॥ २८ ॥

अथ सज्जनवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनर ! ईशब्देन शशधराकरणा अभिधीयन्ते, तद्वत्

परोपकारशैत्याय य ईश्वरः—सज्जनस्तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः।
 कीदृशः ? ‘गम्भीरः’ गम्भीरप्रकृतिः ‘श्रुतिभिः’ वेदोक्तिभिः यत्
 सदाचरणं—शोभनाचारः तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठोत्—वदनं यस्य लब्धमाहा-
 त्म्योक्तिरित्यर्थः । ‘अयः’ एति—गच्छति सर्वद्वयह्यादकत्वेन इति
 अयः । ‘सत्कान्तारचितप्रियः’ सत्सु—शिष्टेषु ये कान्ताः—कमनीयाः
 सज्जनशिरोमणयः तेषां आ—समन्तात् रचितं—प्रियं अभिमतं येन
 सः । ‘बहुगुणः’ सकलसौहार्दादिगुणगणनिधानम् ॥

इति सज्जनवर्णनम् ॥ २९ ॥

अथ दुर्जनवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यनः । ए—कामात्ममानरूप ‘श्वरेण’ श्वदत् राजते
 पृष्ठमांसभक्षणात् श्वरः—दुर्जनस्तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः ।
 कीदृशः दुर्जनः ? गमं—गमनं परवञ्चनायेति गम्यते तत् फरोति तदा-
 चष्टे वा ‘णिजू बहुलं नाम्नः कृणादिषु’ (सिद्ध० ३-४-४२)
 इति णिचि ‘विचप्’ (सिद्ध० ५-१-१४८) इति च क्विपि
 ‘णेरनिटि’ (सिद्ध० ४-३-८३) इति णिच्छ्लोपे गम् । ‘भीरः’
 भयप्रदः ‘श्रुतिभिः’ ग्रासप्रदैः शब्दश्रवणैः । स दुर्जनः ‘सदाचरणतः’
 खण्डनाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः, । ‘अदयः’ निर्दयः । सतां—शिष्टानां
 कं—सुखं अन्तर्धायति यत् तत् सत्कान्तम् । आरचितं प्रियं आत्माभीष्टं
 येन सः अत एव ‘बहुगुणः’ निर्गुणः ॥

इति दुर्जनवर्णनम् ॥ ३० ॥

अथ श्रीकुमारपालदेववर्णनम्—

श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण कवेः पुरस्तादुपविष्टेन सह साम्य-
 मालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशः कुमारपालदेवः ? ‘गम्भीरः’ चर-

ममकराकरगाम्भीर्यभाक् । 'श्रुतिभिः' वेदोक्तिभिः 'सदाचरणतः'
 सदाचारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोत्' लब्धमाहात्म्यवक्ता । यद्वा प्रकृष्टा आप्त-
 विषये प्रतिष्ठां प्राप्ता उत्-उक्तिर्यस्य । अयः—अनुकूलदैवमिव वाञ्छि-
 तार्थदाता प्राणिनाम् । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सन्—नित्यं कं-
 सुखं अन्ते आरचितं—आरचना येषां ते सत्कान्तारचिताः—सेवकाः
 तेषां प्रियं यस्मात् सः । 'बहुगुणः' सकलगुणरत्नरत्नाकरः ॥
 इति श्रीकुमारपालदेववर्णनम् ॥ ३१ ॥

अथ श्रीराजहंसवर्णनम्—

तथा विबुधश्रीहेमचन्द्रेण च सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 विबुध बुधश्च—श्रीहेमचन्द्रश्च समाहारत्वादेकवचनम् । तत्र विना—पक्षिणा
 सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः पक्षी ? 'गम्' गमनकर्ता
 विहायसि । तथा भिया राजते भीरः, कामिः स तादृशः ? 'श्रुतिभिः'
 तथाविधशब्दश्रवणैः । सदा—सर्वदा चरणतः—चङ्क्रमणात् चरणाभ्यां-
 पादाभ्यां वा चरणतः 'प्राप्तप्रतिष्ठः' प्राप्ताहारस्थितिः । 'अदयः'
 निर्दयः जीवाहारत्वात् । सच तत् कान्तारं च शून्यारण्यं तत्र चित्तं—प्रियं
 आहारावस्थानादिकं येन सः, प्रायः कान्तारप्रिय इत्यर्थः, जन-
 सङ्गुले तु भयविह्वलत्वात् स्थातुं न शक्नोति । तथा 'बहुगुणः'
 भूरिश्रेतगुणः राजहंस इत्यर्थः । अव्यर्थं च सति सत् शोभनं—निर्मलं
 यत् कं—मानसजलं सदन्ते—तत्पर्यन्ते आरचितं प्रियं येन सः । शुक्-
 मयूरादिश्च भूरिनीलगुणः, एवं यस्य यो वर्णः स तस्य गुणः, यस्तु
 पक्षी हीनस्वरूपः सः अबहुगुण इति वर्णनीयः । अत्रैकस्मिन्नप्यर्थेऽ-
 नेकार्थता, यावत् पक्षिप्रतिपादने; तत्र कस्यापि कोऽपि गुणो भविष्य-
 तीति कृत्वा ॥
 इति राजहंसवर्णनम् ॥ ३२ ॥

यः सत्कान्तः स चासौ अरचितप्रियश्च न रचितं—प्रियं सुखं—येन संः
सर्वसंहारकर्ता इत्यर्थः, यतः सर्वेऽपि जीवाः संसारे सर्वैः सह सम्ब-
न्धमनेकशोऽनुभूतपूर्वाः । तथा चोक्तमागमे—‘ ऐगोस्स णं जीवस्स
सन्वे जीवा माइत्ताए धीयत्ताए पियत्ताए पुत्तनाए अणंतसो अ
उप्पण्णपुव्व ’ ति । अत एवायं—‘न बहुगुणः’ निर्गुण इत्यर्थः ॥

॥ इति मूर्खवर्णनम् ॥ ३४ ॥

अथ लक्ष्मीवर्णनम्—

तथा श्रिया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।

कीदृशी श्रीः? अर्थवशाद् विभक्तिपरिणाम इति गम्भीरः, काभिः ?
‘ श्रुतिभिः ’ विष्णुनाभिकमलत्रक्षवेदोद्धारैः ‘ सदाचरणतः ’ शोभ-
नाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः—उदयो यस्याः सा प्राप्तप्रतिष्ठोदया । सत्-
शोभनत्वात् शोभनो यः कान्तः—केशवः तस्य आरचितं प्रियं—सुरत-
दानादिकं यया सा । अत एव हि बहुगुणः, लक्ष्म्या हि अलङ्कृताः
पुरुषा निर्गुणा अपि सगुणा इव भासन्ते ॥

॥ इति लक्ष्मीवर्णनम् ॥ ३५ ॥

अथ स्वर्णवर्णनम्—

तथा हेम्ना—सुवर्णेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशं
हेम ? ‘ गम्भीरम् ’ अलम्बमध्यम्, वर्णिकावृद्धौ तस्य मूल्यवृद्धेर्गम्भीर-
त्वम् । ‘ श्रुतिभिः ’ तथामूल्यश्रवणैः । सदाचरणं—दक्षिणावर्त्तभ-

१ एकैकस्य सल्ल जीवस्य सर्वे जीवा मातृत्वेन दुहितृत्वेन पितृत्वेन

पुत्रत्वेन च अनन्तशः कृत्यप्रपूर्वाः ।

मिलक्षणं तस्मात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयं' लब्धमाहात्म्योन्नति । सतां—नृपतीनां
कान्ता—अन्तःपुरपुरन्द्रयः तासां आरचितं प्रियं येन तत् । 'बहुगुणं'
गुणाष्टकोपेतम् । तथाहि—

‘विसेधाय रसायण मंगलस्य विणीष्ट पयाहिणावत्ते ।

गुरुण अदृज्जङ्कुच्छे अदृ- सुवर्णे गुणा हुति ॥

इति हेमगुणवर्णनम् ॥ ३६ ॥

अथ चन्द्रवर्णनम्—

तथा चन्द्रेण—शशधरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः
चन्द्रः ? 'गम्' गमनकर्ता नभसि । भानि—नक्षत्राणि विचन्ते यस्य
स भी । ई—लक्ष्मोस्तया राजत इति ईरः । 'श्रुतिभिः' स्वविमानस्थित-
सुरप्रारब्धगान्धर्वनृत्यभ्रवणैः । सह दा—खण्डनेन वर्त्तते यत् तत्
सदम् तच्च तदाचरणं च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदये—उदयपर्वते येन
सः । सत्काः—स्वसम्बन्धिन्यो यास्तारकाः तासु आमं—गमनं करोति
णिच् किप् तल्लोपे सत्काम् इति रूपसिद्धिः । 'तारचितप्रियः' तार-
श्वासौ चितप्रियश्च तारचितप्रियः—तारोपचितकलत्रः । बहवो जगदा-
ह्लादनप्रमृतयो गुणा यस्य सः ॥

इति चन्द्रवर्णनम् ॥ ३७ ॥

१ छाया—

विषयाति रसायनं मंगलार्थं विनीतं प्रदक्षिणावर्तम् ।

गुरुकं अदृजं अकुत्स्य अष्टसुवर्णे गुणा भवन्ति ॥

२ “कसाह चत सुदृक्कणयगुणा” इति धर्मपरीक्षायां पाठः

अथ कर्पूरवर्णनम्—

तथा चन्द्रशब्देन कर्पूरोऽभिधीयते तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कर्पूरः क्रीदशः ? 'गम्' गमनकर्ता सर्वत्र सञ्चरिष्णु-
गन्ध इत्यर्थः । 'भीरः' भी-चन्द्रः तद्वद् याऽसौ ई-शैत्यश्रीः तया
राजते । 'श्रुतिभिः' अहो कर्पूरपरिमलोऽयं इति सकललोकश्रवणैरुपल-
क्षितः । सत्-शैत्यापायि यदाचरणं तस्मात् प्रकर्षेण आसः-शरीरी यत्र
तत् प्राप्तं-शरीरं तत्र प्रतिष्ठते यदुत्तमाङ्गं तत् प्राप्तप्रतिष्ठं तत्र उदयः-
अवस्थानं यस्य । सतां-सुभगानां फान्तानां-स्त्रीणां रचितं प्रियं येन
सः, सौरभ्यजननानिर्मितप्रीतिरित्यर्थः । बहवो वैशद्यसौरभ्यप्रभृतयो
गुणा यस्य सः । तथा चन्द्रशब्देनाऽऽह्लादोऽभिधीयते, स च सङ्-
चन्दनाङ्गनादिपदार्थजन्मानेकप्रकार इत्यनेक्यर्थता ॥

इति कर्पूरवर्णनम् ॥ ३८ ॥

अथ देववर्णनम्—

तथा विबुधः-देवः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । विबुधः
क्रीदशः ! गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' जय जय नन्द नन्द
इत्यादिचाटुवचनश्रवणैः । सदाचरणानि-शोभनाचाराः क्रीडावापीम-
ज्जनजिनपूजनपुस्तकवाचनादीनि तेभ्यः सदाचरणतः 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः'
लब्धोन्नतिः । यद्वा सह दा-सण्डनेन वर्तते यः स सदा-दैत्यः तेन सह
च रणतः-सङ्ग्रामात् प्राप्तोन्नतिः । सत्कान्ताः-देवाङ्गनास्ताभिः रचितं
प्रियसङ्गमाश्लेषमुखं यस्य सः । 'बहुगुणः' भूरिगुणः ॥

इति देववर्णनम् ॥ ३९ ॥

अथ सूर्यवर्णनम्—

तथा विबुधशब्देनाऽऽदित्योऽभिधीयते, आदित्यशब्देन च सूर्य इति । अथवा वयः—पक्षिणः बुधा इव, यस्माद् वाचालतया सूर्योदये हि पक्षिणः कोलाहलं कुर्वन्ति । विबुधः—सूर्यः । तथा सूर्येण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । सूर्यः कीदृशः ? ‘गम्’ गमनकर्ता विहायसि चतुर्दिशं मेरोः । ‘भीरः’ भियं ईरयति—कम्पयति भीरः । ‘श्रुतिभिः’ प्रातःप्रबुद्धविप्रवेदोद्गारैरुपलक्षितः । सदा—सर्वदा चरणतः—सञ्चारात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—स्थितिः उदये—उदयगिरौ येन सः । सतां—शिष्टानां कान्तानां—जीवां च रक्षितं—निर्मितं प्रियं—प्रकाशलक्षणं येन सः । बहवः प्रकाशप्रतापादयो गुणा यस्य स बहुगुणः ॥

इति सूर्यवर्णनम् ॥ ४० ॥

अथ श्रीहेमचन्द्राचार्यवर्णनम्—

तथा विबुधश्रीहेमचन्द्रेण—श्रीहेमचन्द्राचार्येण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः श्रीहेमचन्द्राचार्यः ? ‘गम्भीरः’ क्षीरसागर इव गाम्भीर्यभाक् ‘श्रुतिभिः’ सकलवेदसकलशास्त्रवर्णैः । सत्—शोभनं यदाचरणं—आचारः *पञ्चप्रकारः तस्मात् ‘प्रातःप्रतिष्ठः’ सकलजगति लब्धसाधुवादः । ‘दयः’ सकलसद्द्विषये दाता । यद्वा प्रातःप्रतिष्ठ उदयः—समृद्धिर्यस्य । यद्वा प्रकृष्टः आतःप्रतिष्ठया—श्रीपार्श्वनाथप्रतिमा-प्रतिष्ठया उदयः—महोदयो यस्य सः । यद्वा प्रकृष्टा आतःप्रतिष्ठयै—सर्वज्ञसिद्धिनिमित्तं उत्—उक्तिर्यस्य सः । अयः—अनुकूलं दैवं सकलभग्न्यलोकानाम् । यद्वा आतःविषये—देवगुरुविषये प्रतिष्ठन्ते ये । के ?

* उक्तं च—

नार्णमि दंशमि य चरणमि तवमि तदय विरयमि ।
आयरणं आयारो इम एषो पंचहा ययिमो ॥ १ ॥

मुनयः श्रावका वा । प्रकृष्टः आसप्रतिष्ठानां उदयः—अभ्युदयः ऊर्ध्वग-
मनं वा यस्मात् सः । यद्वा प्राप्तप्रतिष्ठस्य—सुरेषु प्राप्तप्रतिष्ठस्य उरिव-
प्रक्षण इव दया—करुणा यस्य सः । यद्वा प्रकृष्ट आसः—आत्मा परमात्मा
वा यस्य सः श्रीकुमारपालदेवः तस्मात् प्रतिष्ठा—माहात्म्यं उदयश्च—
अभ्युदयो यस्य सः । यद्वा प्राप्तानां प्रणामाय श्रावकाणां साधूनां वा
प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् सः । यद्वा प्रकर्षेण आ—श्रीः तां प्राप्ता ये ते
श्रीमन्तः कोटीश्वराः तेषां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् सः । यद्वा प्रकर्षेण
अः—विष्णुः आसः—देवस्वरूपेण विदितो यैस्ते वैष्णवास्तेषां प्रणाम-
समये विष्णुतयाऽप्यवसितपूज्यमूर्त्तानां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् सः ।
यद्वा 'प्राप्तप्रतिष्ठः' भगलिङ्गाकारेण लब्धख्यातिः महाकाल—सोमनाथ-
प्रभृत्तितीर्थप्रतिष्ठितो वा महेश्वरः तस्येव उदयो यस्य, अणिमाद्यष्टमहा-
सिद्धिभाजनत्वेन जना भगवन्तं श्रीहेमचन्द्रसूरिं महेश्वरं मन्यन्त इति
भावार्थः । यद्वा 'प्रा पूरणे' भावकिञ्चन्तः तदर्थं आप्ताः—प्राप्ता ये
भौतिकतापसास्तेषां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् । यद्वा 'प्रा पूरणे' स्वमां-
सदानेनापि पूर्तिः भोजनार्थिनां आप्तानां—आगतानां पारापतादीनां
यस्मात् सः सुगतः करुणतया तस्येव प्रतिष्ठा उदयश्च यस्य सः ।
यद्वा प्रकर्षेण आ—लक्ष्मीः आसः—धनपतित्वेन स धनदस्तस्येव दानवे-
लायां प्रतिष्ठा—प्रागल्भ्यं उदयः—अत्रुटितकोशाम्भुदयो यस्य सः ।
यद्वा प्रकर्षेण आ—लक्ष्मीः आप्ता पुत्रीत्वेन येन सः प्राप्ता—समुद्रः
तस्येव प्रतिष्ठा—स्वमर्यादानुल्लङ्घनं उदयः—गाम्भीर्यं यस्य सः । यद्वा

१ अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ।

प्राप्तिः प्रागल्भ्यमीदृशत्वं वञ्चित्वं च्छाट सिद्धयः ॥

प्रकृष्टा आ—श्रीः आत्मा भगिनीत्वेन गृहीता येन स चन्द्रः तस्येव
 सितपक्षे प्रतिष्ठा—प्रौढत्वं उदयः—उद्गमश्च यस्य सः । यद्वा प्रकृष्टा
 आ श्रीः—शोभा येषां ते प्राः—देवास्ते आत्माः—हिताः सेवका यस्य स
 इन्द्रः तस्येव प्रतिष्ठा—माहात्म्यस्थैर्यं उदयः—परमैश्वर्यं यस्य सः ।
 यद्वा प्रकृष्टा आ—श्रीः किरणसहस्रशोभा यस्य स प्राः—आदित्यस्तस्येव
 प्रतिष्ठा—परमततिमिरहरणेन माहात्म्यं उदयः—प्रतापोदयो यस्य सः ।
 यद्वा प्रकृष्टा आ—श्रीः आत्मा यैस्ते देवाः तेषां मध्ये प्रतिष्ठा—बुद्धि-
 व्यवस्थास्थैर्यं यस्य स बृहस्पतिस्तस्येव उत्—उद्गतः अयः—परि-
 ज्ञानं यस्य सः । एवमस्मिन्नेव पदे मेरु—पारिजात—चिन्तामणि—काम-
 धेनु—श्री—सरस्वती—लक्ष्मीप्रभृतिसकलपदार्थावतारणादनन्तार्थता । तथा
 सतां—शिष्टानां कान्तं—कमनीयं आरचितं प्रियं—हृदयाभिप्रेतं येन
 सः । ' बहुगुणः ' पट्त्रिंशदाचार्यगुणोपेतः युगप्रधान इत्यर्थः ॥

इति श्रीहेमचन्द्रसूरिवर्णनम् ॥ ४१ ॥

अथ मङ्गलवर्णनम्—

तथा चाग्भटमन्त्रिणा सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । श्रीविं-
 षते यस्य स श्रीमान्—ईश्वरः, यद्वा श्रियं मध्नाति यः स श्रीमद्, स

१ पट्त्रिंशदाचार्यगुणास्त्वेवम्—

पचिदियसंवरणो तद् नवविह्वलमचिरगुप्तिधरो ।

चउविह्वलसायुक्को इव अङ्गारस गुणेहि संजुक्तो ॥ १ ॥

पंचमहव्ययशुक्तो पंचविह्वलारपालणसमत्यो ।

पंचसमिभो तिगुतो छत्तीसगुणो गुरु मज्ज ॥ २ ॥

एतदतिरिक्ता अपि विविधप्रकारेण ३६ गुणा भवन्ति ।

एतदयं विलोक्यतां गुरुगुणपट्त्रिंशिका ॥

च वाक् च भट्थ मन्त्री च समाहारत्वादेकवचनम् । श्रीमान्—धन-
पतिः सोऽर्थः पूर्वं वर्णित एव । श्रियं मध्नाति यः स वक्र एव,
वक्रश्च मङ्गलः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो मङ्गलः !
' गम् ' गमनकर्ता व्योम्नि 'भीरः' भयप्रदः 'श्रुतिभिः' लोकप्रवादैर्न
युनस्तत्त्ववृत्त्या, "यतो धर्मवतां पुंसां सर्वे सानुग्रहा ग्रहाः।" इति वचना-
त् । सदा—सर्वदा चरणतः—सञ्चारात् प्राप्तप्रतिष्ठः उदयः—उद्गमो यस्य
सः । सन्त एव गहनस्वान्ततया कान्तारं तत्र चितं—उपचितं प्रियं
यस्मात् सः । बहुगुणः शुभग्रहानरीक्षितो यदि, अबहुगुणः
वक्रितो यदि ॥

इति मङ्गलवर्णनम् ॥ ४२ ॥

अथ बुधवर्णनम्—

तथा ' विबुधश्रीहेमचन्द्रेण ' इति पदे बुध इत्यस्ति विशे-
ष्यम्, ततः बुधेन—सौम्येन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो
बुधः ! ' गम् ' गमनकर्ता व्योम्नि । ' भीरः ' भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते
यस्य स भी—चन्द्रः तस्य ई—लक्ष्मीस्तया राजते—शोभते यः ॥ भीरः
तत्पुत्रत्वादेतस्य । मियं वा ईरयति—कम्पयति भीरः, ' श्रुतिभिः '
वेदोक्तमन्त्रश्रवणैः । सदाअचरणः' पङ्क्तुः—शनधरः तस्मात् 'प्राप्तप्र-
तिष्ठोदयः' केन्द्रस्थानादस्मात् प्रतिष्ठावाप्तेः । सतां—शिष्टानां कान्तानां—
स्त्रीणां आरचितं प्रियं येन सः । यद्वा सन्तु कान्तः स चासौ आ-
रचितप्रियश्च । आरेण—मङ्गलेन प्राग्मागवर्तिना चितप्रियः—उपचि-
ताभिमतवस्तुः । बहुगुणः, सर्वग्रहेषु सौम्यत्वादस्य ॥

इति बुधवर्णनम् ॥ ४३ ॥

अथ बृहस्पतिवर्णनम्—

तथा 'श्रीमद्वाग्भटमन्त्रिणा' श्रीमन्तः—देवाः तेषां वाग्भटः—
वाग्मी योऽसौ मन्त्री बृहस्पतिः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
कथंभूतो बृहस्पतिः ? 'गम्भीरः' गम्भीरस्वरूपः, 'श्रुतिभिः' वेदो-
द्गारैः सकलशास्त्रप्रयणैर्वा । 'अचरणतः' पङ्क्तोः—शनैश्चरात् 'प्रातप्रतिष्ठः'
परस्परं ग्रहाणां मैत्रीसद्भावात् । 'उदयः' लाभदाता । सतां कान्तं—
कमनीयं आरचितं प्रियं येन सः । 'बहुगुणः' प्रचुरपाटवादि-
गुणोपेतः ॥ इति बृहस्पतिवर्णनम् ॥ ४४ ॥

अथ शुक्रवर्णनम्—

तथा श्रियं मय्यनन्ति ये ते श्रीमथः—दानवाः तेषां वाग्भटः—
वाग्मी योऽसौ मन्त्री असुरगुरुः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
कीदृशः शुक्रः ? 'गम्भीरः' गम्भीरार्थशास्त्रकरणात् 'श्रुतिभिः'
उपलक्षितः सकलशास्त्रश्रवणात् । 'सदा च' सर्वकालं च 'रणतः'
देवैः सह सङ्ग्रामकरणात् प्रातप्रतिष्ठः उदयः अम्युदयः पाताले
यस्य सः । सत्काः—शोभनपानीयाः अन्ताः—पर्यन्ता यस्य पातालस्य
तत्र आरचितप्रियः—असुराणां निर्मिताभिमतवस्तुः । 'बहुगुणः'
प्रचुरप्रज्ञागुणः ॥

इति शुक्रवर्णनम् ॥ ४५ ॥

अथ शनश्चरवर्णनम्—

तथा श्रीर्मय्याति यः स श्रीमत्तेन श्रीमथा 'असाधारणविशेषणात्
विशेष्यावगति'रिति न्यायात् शनैश्चरण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।

क्रीडशः शनिः ? ' गम् ' गमनकर्ता गगनाङ्गणे । ' भीरः ' भयप्रदः
 ' श्रुतिभिः ' नामश्रवणैः । सदा ' सर्वदा ' अचरणतः ' न विद्यते
 चरणता—पादविहारश्रीर्यस्य शनैश्चरत्वात् । प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन
 सः, सतां—शिष्टानां कान्तानां—कलत्राणां न रचितं—न निर्मितं प्रियं
 येन सः, मियुनानां वियोगजनक इत्यर्थः । बहुगुणो यदि नीचस्था-
 नस्थितः, अवहुगुणो यद्युच्चस्थानस्थितः ॥

इति शनैश्चरवर्णनम् ॥ ४६ ॥

अथ राहुवर्णनम्—

तथा ' विबुधश्रीहेमचन्द्रेण ' इति पदे बुधश्रीह इति पदं वि-
 शेष्यम् । बुधस्य पुत्रस्य श्रीर्यस्मात् स बुधश्रीः—चन्द्रः तं हन्ति—भक्षणाय
 गच्छति विनाशयति वा यः स बुधश्रीहः—राहुः तेन सह साम्यमाल-
 भ्यतेऽयं विहारः । राहुः क्रीडशः ? ' गम् ' गमनकर्ता । चन्द्रेण सह
 अधोभागवर्ती । ' भीरः ' ग्रहणवेलायां भयप्रदः । ' श्रुतिभिः '
 ' मुख राहो ! चन्द्रम् ' इति पुनरुक्तं सकलजनवचनश्रवणैः । यद्वा
 भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी—चन्द्रः तं—ईर्यति—कम्पयति
 यः स भीरः । काभिः स ईदृशः ? ' श्रुतिभिः ' वेदवाक्यैः । ' सदा '
 सत्खण्डनं यदाचरणं—चट्क्रमणं भक्षणं वा तेन ' प्राप्तप्रतिष्ठः ' ।
 ' अदयः '[निर्दयः] प्रसनवेलायां अदाता फलवेलायाम् । सत्—अमृतपानेन
 नित्यं कं—मस्तकं तदन्तेन—तत्पर्यन्तेन आ—समन्ताद् रचितं—निर्मितं
 प्रियं शशिरविप्रासादिकं येन सः । अत एव ' बहुगुणः ' प्रबलपौरुषगुणः ॥

इति राहुवर्णनम् ॥ ४७ ॥

अथ केतुवर्णनम्—

तथा 'श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण' इति पदे 'र' इति विशेष्य-
मस्ति, ततश्च रशब्देन शिखी—वन्हिरभिधीयते, तत्पर्यायः शिखी—
केतुः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । यथा 'पट्टिक्तस्थो दशरथः'
इति तथेदं विशेष्यमवगन्तव्यम् । केतुः कीदृशः ? 'गम' गमन-
कर्ता नभसि । 'भीरः' राष्ट्रस्यापि भयप्रदः 'श्रुतिभिः' श्रुतिमात्रेण
पुनस्तत्त्ववृत्त्या । 'सदा' सर्वदा च 'रणतः' प्राप्तप्रतिष्ठः 'रणः—
सङ्ग्रामस्तत्र तस्—' तसु दसु उपक्षये 'भावविवर्तः' ततस्तया
'रणतसा' प्राप्तप्रतिष्ठः । 'अदयः' निर्दयः । सतां कान्तारे चितं
प्रियं यस्मात् सः, बहुगुणो यदि नीचस्थानस्थितः, अबहुगुणो
यद्युच्चस्थानस्थः ॥

॥ इति केतुवर्णनम् ॥ ४८ ॥

अथ महेश्वरशिरश्चन्द्रवर्णनम्—

तथा मचन्द्रेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । मशब्देन
महेश्वरोऽभिधीयते, तस्य चन्द्रः—मौलिचन्द्रमाः तेन । कीदृशः महेश्व-
रशिरश्चन्द्रः ? गम्भीरः काभिः ? 'श्रुतिभिः' गङ्गाजलप्रवाहपात-
शब्दश्रवणैः । सह दा—दातेन स सदा—महेश्वरः, तस्य सत्कान्तायाः—
गोयांश्च रचितं प्रियं—निधुवनावसरे—दीपायितं येन सः । बहवः—
प्रचुराः कान्तिसौन्दर्यादयो गुणा यस्य सः ॥

इति महेश्वरशिरश्चन्द्रवर्णनम् ॥ ४९ ॥

अथ महेश्वरहासवर्णनम्—

तथा मस्य—महेश्वरस्य चन्द्रः—आह्लादः हासलक्षणस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । महेश्वरहासः कौटशः ! 'गम्' सकलत्रैलोक्येऽपि गमनकर्ता । तथा 'भीरः' भानि—नक्षत्राणि विघ्नन्ते यस्य स भी—चन्द्रः तस्य ईरः—कम्पो यस्मात्, धवलिम्ना तमपि निराचकार इत्यर्थः । यद्वा भी—चन्द्रः तस्य ईरः—क्रान्तिस्तद्वदराजते—शोभते यः सः । 'श्रुतिभिः' अष्टदहासश्रवणैः । 'सदा च' सर्वकालं च 'रणतः' प्रतिशब्दाच्च 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लम्बमाहारम्योन्नतिः । सत्यौ—साध्यौ ये कान्ते—गङ्गागौर्यौ तयोः 'रचितप्रियः' विरचितानन्दः । बहुः—प्रचुरः धवलतालक्षणो गुणो यस्य सः ॥

इति महेश्वरहासवर्णनम् ॥ ५० ॥

अथ महेश्वरभस्मोद्घूलनवर्णनम्—

तथा मस्य—महेश्वरस्य चन्द्र इव प्रोज्ज्वलः, यदा चन्द्रः—कर्पूरः स इव शीतलो योऽसौ भस्मोद्घूलनप्रकारः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कौटशो महेश्वरस्य भस्मोद्घूलनप्रकारः ! गम्भीरः, न जायतेऽसौ भस्मना निर्मितः, कर्पूरपारीकृतो वा, रूप्यद्रुतिनिर्मितो वा, स्फटिकशकलपटितो वा, तुहिनपिण्डविरचितो वा, सकलद्रव्य- [निम्बन्दनिष्पादितो वा इति संशयजननात् ॥] 'श्रुतिभिः' तटोपविष्टपद्मनाभनाभिकमलकमलोद्भवप्रतिपाद्यमानस्तुतिमन्त्रसंबन्धितवेदोद्गारैः । 'रणतः' ब्रह्मणैव प्रतिपादितेभ्यः अव्ययनविशेषेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्ठः' लब्धस्थानः शरीरे । 'दयः' प्रणतानां वाञ्छितार्थदाता । सन्क्रान्ता-

याः—गौरीगङ्गायाः रचितप्रियः, आश्लेषसमये कर्पूरचूर्णसौभाग्यजननात्,
अत एव 'बहुगुणः' प्रकृष्टधवलिभा ॥

इति मद्देश्वरमस्मोद्घूलनप्रकारः ॥ ५१ ॥

अथ दानववर्णनम्—

तथा विबुधानां या श्रीः—लक्ष्मीः तां हन्तीति यः सः [विबुध-
हः—] दानवः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशो दानवः ?
गम्भीरः, । दुर्लभमभ्यत्वात् । 'श्रुतिभिः' पातालगङ्गाक्षरण-
ध्यानश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा अचरणाः—सर्पा नागकुमाराः इत्यर्थः
तेभ्यः प्राप्तप्रतिष्ठः । 'अदयः' निष्कृपः । सत्कान्तानां—असुराङ्ग-
नानां रचितप्रियः । 'बहुगुणः' प्रतिपक्षप्रदत्ते प्रहारे विविधरूपधारी,
मायावित्वात् ॥ दानववर्णनम् ॥ ५२ ॥

अथ नरवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! नरेण सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो
नरः ? 'गम्भीरः' गाम्भीर्यभाक् 'श्रुतिभिः' सकलशालश्रवणैः
सकर्ण इत्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चरणान्यां सञ्चरणाद्
वा प्राप्तप्रतिष्ठः पुथिव्याम् । 'दयः' दाता । सती याऽसौ कान्ता
तया 'रचितप्रियः' निर्मिताभिप्रेतरतिः । 'बहवः' प्रचुरा गाम्भीर्या-
दार्यादयो गुणा यस्य ॥

॥ इति नरवर्णनम् ॥ ५३ ॥

अथ लक्ष्मीहन्तवर्णनम्—

श्रियं हन्ति यः स श्रीहः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः

साधूनां मुनीनां कान्तेव कान्ता—दीक्षाज्ञाना तस्या रचितं प्रियं येन सः ।
'बहुगुणः' सकलगुणगोपेतः ॥

इति निष्कामवर्णनम् ॥ ५७ ॥

अथ धर्म [पुरुषार्थ] वर्णनम्—

तथा श्रीः—लक्ष्मोः तस्या मतः—अभिप्रेतः तं करोति 'णिज्
बहुलं नाम्नः कृणादिषु' (सिद्ध० ३।४। ४२) इति णिचि 'क्विप्'
(सिद्ध० ५।१। १४८) इति क्विप् तयोर्लोपे श्रीमत्—धर्मः, तेन सह
साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो धर्मः? 'गम्भीरः' गम्भीरार्थः, पाप-
मपि कुर्वन्तः सौनिका 'वयं धर्मं कुर्महे' इति प्रतिपादनश्रवणात् ।
धर्मोऽपि शब्दसाम्येन क्रियमाणोऽपि स्वर्गनरकफलो दृश्यते, दुग्धमिव
गोदुग्धार्कक्षीरयोः, एकं हि पुष्टिं जनयति पीयमानम्, अपरमन्त्रसाटम् ।
ततोऽसौ धर्मः गम्भीरः, 'श्रुतिभिः' वेदैः, तेषु 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि'
(छां. उ. अ. ८) इति प्रतिपाद्य 'अजैर्यष्टव्यम्' इति प्रतिपादितम् ।
तच्च व्याख्यातुमजानन्तः अजैः—पशुभिरिति व्याचक्षते मन्द-
बुद्धयः । ये तु पारम्पर्येणाऽस्य वेदवाक्यस्य व्याख्यां जानते ते जैनाः
त्रिवार्षिकैर्ब्राह्मिभिर्यष्टव्यमिति ब्रुवते, न जायन्त इत्यजाः—त्रिवार्षिका
ब्रीहय इति सिद्धान्ते श्रवणात् । किञ्च यदि जीववधेन स्वर्गः प्राप्यते
तर्हि नरकगमनहेतुरपि नास्त्येति गम्भीरो धर्मः । 'सदा' सर्वदा 'चर-
णतः' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठः—लब्धमाहान्म्य उदयः—महाम्युदयो निर्वा-
णावाप्तिर्यत्र सः । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सतां कान्तं—कमनीयं आर-
चितं—निर्मितं प्रियं येन सः । 'बहुगुणः' ज्ञानदर्शनचारित्रादि-
गुणोपेतः ॥

इति धर्मवर्णनम् ॥ ५८ ॥

अथ अर्धपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा श्रीशब्देन अर्थः प्रतिपाद्यते, स च द्वितीयः पुरुषार्थः, सोऽपि वर्णनीय इति, तथा श्रिया सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी श्रोः ? 'गम्' गत्वरी विनश्वरीत्यर्थः । तथा 'भीरा' भयप्रदा, राज-दायाद-तस्करः, वह्नि-जलप्रमृतिभिर्मयमेव वितरतीत्यर्थः । 'श्रु-
तिभिः' द्युतं विद्यते येषां ते श्रुतिनः—श्रुतधरास्तैः श्रुतिभिः 'सदा' सह खण्डनेन इयं वर्तते इत्यभिहिता । 'रणतः' सङ्ग्रामात् 'प्राप्तप्र-
तिष्ठोदया' लब्धोन्नतिः । 'सत्कान्ता' सतां—शिष्टानां कं—सुखं अन्तयति
या सा सत्कान्ता । न रचितप्रिया । 'अवहुगुणाः' निर्गुणा इत्यर्थः ॥
इत्यर्थपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ५९ ॥

अथ कामपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा श्रिया उपलक्षितः इः—कामस्तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं
विहारः । कीदृशः कामः ? गम्भीरः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' सुरतकू-
जनश्रवणैः । 'सदा' सर्वकालं 'रणतः' प्राप्तप्रतिष्ठः । 'अदयः' निःकरुणः,
कामिकुरङ्गव्यापादने लुब्धक इय । सतां—पुरुषाणां कान्तानां—तत्कल-
प्राणां च 'रचितप्रियः' रचिताश्लेषसुखः । 'बहुगुणः' अत्रुटितप्रत्यङ्गको-
दण्ड इत्यर्थः । इति कामपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६० ॥

अथ मोक्षपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा 'श्रीमद्वा' श्रीः—अनन्तज्ञानदर्शनसुखवीर्यात्मिका सा विद्यते
येषां ते श्रीमन्तः—सकलकर्मक्षयसिद्धास्तेषां वानं—गमनं यत्र स
श्रीमद्वा—मोक्षः तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशश्चतुर्थः
पुरुषार्थः ? 'गम्भीरः' अनन्तसिद्धानामवकाशदानात् । 'श्रुतिभिः' पूर्वा-

वस्थायां श्रुतज्ञानवद्भिः सिद्धैरुपलक्षितः । 'सदा' सर्वदा नित्य इत्यर्थः । 'चरणतः' चारित्र्यात् 'प्राप्तप्रतिप्रोदयः' लब्धप्रतिष्ठ उदयः-अभ्युदयो यस्य सः । सतां-साधूनां कान्तं-कमनीयं आरचितं प्रियं-आश्रितमुखं येन सः । 'बहुगुणः' ज्ञानदर्शनचारित्र्यगुणालङ्कृतः॥

इति मोक्षपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६१ ॥

अथ मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम्—

तथा श्रीमद्वाचा—श्रीसरस्वत्या सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । श्रीवाक् फीदशी ! गम्भीरा, कामिः ? 'श्रुतिभिः' श्रुतं-शास्त्रं विद्यते येषां ते श्रुतिनः—श्रुतधरारतैरुपलक्षिता, सेवार्थमागतैः । 'सदा' सर्वदा अहर्निशं 'चरणतः' पादादारम्य प्राप्तप्रतिष्ठः—समचतुरस्र उदयः—उत्तेजो यस्याः सा । 'सत्कान्ता' शोभनमस्तकपर्यन्ता । 'रचितप्रिया' रचितवरदाना महाकवीनाम् । 'बहुगुणा' समस्तगुणनिधानम् ॥

इति मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम् ॥ ६२ ॥

अथ वचनरूपवाग्वर्णनम्—

तथा वचनरूपया श्रीमद्वाचा सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । श्रीवाक् फीदशी ! गम्भीरा, कामिः ? 'श्रुतिभिः' संस्कृत-प्राकृत-मागध-गौरसेन-पैशाचिका-ऽपभ्रंशशब्दश्रवणैः । यद्वा गम्भीरा, कैः ? 'श्रुतिभिः' श्रुतज्ञानशालिभिः, अनेकार्थतां प्रापिता गणधरैरित्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'रणतः' शब्दात् प्राप्तौ प्रतिष्ठाउदयश्च यस्याः सा । सत्सु-विद्वत्सु कान्ता-कमनीया सत्कान्ता । रचितं रचना वैदर्भी-गौडीय पाञ्चालीरूपा तेन प्रिया-सकलजगद्वल्लभा । 'बहुगुणा' ओजः प्रभृतिगुणोपेता ॥

॥ इति वचनरूपवाग्वर्णनम् ॥ ६३ ॥

अथ श्रीमदाज्ञावर्णनम्—

तथा श्रीमतः वाक् श्रीमद्वाक्—आदेशलक्षणा तथा सह साम्य-
मालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी श्रीमद्वाक्? गम्भीरा, काभिः? ‘श्रुतिभिः’
परजनप्रतिपादितप्रतिश्रुतिश्रवणैः । तथा ‘सदा’ सततं ‘वाचरणतः’
सेवकः आज्ञापितविशेषविधानात् ‘प्राप्तप्रतिष्ठोदया’ लब्धमाहात्म्या । स-
त्सुआदेशकारिषु कान्तारचितं प्रियं—अभिप्रेतं यस्याः सा ‘साकान्ता-
रचितप्रिया । ‘बहुगुणा’ प्रभूतगुणा

इति श्रीमदाज्ञावर्णनम् ॥ ६४ ॥

अथ सुभटवर्णनम्—

तथा भटेन—सुभटेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो
भटः? ‘गम्भीरः’ प्रगल्भः । काभिः ? ‘श्रुतिभिः’ प्रतिभटहक्ताश्रवणैः ।
‘सदा च’ सततं ‘रणतः’ ‘सङ्ग्रामात् प्राप्तौ प्रतिष्ठा उदयश्च येन सः ।
‘सत्कान्तारचितप्रियः’ सत्—शतसहस्रयोधितया शोभनं कान्तं—
कमनीयं यत् आरं—अरिसमूहस्तेन ‘चितं’ उपचितं—प्रियं सन्तोषो
येन सः । ‘बहुगुणः’ बहुप्रत्यक्षाप्रहणशीलः ॥

इति सुभटवर्णनम् ॥ ६५ ॥

अथ मन्त्रवादिवर्णनम्—

तथा ‘मन्त्रिणा’ मन्त्रवादिना सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः ।
मन्त्रवादी कीदृशः ? गम्भीरः, काभिः ? ‘श्रुतिभिः’ मन्त्रवलोपार्जित-
कीर्तिश्रवणैः । ‘सः’ मन्त्रवादी दा—स्रण्डनं शत्रूणामिति गम्यम्, यद्वा
मन्त्रवलेन आत्मजिह्वादेस्तेदः—स्रण्डनं चरणं—विपादेः सञ्चरणं भक्षणं
च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—मन्त्रवादिषु प्रसिद्धिः उदयः—समृद्धिश्च येन

सः। सत्कान्तया—प्रियया मन्त्रबलेन आकृष्टया रचितं प्रियं—आश्लेषादिकं येन सः। 'बहुगुणः' बहून् धारान् गुणयति मन्त्रमिति बहुगुणः, भूयो भूयो मन्त्रपरावर्तनपर इत्यर्थः ॥

इति मन्त्रवादिवर्णनम् ॥ ६६ ॥

अथ पथिकवर्णनम्—

तथा परिवाति—गच्छति परिवाः—पथिकः तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः। कीदृशः पथिकः? 'गम्' गमनकर्ता सर्वदेशेषु। भिया राजते कान्तारादौ व्याघ्रादिभ्यो भयं भजतीति भीरुः। 'सदा' सततं 'चरणतः' चरणाम्याम् 'प्राप्तप्रतिष्ठोत्' लब्धमाहात्म्योक्तिः अयः—गमनं यस्य सः। सासु—शोभनेषु कान्तारेषु चितं—उपचयप्राप्तं प्रियं यस्य सः। 'बहुगुणः' प्रचुरभ्रमणेन उपात्तप्रचुरगुण इत्यर्थः ॥

इति पथिकवर्णनम् ॥ ६७ ॥

अथ भक्षणशीलाया वर्णनम्—

तथा आदिन्या—भक्षणशीलाया सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः। कीदृशी आदिनी? गम्भीरा, काभिः? 'श्रुतिभिः' यावदीर्यमानभक्त श्रवणैः। 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' भक्षणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' लब्धो जतिः। सत्—नित्यं यत् कान्तारत्वं लक्षणया बहुभक्षित्वं ते चितं—उपचितं प्रियं यस्याः सा। 'बहुगुणा' प्रचुरान्नभक्षणगुणा ॥

इति भक्षणशीलाया वर्णनम् ॥ ६८ ॥

अथ सर्पिणीवर्णनम्—

तथा परितः—समन्तात् वाति—गच्छति परिवाः—वायुः सदादिन्या—सर्पिण्या सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः। कीदृशी सर्पिणी? 'गम्'

गमनकर्त्री, विलादौ गत्वरीत्यर्थः। 'भीरा' भयप्रदा । 'सदा' सह खण्ड-
नेन वर्तन्ते दंशखण्डनप्रवणत्वाद् ये ते अचरणाः—सर्पास्तेभ्यः 'प्राप्तप्र-
तिष्ठोदया'लब्धजन्मोन्नतिः । मती चासौ कान्ता च सत्कान्ता—सर्पाणां
भार्येत्यर्थः । न रचितं प्रियं—अभोष्टं यया सा । अबहुगुणा,सदोपत्वात्
तस्याः ॥

इति सर्पिणीवर्णनम् ॥ ६९ ॥

अथ स्वैरिणीवर्णनम्—

तथा 'परिदादिन्या' परिवदतीत्येवंशीला परिवादिनी तया परिवा-
दिन्या—दोषोद्धट्टनपरायणया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
कीदृशी परिवादिनी ? 'गम्' परपुरुषेषु गमनकर्त्री । 'भीरा' भर्तुः भय-
प्रदा 'श्रुतिभिः' जनप्रवादश्रवणैः 'सदा' सर्वदा 'अचरणतः' अचा-
रित्रात् स्वैराचारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' सर्वत्र स्वैरिणीति प्रतिष्ठिता ।
'सत्कान्ता' सत्कः—स्वसम्बन्धी भर्ता तं अन्तयति या सा सत्कान्ता । न
रचितं प्रियं प्रियस्य यया सा । यद्वा न रचितः—न चेतसि न्यस्तः
प्रियः—स्वपतिर्यया सा । यद्वा सत्कान्तस्य—परिणीतभर्तुर्न रचितप्रिया
अपि तु प्रतिकूलवर्तिनी । अत एव 'अबहुगुणा' निर्गुणा ॥

इति स्वैरिणीवर्णनम् ॥ ७० ॥

अथ पण्डिताया वर्णनम्—

तथा 'वादिन्या' वादलब्धिसम्पन्नया—पण्डितया सह साम्यमा-
लम्बतेऽयं विहारः । कीदृशी पण्डिता ? 'गम्' 'सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्थाः'
गमं—ज्ञानं करोति 'णिच् बहुलं नाम्नः कृगादिपु' (सिद्ध० ३।४।४२)
इति णिच्, 'किप्' (सिद्ध० ५।१।१४८) इति क्विप्, तयोर्लोपे

गम्-ज्ञानकर्त्री सेवकजनस्य । 'भोरा' भयप्रदा प्रतिवादिनाम् ।
 काभिः ? 'श्रुतिभिः' सकलशास्त्रश्रवणैः । सदा वरदा-सरस्वती तन्याः
 'चरणतः' पादप्रसादात् प्राप्ता । प्रतिष्ठा उत्-जल्पनं अयः-ज्ञानं
 यस्याः सा । 'सत्कान्ता' शोभनः-नित्यः यः कः-ब्रह्मा तं अन्तयति
 बुद्ध्या विनाशयति-जयति या सा । यद्वा सत्सु-शिष्टेषु परिप्लु-
 या कान्ता-कमनीया वादलम्बियुक्तत्वात् । आरचितं-निर्मितं प्रियं-
 आत्माभीष्टं यया, परामृतपरवादिपरम्परा इत्यर्थः । 'बहुगुणा'
 गान्भीर्यादिगुणवती ॥

॥ इति पण्डिताया वर्णनम् ॥ ७१ ॥

अथ सुभगवर्णनम्—

तथा 'श्रीमता' श्रीः-शोभा तया एरिव-कामस्येव इः-आकारः
 स विद्यते यस्य स श्रीमान् तेन श्रीमता-रूपशालिना सह सान्य-
 मालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः सुभगः ? 'गम्भीरः' गम्भीर-
 हृदयः गम्भीरनाभिकुहरो वा । श्रुतं विद्यते येषां ते श्रुतिनः-
 श्रुतशालिनः पण्डितास्तैरुपलक्षितः । 'सः' सुभगः दा-दानेन चोप-
 लक्षितः, 'आचरणतः' वा पादद्वयात् प्राप्तप्रतिष्ठोदयः, समच-
 तुरस्रसंस्थान इत्यर्थः । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्कान्ताः-शोभन-
 क्षियः तासां रचितप्रियः-अतीववल्लभः, यद्वा सत्-शोभनं कान्तं-
 कमनीयं यत् आ-समन्तात् रचितं-रचना तेन प्रियः । 'बहुगुणः'
 'यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति' सुभगतया गुणिसंसर्गः, गुणिसंसर्गेण
 च गुणाः केचित् कदाचित् पुरुषे वसन्तीति सकलगुणोपेतः ॥

इति सुभगवर्णनम् ॥ ७२ ॥

अथ वात्स्यामहर्षिवर्णनम्—

तथा विबुध इति पदे वि-शब्दोऽस्ति तद्विशेष्यम्, उशब्देन
 तरः अभिधीयते, ततः तरसा इबुधः—कामपण्डितः कामशास्त्रप्रणेता
 वात्स्यायनः तरसा—वेगेनेति साभिप्रायम् । एवं किल प्रतिपादयन्ति-
 धीमन्तः, यथा—पूर्वं वात्स्यायननामा महर्षिः कुमारब्रह्मचारो तप-
 श्चरणबलेन सह देहेन नाफमाजगाम । गतवति च देवलोकं तस्मिन्नि-
 ष्टसभापतिमिरुक्तम्, कथमेव स्वर्गमाजगाम ? न तावदनेन सुरसदन-
 प्रपातडागादिकं धर्मस्थानं चाकारि, द्रविणामावात् । द्रविणामावोऽपि
 निःसङ्गतयाऽनेन निर्ममे । शास्त्रं वाऽनेन पूर्वं किमपि विरचितं न ।
 न चाऽनन्यसदृशकीर्तिर्कीर्तनीयचरितं धर्मस्थानमन्तरेण सह देहेन
 स्यात् : समारोढुं शक्यते । अयं च तपोबलेनैव स्वर्गविमानेषु मानिनी-
 र्मानयितुमिच्छति तन्न युक्तमिति दुष्कृतं सुरपतिसभासद्भिः । तेन च
 दुष्कारेण स वात्स्यायनमहर्षिर्स्कृतूलमिव वातेन पातितः पृथिव्याम् ।
 पश्चाद् धर्मशास्त्राणि तानि तानि तेन तेन पूर्वपुरुषेण कृतानीति परिभाष्य
 तरसा कामशास्त्रं चिकीर्षुः परपुरप्रवेशविज्ञानेन राज्ञः पट्टमहादेवो पर-
 लोकगामनुप्रविश्य राज्ञः सफाशात् सकलसुरतरहस्यं विज्ञाय राज्ञीक-
 लेवरं परित्यज्य महर्षिर्भूत्वा धर्माय कामशास्त्रं तरसा चकार ।
 कृत्वा च सह देहेन पुनर्नाकं जगाम । ततश्च कथितरीत्या तरसा बुधो
 बभूव । तेन च सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः वात्स्यायनः ?
 'गम्भीरः' अलङ्घ्यमध्यः, कामिः ? 'श्रुतिमिः' नृपतिक्थ्यमानतत्तत्सु-
 रतरहस्योपदेशश्रवणैः । सत्-शोभनं, यत् आचरणं—ब्रह्मचर्यपालनं
 तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठा—लब्धमाहात्म्या उत्-उत्कर्षस्थ सः । अयः—अनु-

कूलदैवमिव सतां-विषयिणां कान्तानां-सकलस्त्रीणां रचितं-निर्मितं
प्रियं-सुरता-ऽऽलिङ्गन-चुम्बन-नखक्षतादिकं येन सः । 'बहुगुणः'
प्रचुरगुणापेतः ॥

इति वात्स्यमहर्षिवर्णनम् ॥ ७३ ॥

अथ भौतिकतापसवर्णनम्—

तथा उ-शब्देन हरोऽभिधीयते तस्येव इः-आकारो यस्य, सन्धि-
कार्ये कृते सति 'विः' भवति । तेन विना-हराकारेण भौतिकताप-
सेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशः भौतिकतापसः ? 'गम्'
गमनकर्ता सर्वतीर्थेषु सर्वशिवालयेषु । 'भीरः' भयप्रदः, कामिः ?
श्रुतिभिः । 'सदा' सर्वकालं 'चरणस्तः' चङ्क्रमणाद् गृहे गृहे पर्यट-
नात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयः-अभ्युदयो यस्य सः । सन्-नित्यो महेश्वरः
तत्कान्ते-गौरीगङ्गे तयोर्विषये यद् रचितं-भक्तिविरचना तत् प्रियं
यस्य सः । 'बहुगुणः' प्रचुररजस्तमोगुणः ॥

इति भौतिकतापसवर्णनम् ॥ ७४ ॥

अथ हरमौलिवर्णनम्—

तथा उ-शब्देन हरमौलिरभिधीयते तस्येव इः-आकारः सन्धि-
कार्ये कृते सति 'विः' तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो
हरमौल्याकारः ? गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' गङ्गाजलक्षरण-
आकारश्रवणैः । 'सदाचरणस्तः' सदैवनाचरणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः'

प्राप्तोन्नतिः । सत्—नित्यो महेश्वरस्तस्य कान्तयोः—गोरीगङ्गयो रचितं
प्रियं येन सः । ' बहुगुणः ' बहुभिर्गुणैर्ग्रथितः ॥

इति हरमौलिवर्णनम् ॥ ७५ ॥

अथ गौरीस्तनतटवर्णनम्—

तथा उकारेण गौरीहृदयमभिधीयते, तस्य इः—आकारः तेन सह
साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः गौरीहृदयाकारः ? गम्भीरः,
काभिः ? ' श्रुतिभिः ' हाराद्धहारस्त्रात्कारश्रवणैः । ' सदा ' सह दा—
नखक्षतखण्डनेन वर्तते यः स सदा, स चासौ अचरणश्च
अचरणाः—सर्पाः हरकण्ठस्थितास्तान् तस्यति इति ' कचित् ' (सिद्ध०
५ । १ । १७१) इति डः ' इत्यन्त्यस्वरादेः ' (सिद्ध० २ ।
१ । ११४) इत्यन्त्यस्वरादिलोपः, निर्वयाश्लेषसमये हरवक्षसि
क्रीडापरायणान् सर्पान् पिनष्टीत्यर्थः । तथा ' प्रातप्रतिष्ठोदयः '
प्रातप्रतिष्ठ उदयः स्तनोन्नतिर्यत्र सः । सत्—नित्यो योऽसौ कान्तः—
महेश्वरस्तस्य आरचितं प्रियं—आश्लेषसुखं येन सः । ' बहुगुणः '
प्रचुरहास्यगुणविराजितः ॥

इति गौरीस्तनतटवर्णनम् ॥ ७६ ॥

अथ चन्द्रकरवर्णनम्—

तथा उकारेण शशधरकिरणा अभिधीयन्ते, तेषां इः—आकारः
सन्धौ कृते सति ' विः ' भवति, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं
विहारः । कीदृशः शशधरकराकारः ? गम्भीरः, काभिः ? ' श्रुतिभिः '

शास्त्रवर्णिततत्त्वस्वरूपश्रवणैः । सततशैल्याधानेन यदाचरणं—क्रिया त-
स्मात् प्राप्ता प्रतिप्रा. उदये—उदयपर्वते येन सः । सतां—शिष्टानां
कान्तानां—स्त्रीणां रचितं प्रियं—आह्लादो येन सः, अत एव 'बहुगुणः'
सकलजनोपकारकरणेन सदगुण इत्यर्थः ॥

इति चन्द्रकरवर्णनम् ॥ ७७ ॥

अथ चारित्र्याद् यादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णनम्—

तथा उशब्देन चित्तमभिधीयते, तदेव इः—गम्भीरतया गिरिकुहरं
तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशं चित्तकुहरम् ? गम्भीरम्,
कामिः ? 'श्रुतिमिः' शास्त्रश्रवणैः, गिरिकुहरं च गम्भीरं भवति, यथा
कृतशब्दप्रतिशब्दश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चारित्र्यात्
'प्राप्तप्रतिष्ठोदयम्' लब्धमाहात्म्योन्नतिः । गिरिकुहरं च 'सदा' [सह]
खण्डनेन वर्तन्ते ये ते सिंहप्रभृतिश्चापदाः । तथा 'अचरणाः' सर्पास्तेभ्यः
'प्राप्तप्रतिष्ठोदयम्' प्राप्तप्रतिष्ठोद्गमम् । तथा चित्तं सतां—शिष्टा-
नां कान्तानां च रचितं प्रियं येन तत्, गिरिकुहरं च 'सत्कान्ते-
(न्तारे)' सदरण्ये चित्ता—उपचिता वृक्षास्तैः प्रियम् । चित्तं
कीदृशम् ? 'बहुगुणम्' गाम्भीर्यादिगुणगणाधारम्, गिरिकुहरं च बहु-
मयरक्षणादिगुणजनकम् ॥

इति चारित्र्याद् यादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णितम् ॥ ७८ ॥

अथ उल्कावर्णनम्—

तथा उशब्देन उल्काऽभिधीयते तस्या इः—आकारः सन्धौ कृते
सति 'विः' भवति, तेन विना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । उल्काकारः

क्रीदशः ? 'गम्' ज्वलनस्वभावादितस्ततो गन्ता । 'भीरः' भय-
प्रदः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' धगद्गगिति शब्दश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चर-
णतः' भक्षणात् यथाप्राप्तेन्धनधर्पणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लब्धोन्नतिः ।
सत्कान्तारे—बहुलारण्ये चितं—उपचितं 'प्रियं' दाहकरणलक्षणं यस्य
सः । 'बहुगुणः' प्रचुरजाड्यापहारादिगुणः ॥

इति ऊक्तावर्णनम् ॥ ७९ ॥

अथ आस्यवर्णनम्—

तथा उशब्देन आस्यमभिधीयते, तस्य इः—आकारः तेन सह
साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । क्रीदश आस्याकारः ? गम्भीरः, काभिः ?
'श्रुतिभिः' शालश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'रणतः' शब्दात् 'प्राप्तप्रति-
ष्ठोदयः' स्पष्टवागुच्चारणेन लम्बमाहारम्यः । सत्कान्तायाः—सुकल-
त्रस्य 'रचितप्रियः' निर्मितचुम्बनादिव्यापारः । यद्वा सत्कान्तः—
नित्यकमनीयः स चाऽसौ आरचितप्रियश्चयः सः । 'बहुगुणः' प्रचुरका-
न्यादिगुणोपेतः ॥

इति आस्यवर्णनम् ॥ ८० ॥

अथ शुकवर्णनम्—

तथा विपु—पक्षिपु बुधः—षण्डितः—जात्यशुकस्तेन सह साम्य-
मालम्ब्यतेऽयं विहारः । क्रीदशः शुकः ? 'गम्' गमं—विहायसि गमनं
करोति 'णिज् बहुलं' (सिद्ध० ३ । ४ । ४२) णिज्, किप्, तयो-
ल्लेपि गम्—गमनकर्ता इत्यर्थः । 'भीरः' भिया मार्जारादिभयेन ईरः—
कम्पो यस्य सः । काभिः स ईदशः ? 'श्रुतिभिः' मार्जारादिशब्द-
श्रवणैः । 'सदा' सर्वदा च 'रणतः' शब्दात् व्यक्त्वर्णोच्चारलक्षणात्

‘प्राप्तप्रतिष्ठोदयः’ लब्धोन्नतिरित्यर्थः । सत्कान्ता-शुकी तथा सः ।
 ‘रचितप्रियः’ निर्मितसुरतप्रोतिः । ‘बहुगुणः’ सर्वगुणसम्पन्न इत्यर्थः ।
 इति शुकवर्णनम् ॥ ८१ ॥

अथ सर्पदृष्टिवर्णनम्—

तथा उदाब्देन नेत्रमभिधीयते तस्य इः—आकारः, सन्धौ सति
 विः, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो नेत्राकारः ?
 गम्भीरः, कामिः ? ‘श्रुतिभिः’ श्रवणैः, ‘दक्षुतयो मुजङ्गमाः’ (हल-
 युधकृता अभिधानरत्नमाला श्लो. ३ । १८) इति वचनात् सर्पदृष्टे-
 राकारोऽभिधीयते, असाधारणविशेषणाद् विशेष्यावगतिः । ‘सदा’
 सर्वदा ‘अचरणतः’ सर्पविशेषात् ‘प्राप्तप्रतिष्ठोदयः’ लब्धोदयः । संश्र्वाप्तौ
 फान्तश्च सत्कान्तः स चासौ अरचितप्रियश्च अत एव ‘बहुगुणः’
 सदोपः ॥ इति सर्पदृष्टिवर्णनम् ॥ ८२ ॥

अथ कामिवर्णनम्—

तथा ऊकारेण चन्द्रोऽभिधीयते, तस्माद् उदीपनविभावाद् इः—
 कामो यस्य विः—कामी, तेन कामिना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 कीदृशः कामी ? गम्भीरः, कामिः ? ‘श्रुतिभिः’ विविधरागप्रतिबद्ध-
 गीतश्रवणैः । सत्—वात्स्यायनमहर्षिप्रणीतत्वेन शोभनं यदाचरणं-
 नखशतचुम्बनालिङ्गनादि कर्म तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयो यस्य सः ।
 सत्कान्तानां—शोभनप्रियाणां रचितं प्रियं—सुरतादियेन सः । ‘बहुगुणः’
 प्रचुरकान्यादिगुणोपेतः ॥

इति कामिवर्णनम् ॥ ८३ ॥

अथ कामिनीवर्णनम्—

तथा ऊग्वदेन पुरुषोऽभिधीयते, तस्येव इः—काम आकारो वा यस्याः सा, पुरुषायितरस्तप्रिया कामिनीत्यर्थः, तथा सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशी कामिनी ? ‘गम्भीर’ अलम्बमध्या, कामिः ? ‘श्रुतिभिः’ सुरतकूजितस्वरश्रवणैः । ‘सदा’ सर्वदा ‘चरणतः’ चरणाम्ब्यां किञ्चिदचञ्चलाम्ब्यां चञ्चलाम्ब्यां च ‘प्राप्तप्रतिष्ठः’ प्रगल्भ उत्पतनं यस्याः सा । सती चासौ कान्ता च सा । रचितः प्रियो—भर्ता यया सा, स-गर्तृका इत्यर्थः । ‘बहुगुणा’ सकलस्त्रीगुणोपेता ॥

इति कामिनीवर्णनम् ॥ ८४ ॥

अथ सामन्तवर्णनम्—

तथा ऊकारेण राजह्योऽभिधीयते, तस्येव इः—आकारो यस्य सामन्तस्य तेन विना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः सामन्तः ? ‘गम्’ शत्रुविजयाय गमनकर्ता । ‘भीरः’ भयप्रदः शत्रूणाम्, कामिः ? ‘श्रुतिभिः’ प्रयागश्रवणैः । ‘सदा च’ सर्वदा ‘रणतः’ सङ्ग्रामात् ‘प्राप्त-प्रतिष्ठः’ लम्बमहिमा । तथा ‘अदयः’ शत्रुघाते निर्दयः । सन्तः—मुमटास्ते कान्ता इव तासां ‘रचितप्रियः’ निर्मितसन्मानदानः । यद्वा सन्तः—प्रतिसुमटास्ते कान्ता इव तासां न रचितप्रियः, दृढप्रहारदानेन तेषां स्त्रीप्रायाणां प्राणहर्तेत्यर्थः । ‘बहुगुणः’ प्रचुरशौर्यादिगुणोपेतः ॥

इति सामन्तवर्णनम् ॥ ८५ ॥

अथ मांसाहारिवर्णनम्—

तथा ऊकारेण जाह्नलं भण्यते, तत्र विषयसप्तम्याः 'वि' इति भवति, ततः वि—मांसे बुधः—मांसाहारी, तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो मांसाहारी ? 'गम्' गमनकृतां पशुवधार्थं वनादौ । 'भीरः' भयप्रदः 'श्रुतिभिः' आरण्यकपशुवधश्रवणैः । 'सदा' सह खण्डनेन वर्तते यत् तच्च तदाचरणं च तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयः—शरीरोपचंयो यस्य सः । सति—पशुश्चापदैः शोभने कान्तारे—अरण्ये चित्तं—उपचितं प्रियं—आखेटकादिकं यस्य सः । एकस्यां प्रत्यक्षायां अपरापरप्रत्यक्षार्थं कृतप्रयत्नत्वात् 'बहुगुणः' इत्युच्यते॥

इति मांसाहारिवर्णनम् ॥ ८६ ॥

अथ दयालुवर्णनम्—

तथा अवनं ऊः तत्र विषये रक्षायां बुधः—पण्डितः—रक्षाविचक्षणः दयापरायण इत्यर्थः, तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो रक्षाकारी ? गम्भीरः, काभिः ? 'श्रुतिभिः' सदागमश्रवणैः । सत्—शोभनं आचरणं—आचारः तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयो—महिमा यस्य सः । सतां—शिष्टानां कान्तः स चाऽसौ आरचितप्रियश्च 'आरचितप्रियो' निर्मिताह्लादः । 'बहुगुणः' दयादाक्षिण्यादिगुणोपेतः ॥

इति दयालुवर्णनम् ॥ ८७ ॥

अथ जाह्नदचरवर्णनम्

तथा ऊशब्देन जाह्नडो नरविशेषोऽभिधीयते, तद्विषये योऽसौ बुधः—चरविशेषः तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो जाह्नद-

विषये चरः ? 'गम्भीरः' अलब्धमध्यः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' तत्र
राज्यराष्ट्रव्यवहारवार्ताश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणं' चङ्क्रमणं
येषां ते सदाचरणाः—प्रतिचरविशेषास्तेभ्यः प्राप्तप्रतिष्ठा उत्—अल्पनं
अथ—ज्ञानं वा यस्य सः । सत्कान्तारे—अतिशयगहनारण्ये चित्तं—
उपचितं प्रियं—प्रच्छन्नावस्थानादिकं यस्य सः, प्रायेण कान्तारवा-
सेनाऽन्तरान्तरालनगरगमनेन स्वप्रभुप्रियं विरचयतीत्यर्थः । 'बहुगुणः'
स्वरूपगोपनेनाऽप्रकटितात्मीय (स्वरूप) इत्यर्थः ॥

इति जाङ्गडचरणवर्णनम् ॥ ८८ ॥

अथ रत्नपरीक्षकवर्णनम्—

तथा ऊक्रौण मणयोऽभिधीयन्ते तेषां इः—आकारस्तेन सह
साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो रत्नपरीक्षकः ? गम्भीरः,
कामिः ? 'श्रुतिभिः' रत्नपरीक्षाशास्त्रवर्णैः । 'सः' परीक्षकः दा—खण्डनेन
—ताडनेन चरणात्—भक्षणात् शुद्धं रत्नं स्वल्पतृणादि चरति—प्रसते
यत्तच्चरणमभिधीयते तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठा उदयः—अभ्युदयो यस्य सः ।
सन्तः—शोभना ये कान्ताः—चन्द्रकान्तसूर्यकान्ताः 'ते लुग्वा' (सिद्ध
३।२।१०८ इत्यनेन सूत्रेण चन्द्ररविपादयोराद्ययोर्लोपात् तैः धारचितं
प्रियं येन सः । 'बहुगुणः' प्रचुरस्त्वज्ञानगुणः ॥

इति रत्नपरीक्षकवर्णनम् ॥ ८९ ॥

अथ प्राङ्गणवर्णनम्—

तथा ऊशब्देन प्राङ्गणमभिधीयते, तस्य इः—आकारः, सन्धौ
सति 'विः' भवति तेन विना सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशः

प्राङ्गणाकारः ? गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' श्रुतशालिभिः । सत्
 आचरणं येषां ते सदाचरणाः—सत्पुरुषास्तेभ्यस्ततः 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः'
 अवाप्ताभ्युदयः । सत्कान्ताभिः—सुकलत्रैर्यत् कृतं—रचितं—रचना स्वस्ति-
 कादिकं तेन प्रियः—वल्लभः । 'बहुगुणः' प्रचुरगुणालङ्कृतः ॥

इति प्राङ्गणवर्णनम् ॥ ९० ॥

अथ मङ्गलकान्तिवर्णनम्—

तथा ऊकारेण मङ्गलमभिधीयते, ततः इः—कान्तिः, सन्धौ सति
 'विः' भवति, तथा कान्त्या सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
 कीदृशी मङ्गलकान्तिः ? गम्भीरा, 'श्रुतिभिः' श्रुतसम्पन्नैः । 'सदा'
 सततं 'चरणतः' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयः—अभ्युदयो यस्यां सा ।
 रचितं प्रियं यया सा । तथा 'बहुगुणा' प्रचुरगुणकारिणी ॥

इति मङ्गलकान्तिवर्णनम् ॥ ९१ ॥

अथ निधिकलशवर्णनम्—

तथा ऊशब्देन कलशोऽभिधीयते, तस्य इः—आकारः तेन सह
 साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कलशः कीदृशः ? 'गम्भीरः' अलव्यमव्य,
 निधिकलशस्य हि अन्तःप्रमाणं ज्ञातुं न शक्यते 'श्रुतिभिः' वेदैः,
 स हि निःसृतः समुद्रात् । सतां आचरणं सदा यत् आचरणं तस्मात्
 'प्राप्तप्रतिष्ठः' लब्धप्रसिद्धिः । 'दयः' सकलवाञ्छितवस्तुदाता, अतो वि-
 शेषणाद् निधिकलश इति प्रतीयते । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सन्—नियो
 विष्णुस्तस्य कान्ता—लक्ष्मीस्तया 'रचितप्रियः' विरचिताभिप्रेतः, अत
 एव 'बहुगुणः' सकलगुणविभूषितः ॥

इति निधिकलशवर्णनम् ॥ ९२ ॥

अथ जलचरवर्णनम्—

तथा पूर्ववत् ऊशब्देन कलशोऽभिधीयते, तस्येव इः—आकारो यस्य जलचरस्य स विः, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशो जलचरः ? गम्भीरः, कामिः 'श्रुतिभिः' समुच्छलजलश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चङ्क्रमणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदयः' लम्बजीवनवृत्तिः । यद्वा 'चरणतः' भक्षणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' लम्बशरीरस्थितिः 'अदयः' निर्दयः अपरसूक्ष्मजलचरभक्षणात् । तदुक्तम्—

‘अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम शतयोजनविस्तरः ।

तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्विलोऽप्यस्ति राघव ! ॥’

सत्कान्तः—निर्मित (निर्मल) जलमध्ये रचितं प्रियं—क्रीडनं येन सः । 'रोरे' छग् दीर्घश्चादिदुतः' (सिद्ध० १।३।४१) इति सूत्रेण सत्कान्ता इति तकाराकारस्य दीर्घः । 'अबहुगुणः' निर्गुणः, पुरुषार्थशून्यत्वात् ॥ इति जलचरवर्णनम् ॥ ९३ ॥

अथ देवाकृतिवर्णनम्—

तथा ऊशब्देन देवोऽभिधीयते, तस्य इः—आकारः, सन्धौ सति 'विः' भवति, तेन विना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कीदृशः देवाकारः ? गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' उत्पत्तिसमकालमेव माणवकस्तम्भान्तःस्थितपुस्तकश्रवणैः । 'सदानरणतः' पूर्वजन्मनि सुकृतविधानात् 'प्राप्तप्रतिष्ठो' देवलोके प्रतिष्ठितः । 'दयः' दाता । सत्कान्ताभिः—प्रधानदेवाङ्गनाभिः रचितं—प्रियं सम्भोगादि येन सः । 'बहुगुणः' अपर्यन्तगुणभाजनम् ॥

इति देवाकृतिवर्णनम् ॥ ९४ ॥

अथ वणिग्वर्णनम्—

तथा ऊशब्देन उन्मानमभिधीयते, तत्र विषये योऽसौ बुधः—
वणिक् तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशो वणिक् ?
गम्भीरः, । कामिः ? 'श्रुतिभिः' क्रयिककोलहलशब्दश्रवणैः । तथा 'सदा'
सह दा—सह स्वगुणेन परवञ्चनलक्षणेन वर्तते यत् तत् आचरणं—
आचारस्ततः 'प्राप्तप्रतिष्ठाः' लब्धमहादिभिरः । 'अदयः' कूटतुलाकूटमान-
घृततैलमानाकर्षणेन परस्मारणानिःकरुणः । सत्कान्तायाः—शोभन-
प्रियाया अपि न रचितप्रियः, अदातृत्वात् । तदुक्तम्—

‘द्विजातिकायस्थकिराटकानां का दानशक्तिः परतर्ककाणाम् ?
वैद्योऽपि किं दास्यति याच्यमानो यो मर्तुकामादपि इर्तुकामः ॥’
'अवहुगुणः' निर्गुणः । यद्वा 'बहुगुणः' बहु गुणयति द्रविणमिति
बहुगुणः ॥ इति वणिग्वर्णनम् ॥ ९५ ॥

अथ देवाधिदेवप्रतिमावर्णनम्—

तथा 'परिवादिन्या' इति पदे रिकारो विशेष्यम् । ऋकारेण
देवाधिदेवोऽभिधीयते, तस्य इः—आकारः—प्रतिकृतिस्तया सह साम्य-
मालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी देवाधिदेवप्रतिकृतिः ? गम्भीरा, कामिः ?
'श्रुतिभिः' यतधरैः । 'सदा' सर्वदा 'आचरणतः' आचरणया 'प्राप्तप्रतिष्ठा'
कृतप्रतिष्ठा, तत्त्ववृत्त्या तु सततप्रतिष्ठा । 'उदया' उत्—उद्गतः अयः—
अनुकूलं दैवं यथा, तत्प्रसादेन अनुकूलं दैवं भवति पुंसामिति तात्प-
र्यम् । सत्—शोभनः कान्तः—मस्तकपर्यन्तो यस्याः सा । 'बहुगुणा' सक-
लसमचतुरास्त्रादिगुणोपेता ॥ इति देवाधिदेवप्रतिमावर्णनम् ॥ ९६ ॥

अर्हदुभक्तवर्णनम्—

तथा पूर्वेरीत्या रिशब्देन देवाधिदेवप्रतिमाऽभिधीयते, तां वाति-
चन्दनार्थं गच्छति यः सोऽहद्भक्तोऽभिधीयते, तेन रिया-श्रावकेण
सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः। कीदृशः श्रावकः? 'गम्भीरः' गम्भीरार्थः
सदागमायगाही । श्रुतिनः—गणधरास्तैः 'सदाचरणतः' शोभ-
नाचरणया 'प्राप्तप्रतिष्ठः' आरापितव्रत इत्यर्थः । 'दयः' दाता । सतां—
शिष्टानां कान्तानां—ओणां वा आरचितं प्रियं येन सः । अत एव
'बहुगुणः' दयादाक्षिण्यादिगुणसहस्रभूषितः ॥

इति अर्हद्भक्तवर्णनम् ॥ ९७ ॥

अथ स्याद्वादवादिवर्णनम्—

तथा रिशब्देन पूर्ववदहंदाकारस्तस्य मतं वदतीत्येवंशीलः तद्वादी,
जैनमतप्रतिष्ठापक इत्यर्थः, तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
कीदृशो जैनवादी? 'गम्भीरः' गम्भीरचित्तः, 'श्रुतिभिः' जैन-
शास्त्रश्रवणैः । 'सदा' सर्वदा 'चरणतः' चारित्र्यात् प्राप्तप्रतिष्ठधासौ उद-
यश्च अवनं ऊः—सकलजन्तुरक्षा तथा दया—करुणा यस्य सः ।
सत्—नित्यं कायन्ति—शब्दयन्ति ये ते सत्काः—नित्यवादिनस्तान् अन्त-
यति—मृतानिव करोति नित्यानित्यवादेन यः स सत्कान्तः, स चासौ
आरचितप्रियश्च नित्यवादनिरासेन स्याद्वादिनां जनिताभिप्रेतार्थ इत्यर्थः।
'बहुगुणः' प्रचुरज्ञानादिगुणः ॥

इति स्याद्वादवादिवर्णनम् ॥ ९८ ॥

अथ पौरुषवर्णनम्—

तथा ऋशब्देन स्त्रियभिधीयते, तत्र रि-शत्रौ दानं वा-गमनं तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी रिवा ? गम्भीरा, कामिः ? 'श्रुतिभिः' प्रतिभटानां हक्कादिश्रवणैः । 'सदाचरणं'—'शोभनाचारः' 'अभि-मुखा एव शत्रवो हन्तव्याः, पराङ्मुखास्तु सुभटा मोक्षव्याः' इति लक्षण-स्तत्मात् प्राप्तप्रतिष्ठा—लम्ब्यमाहात्म्या । 'उदया' उद्गताऽनुकूलदैवा । सत्सु—विद्यमानेषु भटेषु कान्ता—कमनीया । यद्वा सतां—पुरःस्थसुभटानां कं—मस्तकं अन्तयति या सा सत्कान्ता । रचितं प्रियं—शत्रुविनाशनं यया सा । बहवः—प्रभूताः त्वामिभक्तिपौरुषादयो गुणा यस्याः सा ॥

इति पौरुषवर्णनम् ॥ ९९ ॥

अथ विनायकवर्णनम्—

तथा रशब्देन गजोऽभिधीयते, तस्येव इः—आकृतिर्यस्य, गणाधिपस्य गजवदनत्वात् तस्य तदाकारता, तेन सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी गजवदनः ? गम्भीरः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' मदलुम्ब-भ्रमदमृद्गविरुतिश्रवणैः । 'सदा' सह दानेन—वरवितरणेन वर्तते यत् तच्च तदाचरणं च तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठः । यद्वा देवर्षिदा सह रणतः—सङ्ग्रामात् प्राप्तप्रतिष्ठः । तथाहि—एकदा देवैर्जल्पः प्रारब्धः—यो यो विरूपकः स बहिः क्रियताम्नाततो विघ्नराजेन चिन्तितम्—देवानां मध्येऽहमेव विरूपक इति विचिन्त्य मुद्रमादाय निगदितम्—कथयत भो भो देवाः ! यो देवेषु विरूपकः तं निर्धाट्यामीति रणसंरम्भतः प्राप्ता-

वस्थानो देवानां पर्षदि । 'अदयः' शत्रुनिपातेन निःकरुणः । सतो-
नित्यस्य महेश्वरस्य कान्ता-गौरी तस्या रचितं प्रियं-दर्शनसन्तोष-
सुखं येन सः । 'बहुगुणः' प्रचुरगौरवादिगुणगणोपेतः ॥

इति विनायकवर्णनम् ॥ १०० ॥

अथ गजवर्णनम्—

तथा रिशब्देन गजस्याकारोऽभिधीयते तेन सह साम्यमालम्ब-
तेऽयं विहारः । कीदृशो गजाकारः ? 'गम्' प्रतिगजं प्रति गन्ता ।
'भीरः' भयप्रदः, कामिः ? 'श्रुतिभिः' गजगर्जितश्रवणैः । सत्कान्ता-
भिः रचितं प्रियं-निधुवनं येन सः । बहुगुणः भद्रजातिव्यात् ॥

इति गजवर्णनम् ॥ १०१ ॥

अथ गजाग्रेसरवर्णनम्—

तथा रितः-गजाकाराद् या-वानं-धावनलक्षणं यस्य स रिवाः-
प्रतिकारः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । प्रतिकारः कीदृशः ?
'गम्' पुरस्ताद् वेगेन गन्ता । 'भीरः' भियं ईरयति भीरः, निर्भय इत्यर्थः ।
'श्रुतिभिः' करिफरपर्यन्तस्फूटकारश्रवणैः 'सदा' सर्वदा 'चरणतः'
चरणद्वयप्रसादात् 'प्राप्तप्रतिष्ठः' लब्धव्यातिः । 'दयः' कृत्तिकया आशा-
प्रदः । सत्कः-स्वसम्बन्धी योऽसौ अन्तः-पर्यन्तः तत्र आरचितं प्रियं-
गजवज्रनलक्षणं येन सः ॥

इति गजाग्रेसरवर्णनम् ॥ १०२ ॥*

अथ वाग्भटवर्णनम्—

श्रीमद्वाग्भटमन्त्रिणा सह साम्यमालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशः ? गम्भीरः, कामिः ! 'श्रुतिभिः' वेदोक्तिभिः, यद्वा सिद्धान्तप्रवणैः, यद्वा श्रुतधरैः । सत्-शोभनं रिपावपि अचिन्तितोपकारकरणं तथा यद् आचरणं-आचारः नस्मात् 'प्राप्तप्रतिष्ठाः' सकलजगति लब्धव्यातिः । 'दयः' बलान्नपानशयनासनौषधपुस्तकादिवितरणेन मुनीनामुपष्टम्भ-कर्त्ता । 'सत्कान्तारचितप्रियः' सत्यु कान्त आरचितप्रियश्च 'बहुगुणः' दया-दाक्षिण्य-गाम्भीर्यौदार्य-स्थैर्यादिगुणरत्नरोहणगिरिः ॥

इति वाग्भटवर्णनम् ॥ १०९ ॥

अथ जैनसिद्धान्तवर्णनम्—

तथा श्रीमतां तीर्थकराणां वाक्-सिद्धान्तलक्षणा तथा सह साम्य-मालम्ब्यतेऽयं विहारः । कीदृशी तीर्थकरवाक् ? 'गम्भीरा' अनेकार्थत्वा-दलब्धमध्या, कामिः ? 'श्रुतिभिः'

'मूयं हुंकारं वा बाढकार पडिपुच्छ वीमंसा ।

तत्तो पसंगपारायणं च परिनिह सत्तमए ॥ (आ.नि.गा.२३)

इतिरूपाभिः सप्तभिः श्रुतिभिः । 'सदा' । सर्वदा 'चरणतः' चारि-त्रात् प्राप्तप्रतिष्ठा उदवश्च परतीर्थिकेषु यया सा । सत्-शोभनं अज-रामरत्वेन अव्याबाधकं-मुखं अन्ते-पर्यन्ते यया सा सत्कान्ता । अत एव रचितप्रिया । तथा 'बहुगुणा' बहवः प्रशमजननादयो गुणा यस्याः सा ॥

इति जैनसिद्धान्तवर्णनम् ॥ ११० ॥

१ छाया-मूर्क, हुंकारं, वा बाढकारं, प्रतिपृच्छा, विमर्शः, ५।

ततः प्रसङ्गपारायणं, च परिनिह, सत्तमे ॥

उदयश्च-वेश्यायाः सकाशाद् विभवो येन सः । सती-शोभना याऽसौ
कान्ता-पण्यस्त्री तया रचितं प्रियं-मुरतकान्तादिकं यस्य सः ॥

इति वेश्यासक्तवर्णनम् ॥ ११२ ॥

अथ ऋषभदेववर्णनम्—

तथा 'परिवादिन्या' इति पदे आदिन्या इति विशेष्यम् । आदौ-
युगादौ नयति-शिक्षयति शिल्पकलादिकमिति आदिनीः-ऋषभदेवः
तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः । कोटशो युगादिदेवः ? गम्भीरः,
'श्रुतिभिः' श्रुतधरैः । सत्-शोभनं यत् आचरणं-व्रतप्रहणानन्तरं वर्षं
यावन्निरशनविहारलक्षणम् वर्षसहस्रं यावद् मौनकरणलक्षणं च तस्मात्
सदाचरणतः-प्रातःप्रतिष्ठः लब्धमाहात्म्य उदयः-केवलज्ञानावाप्तिसम-
नन्तरं समवसरण [समागत] चतुर्विधदेवनिकायेभ्यः पूजालक्षणो
निर्वाणलक्षणो वा यस्य सः । सतां-मिथुनजनराणां-युगलिकानां
कान्तानां-तत्प्रेयसीनां रचितप्रियः-निर्मितधर्माधर्मव्यवस्थः । 'बहुगुणः'
ज्ञानदर्शनादिगुणोपेतः । इति ऋषभदेववर्णनम् ॥ ११५ ॥

अथ भरतचक्रवर्तिवर्णनम्—

तथा नरेन्द्रेण-चक्रवर्तिना सह साम्यमालम्बतेऽयं विहारः ।
कोटशश्चक्रवर्ती ? 'गम्' गमं-भरतक्षेत्रपट्टखण्डेषु चङ्क्रमणं करोति
तमाचष्टे वा, लोकानां प्रथमं भरतचक्रवर्तिना तस्य तथोपदिष्टत्वात्,

* जिनेश्वरविहारवर्णनम् ॥ ११३ जिनस्तुतिवर्णनम् ११४ नृपतिम् ।

णिच्, क्विप्, तल्लोपे च गम्—गमनकर्ता इत्यर्थः । 'भीरः' परचक्रस्य
भयप्रदः । सत्कान्ताः—चतुःपष्टिसहस्रसङ्ख्याः तासां रतिसुखाय
रात्रौ रात्रौ रचिताः—निर्मिताः प्रियाः—स्वरूपसदृशरूपा येन सः ।
'बहुगुणः' बहुरूपधारी इत्यर्थः ॥

इति भरतचक्रवर्तिवर्णनम् ॥ ११६ ॥

शेषाणि व्याख्यानानि गतानि ।

एवं षोडशोच्चरशतं व्याख्यानानाम् ॥

तथाहि—

प्रणतनृपेतरनरपति—विधि^१—पुरुषोत्तम—हरद्वय^२—धनेशः ।

धनद—क्षेत्राधीशे—श्रीमदरजिनीः कृतेयुगं च ॥ १ ॥

चेक्रे—त्मरनन्दन—बागुरिकोः पैण्डीपति—अकोराध्व ।

अहिर्पति—सुरेपति—पावक—कृतान्त—रैलो—वरुणदेवाः ॥ २ ॥

पैवेनः कैमठः पाताल—मैत्य—सुरलोककीर्तनं चाऽत्र ।

धनुर्धर—सज्जन—दुर्जन—मूपतिकुमोर[पाल]तृपाः ॥ ३ ॥

हंस—बुधे—मूर्त्ति—लेश्मी—सुवर्ण—शशिनेस्तथैव कैर्पूरः ।

स्वः^{१०}—सूर्य—हेमचन्द्रप्रभु—मङ्गल—दाशिसुताथैव ॥ ४ ॥

सुरेगुरु—शुक्र—शनेश्वर—रौहु—शिखीशानमस्तिकेशाङ्गाः ।

हरहंस—शम्भुमत्स्योद्भूलन—दानव—नेर—श्रीहोः ॥ ५ ॥

हेममयचन्द्र—याचैक—निष्कौमशुमाश्च पुरुषार्याः ।

मोक्षे—श्री चामुदेवी—वैष्णवी—श्रीमद्वैष्णव—सुमर्त्यः ॥ ६ ॥

- मन्त्री पथिको भक्षणशीला सर्पप्रियोऽथ दुःशीलो ।
 विदुषी मुग्धो वात्स्योयन-भौतिक-शैभुमूर्धनः ॥ ७ ॥
- गौरीस्तनतट-शशधरकिरणा चित्तं स्तथोल्कीऽत्र ।
 धंदनं क्षेत्रीधीश्वर-सर्पदण-कौमि-कामिन्यः ॥ ८ ॥
- सामन्तै-पिशितोहारिजन-दर्याल-चर-रत्नैलक्षणाविदग्धाः ।
 प्राङ्गण-मङ्गलेशोभा-निधिकलेशाचर-देवोर्चाः ॥ ९ ॥
- वाणिर्मेध देवाधिपतिप्रतिमा-जिनमर्क-जैनर्मतवादाः ।
 पौरुष-विनोयक-गेज-गेजोप्रसर-शैलविदेशिणि ॥ १० ॥
- जिनसमवसरण-रत्नत्रय-गति-वाग्मटसुमन्त्रिणः समयः ।
 सिद्धिगति-पण्यनारीसक्त-जिनेश्वरविहारश्च ॥ ११ ॥
- जिननुतिकृत्-ग्रथमार्हद्-भरतेश्वरचक्रि-चरमजिननाथाः ।
 उपमानानि श्रीमत्पार्श्वस्तवशतकवृत्तेऽत्र ॥ १२ ॥
- शुभं भवतु श्रीश्रमणसद्व्यस्य ॥



पञ्चार्थकाव्यम् ।

यो गङ्गां दधदस्ति योऽत्र हरिणाऽऽधारेण विश्रूयते

यो नागेन विराजते कलिमलं योऽसौ निहन्तुं क्षमः ।

यस्येयं वरवारवृत्तिरमला यस्मात् प्रभूतं शिवं

स ब्रह्मा मुरजिन्मृडो दिनकरचन्द्रोऽस्तु सौख्याय वः ॥

ब्रह्मपक्षे—

यो 'गङ्गां' वाणीं दधदस्ति । यो 'हरिणा' विष्णुना आधारेण ['विश्रूयते'] विज्ञायते, विष्णुनाभिसम्भवत्वात् । नगस्यापत्यं नागं—स्वर्णम्, 'नागेन' हेम्ना विराजते, हिरण्यगर्भत्वात् । योऽसौ प्राणिनि विषये 'कलिमलं' पापं निहन्तुं क्षमः, ब्रह्मज्ञानित्वात् । 'यस्य' ब्रह्मण इयं वरा वारवृत्तिः—वारीणां—पानीयानां समूहो वारं तत्र वृत्तिः वारवृत्तिः । कथम्भूता ? 'अमला' निर्मला, अप्सु ग्रीर्यनिक्षेपणात् । यस्मात् 'प्रभूतं' सज्जातं 'शिवं' कल्याणम्, सूर्याचन्द्रमसोस्तस्य लोचनत्वात् ॥ १ ॥

विष्णुपक्षे—

यः 'अगं' गोवर्द्धनाख्यं पर्वतं 'गां' पृथ्वीं धेनुवृन्दं वा दधदस्ति । 'हरिणा' गरुडेन स्थामवर्णेन वा आधारभूतेन 'विश्रूयते' परिज्ञायते, गरुडवाहनत्वात् कृष्णवर्णत्वाच्च तस्य । यो 'नागेन' शेषेण विराजते, शेषशायित्वात् । यो 'असौ' स्वप्ने 'अलम्' अत्यर्थं 'कलिं' कालं निहन्तुं 'क्षमः' समर्थः, कल्किरूपेण म्लेच्छजातित्वात् । यस्येयमित्यादि प्राग्वत् ॥ २ ॥

हरपक्षे—

यो गङ्गां दधदस्ति । 'हरिणा' चन्द्रमसा आधारेण ज्ञायते, चन्द्रचूडत्वात् । 'नागेन' सर्पेण विराजते, सर्पाभरणत्वात् । योऽसौ

कल्मषं निहन्तुं क्षमः । यत्स्येयं वराणां—प्रसादानां समूहो वारं तत्र वृत्तिः ।
कथम्भूता ! अमला, वरदायित्वात् । यस्मात् शिवं—शिवपदं प्रभूतम् ॥

सूर्यपक्षे—

यो न गच्छतीत्यगः तं अगं—पञ्च अरुणं 'गां' द्युतिं च दधदस्ति ।
यो 'हरिणा' तुरङ्गमेण विश्रूयते, सप्तसप्तिरिति प्रसिद्धत्वात् । यो 'अगे'
उदयाचले न न विराजते अपि तु विराजते । योऽसौ 'अलं' अत्यर्थम्
['कलिम्'] अन्धकारं निहन्तुं क्षमः । यत्स्येयं वरा—प्रधाना वारवृत्तिः
अमला, रविवार इति प्रसिद्ध्या । यस्मात् शिवं 'प्रभूतं' उद्भूतम् ॥४॥

चन्द्रपक्षे—

अगं गच्छतीत्यगङ्गा तां बन्ध्यमानिनीं दधदस्ति । हरिण एवा-
धारस्तेन विश्रूयते, मृगाङ्कत्वात् । यो 'नागेन विराजते' ऐरावणेन सह
शोभते, धवलत्वात् । वारेभां वो वारं तत्र वृत्तिः—तद्रूपता वरा—प्रधाना
वारवृत्तिः । कथम्भूता ! अमला, अमृतमयत्वात् । अथवा वरः—पतिः
तस्य वारवृत्तिः—बोपु समानसमयपरिपालनवृत्तिः, तारासु प्रत्येक-
दिनस्थितित्वात् । यस्मात् प्रभूतं 'शिवं' सुखम्, सौम्यप्रह्लावादिति ॥५॥

पार्श्वजिनपक्षे—

'योगं' मनोवाक्कायाशुभव्यापारनिरोधलक्षणं 'गां' पञ्चत्रिंशद्गुण-
विभूषितां योजनगामिनीं वाणीं च दधदस्ति । यः 'हरिणा' इन्द्रेण
उपलक्षणात्वाद् धरणेन्द्रेण विश्रूयते । यो 'नागेन' सर्पेण विराजते,
अहिलाञ्जनत्वात् तस्य । यः 'कलिमलं' पापं निहन्तुं क्षमः मन्त्रा-
क्षिनामिति शेषः । यस्य इयं वरा—प्रधाना वारवृत्तिः—वारोगां-
पानीयानां समूहो वारं तस्य वृत्तिः—परितो वेष्टनम्, मेघमालिङ्गत-
घोरजलोपसर्गसहनकारित्वात् । यस्मात् 'शिवं' मोक्षं 'प्रभूतं'
प्रवृत्तम् ॥ ६ ॥ अनुक्तोऽयमर्थः ।

अनुलोमप्रतिलोमश्लोकः ।

हंसनादमतं देवं देवानां विभयं भयम् ।

यं भयं भविनां वादे वन्दे तं मदनासहम् ॥

तं 'देवानां देवं' वीतरागं हरं वा वन्दे । किम्भूतम् ? हंसस्येय
नादः—शब्दस्तेन सुस्वरत्वात् मतं—लोकानां सम्मतं वीतरागम् ।
महेश्वरपक्षे तु हंसनादः—प्रसिद्धिर्यस्य, हंसवाहनत्वाद् ब्रह्मा उच्यते,
तस्य मतं—पूज्यम्, ब्रह्मणः पूज्यत्वादीश्वरस्य । शेषाणि सर्वाण्यपि
विशेषणानि पक्षद्वयेऽपि सुल्यानि । 'विभयम्' विगतमयम् । पुनः
किम्भूतम् ? 'भयम्' सेव्यम्, धातूनामनेकार्थत्वात् । केपान् ? भविनाम् ।
क्व ? 'वादे' विवादे । किमित्येतां वादे सेव्येते ? यतो 'भयम्' भा-
नि—नक्षत्राणि यातयतीति भयः—चन्द्रः तद्वद् आह्लादकत्वात् । पुनः
किम्भूतम् ? मदनासहम्, उभयोरपि कामविनाशकत्वात् ॥

इत्यनुलोमप्रतिलोमश्लोकार्थः ॥

श्रीसोमप्रभसूरिमणीतं
स्वोपज्ञवृत्तिविभूषितं

शतार्थकान्वयम् ।

यद्भारती काम्पावीव पुसां विचित्रमर्थं हृदयानुरूपम् ।
धर्मोपदेशावसरे प्रसूते स वः शिवं तीर्थकरः करोतु ॥ १ ॥
लसन्ति यस्याः स्मरणेन सूक्तयः पयोदपङ्क्तैः पयसा लुटा इव ।
मत्तिप्रबोधात् कृपयाऽनुगृह्णती जगन्ति सा वः श्रुतदेवताऽवताव ॥
प्रमुर्बभूवाऽजितदेवमूरिः सध्वन्द्रगन्धाम्बरपूर्णचन्द्रः ।
जिनेन्द्रधर्मान्बुनिधिः प्रपेदे धनोदकैः स्फूर्तिमतीव यस्मात् ॥ २ ॥

जयति विजयसिंहः सूरिरुद्रामकाम—

द्विरदविजयसिंहस्तस्य पादाब्जद्वंसः ।

चरणकरणानिष्ठां यस्य संवीर्य लोकाः

कुवलयदलमृद्वीं वेत्ति धीतासिधाराम् ॥ ४ ॥

तस्याङ्गिमदेरुहचन्द्रोक्तः सोमप्रभाचार्य इति प्रसिद्धः ।

परावयोपाय परार्थवृत्तः शतार्थवृत्तस्य ज्ञानोति वृत्तिम् ॥ ५ ॥

तच्चेदम्—

कल्पाणसारसवितानहरेस्तमोह

फान्तारचारणसमान जषाञ्चदेव ।

धर्मार्थकामद महोदय वीर धीर

सोमप्रभाव परमागम सिद्धयूरे

॥ १ ॥

अत्र स्तुताश्चतुर्विंशतिर्जिनाः^{२४} A सिद्ध-सूर्य-पाण्यायाः^{२५ २६ २७} ।

मुनि-पुण्डरीक-गौतम-सुधर्म-पञ्चव्रती-B सप्तमयाः^{२८} ॥ १ ॥

श्रुतदेवी पुरुषार्थाः^{२९} C विधि-नारद-वेद-विष्णु-बलदेवाः^{३० ३१ ३२ ३३} ।

श्रीः प्रद्युम्नश्चक्रं शङ्खः^{३४ ३५} शिव-गिरिसुता-स्कन्दाः^{३६ ३७} ॥ २ ॥

हेरम्बः फैलासो महD-दिक्पालाः^{३८ ३९} E जयन्त-धन-मदिराः^{४० ४१ ४२} ।

कनका-ऽग्नि-सिंह-हय-करि-सरोज-भुजगाः^{४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८} शुकोऽरण्यम् ॥ ३ ॥

मानससरो ऽल्लवैद्यो ऽनिलमुत्त-पत्नी-महागुरुचतुष्कम् । F

जयसिंह-कुमारनृपा-ऽजयदेवा मूलराजश्च ॥ ४ ॥

श्रीसिद्धपालकवि-रजितदेव-गुरुर्विजयसिंहः^{५० ५१ ५२} ।

तच्छिष्यः सोमप्रभसूरिश्च शतार्थवृत्तकविः ॥ ५ ॥

तत्र शक्रचक्रविरचितचरणसेवः श्रीयुगादिदेवः—

‘हे आद्यदेव !’ अस्यामयसर्पिण्यां प्रथमतोर्थकर ! ‘जय’ सर्वोत्क-

A ऋषभ १ अजित २ सम्भव ३ अभिनन्दन ४ सुमति ५ पद्म-
प्रभ ६ सुपार्श्व ७ चन्द्रप्रभ ८ सुविधि ९ शीतल १० धेयांस ११
वासुपूज्य १२ विमल १३ अनन्त १४ धर्म १५ शान्ति १६ दुग्ध १७
अर १८ मल्लि १९ मुनिमुत्त २० नमि २१ नेमि २२ पार्थ २३ महा-
वीरस्वामिनामानः । B अहिंसासूनुतास्तेयव्रद्धाऽपरिमहाभिधाना ।
C धर्मार्पिकाममोक्षाख्याः । D सूर्य-चन्द्र-मङ्गल-बुध-शुक्र-शनिश्चर-
राहु-केतवः । E इन्द्र-अग्नि-यम-नैर्ऋत-वृष्ण-वायु-कुबेर-ईशानाः । F
श्रीसिद्धसेनदिवकर-श्रीहरिमङ्गलार्थ-श्रीबाबिदेवसूरि-श्रीहेमचन्द्राचार्याः ॥

र्पेण वर्तस्व । 'कल्याणसारसवितानहरे !' "कल्याणं हेग्नि मङ्गले॥"
 (हैम्यने० ३-१८६) इति पाठात् कल्याणानि-मङ्गलानि तान्येव
 सारसानि-कमलानि "सारसं सरसीरुहे । सारसः पुष्कराख्येन्द्रोः"
 (हैम्यने० ३-७५४) इति पाठात्, तेषां वितानं-विस्तारः "वितानं
 कदके यज्ञे विस्तारे क्रतुकर्मणि । तुच्छे मन्दे वृत्तमेदे शून्यावसारयो-
 रपि ! ॥" (हैम्यने० ३-४०६) इति पाठात्, तदुन्मीलने हरे।-सूर्य !
 "अथ हरिर्दिवाकरसमीर्योः ॥ यमवासवसिंहाशुशशाङ्गकपिवाजिपु ।
 पिङ्गवर्णे हरिद्वर्णे मेकोपेन्द्रशुक्राहिपु॥" (हैम्यने० २-४५९-४६०) इति
 पाठात् । 'अक्षमोहकान्तारवारणसमान !' "अक्षो रथस्यावयवे व्यव-
 हारे विभीतके । प्रासके शकटे कर्पे ज्ञाने चात्मनि रावणौ ॥ अक्षं
 सौवर्चले तुल्ये द्वीपके स्यात्" (हैम्यने० २-५४३-५४४) इति
 पाठात् अक्षाणि-इन्द्रियाणि अक्षो-ज्ञानं आत्मा व्यवहारो वा तद्वि-
 पये मोहो-भ्रान्तिः स एव कान्तारं-काननम् "कान्तारं दुर्गवर्त्मनि ।
 महारण्योपसर्गायोः काननेशुविशेषयोः॥" (हैम्यने० ३-५२९) इति
 पाठात्, तस्योद्भक्षने वारणसमान ।-करितुल्य ! । 'धर्मार्थकामद !'
 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । सत्सङ्गेऽर्हत्यर्हिसादौ न्यायो-
 पनिपदोरपि ॥ धर्मं दानादिके ' (हैम्यने० २-३१९-३२०) इति
 पाठात् धर्मः-पुण्यं साधुश्रावकयोराचारो वा, "अर्थो हेतौ
 प्रयोजने निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारद्वयवस्तुपु॥" (हैम्यने० २-
 २०८-९) इति पाठात् अर्थो-विभवः, "कामः स्मरेच्छाकाम्येषु"
 (हैम्यने० २-३११) इति पाठात् कामाः-काम्यपदार्थाः तान्
 ददाति । 'महोदय !' महान् उदयः-उन्नतिर्यस्य, पद्मधनुःशत-

प्रमाणदेहत्वात् । 'वीर !' सकलकर्मातिविजयविक्रान्त ! । 'धीर !'
 क्षुत्पिपासादिपरोपहसहिष्णोः, वर्षावधि निरशनः प्रमुर्विहृत इत्यागमात् ।
 'सोमप्रभाव !' 'सोमस्त्वोपधितद्रसेन्दुयु ॥ दिव्यौषध्यां धनसारे समीरे
 पितृदैवते । वसुप्रभेदे सलिले दानरे किन्नरेश्वरे ॥' (हैम्य० २-३३३
 -३३४) इति पाठात् सोमः-चन्द्रः तस्य इव प्रभावः-स्फूर्तिर्यस्य,
 आह्लादक इत्यर्थः । 'परमागम !' परमः-सर्वसर्वकृपाप्रधानत्वेन
 प्रकट आगमः-“ अत्थं भासइ अरहा ” (आ. नि, गा. ९०)
 इति वचनात् अर्थरूपः सिद्धान्तो यस्मात् । 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः-
 निर्दृताः सूरयः-पुण्डरीकाद्या गणधरा यस्मात् ॥ १ ॥

अथ नमदमरराजिविराजितः श्रीअजितः—

'हे जयाद्य !' जयः-जयवादः आद्यः-सर्वत्र प्रथमो यस्य सः,
 अर्थात् अजितः । यद्वा “ते लुग् वा” (सिद्धहे० ३-२-१०८) इति
 विशब्दलोपे जयाशब्देन विजया उच्यते । यद्वा जयाशब्देनैव विजया,
 “जयोमा तत्सखी तिथिः ।” (हैम्य० २-३५२) इति पाठात् तिलोऽ-
 पि जयाशब्देनैवोच्यन्ते, तथा “ विजयोमातत्सख्योस्तिथावपि ”
 (हैम्य० ३-४९७) इति पाठात् तिलोऽपि विजयाशब्देनोच्यन्ते, एव-
 मत्रापि जयाशब्देनैव प्रभोर्जननी विजया, सा आद्या-मातृत्वेन प्रथमा
 यस्य । 'कल्याणसारसवितानहरे !' कल्याणसारसं-स्वर्णपद्मं तस्य
 वितानो-विस्तारः तद्वत् हरिः-कपिशा कान्तिर्यस्य । 'क्षमोह !'
 क्षमां-क्षान्तिं ऊहते । 'कान्तार !' कान्तः-कमनीयः आरः-
 चङ्कमणं यस्य । 'वारणसमान !' वारणो-लाञ्छनगजः
 तेन समान !-सपूज !, लाञ्छनगजदर्शनाद् अजित इति ज्ञात्वा

पूज्यते इत्यर्थः। 'देव !' देवाधिदेव !। 'धर्मार्थ !' धर्महेतो !। 'कामद !'
स्मरखण्डक !। 'महोदयवीरधीर !' महोदयो—मोक्षः तत्र वीरः—विशे-
पेण अपुनरावृत्त्या ईरो—गमनं तत्र रागद्वेषमल्लिखुचादिनिवृत्ति-
सम्पादनेन धीर !—प्रगल्भ !। 'सोमप्रभ !' आहादक !। 'अव'
रक्ष !। 'परम्' आत्मव्यतिरिक्तम् । 'आगमसिद्धसूरे !' आगमेन-
सिद्धान्तेन सिद्धाः—ख्याता निर्वृता वा सूरयो—गणधरा यस्य ॥२॥

अथ चरणस्मरणप्रभावभग्नभवसम्भवः श्रीसम्भवः—

'हे सवितानहरे !' सवितानो—विस्तारशाली हरिः—लाम्छनाश्वो
यस्य इति, अनेन सम्भवो लभ्यते, यथा वृषाह्नो हरः । 'कल्याणसार !'
भद्रश्रेष्ठ !। 'क्षमोहकान्तारवाः' क्षमा—शान्तिस्तस्या ऊहो—वितर्कः
सं एवं कान्तारं—काननं तत्र वाः—सलिलः (लम्) । 'रणसमान !'
रणो—युद्धं तत् स्यति—खण्डयति रणसं मानं—ज्ञानं यस्य । जय
त्वम् । 'आद्यदेव !' देवाधिदेव !। 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद !।
'महोदयवीरधीर !' मोक्षगतिप्रगल्भ !। 'सोमप्रभाव !' आहादक !।
'परमागम !' प्रकृतसिद्धान्त !। 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥३॥

अथ समस्तत्रिभुवनाभिनन्दनः श्रीअभिनन्दनः—

हे 'सवितानहरे !' सवितानो—विस्तारवान् हरिः—लाम्छनयानरो
यस्य इति, अनेन अभिनन्दनो लभ्यते । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ !
'अक्षमोहकान्तारवारणसमान !' करणाज्ञानवनगजसमान ! जय त्वम् ।
'आद्यदेव !' देवाधिदेव !। 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद !। 'महोदय-

वीरघोर !' मोक्षगतिप्रगन्ध ! 'सोमप्रभाव !' परमाह्लादक ! 'परमा-
गम !' प्रकृष्टसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात्॥३॥
अथ दुर्गदौर्गत्यगर्त्तप्रपतज्जन्तुजातोद्धरणप्रवणमतिः श्रीमृमतिः—

हे 'धीर !' धिया—मत्या शोभनत्वाद् राजते धीर इति, अनेन
सुमतिर्लक्ष्यते । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ ।। 'सवितान !' धिः—
लाभ्यन्तकौश्लपक्षी तस्य तानो-विस्तारः तेन सह वर्तते, यथा 'विविगो-
गतयः ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः' () इत्यत्र विशब्दो
पक्षिसामान्यवाचकावपि हंसे गरुडे च विशेषेण वर्तते तथाऽत्रापि
विशब्दः क्रौञ्चे । 'हर' अपनय । कम् ? 'परं' भावशत्रुम् । 'ईक्ष !'
सकललोकालोकवीक्षक ।। 'मोहकान्तारवारण !' मोहारण्यगज ।।
'समानजय !' मानजययुक्त ।। 'आयदेव !' देवाधिदेव ।। 'धर्मार्धका-
मद !' धर्मार्धकामान् ददाति । 'महोदयवीर !' महोदयो—मोक्षस्तं
ईत्ते—गच्छति । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ।। 'आगमसिद्धसूरे !'
आगमेन सिद्धाः सूरयो यस्य ॥ ५ ॥

अथ निजकायकान्तिजितपद्मरागप्रभः श्रीपद्मप्रभः —

'हे कल्याणसारसवितान !' कल्याणः—श्रेष्ठः सारसस्य—ला-
भ्यन्तपद्मस्य वितानः—विस्तारो यस्येति, अनेन पद्मप्रभो लक्ष्यते । 'हर'
अपनय 'परम्' भावशत्रुम् ।। 'ईक्ष !' सकलजगद्वाचवीक्षक । 'मोहका-
न्तारवारण !' अज्ञानवनगज । 'समानजय !' मानजययुक्त ।
'आयदेव !' देवाधिदेव । 'धर्मार्धकामद !' त्रिवर्गप्रद । 'महोदय-

वीरधीर ! ' मोक्षगतिप्रगल्भ ! ' सोमप्रभाव ! ' आह्लादक !
आगमसिद्धसूरे ! ॥ ६ ॥

अथ जघन्यतोऽपि त्रिदशकोटिपर्युपासितपार्श्वः श्रीमुपार्श्वः—

'कल्याणसार !' कल्याणशब्दः सामान्यमङ्गलवाचकोऽपि प्रस्ता-
वात् मङ्गलविशेषं स्वस्तिकमिह, मङ्गलाष्टकमध्ये पठितत्वात्, तेन
लाञ्छनस्येन सारः—श्रेष्ठः, सुपार्श्व इत्यर्थः। 'सवितानहरे !' सवितानः—
फणपञ्चकविस्तारवान् हरिः—सर्पो यस्य । 'अक्षमोहकान्तारवारण-
समान !' करणमोहवनकरिसम ! जयस्वम् । 'आद्यदेव !' [देवाधिदेव !]
धर्मार्थकामान् ददातीति 'धर्मार्थकामद !' । 'महोदयवीरधीर !' महोदयो—
मोक्षस्तत्र वीरो—विशेषेण गमनं तत्र धीर ! । 'सोमप्रभाव !' आह्ला-
दक ! । प्रकृतसिद्धान्त ! । सिद्धाः सूर्यो यस्मात् ॥ ७ ॥

अथ सकललोकलोचनचकोरचन्द्रप्रभः श्रीचन्द्रप्रभः—

हे 'सोमप्रभ !' चन्द्रप्रभ ! 'अव' रक्ष । 'परम्' अन्यलोकम् ।
'कल्याणसार !' मद्रश्रेष्ठ ! 'सवितानहरे !' सवितानो—विस्तारवान् हरिः—
लाञ्छनचन्द्रो यस्य । 'अक्षमोहकान्तारवारण !' करणमोहवनगज !
'समानजय !' मानजययुक्त ! 'आद्यदेव !' देवाधिदेव । 'धर्मार्थकामद !'
धर्मार्थकामान् ददाति 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमनदक्ष ! 'आगम-
सिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धाः सूर्यो यस्य ॥ ८ ॥

अथ सकलगुरपतिराचतचरणपरिचर्याविधिः श्रीमुविधिः—

हे 'कल्याणसार !' सकलकल्याणश्रेष्ठ !, 'मागसं सरसीन्दे !'
(हैम्य. ३-७५४) प्रप्तावान् मकरो न्याञ्छनस्थो यस्य । 'सोमप्रभ !'

चन्द्रघुते । । आभ्यां पदाभ्यां सुविधिर्लक्ष्यते । 'अव' रक्ष । कम् ।
 'परम्' भक्तितत्परं जनम् । 'वितानहर !' वितानं—यज्ञः तस्य
 हरः—निपेधकः वितानहरः—पशुवधप्रधानयज्ञनिपेधक । इत्यर्थः ।
 'ईक्ष !' परमार्थतोऽर्थालोकरणं यस्य । 'मोहकान्तारवारण !'
 अज्ञानवनगज ! 'समानजय !' मदजययुक्त । 'आचदेव !' देवाधि-
 देव ! 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामान् ददाति । 'महोदयवीरधीर !'
 मोक्षगतिदक्ष ! 'आगमसिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धाः सूरयो यस्य ॥९॥

अथ त्रिदशसरिदूर्पिर्निर्गलचरित्रपवित्रितधरित्रीतलः श्रीशीतलः—

हे 'सोमप्रभाव !' सोमः—शीतांशुः तस्येव प्रभावः—त्वभावो यस्य
 इति, अनेन श्रीशीतलो लक्ष्यते, यथाऽभित्वभावो दाहकः । कल्याणसार !'
 कल्याण—लाञ्छनस्थं श्रीवत्सलक्षणं मङ्गलं तेन सार ! । 'सवितानहर !'
 सवो—यज्ञः स विवते येषां ते सविनः तेषां तानः—पशुवधादिविस्तारः
 तं हरति । 'ईक्ष !' यथापरिस्थितयस्तुवीक्षक ! । 'मोहकान्तारवारणस-
 मान !' मोहवनगजसम । जय त्वम् । 'आचदेव !' देवाधिदेव !
 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामान् ददाति 'महोदयवीरधीर !' मोक्षग-
 तिदक्ष ! 'परमागम !' प्रकृष्टसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो
 यस्मात् ॥ १० ॥

अथ स्मरणमात्रसमुल्लसितश्रेयान् श्रीश्रेयान्—

हे 'कल्याण !' हे श्रेयान् । श्रेयांस इत्यर्थः, " ऋपभो वृषभः
 श्रेयान् श्रेयांसः स्यात् "(अभि.१—२९) इति पाठ्यत् । 'सारसवितान-

हरे !' सारेण—धनेन वलेन वा सवितानः—सविस्तारो हरिर्यस्मात्,
पङ्क्तिरथन्यायेन हरिशब्देन त्रेयांसपिता विष्णुरुच्यते । 'अक्षमोहका-
न्तारवारगसमान !' करणमोहवनगजसम ! जय त्वम् । 'आद्यदेव !'
देवाधिदेव ! । धर्मार्थकामान् दत्ते । 'महोदयवीरधोर !' मोक्षगमन-
दक्ष ! सोमप्रभाव ! आहादक ! 'परमागम !' शुभसिद्धान्त ! 'सिद्ध-
सूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ ११ ॥

अथ परमैश्वर्यनिवासवासवपूज्यः श्रीवासुपूज्यः—

हे 'जयाद्य !' वासुपूज्य !' जया—यसुपूज्यमहाराजदेवी सा आशा-
जननीत्वेन प्रथमा यस्य । 'देव !' देवाधिदेव ! । 'कल्याणसारसवि-
तान !' चङ्क्रमणकाले कल्याणसारसानां—कनककमलानां वितानो-
विस्तारो यस्य । 'हर'अपनय । कम् ! 'परम्' भावशत्रुम् । 'ईक्ष !'
जगदीक्षक ! मोहवनगजसम ! धर्मार्थकामद ! मोक्षगमनदक्ष !
[श्लो. १००] 'सोमप्रभाव !' आहादक ! आगमसिद्धसूरे !'
आगमेन सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ १२ ॥

अथ प्रणतशतमखचक्रचूडामणिमरीचिरोचिष्णुचरणकमलः
भीविमलः—

हे 'कान्त !' विमलस्यैव कान्तत्वात्, अथवा कं—पानीयं तम्ये-
वान्तं—स्वरूपं यस्य, यदुक्तम्—“अन्तः स्वरूपे निकटे प्रान्ते निक्षय-
नाशयोः । अवयवेऽपि ” (हैम्यने० २-१५५) अतः कान्तशब्देन
विमल उच्यते, तस्य विमलत्वात् । 'कल्याणसारसवितानहरे ! कनक-
कमलविस्तारवत् कपिशकान्ते ! । 'क्षमोह !' क्षमां—क्षान्तिं ऊहते ।

‘आरवारणसमान !’ अन्तरारिसमूहनिपेक्षसाहङ्कार ! जय त्वम् । ‘आद्य-
देव !’ देवाधिदेव ! धर्मार्थकामद ! ‘महोदयवीरपीर !’ मोक्षग-
मनदक्ष ! आहादक ! ‘परमागम !’ शुभागम ! ! ‘सिद्धसूरे !’ सिद्धाः
सूरयो यस्मात् ॥ १३ ॥

अथानन्तकेवलज्ञानदर्शनसुखवीर्यसनायः श्रीअनन्तनाथः—

‘अन्तारवारण !’ अन्त इत्यस्यारः—प्रापणं तं वारयति यः सः,
अनन्त इत्यर्थः । ‘कल्याणसार !’ भद्रश्रेष्ठ । ‘सवितान !’ विः—ल-
ञ्छनश्येनस्तस्य तानो विस्तारः तेन सह वर्त्तते । ‘हर’ अपनय । कम् !
‘परम्’ भायशत्रुम् । ‘ईक्षमोहक !’ ईक्षो—दर्शनं तत्र यो मोहो—भ्रान्ति-
स्तद्विनाशो कः—सूर्यः, यथा यथार्थपदार्थावबोधमोहं हरति सूर्यस्तथा
प्रभुरपीत्यर्थः । ‘समानजय !’ मदजययुक्त ! ‘आद्यदेव !’ देवाधिदेव !
धर्मार्थकामप्रद ! ‘महोदयवीरपीर !’ मोक्षगमनदक्ष ! ‘सोमप्रभाव !’
आहादक ! ‘आगमसिद्धसूरे !’ आगमेन सिद्धाः सूरयो यस्य ॥ १४ ॥

अथोपदिष्टदशविधसाधुधर्मः श्रीधर्मः—

हे धर्म ! ‘अर्थकामद !’ धर्मं विनाऽर्थकामद इत्युक्तेऽपि
धर्मार्थकामद ! इति ज्ञेयम् । ‘कल्याणसारसवितानहरे !’ कनककम-
लविस्तारवत् कपिशकान्ते । अक्षमोहवनगज ! जय त्वम् । ‘आद्यदेव !’
देवाधिदेव ! ‘महोदयवीरपीर !’ मोक्षगमनदक्ष ! ‘सोमप्रभाव !’
आहादक ! ‘परमागम !’ प्रकृष्टसिद्धान्त ! ‘सिद्धसूरे !’ सिद्धाः
सूरयो यस्य ॥ १५ ॥

अथ निजावतारस्तरङ्गितसकलाशिवोपशान्तिः श्रीशान्तिः—

‘हेरा!’ हे शान्ते !, ‘ह’ इति आमन्त्रणे, ‘हः सम्बुद्धौ पादपूणे॥’
(हैम्यने० ७—१६) इति पाठात् । ‘कल्याणसारसवितानहरे !’ कल्या-
णसारसं—कनककमलं तस्य वितानो—विस्तारस्तद्वत् हरे !—पिङ्गकान्ते !
‘अक्षमोहकान्तार !’ कः—वातः अन्तः—स्वरूपं समीपं वा तं इयति वाह-
नतया यः स कान्तारः—वाहनमृगः, वातायुरित्युक्तेः पृषदश्च इत्यु-
क्तेर्या; अक्षमोहः—करणमनोहरः कान्तारो—लञ्छनमृगो यस्य ।
‘वारण !’ अवनं ऊः तस्याः आरणं—आगमनं यस्मात्, अशिवरक्षाकृत्
इत्यर्थः । ‘समान !’ सपूज ! जय त्वम् । ‘आघदेव !’ देवाधिदेव !
‘धर्मार्थकाम !’ धर्मार्थं कामः—अभिलाषो यस्य यस्माद् वा । ‘उदय-
वीरधीर !’ उदयः—अभ्युदयः तत्र वीरः—विशेषगमनं तत्र धियं—बुद्धिं
राति । ‘सोमप्रभ !’ आह्लादक ! ‘परमागम !’ प्रकृष्टसिद्धान्त !
सिद्धसूरे !’ सिद्धाः सूर्यो यस्मात् ॥ १६ ॥

अथ द्वादशप्रभेदभावनावनवीथीप्रमथपाथः श्रीकुन्धुनाथः—

हे ‘अजय !’ अजो—लञ्छनछागः तं याति—प्राप्नोति, कुन्धुनाथ
इत्यर्थः । ‘परमागम !’ माः—श्रीः पङ्क्तिरथन्यायात् प्रभुमाता, परः—
प्रकृष्टः तस्याः सकाशात् आगमः—उत्पत्तिर्यस्य । ‘सिद्धसूरे !’ सिद्धाः सूर-
यो यस्मात् । ‘अव’ रक्ष । कान् : ‘समान्’ शत्रुमित्रतृणस्त्रैणास्मत्स्वर्णा-
दिषु तुल्यचित्तान् । कल्याणसारसहरे !’ स्वर्णपद्मविस्तारिपिङ्गका-
न्ते ! । ‘अक्षमोहकान्तारवारण !’ आत्ममोहवनगज ! आघदेव !
‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गप्रद ! ‘महोदयवीरधीर !’ मोक्षगतिप्रगल्भ !
‘सोमप्रभ !’ आह्लादक ! ॥ १७ ॥

अथ ह्येलादलितसकलवलेक्षः श्रीमदरजिनेशः—

हे अर ! 'हे कल्याणसार !' कल्याणं—लञ्छनस्थनद्यावर्तलक्षणं
मङ्गलं तेन सार ! 'सवितानहरे !' सवितानाः—चतुरशीतिलक्षसङ्ख्याका
हरयः—तुरङ्गा यस्य । 'क्षमोह !' क्षमां—पट्खण्डभरतदमां अहते—
पालनार्थं धितर्कयति । 'कान्त !' रम्य ! । अथवा 'अक्षमोहकान्त !'
अक्षमोहाः कान्ताः—चतुःषष्टिसहस्रसङ्ख्या युवतयो यस्य । 'वारण-
समान !' वारणैः—चतुरशीतिलक्षसङ्ख्यैः गजैः समान !—साहङ्कार !
एभिर्विशेषणैश्चक्रवर्तित्वं कथितम् । जय त्वम् । 'आयदेव !' देवाधि-
देव ! । 'धर्मार्थ !' चक्रवर्तिभोगान् मुक्त्वा धर्म—चारित्रधर्मं अर्धयते,
अत एव 'कामद !' स्मरखण्डक ! । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगति-
प्रगल्भ ! 'सोमप्रभाष !' आह्लादक ! 'परमागम !' शुभसिद्धान्त !
'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ १८ ॥

अथ समुल्लसितमोहमल्लमायः श्रीमल्लिनाथः—

हे 'प्रभाष !' प्रभाशब्देन प्रभावती प्रभोर्माता, पदैकदेशे समु-
दायोपचारात्, यथा अमरा अमरावती, यदुक्तम्—“अमरा अमरावती”
तस्याः सकाशात् आवो—भावः उत्पत्तिर्यस्य स मल्लिः । 'सोम !' सङ्कीर्त्तिः ॥
यद्वा सोमप्रभाशब्देन प्रभावती भण्यते, सोमा—कीर्त्तिमती प्रभा यस्याः
सा प्रभावती, प्रभावतीत्यत्र अतिशयेन मातुः अतिशयश्च सोमशब्दे-
नोक्तः, तस्याः सकाशात् आवो—भाव उत्पत्तिर्यस्य । 'कल्याणसार !'
कल्याणं लञ्छनस्थकलशरूपं मङ्गलं तेन सार ! । 'सवितानहरे !'
सवितानः—विस्तृतवर्णायमाणः हरिः—नीलवर्णो यस्य, अत एवाऽनु-

पलक्ष्यस्त्रीरूपः प्रभुः कस्यापि करणमोहं न करोति। तदेवाह—‘अक्षमोह-
कान्तारवारण !’ अक्षमोहवनगज ! जय त्वम् । आद्यदेव ! ‘धर्मार्थ-
कामप्रद !’ मोक्षगतिदक्ष ! प्रकृष्टसिद्धान्त ! सिद्धाः सूरयो यस्मात्
॥ १९ ॥

अथ पादाम्बुजचुम्बितविबुधाधिपमधुव्रतः श्रीमुनिसुव्रतः—

हे ‘परमागम !’ मुनिसुव्रत !, यतः माशब्देन पद्माऽभिधीयते,
सा च प्रभोर्माता, परः—प्रकृष्टस्तत्याः सकाशात् आगमः—उपतिर्यस्य ।
‘कल्याणसारस !’ सरसि भवः सारसः—कूर्मः कल्याणः—उत्कृष्टः
सारसः—लम्बच्छनकूर्मो यस्य । ‘वितानहरेक्ष !’ वितानं—यज्ञस्तं पशु-
वधप्रधानमिति तं हरति तादृशः ईक्षः—केवललोको यस्य । मोहव-
नगजसम ! जय त्वम् । ‘आद्यदेव !’ देवाधिदेव ! धर्मार्थकामप्रद !
मोक्षगमनदक्ष ! सोमप्रभाव !’ आहादक ! ‘सिद्धसूरे !’ सिद्धाः सूरयो
यस्मात् ॥ २० ॥

अथ चरणनखकिरणजलक्षालितनमज्जनवृजिनः श्रीनमिजिनः—

‘जयाद्य !’ नमे ! जयशब्देन भगवत्पिता विजयो भण्यते, ‘ते
लुग् वा’ (सिद्ध० ३।२।१०८) इति विशब्दलोपात्, यद्वा ‘जयो
जयन्ते विजये’ (हैम्यने० २-३५२) इत्युक्तेः, स आद्यः—प्रथमो
जनकत्वेन यस्य । ‘देवाधिदेव !’ ‘कल्याणसारस !’ कल्याणं—श्रेष्ठं
सारसं—प्रस्तावात् लम्बच्छननीलोत्पलं यस्य । ‘वितानहरेक्ष !’ यज्ञनिपेध-
कालोक ! मोहवनगजसम ! मोक्षगतिदक्ष ! ‘सोमप्रभ !’ आहादक !
‘अव’ रक्ष । कम् ! ‘परम्’ प्रणतिप्रधानम् । ‘आगमसिद्धसूरे !’ आ-
गमेन सिद्धाः सूरयो—गणधरा यस्य ॥ २१ ॥

अथ सकलारिष्टवनविनिर्दलनचक्रनेमिः श्रीमदरिष्टनेमिः—

हे 'कल्याणसारस !' कल्याणः—प्रशस्तः सारसः—सरसीभवः प्रस्तावाद् लाञ्छनशङ्को यस्य । 'सवितानहर !' विवाहयज्ञनिषेधकः । 'ईक्ष !' शशकशूकरकुरङ्गादिदर्शनं यस्य, रुद्रान् पशून् दृष्ट्वा प्रमुर्विवाहं न चकार इत्यर्थः । मोहवनगजः । 'जयाच !' "जयो जयन्ते विजये" (हैम्यने० २-६५२) इत्युक्तेः जयशब्देन विजयो भण्यते, 'ते लुगू वा' (सिद्ध० ३-२-१०८) इत्यनेन समुद्रशब्दलोपे विजयशब्देन समुद्रविजयो भण्यते, स आद्यो जनकत्वेन यस्य । 'देव !' देवाधिदेवः । 'धर्मार्थकामप्रद !' धर्मार्थकामप्रदः । मोक्षगतिदक्षः । 'सौमप्रभ !' आहादकः । 'अव' रक्ष । कम् ! 'परम्' पशुवर्गसदृक्षावसरस्तवेत्यर्थः । 'सिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धाः सूरयो—गणधरा यस्य ॥ २२ ॥

अथ त्रिदशराजकुञ्जरसलीलगामी श्रीपार्श्वस्वामी—

हे 'सवितानहरे !' सवितानः—विस्तारवान् मूर्ध्नि लाञ्छने वा हरिः—सर्पो यस्य । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठः । अक्षमोहवनगजसमः । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' देवाधिदेवः । धर्मार्थकामप्रदः । मोक्षगतिदक्षः । 'सौमप्रभाव !' आहादकः । 'परमागम !' शुद्धसिद्धान्तः । 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ २३ ॥

अथ घोरविघ्नघनघटाविघटनसमीरः श्रीमहावीरः—

हे 'वीर !' वर्द्धमानः । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठः । 'सवितानहरे !' सवितानो हरिः—लाञ्छनसिंहो यस्य । अक्षमोहवनगजतुल्यः ।

जय त्वम् । 'अथ देव !' अथ-साम्प्रतम् । देवाधिदेव !, वर्तमानतीर्थाधिपत्वात् ; यदि चा आद्यदेवाधिदेव !; यद्वा पञ्चानुपूर्व्या प्रथमजिन ! । धर्मार्थिकामप्रद ! । 'महोदय !' महान् उदयो यस्मात् । 'धीर !' सङ्गमकायुपसर्गसंसर्गोऽप्यक्षोम्य ! । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! । 'परमागम !' शुभसिद्धान्त ! । सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥२४॥

अथ प्रथमतीर्थकरप्रथमगणधरः कपायकरिखण्डनपुण्डरीकः

श्रीपुण्डरीकः—

हे 'कल्याणसारस !' सिताम्बुजस्येव कल्याणहेतुत्वात्, ततः पङ्क्तिरथन्यायेन पुण्डरीक ! । 'सूरे !' गणधर ! । 'आद्य !' अस्यानवसर्पिण्यां प्रथम ! । 'देव !' दिव्यरूपेण त्रिदश ! । 'वितानहरेक्ष !' यज्ञनिषेधकालोक ! । 'मोहकान्तारवारणसमान !' अज्ञानवनगजसम ! । जय त्वम् ! 'धर्मार्थिकामप्रद !' त्रिवर्गप्रद !, भगवदाराधनाद्वि मोक्षप्राप्तिहेतुधर्मप्रधानफलानुपङ्गिकौ अर्थकामावपि स्याताम्, यथा प्रधानधान्यफलात् कृषिकर्मणः पललप्राप्तिः । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगतिदक्ष ! । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' जिनागमप्रख्यात ! ॥ २५ ॥

अथ कथितकार्याकार्य आचार्यः—

हे 'सूरे !' आचार्य ! । कीदृशः ! 'कल्याणसाः' कलिः—कल-हस्तस्य आणः—कलकलस्तं स्यति । 'रसवितानहरेक्ष !' रसाः—शृङ्गाराद्या दुग्धदध्यादयो वा तेषां वितानं—विस्तारं हरन्ति ये तपोधनास्तान् स्मरणवारणाभिरीक्षते । मोहकाननगज ! । जय त्वम् । 'आद्यदेव !'

यतिक्रियाकाण्डव्यवहारो यस्मात् । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामप्रद !,
आचार्यसेवया तदवाप्तेः । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगतिदक्ष ! । 'सोम-
प्रभाव !' आह्लादक ! । परमागमसिद्ध !, जिनसिद्धान्तज्ञानं विना
आचार्यपदानवाप्तेः ॥२६॥

अथ प्रबोधप्रबन्धानध्याय उपाध्यायः—

हे 'परमागम् !' उपाध्याय !, परमागमं—जिनोक्तसिद्धान्तं आ-
चष्टे णिचि किपि णिलोपे च परमागम्—उपाध्यायः, सिद्धान्ताध्या-
पनाधिकृतो ह्युपाध्यायः । 'असिद्धसूरे !' " पिधू शाले माङ्गल्ये च "
सेधनं सिद्धं—शास्त्रम्, नास्ति सिद्धं येषां तेऽसिद्धाः—अनधीनशास्त्राः
शिष्याः सूरयः—षण्डिता यस्मात् । भद्राम्भोजयनरवे ! । करणमोहवन-
गजसम ! । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्यः—मुख्यः "इच्छा मिच्छा तद्वकारे"
(आ. नि. गा. ६६६) इत्यादिदशविधसामाचारीरूपो देवः—
साधुव्यवहारो यस्मात् । धर्मार्थकामप्रद ! । 'महोदय !' अपरापर-
शालपाठनेन महान् उदयो यस्मात् । अवनं—ऊः—जीवरक्षा तस्यां
ईर ! प्रेरक ! । 'धीर !' धियं—बुद्धिं राति । [२००] 'सोमप्रभ !'

x x x x x x x x

गजसम ! । जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्यो देवः—देवतत्वं यत्र ।

'धर्मार्थकामदमहोदय !' धर्मार्थकामप्रदं महः—तैजो यस्याः सा
धर्मार्थकामदमहो दया—कृपा यत्र, दयां विना सत्वरक्षाया असम्भवात् ।
वीरं करोति णिचि अधि च वीर !, एवं धीर !, धीरत्वं वीरत्वं च
सत्वरक्षातो भवतीत्यर्थः । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! ।
'परमागमसिद्ध !' जिनागमे प्रतिष्ठित !, शेषतीर्थिकैस्तदज्ञानात् ।
'सूरे !' अनर्थनिवारणविचक्षण ! ॥ ३२ ॥

अथ कृतमुकृत्यसाङ्गत्यं सत्यम्—

हे 'कान्तास्व!' सत्यशब्द ! कं—सुखं अन्ते यस्मात् इति व्युत्पत्त्या सत्यस्यैव परिणामसुखदत्वात् । जय त्वम् । भद्राम्भोजवन-
स्वे ।। 'क्षमोह !' क्षमः—सङ्गतः ऊहो—वितर्को यत्र, सत्यं यथा यथा
विचार्यते तथा तथा घटते इत्यर्थः । 'अरण !' अकलह !। 'समान !'
सपूज !। 'आघदेव !' आघो—ज्येष्ठो देवः—स्तुतिर्यस्मात्, सत्यवाक्
सर्वत्र पूज्यते स्तूयते चेत्यर्थः । 'धर्मार्थ !' धर्मप्रयोजन !। 'कामद !'
वाञ्छितार्थप्रद !। 'महोदय !' महान् उदयो यस्मात् । 'वीर !' अनर्थ-
प्रत्यर्थिजयशूर !। 'धीर !' बुद्धिप्रद !। 'सोमप्रभाव !' सक्ती-
र्त्तिप्रताप !। 'परमागमसिद्ध !' जिनागमप्रतिष्ठित !, अन्यत्र
सत्याभावात् ; तथा हि—“न हिंस्यात् सर्वभूतानि” (छां- ८ अ.)
इत्युक्त्वा “सप्तदश प्राजापत्यान् पश्यन् आलभेत” (तै.सं.अ.१.४)
“अग्निपोमीयं पशुमालभेत ” (ऐ. अ. ६. ३)

“पद् शत्रानि नियुज्यन्ते पशूनां सप्तमेऽहनि ।

अश्वमेधस्य वचनात् न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ ” ()

तथा “गावः पूज्याः ” () इत्युक्त्वा “अन-

द्वाहीमालभेत ” () इत्याद्यसत्यभग्नम् ।

‘सूरे !’ सुगतिलामादिदानकोविद ! ॥ ३३ ॥

अथ स्वर्गापवर्गपथपाथेयं अस्तेयम्—

हे ‘परमागमसिद्ध !’ परेषां मा—श्रीः तस्या आगमः—आग-
मनं निवृत्तिरित्यर्थः तेन सिद्ध !—निष्पन्न !। जय त्वम् । ‘आघदेव !’

आयः—श्रेष्ठो देवो—व्यवहारो यस्मात्, स्तेयकारिणो हि लोकैर्दूरतः
 परिह्रियन्ते । भद्रान्भोजवनरवे ॥ करणमोहारण्यमञ्जनाज ॥ ‘समान!’
 मानयुक्त ॥ धर्मार्थकामप्रद ॥ ‘महोदयवीर!’ अभ्युदयसम्पादने शूर ॥
 ‘धीर!’ परद्रव्यजिघृक्षानाकुल ॥ ‘सोमप्रभाव!’ सकीर्त्तिप्रताप ।
 ‘सूरे!’ व्यसनवारणपण्डित ॥ ३४ ॥

अथ समस्तव्रतचर्ये श्रीब्रह्मचर्यम्—

हे ‘अक्षमोहकान्तारवारण!’ अक्षाणि मोहयन्ति याः कान्ताः—
 स्त्रियः तासु आरः—गमनं तस्य वारण!—निपेधक ॥ जय त्वम् ।
 भद्रान्भोजवनरवे ॥ ‘समान!’ सपूज ।, ब्रह्मचर्यवन्तः सुरैरपि
 पूज्यन्त इत्यर्थः । ‘आद्यदेव!’ आदिः—कान्तारमणे मूलं ॥
 चाऽसौ इः—कामश्च तेना अदेव!—अक्रीड ॥ ‘धर्मार्थ!’ धर्म एव
 अर्थः—प्रयोजनं यस्य । ‘कामद!’ कामं—क्षीपुनपुंसकवेदोदयरूपं
 विकारं धत्ति—खण्डयति । ‘महोदयवीर!’ महोदयो—मोक्षः तत्स-
 म्पादने शूर ॥ ‘धीर!’ धैर्ययुक्त ॥ ‘सोमप्रभाव!’ सकीर्त्ति-
 प्रताप ॥ ‘परमागमसिद्धसूरे!’ परमागमे—जिनागमे सिद्धाः सूरयो
 यस्मात् ॥ ३५ ॥

अथ जनितसर्वविरतिस्वाजन्यं आकिञ्चन्यम्—

हे ‘परमागम!’ परा—प्रकृष्टा मा—लक्ष्मीस्तस्या आगमः—
 सम्बन्धस्तस्याऽभाव ॥ कीदृशः? ‘सिद्ध!’ प्रतिष्ठित, क्व? ‘धीर-
 सोमप्रभौ’ धीरो—धनाकाङ्क्षाऽनाकुलो यः सोमः—सकीर्त्तिः प्रभुः—
 इन्द्रियाणां प्रभुः—विष्णुस्तत्र । पुनः कीदृशः? ‘कल्याणसारसचिता-

नहरे !' कल्याणसारं—भद्रघनं स्याति यद् अर्थात् पापं तस्य
 वितानहरे !—विस्तारहारिणि । अक्षमोहारण्यगजसम ! । जय त्वम् ।
 'आद्यदेव !' । आदित एव अव्यवहार ! । धर्मार्थकामप्रद ! ।
 क्रमात् 'महोदयवीर !' महोदयो—मोक्षस्तत्सम्पादने शूर ! । 'सूरे !'
 सकलक्लेशविनाशविशारद ! ॥ ३६ ॥

अथ ब्रतान्यागमगम्यानि इति कृतमुक्तिकान्तासमागमः

परमागमः—

'हे परमागम !' जिनसिद्धान्त ! जय 'आद्यदेव !' विशि-
 ष्टव्ययहारसार ! । 'कल्याणसारसवितानहरेक्ष !' कल्याणसारं स्याति
 यत् कल्याणसारसं—पापं तस्य वितानहरः ईक्षः—दर्शनं यस्मात्,
 आगमं विना यथावस्थितवस्तुतत्त्वावलोक्यभावात् । यदबोचाम—

न देवं नादेवं न गुरुमकलङ्कं न कुगुरुं

न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणदं न विगुणम् ।

न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं

विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ (सिन्दूर० १७)

मोहारण्यगजसम ! । धर्मार्थकामप्रद !, जिनागमोक्तकरणेन तेषां
 लाभसम्भवात् । 'महोदयवीरधीर !' महोदयो—मोक्षस्तत्र वीरो—वि-
 शिष्टगमनं तत्र धियं—बुद्धिं राति । 'सोमप्रभाव !' आछादक !
 सिद्धः—सर्वप्रमाणप्रतिष्ठितो यस्मात् । तथा 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः
 सूरयो यस्मात् ; यद्वा सिद्धः—सर्वप्रमाणप्रतिष्ठितो यः स्याद्वादः नि-
 त्यानित्याद्यनेकधर्मशबलैकवस्त्वभ्युपगमस्वरूपस्तत्प्रतिपादने शूर !—

पण्डित ! । स्याद्वाद एव प्रमाणसिद्धः, तथा हि—जीवो द्रव्यस्वरूपेण नित्यः, सुस्तरनारकादिपर्यायैः अनित्यः । यदि पुनरेकान्तेन नित्यः स्यात् तदानीमप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावतया तस्यापरापरपर्यायरूपेण परिणामो न स्यात् । यदि पुनरेकान्तेन अनित्यः स्यात् यदि(तर्हि!)पूर्वपर्यायादपरपर्यायोत्पत्तौ जीवत्वमपि विनश्येत् । न चैवम्, तस्माद् एकस्यापि घस्तुनो[नित्याऽ]नित्यत्वम् । तथा गोत्वलक्षणं सामान्यमेकं सकलगोपिण्डेष्वनुगतम् । तेषु घवल-शबलत्वादिको विशेषोऽप्यस्ति । यदि पुनर्विशेषो न भवेत् तदा सकलगोपिण्डानामेकत्वमेव स्यात्, इत्येकस्यापि सामान्यविशेषरूपत्वम् । तथा घटः स्वरूपेण सन्, पररूपेणाऽसन्, यदि पुनः पररूपेणाऽसन् न स्यात् तदा घटे घटरूपमिवापरसकलपदार्थरूपमुपलभ्येत । न चोपलभ्यते, तस्माद्[एकस्य]अपि सदसद्रूपत्वम् । इत्यादि स्याद्वादः शास्त्रान्तरादयसेयः ॥ ३७ ॥

अथाऽऽगमसमुद्रसुरसरस्वती सरस्वती—

हे 'कल्याणसार !' कल्याः—सम्यगर्थप्रतिपादनदक्षाः संस्कृता इत्यर्थः, तद्रूपा ये आणाः—शब्दाः तैः सार !; यद्वा "कल्यं प्रभाते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये । कल्या कल्याणवाचि स्यात्" (हैम्य-ने० २-३३९) इत्युक्तेः कल्या-कल्याणी वाक् संस्कृतेत्यर्थः, तस्या आणः—मणितिस्तेन सारस्तं करोति णिचि क्विपि णिलोपे च कल्याणसार !—सरस्वति !, त्वमेव संस्कृतोक्तिसारं जनं करोषीत्यर्थः, "रो रे छग् दीर्घश्चादिदुतः" (सिद्ध० १-३-४८) इति रलोपः । कीदृक्षे ! 'रसवितानहरे !' रसैः—शृङ्गाराद्यैः वितानं—शून्यं हरति—नीरसकवितामपनीय सरसकवितां जनयति इत्यर्थः । पुनः कीदृक्षे !

‘अक्षमोहकान्तारवा’ अक्षो-ज्ञानं तत्र यो मोहो-भ्रान्तिः स एव
 कान्तारं-काननं तस्य ‘पै ओर्वै शोषणे’ वानं वाः-शोषो यतः। पुनः
 किंविशिष्टे ? ‘रणसमानजयाघदे !’ रणे-वायुद्धे समानः-साहङ्कारः-
 जयः-परवादिपराजयः स आघो येषां कीर्तिधनलाभादीनां ते रण-
 समानजयाघाः तान् ददाति । ‘अव’ रक्ष । विशेषानुपादानात् विश्वमिति
 गम्यम् । पुनः किंविशिष्टे ? ‘धर्मार्थकामदमहोदयवीः’ धर्मार्थकाम-
 प्रदान् महोदयान्-अम्युदयान् वेत्ति-प्रसवार्थं गर्भत्वेन गृह्णाति
 ‘वीक् प्रजनने’ इत्यादिधातोः प्रयोगात् । पुनः किंविशिष्टे ? ‘अधी-
 रसोमप्रभावपरमागमसिद्धसूरे !’ अधियं-कुत्रुद्धिं ईरयति-क्षिपति
 अधीरः, सोमप्रभावः-आह्लादकः परमः-प्रकृष्टः यः आगमः-सिद्धा-
 न्तस्तेन सिद्धाः सूरयो यतः सक्राशात्, ईदृगागमविदः कोविदा
 वादेवीप्रसादादेव भवन्ति इत्यर्थः ॥ ३८ ॥

अथ पुरुषार्थचतुष्टयमध्यात् प्रशमपयःप्रशमिताऽशुभकर्म-
 धर्मो धर्मः-

हे धर्म । हे ‘कल्याणसारसवितानहरे !’ । भद्राम्भोजवनरवे ! ।

‘अक्षमोहकान्तारवारणसमान !’ । अक्षवितर्कवनगजसम ! । जय
 त्वम् । ‘आघदेव !’ आघः-प्रथमो देवो-देवतत्वं यत्र, गुरोरु-
 पलक्षणं चैतत्, गुरुं विना देवस्याऽप्यपरिज्ञानात्, देवगुरुप्रतिपत्तिं
 विना च धर्मस्यासम्भवात् । ‘अर्थकामद !’ अर्थकामप्रद ! ।
 ‘धर्मादर्थोऽर्थतः कामः’ () इत्युक्तेः ।

‘महोदयवीरधीर !’ क्रमेण मोक्षगतिदक्ष ! । ‘सोमप्रभाव !’
 आह्लादक ! । ‘परमागमसिद्ध !’ जिनागमेन प्रतिष्ठित ! । ‘सूरे !’
 दौर्गत्यरक्षणदक्ष ! ॥ ३९ ॥

अथ दौस्थ्यप्रमथनसमर्थः अर्थः—

हे 'सार !' अर्थ ! । 'कल्याण !' श्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे !'
 सवितानाः—सविस्ताराः हरयः—तुरङ्गमा यस्मात् । 'अक्षमोहकान्त !'
 अक्षमोहाः कान्ताः—त्रियो यस्मात् । 'आरवारणसमान !' आरं—अरेः
 समूहस्तद्वारणे साहङ्कार ! जय त्वम् । 'आद्यदेव !' आद्यः—श्रेष्ठः देवः—
 क्रीडादिर्यस्मात् । धर्मादर्थस्य सुपात्रनिक्षेपाद् धर्मम्, 'अर्थैः
 अर्था निबध्यन्ते " () इत्यतः अर्थम्, 'अर्थतः
 कामः' () इत्यस्माच्च कामं वदति ।
 'महोदयवीरधीर !' महोदयाः—अभ्युदयवन्तो वीराः—सुभटाः,
 धीराः—पण्डिताश्च यस्मात् । 'सोमप्रभावपरमागम !' सोमः—सक्रीर्तिः
 प्रभावः—प्रतापः परमः—प्रकृष्टः आगमो—लभो यस्य । 'सिद्धसूरे !'
 सिद्धाः—प्रख्याताः सूरयो यस्मात्, निर्धनानां विदुषामपि ह्यातेर-
 भावात् ॥ ४० ॥

अथ भवाभिनन्दिजनाभिरामः कामः —

'हे काम !' हे 'कल्याणसारस !' कल्याणं—मङ्गलं सारं—
 बलं च स्यति । 'वितानहरे !' विगतविस्तारो हरिः—इन्द्रो यस्मात्,
 " कामेकृतवैकल्याद् अहिल्याभिगमपरः कुपितगीतमशापेन भगवत्सह-
 स्नाङ्किततनुर्लज्जया शक्रः सङ्कुचितः ।" इति श्रुतिः । 'अक्षमोहकान्ता-
 रव !' अक्षाणि मोहयति अक्षमोहकान्तानां—पुरुषाणां स्त्रीणां वा
 आरवः—शब्दो यस्मात् । 'आरणसमान !' आरणं—आरणदेवलोकं
 अभिव्याप्य समान ! — सदर्थ !, आरणशब्देन एकादशो देवलोकः,

तदुक्त्या समपङ्क्तिरच्युतोऽपि लक्ष्यते, तौ यावत् कामस्फूर्तिभावात् ।
उक्तं च—

“दो कायप्पविचारा कप्पा फौसेण दोण्णि दो ख्वे ।

सदे दो चउर मणे उवरि प्पवियारणा नत्थि ॥”

(प्रव. गा. १४३९)

जय त्वम् । त्रिजगतः ‘आद्यदेव !’ सुरासुरग्येष्ठ !, हरिहरादि-
भिरप्यखण्डिताज्ञत्वात् । ‘धर्मार्थ !’ धर्मप्रयोजन !, “कामसेवया सन्त-
तिः, सन्ततेर्देवगुर्वादिपूजा, ततो धर्मः” इत्याहुर्लौकाः; वयं तु धूमः—
‘धर्मार्थ !’ धर्मनिवर्तक !, अर्थशब्दस्य निवृत्तिपर्यायत्वात्, यथा
मशकार्थो धूमः । ‘दमहोदय !’ दम—इन्द्रियजयं हन्ति तादृग् उदयो
यस्य । ‘वीर !’ त्रिभुवनैकभट ! । ‘धीर !’ तपस्तेजोदुरासदेभ्यः
साङ्गभ्योऽपि अभीरुतया साहसिक ! । ‘सोमप्रभावपर !’ सोमप्र-
भायां—चन्द्रोदये आवपर ! वृद्धिप्रधान !, चन्द्रस्य कामोदीपनविभाव-
त्वात् । ‘मागमसिद्धसूरे !’ मागमे — लक्ष्मीविगमे सिद्धसूरे !—
मन्त्रसिद्धकोविद ! ॥ ४१ ॥

अथ व्यसनपरम्परामोक्षपरो मोक्षः—

‘हे महोदय !’ मोक्ष ! । कल्याणसारसवित्तानहो ! ।
मद्राम्भोजवनरवे ! । सकलकर्मक्लेशमुक्तत्वात् ‘अक्षमोहकान्तारवा-
रणसमान !’ इन्द्रियमोहाख्यगजसम !, अनिन्द्रियत्वात् । जय त्वम् ।
‘आद्यदेव !’ आदित एव त्रौडाव्यवहारवर्जित !, निःक्रियत्वात् ।
‘धर्मार्थकामद !’ धर्मार्थकामखण्डक !, । “पुण्यपापक्षयान्मुक्तिः”

१ ‘पविया’ मु. २ ‘कुरिसेण’ मु. ३ नत्थि विभारो उवरि यत्थी ॥ मु.

() इत्युक्तेः । 'धीरधीर !' वीराः—कर्मारिमार-
शूराः ये तेषां धियं—संसारत्यागरूपां रुचिं राति । 'सोमप्रभाव !'
आह्लादक ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' परमागमेन सिद्धाः सूरयः—
पण्डिता आचार्या वा यत्र ॥ ४२ ॥

अथ दृष्टपरब्रह्मा ब्रह्मा—

हे 'क !' हे ब्रह्मन् ! । 'अन्तारव !' अन्तः—मुखस्य मध्ये
स्वो—वेदध्वनिर्यस्य । 'रो रे लुप् दीर्घश्चादिदुस्तः' (सिद्ध० १-३-४८)
इति रलोपः पूर्वस्य च दीर्घः । 'कल्याणसार !' कल्याणं—
सुवर्णं तदत्र सारो—गर्भो यस्य, हिरण्यगर्भ इत्युक्तेः । 'सवित्तान !'
विः—पक्षी हंसस्तस्य तानस्तेन सह वर्तते । 'हरेक्षमोह !' हरस्य—लिङ्ग
रूपस्य ईक्षः—पर्यन्तालोकनं तत्र मोहः—अज्ञानं यस्य, तत्पर्यन्तस्य
तेनाऽलम्ब्यत्वौत् । 'अरण !' निःकलह ! । 'समान !' सपूज ! ।
जय त्वम् । 'आधदेव !' सुरग्येष्ठ ! । 'धर्मार्थकामद !'
धर्मार्थकामप्रद ! । 'महोदयवीर !' महान् जगज्जयसम्बन्धित्वेन
गुरुः उदयः—उत्पत्तिस्तत्र वीर !—शूर ! । 'धीर !' बुद्धिप्रद ! ।
'सोमप्रभावपरम !' सोमप्रभावः—सकीर्त्तिमाहात्म्यः परमः—लौकारो
यस्य । यदुक्तम्—“ परमः परे । अग्रेसरप्रथमयोरोङ्कारे परमं पुनः ॥
स्यादव्ययमनुज्ञायाम् ” (हेम्य ३-४६१-४६२) । 'आगमसिद्धसूरे !'
आगमे—त्रयीरूपे सिद्धसूरे ! प्रथमप्रणेतृत्वेन प्रसिद्धाचार्य ! ॥ ४३ ॥
अथ कलहकेलिविशारदः नारदः—

हे 'कान्त !' कः—ब्रह्मा तस्य अन्तः—अवयव एव, ब्रह्मपुत्र-

त्वात् । 'कल्याणसार !' कलये-कलहाय यः आणः-शब्दस्तेन
 सार-श्रेष्ठ !, कलिप्रिय इति श्रुतेः । 'सवितानहरे !' सवितानः-वि-
 स्तारवान् हरिः-इन्द्रो यस्मात्, मर्त्यलोकस्वरूपकथनेन इन्द्रप्रीति-
 जनकत्वात् । 'अक्षमोह !' अक्षमां-क्रोधं ऊहते-स्तोकापराधेऽपि
 कुप्यतीति; अथवा अक्षाः-स्फटिकमणिकास्तेषां मा-लक्ष्मीस्तया
 ऊहते, अक्षमालीत्यर्थः । 'आस्वारण !' आरं-अरिसमूहस्तत्र धानं-
 वा-गतिस्तया रणो यस्मात् । 'समान !' सपूज ! । जय त्वम् ।
 'आवदेव !' श्रेष्ठक्रीड ! । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामखण्डक !,
 रणकरणात् लोकानाम् । 'महोदयवीरधोर !' मोक्षगतिदक्ष ! ।
 'सोमप्रभ !' चन्द्रोज्ज्वल ! । 'आव !' परमरक्षाप्रधान ! ।
 'आगमसिद्ध !' सिद्धान्तप्रसिद्ध ! 'सुरे !' पण्डित ! ॥ ४४ ॥
 अथ प्ररूपितविविधाध्वरभेदः वेदः—

हे 'आगम !' वेद ! । 'कल्याणसार !' कल्याः-पटवः उदा-
 त्तानुदात्तस्वरितरूपा ये आणाः-शब्दास्तैः सार !-श्रेष्ठ !, प्रायः शब्द-
 प्रधानो वेदो नार्थसारः । 'सवितान !' विविधाध्वरप्ररूपक ! । 'हे
 हरेऽक्षमोह !' हरे-ईश्वरे अक्षमोहः अक्षमां-क्रोधं ऊहयति, तन्निरा-
 करणप्रवणत्वात् । 'कान्तास्वारण !' कान्तासु आरः-गमनं तं
 वारयति, ब्रह्मचर्येण वेदाध्ययनात् । 'समानजयावदेव !' समानज-
 यः-मानजयाम्यां युक्तः आवदेवः-पुराणपुरुषो यस्मात्, "ऋतुपुरुषः"
 इत्युक्तेः । "मत्स्थैरूपेण समुद्रावगाहनात् वेदानाकृष्य पूजां जयं च प्राप
 हरिः" इति श्रुतेर्वा । 'धर्मार्थकामप्रद !' । महोदयवीरधीर !' महोदयः-

महोज्ज्वलो यो वीरः—होमाग्निः तत्र धियं—बुद्धिं राति । ‘सोमप्रभ !’
 सोमः—लताविशेषः तस्य प्रभा यस्मात् । ‘अव’ रक्ष । ‘परं’ पशुं निरप-
 राधं व्यापाद्यमानं अनुमतं ममेदमिति अनुमतौ . पञ्चमी, दुर्गतिगर्ता-
 निपातहेतुत्वाद् न युक्तः प्राणवध इति भावः । ‘सिद्धसूरे !’
 सिद्धाः—ख्याताः सूरयो—द्विजाचार्या यस्मात् ॥ ४५ ॥

अथ जगदनर्थनिदानदानववधप्रभविष्णुः विष्णुः—

हे ‘हरे !’ विष्णो ! ‘अव’ रक्ष । कम् ? ‘परम्’ अन्यं जनं
 जगत् इत्यर्थः, पालनेऽधिकृतत्वात् । ‘कल्याणसार !’ कलिः—संघा-
 मस्तत्र आपः—सिंहनादः शङ्खध्वनिर्वा तेन सार !—श्रेष्ठ ! ! ‘सवितान !’
 विः—गरुडस्तस्य तानः तेन सह वर्तते । ‘अक्षमोहकान्त !’ अक्ष-
 मोहाः—कान्ता द्वार्त्रिशत्सहस्रसङ्ख्याः प्रिया यस्य । ‘आरवारण !’
 अरिसमूहनिपेधक ! ! ‘समानजयावदेव !’ मानजयः—दर्पस्वण्डना
 तेन युक्ताः आषदेवाः—पूर्वदेवा असुरा यस्मात् । ‘धर्मार्थकामद-
 महोदय !’ धर्मार्थकामप्रदो महान् उदयो यस्य । ‘वीर !’ विक्रम-
 प्रधान ! ! ‘धीर !’ सहस्रग्रामस्थिर ! ! ‘सोमप्रभ !’ सह उमया-
 गौर्या वर्तते सोमो—हरस्तस्य प्रभावो यस्मात् । “ किलैकेदा हरेण
 दानवाय वरो दत्तः—यस्य शिरसि त्वं हस्तं दास्यसि स भस्मसाद्
 भविष्यतीति । स दानवो देवीलुब्धो देवस्यैव भूर्धि हस्तं दातुं
 प्रवृत्तः । ततः शम्भुर्विष्णुपार्थ ययौ । तद्वृत्तान्तं विज्ञाय विष्णुना
 स्त्रीरूपं अद्भुतं चक्रे, तत्प्रार्थनापरश्च दानवं प्रोचे यथा—मत्प्रत्ययार्थं
 मत्तके हस्तं देहि । सोऽपि कामविह्वलस्तदुक्तं कृत्वा भस्मसाद्भूत् ।

ततः स्वास्थ्यं स्थाणुरवाप । ” इति श्रुतेः । सोमात् प्रभा यस्येति वा,
हरप्रभावाचक्रं प्रापदिति । यदुक्तम्—

“ हरिस्ते साह स्वं कमलवलिमाधाय पदयो—

यदेके नैतस्मिन्निजमुदहरन्नेत्रकमलम् ।

गतो भक्त्युद्रेकः परिणतिमसौ चक्रवपुषा

त्रयाणां रक्षायै त्रिपुरहर ! जागर्ति जगताम् ॥”

(

‘आगमसिद्ध !’ आ—लक्ष्मीस्तस्यां गमः—गमनं तेन प्रख्यात ! ।

‘सूरे !’ दानवबध्वैष्यदीक्षागुरो ! । ॥ ४६ ॥

अथ पल्लवितोपेन्द्ररुद्रः बलभद्रः—

हे ‘कामद !’ कामपाल !, कामं दयते—पालयति । ‘कल्या-

णसारसवितानहरे !’ कल्याणसारो—भद्र श्रेष्ठः सवितानो—विस्तारवान्

हरिः—विष्णुर्यस्मात् । ‘अक्षमोह !’ मनोहर !, वतस्थमपि तं दृष्ट्वा

रूपद्वतद्वया कण्ठदत्तपाशं डिम्भं कुम्भधिया कूपे चिक्षेप मृगाक्षी ।

‘कान्तारवारणसमान !’ कान्तारवारणः—वनगजः स्थाम्ना तप्तम । ।

जय त्वम् । ‘आद्यदेव !’ मुख्यजयेच्छ ॥ ‘धर्मार्थ !’ धर्मप्रयोजन !,

ऊर्ध्वगतिगामित्वात् । ‘महोदयवीरधीर !’ महोदयाः—अभ्युदयवन्तो

ये नृपास्तेषां वीरः—विशिष्टकम्पस्तत्र दक्ष ! । ‘सोमप्रभाव !’ चन्द्रो-

ज्ज्वल ! । ‘परमागमसिद्धसूरे !’ परेषां मा—लक्ष्मीस्तस्या आगमः .

परमागमस्तत्र सिद्धाचार्य ! ॥ ४७ ॥

अथ जनितजनश्रीः श्रीः—

हे ‘ए !’ हे लक्ष्मि !, ‘या मा ता सा आ ई’ इत्येकाक्षराणि पद-
नामानि श्रिय इति । कीदृशे ? ‘कल्याणसारसवितानहरे !’ कल्याण-

सारसं—कनकपद्मं तस्य वित्तानं—विस्तारं हरति, निजनिर्मलव्याप्या
 आवृणोति कमलालया इत्यर्थः । ‘अक्षमोहकान्तारवारणसमानजया-
 धदे ।’ अक्षाणि मोहयन्ति याः कान्ताः—खियः, आराः—शीघ्रगामिनो
 ये वारणा—हस्तिनः, समानः—साहङ्कारो यः जयः—शत्रुविजयस्ते आद्या
 येषां कीर्त्यादीनां तान् ददाति । ‘अयं’ रक्ष । विश्वमिति गम्यम् ।
 कीदृक्षे ? ‘धर्मार्थकामवमहोदयवीः’ धर्मार्थकामप्रदं महोदयं वेति—
 प्रसवाय गर्भत्वेन गृण्हाति । पुनः कीदृक्षे ? ‘अधीरसोमप्रभाव-
 परमागमसिद्धसूः’ अधीरः—ऋतुकाम्यकः सोमप्रभावः—आहादको यः
 परमागमो—जिनागमः तत्र सिद्धं—कथितं रूपसौभाग्यभोगस्वर्गा-
 दिकं सूते—प्रसूते, सुपात्रनिक्षेपाञ्जनयति, धनरूपदेवतारूपयोः
 श्रियोरभेदोपचारादिदमुक्तम् ॥ ४८ ॥

पूर्वं विषयसुखानुभवः कामः प्रोक्तः, साम्प्रतं श्रीनन्दनः
 समरसंरम्भविजृम्भितोद्दामद्युम्नः प्रद्युम्नः—

हे ‘ए !’ प्रद्युम्न !, अः—विष्णुः तस्य अपत्यं इः । ‘क-
 ल्याणसार !’ भद्रश्रेष्ठ ! । ‘सवितानहरे !’ सवितानः—ससन्तानो
 हरिर्यत्मात् । ‘अक्षमोह !’ मनोहर ! । ‘कान्तारवारणसमान !’
 कं—सुखं अन्तयति कान्तं यत् आरं—अरिसमूहः तद्वारणे साहङ्कार ! ।
 जय त्वम् । ‘आद्यदेव !’ श्रेष्ठक्रीड ! । धर्मार्थकामपालक ! । ‘महो-
 दयवीरधीर !’ मोक्षगतिदक्ष ! । उज्जयन्ते शाम्भुप्रद्युम्नयोः सिद्ध-
 त्वात् । ‘सोमप्रभाव !’ आहादक ! । ‘परमागमसिद्धसूः’ प्रकृष्टा
 मा—श्रीस्तस्यां अः—विष्णुस्तस्य गमः—अभिगमस्तेन सिद्धा सूः—
 उत्पत्तिर्यस्य ॥ ४९ ॥

इति पाठात् । 'अगमसिद्धसूः' यथा न गच्छतोत्यगः—शैलः तथा
 नास्ति गमः—चलनं यस्येति व्युत्पत्त्या अगमः—शैलः तस्मात् सिद्धा
 सूः—प्रसवो यस्याः सा । 'कान्तारवारणसम !' कं—जलं अन्तः—
 स्वरूपं यस्याः सा कान्ता—गङ्गा तस्यां आरः—अभिगमस्तद्वारणे
 समा—सश्रीका । 'सोमप्रमौ' सोमोपलक्षिते प्रमौ—भर्तृरि भवलक्षणे 'न
 अपरमा' न अपकृष्टा, किन्तु 'धर्मार्थकामदमहोदयवीः' धर्मार्थकामप्रदं
 महोदयं—अम्युदयं वेति—प्रसवाय गर्भत्वेन गृह्णाति इत्यतस्त्वं मा मू-
 धीर इति भावः ॥ ५३ ॥

अथ दत्तदैत्यावस्कन्दः स्कन्दः—

'सोमप्रभाव !' स्कन्द !, सह उमया सोमः—शम्भुः तस्मात्
 प्रभावः—प्रकृष्टोत्पत्तिर्यस्य । 'कल्याणसार !' 'के—वाहनमयूरे' लीयत
 इति कली स चासौ आणसारश्च, आणः—युद्धे दानवाहानशब्दस्तेन
 सार ! । 'सवितानहरे !' विः—करस्थकुक्कुटस्तस्य तानो—विस्तारः
 हरयश्च—किरणाः सह तैर्वर्तते । 'अक्षमोह !' मनोहर ! । 'कान्तार-
 वारण !' कान्तासु—ओषु आरः—गमनं वास्यति ब्रह्मचोरिवात् । 'स-
 मानजय !' समाना—साहकारा सपूजा वा जया—गौरी यस्मात् ।

अथ प्रतिहतप्रत्यूहकदम्बः हेरम्बः—

हे 'वारणसमान !' गजवदन ! । जय त्वम् । आद्यदेव !, हरिहरादिभ्यः प्राक् पूज्यत्वात् ; यद्वा आद्री अदेव !, गौर्या शरी-
रोद्वर्त्तनमलेन निर्मित इत्युक्तेः । 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ !, प्रत्यूहव्यूह-
व्यपोहहेतुत्वात् । 'सवितान !' सविस्तार !, लम्बोदरत्वात् । 'हरेक्ष-
मोह !' हरावलोकने मोहः—पितृत्वेहो यस्य । 'कान्तार !' कान्तः—
सलीलत्वात् लोके प्रियः आरः—चङ्क्रमणं यस्य । 'धर्मार्थकामद-
महोदय !' धर्मार्थकामप्रदाम्युदय ! । 'वीरधीर !' वीरः—कम्पः
तस्य धिय ईरयति तत्पूजया प्रयोजनैः निःप्रकम्प ! ।
'सोम !' सकर्ति ! । 'प्रभावपर !' माहात्म्यप्रकृष्ट ! । 'मागम-
सिद्धसूरे !' श्रीसमागमनमन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ५५ ॥

अथ शुक्लकृतगौरीगिरीशविलासः कैलासः —

'परमाग !' प्रकृष्टगिरे ! प्रस्तावात् कैलास ! । 'कल्याणसार !'
भद्रश्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे !' वयः—शकुनयः शुक्लकोककोकिल-
फलापिकलविद्धावास्तेषां तानो—विस्तारः । हरयश्च—वायवः सिंह-
मर्कटा वा सह तैर्वर्तते । 'अक्षमोह !' मनोहर ! । यद्वा 'सवितान-
हर !' सवितानः—गौरीगणादिपरिवारविस्तारवान् हरः—शङ्करो
यत्र । 'ईक्षमोह !' दृष्टमनोहर ! । 'कान्तारवारणसमान !' कान्तारैः—
काननैः वारणैश्च—गजैः समान !—साहङ्कार ! । जय त्वम् ।
'आद्यदेव !' आद्यो देवः—क्रीडा यत्र । धर्मार्थकामद !, तत्र-
गतानामेतत्त्रितयसिद्धेः । 'महोदय !' महान् उदयः—उच्छ्रयो यस्य

‘वीरधोर !’ वीरणां—रावणादीनां धियं—हराराधनबुद्धिं ददाति ।
 ‘सोमप्रभाव !’ चन्द्रप्रभां अवति—वर्द्धयति स्वकान्तिभिः स्फटिक-
 मयत्वात् ‘मसिद्धसूरे !’ मातृ—हरात् सिद्धाः—अणिमादिसिद्धिमाजः
 सूरयः—अध्यात्मकोविदाः प्रमथाः—पार्षदा गगा यत्र ॥ ५६ ॥

अथ नव ग्रहाः ।

तत्र माक् फकुप्कान्ताकर्णपूरः सूरः—

‘हे हरे !’ सूर्य ! । ‘कल्याण !’ कल्यं—प्रत्यूपं तत् आण-
 यति—आह्वयति । ‘सारसवितान !’ सारसानि—पद्मानि वितनोति-
 विकासेन विस्तारयति । ‘अक्षमोहकान्तारवारणसमान !’ इन्द्रि-
 यान्ध्यकाननकरिसम !, निद्रान्धकारध्वंसकत्वात् । जय त्वम् ।
 ‘आद्यदेव !’ प्रातस्त्वमेव देवो दृश्यसे, त्वदुद्योतिते मुखे शेषा
 देवा दृश्यन्ते इति । ‘धर्मार्थ !’ धर्महेतो !—सर्वधर्मकार्यप्रवर्तकं ।
 ‘कामदमह !’ कामाः—वाञ्छितार्थास्तत्प्रदा महाः—उत्सवा यस्मात् ।
 ‘उदयबी !’ उदयः—उदयपर्वतः उद्गमो वा तं वेति—गच्छति,
 “वीक् गतिप्रजननकान्त्यसनस्वादने” इत्यस्य । ‘अधीरसोमप्रभाव !’
 अधीरः—कातरः सोमस्य—चन्द्रस्य प्रभावः—स्फूर्तिर्यस्मात्, सूर्योदये
 चन्द्रस्य प्रभावो नश्यतोत्यर्थः । ‘परमागमसिद्धसूरे !’ परा—प्रकृष्टा
 मा—लक्ष्मीस्तस्या आगमः—लभस्तेन सिद्धाः—प्रख्याताः सूरयः—पण्डिता
 यस्मात् ॥ ५७ ॥

अथ मन्मथैकजनास्ततन्द्रः चन्द्रः—

‘सोम !’ चन्द्र ! । ‘कल्याण !’ श्रेष्ठ ! । ‘सारसवितानहर !’

पद्मविकासनाशक ! । ' ईक्षमोह ! ' इः—कामः तज्जनने क्षमा ऊहाः—
 वितर्का यस्मात् । ' कान्ताखारणसमान ! ' कान्ताः—कमनीयस्त्रियः तासां
 आरः—स्वैरविहारस्तस्य वारणे समान !—सदर्प !, चन्द्रोदये प्रकाशभिया
 न सञ्चरन्ति स्वैरिण्य इत्यर्थः । जय त्वम् । ' आवदेव ! ' आद्यो देवः—
 क्रीडा यस्मात् । ' धर्मार्थकामद ! ' त्रिवर्गप्रद !, विशिष्टचन्द्रबलेन
 त्रिवर्गसिद्धिर्भवतीत्यर्थः । ' महोदय ! ' महान् उदयो यस्य । ' वीर-
 वीर ! ' वयः—पक्षिणः तेषां ईरे—गमने धियं राति, ते हि चन्द्रोदये
 रात्रौ दिनधान्या सञ्चरितुमिच्छन्ति । ' अपरमागमसिद्धसूरे ! ' सूरे—
 सूर्ये प्रभवति । ' अपरमागमसिद्ध ! ' अपगतो रमायाः—श्रियः आगमो
 यस्य स चासौ सिद्धश्च निःश्रीक इति ख्यातः ॥ ५८ ॥

अथोपहतलोकचक्रः चक्रः—

हे ' आर ! ' मङ्गल ! । ' कल्याणसाः ' कल्याणं—मङ्गलं स्यति ।
 ' रसवितानहर ! ' रसाः—घृतादयस्तेषां वितानः—विस्तारस्तं हरति ।
 यदुक्तम्—

' सणि आइचि अहव भूतंदणि ककि मयरि रचि अणहि दंसणि ।
 तणरसधन्न महग्घ करावइ अट्ठा नरवइ चकि चडावइ ॥ '

(

)

' ईक्षमोह ! ' ईक्षणं ईक्षस्तेन मोहयति, लग्नादौ मङ्गलदृष्टि-
 वैचित्यं जनयति जनानाम् । ' कान्त ! ' कं—पानीयं अन्तयति दृष्टि-
 विबन्धकत्वात् । क्व ? ' सूरे ' सूर्ये इत्यर्थः । ' वारणसमान ! '
 सकलशुभकार्यनिपेक्षे सदर्प ! । अत एव ' आवदेव ! ' आदित एव

अस्तुत्य ।। जय इत्युपहासे । ‘धर्मार्थकामद !’ धर्मार्थकामस्वगडक ।।
 ‘महोदयवीरधीः !’ महोदया—उत्साहवती वीराणां धीः—युद्धबुद्धिर्य-
 स्मात् । ‘असोमप्रभावपरम !’ अक्रोर्त्तिप्रभावप्रकृष्ट ।। ‘आगमसिद्ध !’
 आगमः—आगमनं तत्र ख्यात !—प्रसिद्ध !, मङ्गले ग्रामादौ न गन्तव्यम् ।
 यदुक्तम्—

“मंगलवारि ससिवयणि ! पिउहं वाह न मेळि ।

होइसइ पच्छुतावडड माणिकि ठउलु म खिल्लि ॥”

(

)

अथ सर्वसौम्यः सौम्यः—

हे ‘सूरे !’ पङ्क्तिरथन्यायेन बुध !। ‘सोमप्रभाव !’ सोमाद्-
 चन्द्रात् प्रकर्षेण भावः—उत्पत्तिर्यस्य । भद्राम्भोजवनरवे ।। ‘अक्षमो-
 हकान्तारवारणसमान !’ अक्षवैचित्यकाननकरिसम ।। जय त्वम् ।
 ‘आयदेव !’ श्रेष्ठद्युते ।। ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गप्रद !, “मूर्त्तौ बुधगुरु-
 शुक्राः श्रेष्ठाः” इत्युक्तेः । ‘महोदयवीर !’ महाः—उदयास्तेषां उदये
 गूर ।। ‘धीर !’ बुद्धिप्रद ।। ‘परमागमसिद्ध !’ परमः—प्रकृष्ट इति
 आगमे—ज्योतिषे सिद्धः ॥ ६० ॥

अथ शतमखमनोऽध्युपितधिपणः धिपणः—

हे ‘सूरे !’ गुरो !। ‘कल्याणसारसवितानहरे !’ सवितानः—
 साध्वरः स चासौ हरिश्च, पूर्वं शतं क्रतून् कृत्वा शक्रः किलामृदिति,
 कल्याणसारः—भद्रश्रेष्ठः सवितानहरिर्यस्मात् । ‘अक्षमोह !’ अक्षाणि
 मोहयति, नास्तिकमतप्ररूपकत्वात् । अत एव ‘कान्तारवारणसमान !’
 अविनाशः । अयस्तापु आरः—गमनं तस्य—वारणम् “वृञ् सम्भस्तौ” इत्यस्य
 स्य भाजनं—सेवापनमित्यर्थः तेन सदर्प !। जय त्वम् । ‘आय-

देव !' देवमुख्य !, तदाचार्यत्वात् । 'धर्मार्थ !' धर्मनिर्वर्तक ! । 'कामदे !'
 कामं—स्मरं दयते " सुदयष्टियन्त्रयः परमपुरुषार्थः " ()
 इत्युक्तेः । 'महोदयवीर !' महोदयः—मोक्षस्तं विशेषेण ईरयति—
 निराकरोति । 'धीर !' बुद्धिप्रद ! " विद्यारम्भे गुरुः श्रेष्ठो " (नारचन्द्रे)
 इत्युक्तेः । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! शुभ-
 ग्रहत्वात् । 'परमागमसिद्ध !' परेषां मा—श्रीस्तस्या आगमे—लभे
 सिद्ध ! "यात्रायां जयदो गुरुः" () इत्युक्तेः ॥६१॥

अथ भुवनोपनीतकाव्यः काव्यः—

'हे सूर !' गुरो !, दैत्यानामिति विशेषणाद् गन्धम् ।
 'समानजयाश्चदेव !' समानजया—मानजयाम्भ्यां युक्ता आद्यदेवाः—
 असुरा यस्मात् । 'कल्याणसारसवितानहरे !' कल्याणसारसः—भद्रसा-
 रान्तकृत् विताने—मले हरिर्यस्य, यज्ञे बलिदानावसरे कनकालुकानालप्र-
 विष्टस्य वामनरूपेण हरिणा कुशाग्रेण चक्षुः स्फोटयित्वा कल्याणसर्वस्व-
 भपनीतमिति श्रुतेः । 'अक्षमोहकान्तारवारण !' अक्षः—व्यवहारस्तन्मोहन-
 चनगज !, प्रवर्तितनिःसन्देहनोतिशक्तत्वात् । 'धर्मार्थकामदमहोदय !' दे-
 वताप्रतिष्ठावतारोपादयो धर्मदाः, रिपुविजययात्रादयोऽर्थदाः, विवाहा-
 दयः कामदाः, महाः—उत्सवा यत्र स तादृशः उदयो यस्य । 'वीर-
 धीर !' वीरान्—असुरभटान् धीरयति । 'सोम !' शुभग्रह इति सकीर्त ! ।
 'प्रभाः' कर्मतापनाः । 'वप' आरोपय । देवताप्रतिष्ठादौ तद्वलत्वेन
 प्रभासम्भवात् । 'रमागमसिद्ध !' रमा—श्रीस्तस्या आगमे—लभे

अवनादिदिनोत्सवाः तानि सरति—तत्र पूजार्थं गच्छति इत्यर्थः ।
 'सवितान !' सामानिकत्रायस्त्रिंशत्पार्षवादिप्रचुरपरिवारविस्तारसहितः ।
 यद्वा 'सवितान !' समसः । शतमस इत्याहुर्लोकाः । 'अक्षमोह !'
 अक्षाणि मोहयति कान्तरूपत्वात् । 'कान्तारवारगसमान !' कान्तः—
 कमनीयः आरः—चङ्क्रमणं यस्य, स चासौ वारगश्च तेन सदप ।
 जय त्वम् । 'आचदेव !' देवराजः । 'धर्मार्थकामदमहोदय !'
 धर्मार्थकामपालकः महोदयः—परमैश्वर्यं यस्य । 'वीर !' पाकादि-
 दानवजयशूरः । 'धीर !' धैर्यगुणयुक्तः । 'सोमप्रभाव !' सकीर्ति-
 प्रतापः । 'परमागमसिद्धसूरे !' परमागमैः—प्रकृष्टशस्त्रैः सिद्धः—
 प्रख्यातः सूरिः—बृहस्पतिर्यस्य ॥ ६६ ॥

अथ तमःपटलदलनः ज्वलनः—

हे 'क !' अग्ने । 'को ब्रह्मज्यात्मनि रवौ मयूरेऽनौ यमेऽनिले ।
 कं शीर्षेऽप्सु सुखे' (हेम्य० १—५) इत्युक्तेः । 'अन्तारव !' अन्तः—
 मध्ये रवः—धगद्वगिति ध्वनिर्यस्य । 'आरण !' निर्गन्धकाष्ठं अरगिरतत्र
 भवः । 'कल्याणसार !' कल्याणं—हिरण्यं तदेव सर्वधातुषु सारम् ।
 अर्थान्तरे तोयस्य 'हिरण्यरेताः' (अभि. २. मा. १।६४) इत्युक्तेः । 'सवि-
 तानहरे !' सवितानः—विस्तारकारी हरिः—वायुर्यस्य । 'अक्षमोह !'
 अक्षाणि मोहयति कान्तरूपत्वात् । 'समान !' सपूजः । विप्रैः प्रत्यहं
 पूज्यमानत्वात् । जय त्वम् । 'आचदेव !' सर्वदेवमुख्यः ।
 'अग्निमुखा वै देवाः' (आश्व. गृ. सू. अ. ४) इति श्रुतेः ।
 'धर्मार्थकामदमहः' धर्मार्थकामानां पालकं लोकोक्त्या सण्डर्व

वाहकशक्त्या महः—तेजो यस्य । ‘अदयवीर !’ निःकृपेषु शूर । सर्व-
 वाहकत्वात् । ‘धीर !’ धियं—वस्तुज्ञानं रातीति । ‘सोमप्रभावपर !’
 सोमे—चन्द्रे प्रभावपर !—तेजसा श्रेष्ठ !, रात्रौ दीप्त इत्यर्थः । ‘सूरे’ सूर्य
 राति ‘मागमसिद्ध !’ मा—तेजःश्रोः तस्या गमः—गमनं तेन
 ख्यात । ॥ ६७ ॥

अथ जनितजन्तुजातजीवितान्तः कृतान्तः—

हे ‘हरे !’ यम ।। ‘कल्याणस !’ भद्रान्तक !। ‘अरसवि-
 तान !’ न विद्यते रसवितानः—उत्सारो यस्मात् । अक्षाणि मोहयति
 तथा यथा तानि न जाग्रति दीर्घनिद्राकारित्वात् । ‘कान्त !’ कं—
 सुखं अन्तयति कान्तम् । ‘आरवारणसमान !’ आरः—गमनमाग-
 मनं च तद्वारणे साहकार ।। जय इत्युपहासे । ‘आद्यदेव !’ आदित
 एव न देवः—क्रीडादिर्यस्मात् । ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गखण्डक !।
 ‘महोदयवीरधीः !’ अभ्युदयकम्पनबुद्धे ।। ‘असोम !’ अकीर्ते !।
 ‘प्रभौ’ स्वामिनि ‘सूरे’ सूर्ये ‘सिद्ध !’ निष्पन्न ! तत्पुत्रत्वात्।
 ‘अपरमागम !’ अपरमः—अशोभनो मृत्युकारित्वात् आगमः—
 आगमनं यस्य ॥ ६८ ॥

अथ पिशिताशनप्रधानः यातुधानः—

हे ‘अपरमागम !’ अकारात् परा मा—लक्ष्मीः अलक्ष्मीरित्यर्थः
 तस्याः सकाशात् आगमः—उत्पत्तिर्यस्य । ‘कल्याणसार !’ कल्याणसः
 —भद्रान्तकः आरः—सञ्चरणं यस्य । ‘सवितानहरे !’ सवितानः—
 सविस्तारो हरिः—यमो यस्मात्, जनमारणेन यमोपष्टम्भकत्वात् ।

‘अक्षमोह !’ अक्षे-विमोतके मोहः-प्रीतिर्यस्य, “अक्षे राक्षसः” इति वचनात् । यदुक्तम्-“विष्टीइ वसइ गोरी सूरौ लिखे विही पला-संमि । धत्तूरयंमि रुद्धो अक्खे रक्खो वडे जक्खो ॥” ()
 ‘कान्तारवाः’ कान्तारं-अरण्यं वाति क्विप् । ‘रणसमान !’ युद्धे सदर्प ! । जय इत्युपहासे । ‘आद्यदेव !’ आदित एव अस्तुत्य ! ।
 ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गखण्डक ! । ‘महोदय !’ महाकाय ! ।
 ‘वीरधोर !’ वीराणामपि धियं-बुद्धिं ईरयति-कम्पयति भीषणयान् ।
 ‘सोमप्रभाय !’ सोमस्य-चन्द्रस्य प्रकृष्टा भा-रुचिर्यस्यां सा सोमप्रभा अर्थात् रात्रिः तत्र अयति-चरति, क्विप्, ‘संयोगान्तस्य’ (सार०) रलोपे, तस्य तृतीयत्वम् । ‘सिद्ध !’ ‘पिधू गयाम्’ भावश्चिबन्तः सिद्धं-गमनं जहाति-त्यजति । न्व सति ! ‘सूरे’ सूर्ये, निशाचरतया दिने त्यक्तसञ्चार इत्यर्थः ॥ ६९ ॥

अथ रुचिररत्नाभरणकिरणश्रेण्यरुणः वरुणः—

हे ‘व !’ वरुणा, “वः पश्चिमदिर्गोक्षे स्यादोष्ण्ये पुनरन्वयम् ।” (हेम्य० १-१४) इति पाठ्यात् । ‘कन्यागसारसवितानहरे !’ कन्यागसारसं-कनककमलं तस्य वितानः-विस्तारः स इव अन्वयेन हारिः-सूर्यो यत्र । ‘अक्षमोह !’ मनोहर ! । ‘कान्तार !’ कं-त्रके तस्यान्तः-स्वरूपं समोषं वा तं इयति जज्ञधिदेवयान् । ‘णारग-समान !’ आ-समन्तात् रगः-समुदधोयः तेन सदर्प ॥ जय तम् । ‘आद्यदेव !’ श्रेष्ठस्तीव्र ! । ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गसाधक ! । ‘महोदय-वीरधोर !’ महोदयः-महोत्तमस्तस्य धोरः-विशिष्टकन्यमनस धोरः-

दक्ष !। क्व विपये ? 'सोमप्रभौ' सोमः—चन्द्रः स एव प्रभुस्तत्र ।
वरुणं प्राप्य न केवलं सूर्योऽल्पतेना जायते चन्द्रोऽप्यस्तमयतीत्यर्थः ।
'अपरमागमसिद्धसूरे !' अपरा—पश्चिमा तस्या मा—श्रीः तस्या गमः—
अभिगमस्तत्र सिद्धसूरे !—सिद्धाचार्य ! ॥ ७० ॥

अथान्दोलितपादपवनः पवनः—

हे 'हरे !' वायो !। 'कल्याणसार !' भद्रश्रेष्ठ !। 'सवित्तान !'
सविस्तार !। 'अक्षमोहकान्तारवारणसमान !' अक्षमूच्छारण्यगज-
सम !, मूच्छानिवर्तकत्वात् । जय त्वम् । 'आधदेव !' श्रेष्ठगते !।
'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक !, वायुरूपप्राणामावे तदभावात् ।
'महोदयवीरधीर !' महोदया—उन्नतिमन्तो वृक्षायास्तेषां वीरः—विशिष्ट-
कम्पस्तत्र धीर !—दक्ष !। 'सोम' सोम इत्यपरनामन् ॥ 'प्रभावपरमाग-
मसिद्धसूरे !' प्रभावाः—प्रकृष्टाः कुसुमकर्पूराद्याः पदार्थास्तेषां परमा—
प्रधाना सौरभ्यश्रीस्तस्या आगमः—आगमनं तत्र सिद्धाचार्य ! ॥ ७१ ॥

अथार्थदानपवनः वैश्रमणः—

हे 'सोम !' किन्नोरम्बर !। 'कल्याणसारसवित्तान !' कल्याणं—
स्वर्णं सारं—धनं ताम्भ्यां सवित्तान !—सविस्तार !। 'हरेक्षमोह !'
हरः—श्रीकण्ठः तस्य ईक्षः—दर्शनं तत्र मोहः—स्नेहो यस्य । 'श्रीकण्ठ-
सखा' (इल्ल. अभि० रत्नमाला, १-७८) इत्युक्तेः । 'कान्तारवारण-
समान !' कान्तारे ! चट्टक्रमणं यस्य ईदृग् वारणः—सार्वभौमदिग्गजः
तेन सदर्प !। जय त्वम् । 'आधदेव !' श्रेष्ठत्रीड !। 'धर्मार्थकामद !' त्रिव-
र्गप्रद !, अर्थदानेन धर्मकामावपि ददातीत्यर्थः । 'महोदयवीर !'

महाः—उत्सवास्तेषां उदयः तत्र, वीर !—शूर ! । ‘वीर’ ! बुद्धिप्रद !,
धनदानात्, ‘सर्वशून्यं दरिद्रता’ इत्युक्तेः । ‘प्रभावपर !’ माहात्म्य-
श्रेष्ठ ! । ‘आगमसिद्धसूरे !’ ‘मा—श्रीस्तस्या आगमे—लामे मन्त्रसिद्धा-
चार्य ! ॥ ७२ ॥

ईशानः पूर्वमुक्तस्ततोऽत्र, मुक्तः ।

अथाऽलङ्कृतविजयन्तः जयन्तः—

हे ‘जय !’ ‘‘ जयो जयन्ते विजये ’’ (हेम्य, २-३५२)
इति पाठात् । ‘कल्याणसार !’ भद्रश्रेष्ठ ! । ‘सवितानहरे !’ सवि-
तानः—ससन्तानो हरिः—इन्द्रो यस्मात् । ‘अक्षमोह !’ मनोहर ! । ‘कान्ता-
रवारणसमान !’ कं—सुखं अन्तयति यत् आरं—अरिसमूहः दानवचमू-
लक्षणस्तद्वारणे समान !—सदर्प ! । ‘आद्यदेव !’ श्रेष्ठक्रीड ! । ‘धर्मार्थ-
कामद !’ त्रिवर्गपालक ! । ‘महोदय !’ महोन्नते ! । ‘वीर !’ विष्का-
न्त ! । ‘वीर !’ अमुरसमरे स्थिर ! । ‘सोमप्रभ !’ आह्लादक ! । ‘अव’
रक्ष । ‘परम्’ प्रणतिपरम् । ‘आगमसिद्धसूरे !’ आगमैः—शास्त्रैः सिद्ध-
आख्यातः सुरिर्यस्य तस्य गुरुर्विद्यागुरुस्त्यर्थः ॥ ७३ ॥

अथ प्रथितपृथ्वीप्रमोदः पयोदः—

हे ‘देव !’ जलधर ! । यदुक्तम्—‘देवं हृषीके देवस्तु तोयदे
नृपतौ सुरे ।’ (हेम्य० २-५१४ । ‘कल्याण !’ कल्यः—कर्णको-
टरविणाटनपटुः आणः—गर्जितध्वनिर्यस्य । ‘सारसवितानहर !’ कमल-

१ सम्पूर्णं पयं त्वेम्—अपुत्रस्य गृहं धन्यं विशः धन्या विधान्यवाः ।
मूर्खस्य हृदयं धन्यं सर्वधन्यं दरिद्रता ॥

चनवितानविनाशक !। 'ईक्षमोह !' ईक्षाः—द्रष्टारस्तान् मोहयति मनो-
हरत्वात् । 'कान्तः !' कं—जलं अन्तः—मध्ये यस्य । 'रवारणसमान !'
रः—वहिः, "रस्तीक्ष्णे दहनेऽपि च" (हिम्य. १-११) इति पाठात्, तस्य
वारणे समान !—सदर्प ! । 'आय !' सकलजगद्दर्शने । 'धर्मार्थकामद !'
त्रिवर्गपालक !। 'महोदय !' महोन्नते !। 'वीरधीर !' वीराणां—मदानां धियं
ईरयति, रिपुविजयार्थं देशान्तरगतानां तेषां मेघदर्शनात् मनः क्षुभ्यति
इत्यर्थः । 'सोमप्र !' सोमं—जलं प्राति—पूरयति । 'भावपर !' भावाः—
यवार्थास्तेषु पर !—प्रधान !। 'मागमसिद्धसूरे !' मा—धान्यादिलक्षणा
रुक्मीः तस्या आगमः—प्राप्तिस्तत्र आज्ञासिद्धाचार्य ! ॥ ७४ ॥

अथ कुतविवेकवैकल्यं कल्यम्—

हे 'कल्य !' मघ ! 'आणसार !' आणः—शब्दस्तेन सारं—
प्रकृष्टं करोति, णिच् क्विप्, यः प्राक् मितभाषी सोऽपि मघपानाद्
असम्बद्धं बहु व्रूते इत्यर्थः । 'असवितानहरे !' न सवितानः—सविस्तारो
हरिः—विष्णुर्यस्मात् । मयमत्तकुमारप्रकोपितेन द्वैपायनेन द्वारिका वग्धा
इत्यागमात् । 'अक्षमोह !' करणवैकल्यजनक !, यद्वा अक्षमः—क्षान्ति-
रहितः ऊहो वितर्क्ये यत्र । 'कान्तारवारण !' कान्तः—कमनीयो
आरः—चङ्क्रमणं तद्वारण !, विशृङ्खलपदन्यासहेतुत्वात् । 'समान !'
साहङ्कार !, अहं राजा इत्याद्युक्तियुक्तत्वात् । जय इत्युपहासे ।
'आयदेव !' आदित एवाऽस्तुत्य !। 'धर्मार्थ !' धर्मेनिर्वर्तक !।
'कामद !' स्मरोदोषक !। 'महोदयवीरधीर !' महोदयाः—उन्नतिमन्त-
स्तेषां वीरै—विशिष्टकम्पने धियं राति । 'सोमप्रभाव !' सोमात्—ज-

लात् प्रभाव—उत्पत्तिर्यस्य । ‘परमागमसिद्धसूरे !’ प्रकृष्टलक्ष्म्या
अपगमे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ७५ ॥

अथ वाञ्छितार्थजनकं कनकम्—

हे ‘कल्याण !’ सुवर्ण ! सर्वधातुश्रेष्ठ ! । ‘सवितानहरे !’ सवि-
स्तारा हरयः—तुरङ्गमा यस्मात् । ‘अक्षमोह !’ इन्द्रियानन्दक ! ।
‘कान्तार !’ कान्ताः—कामिन्यस्तासां आरः—प्राप्तिः तं करोति, निचू
अचू । ‘वारणसमान !’ वारणैः—गजेन्द्रैः समान !—सपूज ! । जय
त्वम् । ‘आयदेव !’ आयः—श्रेष्ठो देवः—कीडादिर्यस्मात् । धर्मार्थ-
कामद ! । त्रिवर्गपालक ! । ‘महोदय !’ महाः—उत्सवास्तेषां उदयो
यस्मात् । ‘वीरधीर !’ वीराः—सुभटास्तान् धीरयति—सुवर्णलभाद्
योधा युद्धे धैर्यं भजन्तीत्यर्थः । ‘सोम !’ सकान्ते !, “ उमा गौर्या
हरिद्रायां कीर्त्तिकान्त्यतसीध्वपि” (हेम्य० २-३०९) इति पाठात् ।
‘प्रभाव !’ प्रकृष्टपदार्थ ! । ‘परमागमसिद्धसूरे !’ प्रकृष्टलक्ष्म्या आनयने
सिद्धाचार्य ! ॥ ७६ ॥

अथाऽनुलक्षितानिषिमुद्रः समुद्रः—

हे ‘कान्त !’ समुद्र ! । कं—जलं अन्तः—मध्ये यस्य ।
‘कल्याणसारस !’ कल्याणाः—षट्शब्दाः सारसाः—पुष्कराण्या
यत्र; यदा सरसां समूहः सारसं, कल्याणं—उत्कृष्टं सारसं यत्र,
‘सरस्वान्’ (अभि. २. मा. ३।३०) इति प्रसिद्धे ।
‘वितानहरे !’ वितानो—मन्दः निद्रायमाणत्वात् हरिः—केशवो यत्र ।
‘अक्षमोह !’ मयावहत्वात् करणमूर्च्छाजनक ! । ‘वारणसमान !’ रः—
सर्ववद्विस्तद्वारणे विध्यापने सदर्प ! । जय त्वम् । ‘आयदेव !’ आयः

श्रेष्ठः देवः—अधिष्ठायकसुरो यस्य । ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गप्रद !
 अर्थदानात् तत्तत्कार्ययोर्धर्मकामयोर्दानिकत्वात् । ‘महोदयवीः !’
 महोदयं—वीरोच्छवं वेति—गच्छति । ‘अधीर !’ सक्षोम ! चन्द्रोदये
 वेलां गृह्णातीत्यर्थः । ‘सोमप्रभाव !’ सोमस्य—चन्द्रस्य प्रभावः—
 उत्पत्तिर्यस्मात् । ‘परमागमसिद्धसूरे !’ परा—प्रकृष्टा मा—श्रीस्तस्य
 आगम—उत्पत्तौ सिद्ध !—कोविद ! ॥ ७७ ॥

अथ जगद्व्यापादनासक्तनखशुक्तिमुक्तालङ्कृतकाननः

पञ्चाननः—

‘हे हरे !’ सिंह ! ‘कल्याणसार !’ कल्यः—सकलापरश्वा-
 पदपाटनपटुर्यः आणः—शब्दस्तेन सार !—श्रेष्ठ ! । ‘सवितान !’
 सफेशरविस्तार ! ‘अक्षमोह !’ अक्षमां—क्रोधं ऊहते । ‘कान्तार-
 वारणसमान !’ कान्तारवारणाः—अरण्यगजास्तान् स्याति यस्तादृशो
 मानो—दुर्पो यस्य । जय त्वम् । ‘आवदेव !’ श्रेष्ठजिगीष ! । ‘धर्मा-
 र्थकामद !’ वधप्रधानत्वेन आत्मनः परस्य वा त्रिवर्गखण्डक ! । ‘महो-
 दय !’ महोत्साल ! । ‘वीर !’ विक्रान्त ! । ‘धीर !’ परैरक्षोम्य ! ।
 ‘सोमप्रभाव !’ सकीर्त्तिप्रताप ! । ‘परमागम !’ परमा—प्रकृष्टा अग-
 म्यगिरेरगानां—वृक्षाणां वा मा—श्रीर्यस्मात् । सिंहत्रासात् तरुणतृणादित्रा-
 हकलोकसञ्चाराभावेन गिरेस्तरूपां च अक्षतत्वमिति । ‘सिद्धसूरे !’
 मृगादिव्यापादने सिद्ध !—पण्डित ! । यद्वा ‘परमागमसिद्ध !’
 जिनागमे प्रेसिद्ध ! बाहनत्वेन । क ? ‘सूरे’ सूर्यमण्डले ‘पुरश्चो
 वहन्ति सीदाइ (बृहत्सं० गा. ६५) इति वचनात् ॥ ७८ ॥

अथ चरणसञ्चरणचक्रः तुरङ्गः—

हे 'हरे !' तुरङ्गमे ! । 'कल्याणसार !' पञ्चकल्याण ! ज्येष्ठ-
कल्याण ! वा । यदुक्तम्—

“पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः ॥

पुच्छोरःखुरकेशास्यैः सितैः स्यादष्टमेङ्गलः ॥”

(अभि. का. ४, श्लो. ३०२-३०३)

‘सवितान !’ विपुलोरः पृष्ठपार्श्वभागः ॥ ‘अक्षमोह !’ मनोहर ! ।
‘कान्तार !’ कान्तः—अभिलापानुरूपः आरः—चङ्क्रमणं यस्य । ‘वारण-
समान !’ वारणे—हस्तिनि समान !—सदर्प ! गजमपि जिगीपतीत्यर्थः ।
जय त्वम् । ‘आद्यदेव !’ श्रेष्ठोक्रोड ॥ ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गप्रद !
विभूतिहेतुत्वात् । ‘महोदय !’ महोज्जते ! । ‘वीर !’ विक्रान्त ! ।
‘धीर !’ लग्नप्रहारोऽपि स्वनायकं रणाद् बहिर्नयति इति धैर्ययुक्त ! ।
‘सोमप्रभाय !’ सोमः—समीरस्तद्वत् प्रभावो—वेगो यस्य । ‘परमा-
गमसिद्धसूरे !’ परेषां मा—लक्ष्मीः—क्षमालक्षणा तस्या आगमे आज्ञा-
सिद्धाचार्य ! ‘यस्याश्वास्तस्य मेदिनी’ ()
इत्युक्तेः ॥ ७९ ॥

अथ जङ्गमगिरिवन्धुरः सिन्धुरः—

‘वारण !’ गज ! । ‘कल्याण !’ भद्र ! भद्रजाते ! । ‘सार !’
चतुरङ्गसैन्यश्रेष्ठ ॥ ‘सवितान !’ सविक्रान्त ! । ‘हर’ अपनय । कम् !
‘परम्’ शत्रुम् । ‘ईक्षमोह !’ द्रष्टृवैचित्र्यजनक ॥ ‘कान्तार !’
छमनीयचङ्क्रमण ! । ‘समानजयाद्यदेव !’ समानाः—सदर्पा जयाया—

जयंप्रधानो देवा-राजानो यस्मात् । ' धर्मार्थकामद ! ' त्रिवर्गप्रद ! ।
 ' महोदय ! ' महोच्छ्रय ! । ' वीरधीर ! ' वीराणां-भटानां धियं-बुद्धिं
 ईरयति । क्षोभहेतुत्वात् । ' सोमप्रभाव ! ' सकीर्तिप्रताप ! । ' आगम-
 सिद्धसूरे ! ' आगमात्-वेदात् सिद्धा सूः-प्रभवो यस्य ' सामोद्भव ' ।
 () इत्युक्तेः ॥ ८० ॥

अथाऽन्तःसुखनिपण्णपद्मं पद्मम्—

हे ' सारस ! ' पद्म ! । ' कल्याण ! ' शुभ ! ' वितानहरे ! '
 वितानः-विकाशक्रियायां मन्दः हरिः-शीतांशुर्यस्य । ' अक्षमोह ! '
 इन्द्रियानन्दक ! । ' कान्तारवारणंसमान ! ' कान्तः-मनोज्ञः आरवः-
 स्वरस्तेन अरणं-भ्रमणं येषां ते कान्तारवारणाः-भ्रमराः । भ्रमति
 च रौति चेति व्युत्पत्तेः । तैः ' समान ! ' साहङ्कार ! । जयं त्वम् । ' आ-
 यदेव ! ' श्रेष्ठस्तुते ! । ' धर्मार्थ ! ' देवतापूजाहेतुत्वात् । ' कामद ! '
 कामवृद्धिकर ! । ' महोदय ! ' महान् उदयः-उच्छ्रयो यस्य । अगाध-
 जलोत्पत्तेः । ' वीरधीर ! ' वीराणां-हंसचक्रवाकादिपक्षिणां ईरे-
 कम्पने गमने वा धियं राति । ' सोमप्रभाव ! ' सोमे-जले प्रभावः-प्रकृष्टं
 जन्म यस्य । ' परमागमसिद्ध ! ' परा-प्रकृष्टा मा-विकाशशीः तस्या
 आगमो-लामस्तेन सिद्ध !-ख्यात ! । क्व ? ' सूरे ' सूर्ये सति ॥ ८१ ॥

अथ विपमं विपदर्पः सर्पः—

हे ' हरे ! ' सर्प ! । ' कल्याणसार ! ' कल्याणं सारयति-
 गमयति अमङ्गलभूत इत्यर्थः । ' सवितान ! ' फणविस्तारयुक्त ! ' ।
 ' अक्षमोह ! ' इन्द्रियात्यन्तमूर्च्छाजनक ! । ' कान्त ! ' सुखान्तक ! ।

‘आरवारण !’ गमनविघ्नमृत ॥ ‘समान !’ सदर्प ॥ जय इत्युपहासे ।
 ‘आयदेव !’ आदित एवाऽस्तुत्य ॥ ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्ग-
 स्वण्डक ! आत्मनस्तदभावात् परेषां वधकरणात् । ‘महोदयवीरधीर !’
 महा—उत्सवास्तेषां उदयस्तस्य वीरे—विशिष्टकम्पने धीर !—दक्ष !,
 उत्सवारम्भेऽप्यहिदर्शने मनःक्षोभात् । ‘सोमप्रभाव !’ सोमाद्—वायोः
 प्रभावः—प्रकृष्ट आत्मा यस्य ‘पवनाशन’ इत्युक्तेः । ‘परमागम-
 सिद्धसूरे !’ परेषां मा—जीवनश्रीः तस्या गमे—व्यपगमे सिद्धसूरे—
 आज्ञासिद्धाचार्य ! ॥ ८२ ॥

अथ चञ्चुरुचितुलितकिंशुकः शुकः—

हे ‘हरे !’ शुक ॥ ‘कल्याणसार !’ जय, जीव, नन्द इत्यादि
 मङ्गलोक्तिप्रधान ॥ ‘सवितान !’ सह वीनां—शुकानां तानेन—विस्तार-
 रेण । ‘अक्षमोह !’ मनोहर ॥ ‘कान्तारव !’ कान्तः—मनोहोकि-
 युक्तत्वेन कमनीय आरवः—शब्दो यस्य । ‘अरणसमान !’ अरणं—
 व्योम्नि सञ्चरणं तेन समाना—साहङ्कार ॥ जय त्वम् । ‘आयदेव !’
 श्रेष्ठक्रीड ॥ ‘धर्मार्थकामद !’ तत्कथनेन त्रिवर्गपालक ॥ ‘महोदयवीर !’
 महोदयान्—धनिनः वेति—गच्छति । ‘अधीर !’ मार्जारमीरो ॥
 ‘सोमप्रभाव !’ सोमो—ल्लाविशेषस्तस्य प्रभा तां अवति नील इत्यर्थः ।
 ‘परमागमसिद्धसूरे !’ प्रकृष्टशास्त्रसिद्ध !—विचक्षण ! तापसाश्रमेऽपु
 तच्छ्रवणात् ॥ ८३ ॥

अथ विविधम्हापदशरण्यं अरण्यम्—

हे ‘कान्तार !’ । कल्याणसारसवितानहरे !’ कलिः—कलह-

स्तत्र आणसाराः—शब्दप्रधानाः सवितानाः—सविस्तारा हरयः—कपयः
 सिंहा वा यत्र । ‘वारणसमान !’ वारणैः—करिभिः समान !—सदर्प !।
 जय इत्युपहासे । ‘आचदेव !’ आदित एवागतेरशक्यप्रवेशकत्वात् ।
 ‘धर्मार्थकामद !’ त्रिवर्गस्वण्डक !, तत्पतितस्य जनस्य त्रिवर्गाभावात् ।
 ‘महोदय !’ महाप्रमाण !। ‘वीरधीर !’ वीराणां धियं ईरयति। ‘सोम-
 प्रभाव !’ सोमानां—दिव्यौषधीनां प्रभां अवति, सत्रौ तत्रौषधयः
 प्रदीप्यन्ते इत्यर्थः । ‘परमागम !’ परमा—प्रकृष्टा अगानां—पर्वतानां
 तरूणां वा मा—श्रेयत्र । ‘सिद्धसूरे !’ सिद्धा—रसादिसिद्धिभाजः
 सूरयो व्याडिनागार्जुनाद्या यत्र ॥ ८४ ॥

अथ विमलजलविलसदप्सरः सरः—

‘हे समान !’ सेन—सकारेण अधिकमानः, मान इति शब्दः
 चतुर्भिर्धिकदशवत् मध्यपदलोपी समासः । ततो मानशब्दात्
 अप्रतः सकारेण मानस इति भवति । कीदृशः ? ‘कल्याणसारसविता-
 नहरे !’ कल्याणसारसानि—कनककमलानि तेषां वितानः—विस्तारस्तेन
 हरे ।—पिङ्गवर्ण !। यद्वा के—जले लीयन्ते कल्यः—हंसचक्रवाक्यास्तेषां
 आणः—शब्दस्तेन सार!—श्रेष्ठ !। ‘सवितानहरे !’ सवितानः—सकल-
 सुराप्सरःपरिवारविस्तारवान् हरिः—इन्द्रो यत्र । तत्र सुरपतिर्जलकोटां
 करोतीत्यर्थः । ‘अक्षमोह !’ ‘मनोहर !’ ‘कान्तारवारण !’ कं-
 जलं तस्यान्तः—प्रान्तः तं इति इयति कान्ताराः वारणाः—वनगजा
 यत्र । जय त्वम् । ‘आचदेव !’ आचो देवः—क्रीडा यस्मात् । ‘धर्मार्थ-
 कामद !’ तत्र स्नातानां सप्तर्षिन्निद्रादीनां त्रिवर्गसाधनात् । ‘महो-
 दय !’ गमनादपि गुरुतर !। ‘वीरधीर !’ वीनां—राजहंसादीनां ईरे—

गमने धियं राति । अन्यतोऽनागमने राजहंसा मातसं गच्छन्तोऽयुक्तेः ।
 'सोमप्रभावपरमः ।' सोमं—जलं तस्य प्रभावेण—नैर्मल्येन परम ।—
 प्रकृष्ट ॥ 'आगमसिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धः—ख्यातः सूरिः—गुरुर्यत्र ।
 यद्यपि शकागमनोक्त्या बृहस्पतेरप्यागमनं लब्धं, तथापि तस्य प्राधान्य-
 ख्यापनार्थं भेदेन भणनम् । यथा 'ब्राह्मणा आयाता वशिष्ठोऽपि
 आयातः' ॥ ८५ ॥

अथ जनितरिपुजनोपतापं चापम्—

'हे धर्म !' चाप ॥ 'कल्याण !' कल्यः—पटुः आणः—टङ्का-
 रध्वनिर्यस्य । 'सारसवितानहरे !' सारं—बलं स्यन्ति सारसाः अर्थाद्
 वैरिणस्तेषां वितानः तं हरति । 'ईक्षमोह !' ईक्षेण—दर्शनेन मोह-
 यतीति भीषणत्वात् । 'कान्तारवा !' कान्तारं—दुर्गवर्त्म तत्र वानं-
 गमनं यस्मात् । 'रणसमान !' रणे—युद्धे समान !—सपूज ! । जय
 त्वम् । 'आवदेय !' आवजयेच्छ ! । 'अर्थकामदमहोदय !'
 अर्थकामप्रदो महोदयः—अभ्युदयो यस्मात् । 'वीरवीर !' वीरं—पानुष्कं
 धीरयति, यद्वा वीराणां प्रतिमटानां धियं ईरयति । 'सोमप्रभाव !'
 सकीर्त्तिप्रताप ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' परेषां मा—लक्ष्मीस्तस्या
 आगमे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ८६ ॥

अथ 'विदितानवधापुर्वेदविद्यः वैद्यः—

हे 'आमद !' वैद्य !, आमान्—रोगान् पति । 'कल्याण-
 सारसवितानहर !' कल्यो—नो रोगो इत्ययं यः आमः—शब्दस्तं स्फटि
 विच् कल्याणसा यो रसवितानः—प्रथमधातुविस्तारः तं हरति ।

‘ईक्षमोह ।’ ई-लक्ष्मीस्तदुत्पादने क्षम लुहो यस्य । ‘कान्तार-
वारणसमान ।’ कं-सुखं तस्यान्तो दुःखं तस्यारः-प्राप्तिस्तद्वारणे
समान ।-सपूज ॥ रोगिणां दुःखनिपेक्षतो लोकैः पूज्यत इति भावः ।
जय त्वम् । ‘आघदेव ।’ प्रधानस्तुते ॥ ‘धर्मार्थक ।’ धर्मं अर्थ-
यते परोपकारकरणात् । ‘महोदयवीर ।’ महोदयं विशेषेण ईर्त्से-
गच्छति, चिकित्साकरणात् प्रभूतं विभवं लभते इति भावः । ‘धीर ।’
साहसिक । यमादप्याच्छिद्य जनं जीवतीत्यर्थः । ‘सोम ’ सकीर्त्तं ॥
‘प्रभावपरमागमसिद्धसूरे ।’ प्रभावपरमा ये आगमाः-सुश्रुत-चरक-
वाह्यभाष्य ग्रन्थास्तेषु सिद्धसूरे !-प्रख्यातविचक्षण ॥ ८७ ॥

अथालङ्कृतलङ्कावनावनिः पावनिः—

हे ‘हरे ।’ हनुमन् । ‘कल्य ।’ स्वाम्यादेशकरणदक्ष । ।
‘आणसार ।’ बोद्धारप्रधान । । ‘सवितान ।’ लङ्कावेष्टानातुच्छपुच्छ-
विस्तार ॥ ‘अक्षमोह ।’ अक्षो-राक्षसविशेषस्तं मोहयति, युद्धे
तद्वधात् । ‘कान्तारवारणसमान ।’ कान्ताः-क्षियः तासु आरः-
गमनं तद्वारणे समान ।-सदर्प । ब्रह्मचारीत्यर्थः । जय त्वम् ।
‘आघदेव ।’ श्रेष्ठजयेच्छ ॥ ‘धर्मार्थकामद ।’ धर्माय कामं घति ।
‘महोदय ।’ महान् उदयः-उत्पत्तनं यस्य, कालेन लक्षितोदधिरि-
त्यर्थः । ‘वीर ।’ एकाङ्गमट ॥ ‘धीर ।’ रक्षोभिरक्षोभ्य । । ‘सोम-
प्रभाव ।’ सोमः-पवनः तस्मात् प्रभावः-प्रकृत्योत्पत्तिर्यस्य । ‘पर-
मागमसिद्धसूरे ।’ परस्य-पुराणपुरुषस्य रामस्येत्यर्थः, मा इव-श्रीरिव
मा अर्थात् सीता तस्या आगमे-लामे सिद्धसूरे !-सिद्धकोविद । ॥

अथ विषयमुखमृषि (!) पितामहः कान्तामहः—

हे 'दमहोदय !' दं—कलत्रं तस्य महं—विवाहोत्सवः तस्यो-
दय ! । 'कल्याणसार !' कल्याणानि—दधिदूर्वाक्षतादीनि मङ्गलानि
तैः सार ! । 'सवितान !' चन्द्रोदयमण्डितमण्डप ! यद्वा यज्ञयुक्त ! ।
'हरेक्षमोह !' हरन्तीति हराः—चौरास्तेषां ईक्षमा—लक्ष्मीसङ्गता
ऊहाः । कथं मया वस्त्राभरणादि ग्राह्यमिति वितर्का यत्र । यद्वा
हरे—शङ्करे अक्षमोह ! —करणान्तक ! तेनापि कलत्रविवाहस्य कृत-
त्वात् । 'कान्तारव !' कमनीयः आरवो—धवलतूयादिर्यस्य । 'अरण !'
फलहरहित ! । 'समान !' देवगुर्वादिपूजायुक्त ! । जय त्वम् । 'आपदेव !'
श्रेष्ठक्रीड ! । 'धर्मार्थकाम !' धर्मार्थः कामः—स्मरः अमिलापो वा
यत्र । लोके विवाहस्य धर्मरूपत्वात् । 'वीरवीर !' वीरः—पुत्रस्तस्य
धियं राति । वीरपुत्रो भविष्यतीति धियं ददातीत्यर्थः । 'सोमप्रभाव !'
सकौर्त्तिप्रताप ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' परा—प्रकृष्टा मा—श्रीस्तस्या
गमे आगमे वा सिद्धसूरे !—मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ८९ ॥

अथ गुरुचतुष्कमध्यान् प्रवचनप्रभावानोद्भूतभुवनाद्भुतप्रभावकरः
श्रीसिद्धसेनदिवाकरः—

'सिद्धसूरे !' सिद्धसेनदिवाकर ! । यथा भीमो भीमसेनः तथा
सिद्धः सिद्धसेनः, स एव सकलकुमतितिमिरतिरस्कारकरणात् सूरिः—
दिवाकरः तत्र 'प्रमौ' प्रभवति 'अपरमागम !' अपकृष्टसिद्धान्त !
'मा जय—जयवाद्मवाप्नुहि । सन्मत्यादितर्कमूत्रैरमुना भवन्निरा-
करणस्य वृत्तत्वात् । 'कल्याणसार !' कलिः—कलहस्तस्मै आगः—

शब्दस्तेन सार ! चाकलहप्रधान ! ' इत्यर्थः । ' सवितान ! ' यज्ञयुक्त !, अनेन वेद आक्षिप्तस्तस्यैवाऽश्वमेधादिविविधाध्वरप्ररूपकत्वात् ' हरेक्ष ! ' हरः ईश्वरस्तं ईक्षते—सकलजगत्कर्तृत्वेन पश्यति । अनेन नैयायिको वैशेषिक आक्षिप्तः । तयोरेव जगत्कर्त्रीश्वराम्युपगमात् । मा निपेधे प्रागुक्तः । ' ऊहकान्तास्वारणसमान ! ' ऊहः—अवयव्यतिरेकधर्मवितर्कः स एव कान्तारं—काननं तद्गच्छने वारणसमानं !—गजतुल्य ! । ' आद्यदेव ! ' आदिः—प्रथमः अः—विष्णुर्वैवो यत्र, अनेन साङ्ख्य आक्षिप्तः । विष्णुभक्तत्वात् तस्या ' धर्मार्थ ! ' धर्म एव अर्थो न धर्मा अर्थो—वस्तु यस्य, उपलक्षणं चैतत् । अवयवा एव न अवयवी, गुणा एव न गुणो अर्थ इत्यपि द्रष्टव्यम् । तस्यैव धर्मादिनिपेधेन धर्मादिर्मात्रवस्तुतत्त्वाम्युपगमात् ' कामद ! ' दुष्करजपतपोब्रह्मचर्यादिकष्टनिराकरणेन कामान्—इच्छितभोगान् दयते—पालयति । अनेन नास्तिक आक्षिप्तः । नास्तिकस्यैव परलोकवैमुख्येन इहलोकमुखाभिमुखत्वात् । ' महोदयवीरधीः । ' महोदयो—मोक्षः तस्य वीरः—विशेषकम्पनं तत्र धीः—बुद्धिर्यत्मात् । सर्वस्यापि परागमस्य मोक्षविघ्नहेतुत्वात् । ' असोम ! ' अकीर्त्तं !, सिद्धसेनादिवाक्रेण च्वस्तप्रतापत्वात् । अयमर्थः—उज्जृम्भितजैनदर्शनकमलाकरे सिद्धसेनादिवाक्रे परिस्फुरति न शेषदर्शनस्वद्योतानां स्फूर्तिरासीत्, किन्तु तत्रास्तं गते । यदुक्तम्—

“ स्फुरन्ति वादिस्वद्योताः साम्प्रतं दक्षिणापथे ।

नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनादिवाकरः ॥ ” ॥९०॥

(प्रमा० पृष्ठ० प्र० स्त्री० १७४)

अथ प्रकरणचतुर्दशशतीमन्दाकिनीविनिर्गमहिमाहार्यः
हरिभद्राचार्यः—

हे ' हरे ॥ ' हरिशब्द । ' कल्याणसार ! ' कल्याण-भद्रं तेन
सार । हरिभद्र इत्यर्थः । ' सवितान ! ' विविधाध्वरप्रधान । प्राक्
ब्राह्मणत्वात् । ' अक्षमोहकान्तारवारण ! अक्षो-ज्ञानं तत्र मोहो-वि-
पर्यासः स एव कान्तारं-बुद्धं वद्वज्जने वारण !-कुञ्जर !, चतुर्दश-
विद्यास्थानान्ययीय सर्वसन्देहसन्दोहव्यपोहकम् । इत्यर्थः । अतः
एव ' समान ! ' साहकार ! । जम्बूद्वीपमध्ये यस्य पठितं नृव-
गच्छामि तस्य शिष्यो भवामीति प्रतिज्ञाय करकलितजम्बूदासः पुरे
पुरे बभ्राम इति श्रुतेः । जय त्वम् । ' आद्यदेव ! ' आदौ-पूर्वं जः-
विष्णुर्देवो यस्य । मतात् प्राक् वैष्णवत्वात् । ' धर्मार्थ ! ' प्रतिपन्न-
चार्त्रिधर्म ॥ ' कामद ! ' शङ्खवादनपुरस्सरं प्रातर्लोकानां स्वपरशास्त्र-
शंसयच्छेदरूपान्, मध्याह्ने दुःस्थितानां यथाभीष्टभोजनप्राप्तिरूपान्,
अपराह्णे प्रतियादिनां वादविवादरूपांश्च कामान् ददाति, निःसक्तस्य
भोजनदापनाशक्तिः कथमित्याह—' महोदयवीरर्षी ! ' महोदयः-
अभ्युदयस्तस्मै वीरं-विशिष्टगमनं तस्य धीः-बुद्धिस्तां राति । अय-
मर्थः-सार्थवाहं विनाश्य तत्स्फुरन्मयिमानान् वृषभमृष्टाधिरुदगोनी-
मव्यस्थितान् मध्यगोपितरत्नस्वर्णान् मदनपिण्डान् ग्राहयित्वा तस्या-
ऽभ्युदयं चकार हरिभद्रनूरिः । ' सोम ! ' सक्रोत्तं ! चतुर्दशशती-
प्रकरैर्गकरणेन 'प्रमाद्यपरमागमसिद्ध ! ' प्रमाद्यपरमः-नादात्म्यप्रकृष्टः
आगमः ' चक्रिदुगं हरिपणगं ' (आव. नि. गा. ४२१) इत्यादि-

सिद्धान्तस्तेन सिद्ध !—निष्पन्न ! गृहीतवत् । इत्यर्थः । सम्यक्
तदवगमाद् आचार्यपदप्राप्तेः ॥ ९१ ॥

अथ पट्टतर्कसम्पर्कलम्पटदिक्पटपटिममप्रकृष्टमतिजितदेवसूरिः
श्रीदेवसूरिः—

हे 'सूरे !' आचार्य ॥ 'आद्यदेव !' आद्यो देवशब्दो यस्य
देवसूरे ! इत्यर्थः । 'कल्याणसारसवितानहरे !' भद्राम्भोजनरये ॥
'क्षमोहकान्तारवारण !' क्षमः—क्षपणः कुमुदचन्द्रदिक्पटस्तस्य ।
रुहः—वितर्कः क्षीनिर्वाणनिषेधरूपः स एव कान्तारं तद्गच्छने वारण—
गज ! अत एव 'समान !' श्रीसिद्धराजपर्षदि प्राप्तसत्कार ! जय
त्यम् ।—जयवादप्राप्त्यवसरस्तवेति भावः । 'धर्मार्थक !' वादजय-
तुष्टवृत्तेः स्वापतेयप्राप्तावपि निरीहत्वात् । धर्ममेव अर्थयते । 'अमद !'
राजपूज्यत्वेऽपि निरहङ्कार ! 'महोदयवीर !' महः—तेजः, दया-
कृपा समाहारत्वात् महोदयम् । विशेषेण ईर्त्ते—गच्छति कृपातेजसा
युगपत् एकत्राऽसम्भविनी अपि त्वयि अवस्थिते अतस्त्वं लोकोत्तरोऽ-
सीति त्वन्यसे ! 'धीर !' अक्षोभ्य ! दिक्पटयादावसरे न क्षोभं
गत इत्यर्थः । 'सोम !' प्रतिवादिजयविजृम्भितकीर्त्तौ ! 'प्रभावपरम !'
प्रशमशीलादिप्रभावः विलष्टाभिसन्धिरपि मनः प्रासादजननरूपोऽ-
नुभावः तेन परम !—प्रकृष्ट ! आगमसिद्ध ! युगप्रधानागम ! ॥ ९२ ॥
अथ चौलुष्यचक्रवर्त्तिकुमारपालदेवप्रतिबोधलब्धमहिमाद्भुत-
भूरिः श्रीहेमचन्द्रसूरिः—

हे 'कल्याण !' मिथ्यात्वविषघातनापट्गुणोत्कृष्टत्वेन हेम !

‘ हे सोम ! ’ सकललोकलोचनचकोरचक्रलीढकान्तितया चन्द्र । ।
 ‘ सूर ! ’ आचार्य ॥ ततः श्रीहेमचन्द्रसूर ! इत्यर्थः । ‘ सार ! ’
 सकलकोविदश्रेष्ठ ! । ‘ सवितानहर ! ’ सवो—यज्ञः विद्यते येषां ते
 सधिनः—याज्ञिकास्तेषां तानः—पशुविशसनसनाथयज्ञविस्तारः तं हरति,
 प्रवर्तितसर्वसत्वाभयदानपट्टहत्वात् । ‘ ईक्ष ! ’ समस्तशास्त्रार्थरहस्य-
 वीअक ॥ ‘ मोहकान्तारवारण ! ’ मोहो—यथार्थवस्तुनि संशयविपर्या-
 सरूपं अज्ञानं तदेव कान्तारं—काननं तद्भञ्जने वारण!—कुञ्जर ! ।
 तथा हि—

“ क्लृप्तं व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्वयाश्रया—

लङ्कारौ प्रथितौ नवो प्रकटितं श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।

तर्कः सञ्जनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं

बद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरतः ॥ ”

‘समान!’ समस्तराजामात्यादिलोकैः कृतकनककमलचरणपूज ।।

जय त्वम् । ‘ आद्यदेव ! ’ आद्या—मुख्या देवा यस्मात् । स्थाने

स्थाने जिनायतनानां तेन कारितत्वात् । धर्मार्थकामद ! ’ भक्तानां

तत्कालमेव त्रिवर्गप्राप्तेः । ‘ महोदयवीरघोर ! ’ महान्—करितुरारथ-

पदातिप्राचुर्येण गुरुः उदयः—साम्राज्यं यस्य स चासौ वीरश्च वीरः

चतुर्दिगन्तवृपतीनां अणोराजप्रमृतीनां पराजये शूरः, अर्थात् चक्र

वर्तिश्रीकुमारपालदेवः तस्य धियं—निर्वाराधनमुक्तिमयमृगयापूता-

दिव्यसनवारण—सर्वसत्वाभयदान—सर्वस्थानजिनमवनप्रधानां धर्मबुद्धिं

राति । प्रभावपरम ! ’ प्रभावः—सकलतीर्थिकावर्जनमाहात्म्यं तेन

परम !—प्रकट ! । ‘ आगमसिद्ध !—सैद्धान्तिकशिरोमणे ! ’ ॥ ९३ ॥

अथ विक्रमतुलितनरसिंहदेवः श्रीजयसिंहमूरिः—

‘ हरे ! ’ अरिकरिशिरः कपाटपाटनपटुतया सिंह ॥ ‘ जयाय ! ’
जयशब्दपूर्व ! जयसिंहदेव ॥ ‘ कल्याणसार ! ’ सुवर्णसिद्धिप्रधान ! ।
‘ सवितान ! ’ वयः—कुक्कुटाः पक्षिणस्तेषां तानो—विस्तार्थस्तेन सह
वर्तते युद्धार्थं कुक्कुटान् दधौ इत्यर्थः । यदुक्तं श्रीकविराजेन—

“ रे भूपाः ! कविराज एव भवतो जल्पत्युदञ्चदमुजः

पूज्या वक्षरणायुधाः परममी युष्मत्कुले देवताः ।

यद्युद्धोत्सवदर्शनैकरसिकः श्रीताम्रचूडध्वजो

देवः पश्यत नाऽधुनापि रचयत्येकातपत्रां महीम् ॥ ”

‘ अक्षमोह ! ’ अक्षैः—पाशकैर्मोहयति—द्यूतक्रीडया परान् परा-

जयत इत्यर्थः । दुर्वोधभूतवैशारद्येन सकलकलाकुशल इति लक्ष्यम् ।

‘ फान्त ! ’ कमनीय ! । ‘ आस्वारणसमान ! ’ आरं—अरिसमूहस्त-
द्वारणे समान—साहङ्कार !, धाराधिपयशोधर्माक्षरिसमूहं गुणित्तिप्तं
निर्गच्छन्तं निवारयतीत्यर्थः । ‘ धर्मार्थकामदमहोदय ! ’ त्रिवर्गप्रद ॥

कनकलाभात् महस्य—परमोत्सवलक्षणस्य उदय—उन्नतिर्यत्मात् ।

अद्यापि तत्प्रवर्तितस्य कनकदानप्रधानस्य रमोत्सवस्य प्रधानत्वात् ।

‘ वीर ! ’ एकान्तवीर ! । ‘ धीर ! ’ साहसिकप्रकाण्ड । यदुवाच
श्रीकविराजः—

“ एकान्तवीरतिलको सुवनैकमल्लः सिद्धाधिपः परमसाहसिकप्रकाण्डः ।
दर्पान्धवर्षरकजिष्णुरवन्तिनाथ इत्यूर्जितैर्जयति नामभिरेव देवः ॥ ”

‘ सोमप्रभ ! ’ सोमः—वंशाद्यपुरुषस्तस्येव प्रभा यस्य । ‘ अव’रक्ष जगदिति

गम्यम् । ईदृक्षस्य जगद्रक्षाक्षमत्वात् । ' परमागम ! ' परंपो-शत्रूणां
मां-लक्ष्मीं आगमयति-कस्तुरगसनायां प्रत्यर्थिपार्थिवराज्यश्रियं आनीत-
वानित्यर्थः । ' सिद्ध ! ' साधितविविधसिद्धितया सिद्धराज ! । ' सूर ! '
समस्तशास्त्रविचक्षण ! ॥ ९४ ॥

अथ बलवद्रिपुविजयोद्रिक्तशक्तियुक्ततया तुलितकुमारः
श्रीकुमारपालदेवः—

हे ' सवितानहर ! ' सवितानः—ससन्तानः हरः—शङ्करो यस्मात्
स सवितानहरः—कुमारः, कुमारेणैव पुत्रेण हरस्य ससन्तानत्वात् । ततः
कुमारः देवशब्दस्य नृपपर्यायत्वात् कुमारनृपते ! ' अजयाय ॥ ' अजयः—
अजयदेवः क्षमापतिस्तस्य आद्यः—प्रथमः । अव-रक्षां फान् ! ' समान्-
सर्वान् । ' समसिमौ सर्वार्थौ ' (सिद्धहे० १। ४। ४४) इति
पाठात् । जिनधर्मप्रधानतया प्रतिपिद्वेषार्हः तव पटहदानपूर्वं सर्व-
सत्वरक्षणमनुमतं मम इत्यर्थः । ' कन्यागसार ! ' कन्यागानि-
जिनानां प्यवन-जन्म-दीक्षा-निर्वाणदिनो-सवास्तेषु तपश्चरण-ब्रह्मचर्य-
पूजानिमित्त-वित्तन्ययकरणेन सार-श्रेष्ठ ॥ यदबोचामः—

“ चौद्राग्येन्द्रेण चैवे कुचफलशभरैर्वन्धुराः सिन्धुरज्जी-

रकन्धारुदा विधातुं जिनजननमहे मूर्तिर्कर्मप्रपद्यम् ।

पट्टपद्मादासर्गाग्रमुगनिजनिजाचारचानुर्यन्याः

स्फुर्ज-माणिस्यरत्नाभरणद्वयचिताभक्तिरे दिङ्कुनार्यः ॥ ”

()

प्रातिगन् त्रिदशाभिषा नृपगृहाष्टैव्ये द्विषाप्याग्निनाः

कन्यागानाभरणाभिगमयपपः कन्यागानाभरणैः ।

स्तोत्रं कर्तुममर्त्यैलशिरसि स्वंगादिवाभ्याययु-

स्तन्मध्ये च कुमारपालनृपतिर्मेनेऽच्युतेन्द्रश्रियम् ॥ ”

(

)

‘ ईक्ष ! ’ यथावस्थितदेवगुरुधर्मवीक्षक ! । ‘ मोहकान्तारवारण ! ’

मोहाय-विपर्यासाय यः कान्तासु-श्रीषु आरः-गमनं तस्य वारण !-
निपेधक !, प्रतिवर्षं वर्षाकालमासचतुष्टयं शेषकालेऽप्यष्टमीचतुर्दश्यादि-
पर्वसु त्रिविधत्रिविधेन ब्रह्मचर्यं चकार इत्यर्थः । ‘ धर्मार्थ ! ’ धर्मेहेतोः,
श्रुतमघाघधर्मेनिपेधेन सर्वत्र जिनायसनानि जिनरथयात्राश्च कारितवान्
इत्यर्थः । ‘ कामदमहोदय ! ’ कामदं-वाञ्छितार्थप्रदं महः-तेजो
दयां च-करुणा च यस्य । तेजसा दुष्टानुत्थानात् कृपया सर्वसत्त्वरक्ष-
णात् जगतो वाञ्छितार्थान् व्यधाद् इत्यर्थः । ‘ वीर ! ’ अर्णोराजं-
वज्रालदेव-मल्लिकार्जुन-सोमेश्वर प्रभृति चतुर्दिगन्तेपरिपन्थिपराजयैक-
शूर ! । ‘ धीर ! ’ साहसिकचूडामणे । ‘ सोमप्रभ ! ’ सोमा-सकीर्तिः
प्रभा यस्य । ‘ परमागमसिद्धसूरे ! ’ स्वपरसिद्धान्ताधिगमसिद्धः तूरिः
श्रीहेमचन्द्रनामा धर्माचार्यो यस्य ॥ ९५ ॥

अथ प्रौढप्रतापमात्रसूत्रितशत्रुधरित्रीपराजयः श्रीअजयदेवः—

हे ‘ देव ! ’ ‘ अजयाय ! ’ अजय इति शब्द आधो यस्य तेन
अजयदेव ॥ ‘ कल्याणसार ! ’ कलिः-करिमल्लाङ्गयुद्धं तस्य आणः-
कोलाहलस्तेन सार !-श्रेष्ठ ॥ ‘ सवितानहर ! ’ सवितानः-सविस्तारः
हरः-शङ्करो यस्मात् । परगार्हतश्रीकुमारपालदेवप्रतिपिद्धं पृथिव्यां
शिवधर्मं प्रवर्तितवान् इत्यर्थः । ‘ ईक्षमोह ! ’ ईक्षो-दर्शनं तस्मात्
मोहो-रागो यस्य । यां यां राजकन्यां ददर्श तां तां पर्यणैपीद् इत्यर्थः ।

‘कान्त!’ कमनीय ।। ‘आरवः!’ आरं—अरिसमूहं वारयति त्रिप्
 णिलोपः ‘रो रे लृक् च’ (सिद्ध ०१—३—४८) ‘रणसमान!’ रणो—युद्धं
 तत्र समानः सदर्पः तं आचष्टे । णिच्, क्विप्, णिलोपश्च । यो यो
 युद्धाभिमानी भटस्तं तं सप्रसादमवादीन् इत्यर्थः । ‘धर्मार्थ!’ धर्मस्य
 अहिंसादेः अर्थो—निवृत्तिर्यस्मात् अहिंसां निषिध्य पापद्विप्रवर्तनेन
 हिंसां चकार इत्यर्थः । ‘कामद!’ प्रणतप्रार्थितार्थप्रद ।। ‘महोदय-
 वीरधीर!’ महोदयाः—अम्युदयवन्तः ये वीराः शाकम्भरीभूपसोमेधर-
 प्रभृतयो विक्रान्तास्तेषां धियं ईरयति—कम्पयति निजनगरस्थस्याऽपि
 अस्य तैः करितुरगकाञ्चनमण्डपिकादिप्रामृतप्रेषणात् । ‘सोमप्रभ!’
 सकीर्तिकान्ते ।। ‘अव’ रक्ष । काः ? ‘परमाः’ परेषां मा—लक्ष्यः
 ‘गमसिद्धसूरे!’ ‘सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्थाः’ इति गमो—ज्ञानं तेन
 सिद्धाः प्रभूतविभूतिप्राप्ता ज्ञानवन्तः इति ख्यातिं गताः सूरयः—
 पण्डिता यस्मात् ॥ ९६ ॥

अथ समूलोन्मूलितारातितरुमूलः श्रीमूलराजः—

हे ‘आद्यदेव!’ आद्यशब्दो मूलपर्यायः देवशब्दो राजपर्याय-
 श्चेति मूलराज ।। ‘अजय!’ न जीयते इत्यजयः । यदि वा ‘अजयाय!’
 ‘अजयः—अजयदेवः आद्यः पितृत्वेन प्रथमो यस्या ‘देव!’ राजन् ।
 ‘अव’ रक्ष । कान् ? ‘समान्’ अविषमान् साधून् इत्यर्थः ‘कन्या-
 णसार!’ सकलमङ्गलश्रेष्ठ ।। ‘सवितानहरे!’ सवितानाः—विस्ता-
 रवन्तो हरयः—उरुङ्गमा यस्य । ‘क्षमोह!’ क्षमां—गृधिर्वो त्यक्तीयां
 पालयितुं, परकीयां ग्राहयितुं ऊहते—वितर्कयति । ‘कान्तारवारण!’
 कान्ताराः—चारुचङ्क्रमणाः वारणाः—करिणो यस्या ‘धर्मार्थकामद!’

त्रिवर्गपालक ! ' महोदय ! ' महान् उदयो यस्य । ' वीर ! ' वि-
क्रान्त ! । ' धीर ! ' साहसिक ! । ' सोमप्रभाव ! ' प्रत्यहं कलोप-
नीयमानतया सोमस्येव—चन्द्रस्येव प्रभावो यस्य । ' परमागमसिद्ध-
सूरे ! ' परेषां—शत्रूणां मा—लक्ष्मीस्तस्या गमे—व्यपगमे सिद्धसूरे ।
मन्त्रसिद्धान्त्ये ! ॥ ९७ ॥

अथ सिद्धराजश्रीजयसिंहदेवस्य, परमार्हतश्रीकुमारपालदेवस्य,
श्रीमदजयपालदेवस्य, श्रीमूलराजस्य च कलितसकलशास्त्रोपनिषदि
पर्वदि प्राप्तप्रसिद्धिः कविराजश्रीश्रीपालकीर्तिलतालवालः श्रीसिद्ध-
पालः—

हे 'सिद्ध !' सिद्धपाल !, भीमो—भीमसेन इति न्यायात् । 'कल्या-
णस !' 'कल्या कल्याणवाचि स्यात्' (हेम्य० २-३४९) इति पाठात्
कल्याणीवाक्—संस्कृतादिपद्मापानुगतकाव्यरूपेत्यर्थः । तस्याः आणः-
भणनं स एव सा—श्रीर्यस्य । अत एव ' अरसवितानहर । ' ' अर-
सास्तर्वाल्युन्ये ' () इत्यादिकविवचनात् ।
नीरसा ये कवयस्तेषां वितानं—अवसरस्तत् हरति, कल्याणीं वाचं
वितन्वति सति सिद्धपाले नृपसदसि नीरसानां अन्येषां कवीनां
नाऽवसर इत्यर्थः । 'ईक्षमोह !' ईक्षमा—लक्ष्मीसम्पादनसमर्था ऊहा-
वितर्का यस्य, न केवलं कविः किन्तु लक्ष्मीसम्पादकन्यापारचिन्ताच-
तुरोऽपीत्यर्थः । ' कान्तास्व । ' कान्तः—कमनीय आरवः—शब्दो
यस्य । ' अरण । ' अकलह ! परनिन्दात्मप्रशंसादिदोषरहितत्वात् ।
'समान' ! सकललोकपूज्य ! । जय त्वम् । 'आवदेव !' 'ज्ञातसर्वव्य-
वहार । ' 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक ! । ' महोदयवीर ' । महोदयं

तेषां वितानो-विस्तारस्तत्र हरे।-सूर्य !, अनेन स्पष्टानेकार्थशब्दसन्दर्भ
 व्यधात् , प्रभुरित्युक्तम् ।, ' अक्षमोहकान्तारवारणसमान ! '
 अक्षो-ज्ञानं तत्र यो 'मोहः—स एव कान्तारं तद्गजने
 वारणसमान ! —गजसम ! ।' अनेन , यथार्थावबोधधमनिवृत्तये
 शतार्थवृत्तस्य वृत्तिं प्रमुखकार इत्युक्तम् । जय त्वम् ।
 ' आद्यदेव ! ' आद्य-एकत्रैव वृत्ते अर्थशताविर्भावनेन श्रेष्ठः देवः
 चतुर्विंशत्यर्हदादिस्तुतिर्यस्मात् । ' धर्मार्थक ! ' धर्मार्थः—पुण्यहेतुः
 कः—आत्मा यस्य । ' अमद ! ' निरहङ्कार ! । ' महोद ! ' महः—तेजः
 ददाति, सकलसङ्घस्य तेजःप्रद इत्यर्थः । ' यवीर ! ' इः—कामः अवीरः—
 अविक्रान्तो यस्य । ' धीर ! ' धियं राति, धिया वा राजते । ' आव-
 परम ! ' अवर्गं आवः समस्तसत्त्वरक्षा तेन परमा—प्रकृष्ट ! । ' मागन-
 सिद्ध ! ' आगमेन—सिद्धान्तेन प्रसिद्ध ! ॥ १०१ ॥

स एव शिष्यः स्वकृतैः कवित्वैर्गुरोर्गिरिम्णा जितकाञ्चनाद्रेः ।
 गृहस्थभायान्वयकीर्तनेन व्यनक्ति भक्तिं पुनरुक्तमेताम् ॥ १ ॥

प्राग्वाटान्वयनीरराशिरजनीजानिर्जिनार्चापरः

सङ्घातो 'जिनदेव' इत्यभिधया घूडामणिर्मन्त्रिणाम् ।

यस्योदार्यविवेकविक्रमदयादाक्षिण्यपुण्यैर्गुणैः

साम्यं लब्धुमहर्निशं जगदपि क्लिष्टश्च न विग्राम्यति ॥२॥

सस्यामजः मुजनमण्डलमौलिरन—

मुञ्जुम्भितेन्द्रियजयोऽजनि ' सर्वदेवः ' ।

एकरथसर्वगुणनिर्मितकौतुकेन

धात्रा कृतोऽयमिति यः प्रथितः पृथिव्याम् ॥ ३ ॥

सूनुस्तस्य प्रशमकमलादर्पणः पुण्यकामः

कौमारेऽपि स्मरमदजयो जैनदीक्षां प्रापजः ।

विश्वस्याऽपि श्रुतजलनिधेः पारमासाय जज्ञे

श्रीमान् 'सोमप्रभ' इति लसत्कीर्तिराचार्यवर्यः ॥ ४ ॥

यो गृह्णाति समुञ्जतं वहति यस्तर्केऽद्भुतं पाटवं

काव्यं यस्यरितं करोति तनुते यः पावनीं देशनाम् ।

योऽयम्नात् सुमतेधरित्रमद्यभद यः सूक्तिपङ्क्तिं परां

श्रीसोमप्रभसूरिरेव विशदं वृत्तं शतार्थं व्यधात् ॥ ५ ॥

अथास्य वृत्तस्य धेनुत्वमाह—

कल्याण ! कान्तार ! धर्मार्थ ! सोमप्र !

हे 'सोमप्र !' सोमं—जलं प्राति—पूरयति जलद इत्यर्थः ।
'कल्याण !' कल्यः—पटुः आणः—गर्जितध्वनिर्वस्य । 'कान्तार !' कं—
जलं तस्य अन्तः—मन्ये रः—बन्धिः विबुल्लक्षणो यस्य । 'धर्मार्थ !'
धर्महेतो ! । जलदवृष्टेर्धान्यादिनिष्पत्त्या धर्मप्रवृत्तिहेतुत्वात् वर्तसे
इति क्रिया । 'सम्भवस्तामकैकोऽप्यग्निः, शङ्खः २, शुभ्रम् ३,
दुग्धम् ४ इत्याहुः' (हैमच्छन्दो० २-९) त इति लक्षणेन दुग्धं
नामच्छन्दः ॥ १०२ ॥

सारस ! वारण ! कामद ! भा वप ।

हे 'वारण !' गज ! । सारा सा—श्रीर्यस्मात् । 'कामद !'
वाञ्छितार्थप्रद ! । भाः—प्रभा वप—आरोपय, समरे शत्रून् जय
इत्यर्थः ॥ शङ्खच्छन्दः ॥ १०३ ॥

કેવો રાજા ? તમારી આતા સાંભળવાથી ગંભીર, સદાચારથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરનાર. તથા પોતાના સંબંધીઓ અને દેશની લક્ષ્મી અર્પણ કરી દિત કરનાર, અથવા પોતાના છત્રાકાર મસ્તકવડે પ્રિય કરનાર (નમસ્કાર કરનાર), અથવા સુંદર વારાંગના વિગેરે ભેટ ધરીને આહ્વાદ પમાડનાર, તમારા ચરણકમલનો આશ્રય લેવાથી ગુણો મેળવનાર. અર્થાત્ જે ગુણરહિત હોય તમારે યરણે યતો નથી તેને વનવાસ સેવવો પડે છે.

(૨) નમસ્કાર નહીં કરનાર નૃપતું વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય ! (કુમારપાળનૃપ !) આ પ્રાસાદ તમને વગર નમેલા રાજાની સમાનતા ધારણ કરે છે. તે આ પ્રમાણે—

શ્રીકુમારપાળ મહારાજને નમસ્કાર નહિ કરવાથી તેમની ખીકને લીધે પોતાના કુટુંબ કળીલાને અને નગરને ત્યજીને મોઢા પર્વત વિગેરે ગ્રામ સ્થાનમાં જનાર, પોતે કરવા છતાં બીજાને પણ ભય ઉત્પન્ન કરનાર, તમારા પ્રમાણુ વખતના શબ્દ સાંભળતાં જ બન્ને ચરણવડે ઉદય પર્વતમાં સ્થાન મેળવનાર, અને આરણ્યક કંદ, મૂળ ક્ષણાદિના આહારથી કાંતાદિતું પાલન કરનાર. અને ગુણરહિત જો એનામાં ગુણો હોત તો તમને નમસ્કાર કરીને કુટુંબને સુખી કરત.

(૩) બ્રહ્મવર્ણન—

અર્ધેરાજનો વિજય કરવાથી દુર્જનોથી પણ વખણાએલા અને તાકાદને લીધે મર્દ તરીકે લેખાતા હે કુમારપાળ ! આ પ્રાસાદ બ્રહ્માની સમાનતા કરે છે. કેવો બ્રહ્મા ! ચારે મુખથી નિમગ્નતા વેદવાક્યોથી ગંભીર, દરેક દેવોમાં વડીલ તરીકેની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરનાર, ઋગ્વેદાદિ ચાર ચરણવડે અનુકૂળ ભાગ્યવાળો, શીલસંપન્ન. સાવિત્રી અને ગાયત્રી નામની પ્રિયાઓથી આનંદ મેળવનાર, તથા ગાંધીર્વ, વૈદ્ય આદિ બહુ ગુણધુક્ત.

(૪) વિષ્ણુવર્ણન—

સર્વ જીવોને અભયદાન આપવાથી એક અદિતીય પુરુષ ! હે કુમારપાળ ! આ વિહાર વાસુદેવની ઉપમાને સાચક છે.

કેવો વાસુદેવ ! પોતાના નાભિકમળમાં રહેલા ષડાંજીની વેદ-
જ્ઞાનથી ગંભીર, અનેક અશોદિષ્ટીરૂપ મોટા સંગ્રામોમાં હંમેશાં
પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર (એટલે રાજ્યશક્તિને સમૃદ્ધ બનાવનાર), દાન-
પરાયણ, સત્યભાષા વિગેરે ૪૨૦૦૦ સુંદર ઈશ્વોથી પ્રેમ મેળવનાર,
અથવા તે સર્વ ઈશ્વોને એકજ રાત્રિમાં સુરત (સંભોગ) થી સુખ
આપનાર, એક જ રાત્રિએ સર્વની આરાધા શી રીતે સંપૂર્ણ કરે !
એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય તેને લીધે જણાવવાનું કે સત્વ, રજસ, તમો-
ગુણયુક્ત હોવાથી અનેક રૂપ કરવાને શક્તિસંપન્ન.

(૫) મહાદેવવર્ણન—

કરવેશ વિગેરે માફ કરવાથી ચૌલુક્યવંશમાં હે એક પુરુષરત્ન !
કુમારપાળ ! એ દેરાસર મહેશ્વરની સરખામણી કરે છે. કેવો મહા-
દેવ ! પ્રેમાળ પાર્વતીના મધુર વચ્ચેના સાંભળવાથી ગંભીર, દાનવોના
વશ કરવાથી હંમેશાં જયવાદ મેળવનાર, અને તેથીજ દયાહીન સુંદર
પત્ની (પાર્વતી) એ આપેલા વિષમજન્ય સુખથી આદ્ભૂત પામ-
નાર. અને સત્વ, રજસ, તમસ ગુણોથી યુક્ત (આ સરાગ ઇશ્વરનું
વર્ણન થયું.)

(૬) નીરાગ ઇશ્વર (વીતરાગત્વ) વર્ણન.

=અદાર દોષરહિત વિશુદ્ધ મહેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી, અને રજે-
રગમાં જિનધર્મ પરિણમી ગએલો હોવાને લીધે ચૌલુક્ય વંશના

= દાનાંતરાય, ૧ લાભાંતરાય, ૩ ભોગાંતરાય, ૪ વપભોગાંતરાય, ૫
વીર્યાંતરાય, ૬ હાસ્ય, ૭ રતિ, ૮ અરતિ, ૯ ભય, ૧૦ રોષ, ૧૧ બુદ્ધ-
વ્રસા, ૧૨ કામ, ૧૩ મિથ્યાત્વ, ૧૪ અજ્ઞાન, ૧૫ નિદ્રા, ૧૬ અવિરતિ,
૧૭ રાગ અને ૧૮ દ્વેષ એ અદાર દોષ પરબ્રહ્મમય ઈશ્વરમાં હોતાં નથી.

એક અદ્વિતીય પુરુષ ! આ પ્રાસાદ નીરાગ ઈશ્વરની સદૃશતા ધારણ કરે છે. પરમ બ્રહ્મભવ ઈશ્વર કેવો ! દરેક દેવલોકનું યથાર્થ વર્ણન કરવાવડે ગંભીર, ધર્માચરણ વડે પ્રતિષ્ઠાપ્રાપ્ત કરેલ, અને અણિમાદિ અષ્ટવિધ ઐશ્વર્યયુક્ત, ઋષિઓને ધર્મોપદેશ, આપી સ્વર્ગ તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવવાવડે તેમનું પ્રિય કરનાર, અને સત્ત્વ, રજસ, તમસ અને ત્રણે ગુણોથી વર્ણિત.

(૭) ધનપતિ વર્ણન—

સર્વ ત્રણે લોકની લક્ષ્મીના હૃદયને હરણ કરે એવા સૌંદર્ય અને સમચતુરસ શરીરસંસ્થાન હોવાને લીધે, તથા મહાન પુરુષોને અનુરૂપ તલ, મયા વિગેરે શુભ લક્ષણ સંપન્ન હોવાને કારણે (હે ઔલુક્ય વંશના પ્રધાન પુરુષ !) આ દેરાસર ધનપતિ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો ધનપતિ ! શબ્દ સાંભળવામાં ગંભીર (જર જાણાય તો સાંભળે, જરૂર સિવાય સાંભળ્યું હતાં ન સાંભળ્યું કરનાર). સત્પુરુષયોગ્ય આચરણ રાખવાથી પ્રશંસારૂપ પ્રતિષ્ઠા અને સમૃદ્ધિરૂપ હિત પ્રાપ્ત કરનાર, મુંદર ઋષિઓવડે સંતતિના કારણજાત સુરત સુખથી આલ્લાહ મેળવનાર, અને અનેક ગુણો યુક્ત (નિર્ગુણ પણ લક્ષ્મીને લીધે ગુણીજ ગણાય છે). કહ્યું છે કે—

यस्यार्यास्तस्य मित्राणि, यस्यार्यास्तस्य बान्धवाः ।

यस्यार्याः स पुमाँल्लोके, यस्यार्याः स च पण्डितः ॥

“જેના પાસે ધન હોય તેના સર્વ મિત્રો, તેના સર્વ બંધુઓ, તેજ દુનિયામાં મરદ અને તેજ પંડિતમાં પંકાય છે.”

અથવા ઘટ્ટગુણ પણ આવી રીતે-જે લક્ષ્મીરૂપ જોય તેના પાસે શુશ્રિન્ન હોય. તે શુશ્રિન્નોની સોજતને લીધે તે પણ શુશ્રવાન બને. અથવા સૌભાગ્યાદિ અનેક ગુણો યુક્ત.

(૮) કુબેર વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય કુંજના પુરોમાં તિલકસમાન ! આ દેરાસર ધનદની સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો ધનદ ? વેદ્યુતિથી ગંભીર, ધનદ શ્રીકંઠનો મિત્ર છે. શ્રીકંઠ વિધ્યુતનો સદચર છે, અને વિધ્યુતની નાભિમાં જ્યાં રહેલા છે તેમની વેદ્યનિધી ગંભીર. દુર્મેચાં દાન આપવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેશે, ધનનો દાતા, શોભન વ્યંતઃપુરની સ્ત્રીઓથી સંભોગ સુખ પ્રાપ્ત કરનાર, અને સર્વ ગુણોના મંદિરરૂપ.

(૯) ક્ષેત્રપાળ વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય પ્રધાન ! સર્વ સિદ્ધ, કિલર, વિદ્યાધરની મુદરી-ઓના હૃદયને દરશુ કરે એવી રૂપસંપદા હોવા છતાં પરસ્ત્રીથી હૃદયને રક્ષણ કર્યા વગરનો હોવાથી સર્વ ચૌહુક્યવંશી રાજાઓમાં હે વર્ણનીય વ્યાકૃતિવાળા ! રાજા ! આ દેરાસર આનવાદનવાળા ક્ષેત્રપાળની સદચતા ધારણ કરે છે. તે આ પ્રમાણે—

આશયક લોકોએ બહેલાં સ્તોત્રો વિગેરે શ્રવણ કરવાથી ગમન કરનાર, અને ભય પમાડનાર, અથવા ભક્તજનોના ભયને ભગાડનાર. સાધક લોકોને હિચ્છિત આપનાર, અથવા શત્રુઓને ઉચ્છેદનાર, મુશ્મળ, રૂપલ, નેટિંગ આદિ સાથે સંત્રામ કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર, ભક્તો પર દયા બાવ રાખનાર, તથા શત્રુઓ ઉપર ક્રૂર, તથા હાથમાં માણસોની ફેદમાળ નોંધ નામે, હસે અને ગાયન કરે છે એવો. અને પોતાના ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવાપણું વિગેરે ધણા ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૧૦) અઢારમા અરતીર્થકરનું વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય શ્રેષ્ઠ પુરુષ !—એકસો આઠ અંગુળ પ્રમાણ શરીર-વાળા હોવાને લીધે ચૌહુક્યવંશી રાજાઓમાં ઉત્કૃષ્ટ પુરુષ ! તથા હે પર્વતની ગુફા તુલ્ય. અર્થાત્ ત્રાસેલા લોકોને જોય ગિરિગુફા આધાર રૂપ છે તેવી રીતે હે શરણાગતોનું રક્ષણ કરનાર ! આ મંદિર અરનાથ

તીર્થંકર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. શી રીતે ? સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રથી
પણ અધિક ગંભીર, અનેક કરણોથી ઉપદક્ષિત. કહ્યું છે કે—

चतुर्गात्रं चतुर्वक्त्रं चतुर्धा धर्मदेशकम् ।

चतुर्गतिविनिर्मुक्तं नमामि जिनपुंगवम् ॥

“પૂર્વ દિશામાં મૂળરૂપ અને શેષ ત્રણ દિશામાં દેવકૃત
પ્રતિબિંબ હોવાને લીધે ચાર રૂપવાળા, ચાર મુખવાળા,
દાન, શીલ, તપ, ભાવ એમ ચાર પ્રકારના ધર્મને પ્રરૂપનાર,
અને નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિથી
મુક્ત થએલા (સિદ્ધિપદને પામેલા) મી જીનેશ્વર ભગવાનને
નમસ્કાર કરું છું.”

સર્વદા ક્ષાધિક આરિત્રથી મોક્ષમાં સ્થાન મેળવનાર, દીક્ષા
સમયે સાંવત્સરિક દાન દાતા, નિત્ય-કાયામ ટકનારી સિદ્ધિ (મુક્તિ)
નું કયું છે પ્રિય (બહાલ) જેમણે એવા. અથવા સુર, નર, તિર્યચ વિગેરે
સર્વને સાધારણ રીતે પ્રતિબોધ આપનાર, કહ્યું છે કે—

देवां दैवीं नरा नारीं शबराश्चापि शबरीम् ।

तिर्यञ्चोऽपि च तैरश्नीं मेनिरे भगवद्गिरम् ॥

દેવો દેવ વાણી તરીકે મનુષ્યો મનુષ્ય ભાષા તરીકે,
ભિલ્લો લીલોની બોલી તરીકે અને તિર્યચો તિર્યચ ભાષા
તરીકે પ્રજાની વાણીને સમજે છે.

કેવળતાની જેનું વર્ણન કરી ચક્રે એવા અનંત ગુણોયુક્ત.

(૧૧) કૃતયુગ નામના સુંદર આરા (કાળાવિશેષ)નું વર્ણન—

હે યોધુક્ય પ્રધાન પુરુષ ! ચરદક્ષતુના ચંદ્ર જેવા સ્વેત યજ્ઞ
.૩ કૃતયુગને ચતાવતારી બનાવનાર યુગપ્રધાન શ્રીહિમચંદ્રના ચરણ

કમળ હિપર કમર સમાન ! સુરપત્રાન ! હે ચૌહુક્ય શ્રેષ્ઠ પુરુષ ! સુપમ સુપમ નામા આરો, ઝગર પરતીર્થિકોએ જેનું નામ કૃતયુગ પાડેલ છે તે તીર્થકરોના જન્મને લીધે પૂજાએલો ત્રીજો સુપમ દુઃપમા નામે આરો છો તેની સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો આરો ! વીચ કોટાકોટી સાગરોપમ સુધી ગમન કરનાર, જ્યાં ભેડો બચ-રહિત હોય છે એવો, પરસ્પર વિરોધ રહિત સ્વભી પોષણરૂપ સદા-આરથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, શીલવતી સીઓથી સંભોગ સુખ આપનાર અને વિરહ દુઃખરહિત હોવાને લીધે બહુગુણો યુક્ત.

(૧૨) વિષ્ણુચક્ર વર્ણન—

શરણાગતને વળ્લના પાંજરા જેવા હે ચૌહુક્ય પ્રધાન રાજન ! મુન્દર છે અરક જેના એવા વિષ્ણુના સુદર્શન ચક્ર સાથે આ જિનાલપ સરખામણી કરે છે. કેવો ચક્ર ! સત્રુઓને હણવાના સમયે હાંતા વેગના શબ્દ સાંભળવાથી ગંભીર, મુદ્ધથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, હંમે જનાર, શીલવતી સત્યભામા વિગેરે જેની પત્નીઓ છે એવા વિષ્ણુએ જેનું પ્રિય કથું છે એવો અને તેથીજ સર્વ આપુષોમાં બહુગુણી મણાએલ.

(૧૩) કામપુત્ર (અનિરૂદ્ધ) વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય નરેશ્વર ! આ પ્રાસાદ કામપુત્ર અનિરૂદ્ધ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કામપુત્ર કેવો ! દરેક પ્રાણિઓના ચિત્તમાં ગમન કરનાર, ભીતિને કંપાવનાર (અર્થાત્ નિર્ભય). અત્યંત બલ પરાક્રમ હોવાથી સર્વ લોકથી પ્રશંસા સાંભળવા વડે ગંભીરતાવાળો, હમેશાં સંગ્રામથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. હમા નામની પત્નીથી રતિસુખ મેળવેલ, અને શૌર્ય, સૌભાગ્ય વિગેરે ધણા ગુણો યુક્ત.

(૧૪) શીકારી વર્ણન—

નિરંતર ચલાવેલા અનાયાશ્રમોમાંથી ઇચ્છિત ભોજન મેળવનાર

કાર્પટિક; લૌતિક, તામ્ર, રક્તચિત્ર (ભૌદ્ર, શ્વેતચિત્ર (તેન શ્વેતામ્બર) આદ્ય વિગેરે, અને દીન અનાથ વિગેરેના આશીર્વાદ અને જપ્ત્યનિના કેલાહલ સાંભળવાથી જેના અવજીવિત બધર બન્યા છે એવા અરજી સારથીથી મંદવેગવાળા રથમાં બેઠેલા સૂર્યથી જેવાએલા મુખ કમળવાળા હે ચૌહુક્ય નરેશ્વર !, હે કામસમાન ! કુતરાઓથી શોભિત એવા શિકારી સાથે આ મંદિર સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો છે શિકારી ? શીકાર માટે વનમાં જનારા ધનુષ્યના ટંકાર શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉત્પન્ન કરનાર, વાંકા કરેલા પગ વડે અથવા આમતેમ ફરવા વડે મળેલા મૃગાદિ મારવા માટે સ્થિર બનેલ. પશુ મારવામાં નિર્દય, સારાં, પશુઓ મળી શકે એવા શ્રેષ્ઠ જંગલમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે પશુહિંસન ક્રિષાર્પ ઇચ્છિત વસ્તુ જેને, અને મોટી દોરી ધારણ કરનાર.

(૧૫) પક્ષીપતિ વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય નરેશ્વર ! ત્રિરિશુકાઓનો ઇશ્વર અર્થાત્ પક્ષીપતિ, તેનો સાથે આ દેરાસર સામ્યતા ધારણ કરે છે. કેવો પક્ષીપતિ ! ધાડો પાડનાર, લોકોને ભય પમાડનાર, શાથી નિરંતર શ્રંગી વગાડવાથી, સર્વદા સંપ્રામથી પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર, જમરજસ્તીથી ઉપાડી લાવેલી મુંદર મુંદરીઓથી પ્રાપ્ત કરેલ છે દૃષ્ટિસંતોષ જોયે, અર્થાત્ કુધીન સ્ત્રીઓ તેને બહુ માન ન આપવાથી ઇચ્છિત ભોગ ન મળવાને લીધે નજરે જેવાથીજ ઉત્સવ માનનાર, અને જિલ્લ લોકોમાં વિશેષ પરાક્રમ ગુણયુક્ત.

(૧૬) ચક્રોર વર્ણન—

હે ચૌહુક્ય નર ! આ દેરાસર ચક્રોર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. વો ચક્રોર ? ચંદ્રના કિરણોનું પાન કરવા માટે આમતેમ ગતિ કરનાર. ચંદ્રની આંદણીમાં આનંદ લેનાર, ચંદ્રિકાને પ્રતિપાદન કરનાર.

શબ્દ સાંભળવાથી હિંમત ગતિ કરનાર અથવા બચાવ કરનાર, શ્રેષ્ઠ ચક્રારીઓથી થએલ છે પ્રિય જ્યેનું, એર વિગેરેથી દુષિત અનને ભણી સૂચન કરવા વિગેરે અનેક ગુણો યુક્ત. અગર કૃષ્ણતા વિગેરે અનેક ધર્મો યુક્ત. કહ્યું છે કે—

चकोरस्य विरज्येते नयने विपदर्शनात् ॥

“ એર જોવાથી ચક્રારની આંખો ધોળી થઈ જાય છે. ”
તેથી જ પક્ષીઓમાં બહુ ગુણવાન !

(૧૭) નાગરાજ વર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય કુળના નરોમાં તિલક સમાન ! કુમારપાળ આ વિહાર નાગરાજ સાથે સદસતા ધરાવે છે. તે આ પ્રમાણે-હજાર ફેણો ઉપર રહેલા હજાર નેત્રો અને કાનો વડે મંભીર. સર્પોથી હમેશાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, બકતોને વાંછિત આપનાર, નામાંગનાથી આદર્યા મેળવેલ, અને ઘણા ગુણોયુક્ત.

(૧૮) ઇંદ્ર વર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય નર ! આ મંદિર મુરપતિ સાથે સામ્યતા ધારણ કરે છે. કેવો ઇંદ્ર ! મમન કરીને દાનવોને બધા આપનાર, વજ્રોત્તે અવાજ સાંભળવાથી અને દાનવો સાથે યુદ્ધ કરીને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, શત્રુ વિગેરે દેવીઓ વડે ઇચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત કરેલ અને યુદ્ધ પ્રસંગે અનંતા રૂપ ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૧૯) અગ્નિવર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય ! આ વિહાર અગ્નિ સાથે સામ્યતા નથી ધારણ કરતો. શી રીતે આ ચૈત્ય વિવિધ વાજત્રાના અવાજથી મંભીર છે, અગ્નિ તેવો નથી. કારણ કે તે વાજત્રાને દહન કરનાર છે. આ વિહાર પાંચ આચાર પાળનાર શ્રી હેમચંદ્રસુરિથી પ્રતિષ્ઠિત રહેલ શ્રી

પાર્શ્વનાયના મિત્રથી મહોદય મેળવેલ છે. અગ્નિ તેવો નથી. કેમકે તે અતિ અપદ્મ જ્વાળાઓના જ્વ્વાથી વિરાગિત હોવાથી તે અસ્થિર છે. આ વિહાર ચોતરફથી અંત ભાગોવડે આનંદ આપનાર છે. અગ્નિ તેવો નથી. આ જિનાલય ધણા ગુણોયુક્ત છે. અને અગ્નિમાં બહુ ગુણો નથી. તેથી આ વિહાર સાથે અગ્નિની સરખામણી ન હોઈ શકે. કારણ કે એ તેના કરતાં અધિક છે.

(૨૦) યમવર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય નરેશ્વર ! પ્રાણિમાનને સંતાપ ઉપજાવનાર તથા એક શરીરથી બીજા શરીરમાં દાખલ કરનારા યમરાજ સાથે આ ચૈત્ય સરખામણી કરે છે. કેવો યમ ? બાલ-વૃદ્ધ અને યુવાનોમાં અરખલિતગતિ કરનાર. ત્રણે લોકને નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય આપનાર, નાશ કરવાના આચરણથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, સન્મન પુરુષોની ઓઓતું જણે ઈષ્ટ કર્યું નથી એવો. અર્થાત્ આખા જગતમાં કાઢતે પણ મરણ અમરું નથી. તેથીજ શુણ્ણ રહિત.

(૨૧) વરુણવર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય નરેશ્વર ! આ ચૈત્ય વરુણ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો વરુણ ? જલ જ્વનિ સાંભળવાથી ચંબીર. દમેશાં પશ્ચિમ દિશામાં રહેવાને લીધે પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, દાન આપનાર, અંતઃપુરની ઓઓથી સંતાપ પ્રાપ્ત કરેલ. અને સદ્ગુણોથી વિભૂષિત.

(૨૨) રાક્ષસવર્ણન—

હે ચૈાલુક્ય નર ! આ જિનાલય રાક્ષસ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો રાક્ષસ ? સર્વજન જનન કરનાર, નામ માત્ર સાંભળવાથી મય ઉપજાવનાર, તેમજ ખંડન કરીને ખાઈ જવા વિગેરેથી પણ મય કરનાર પોતાના સંજ્ઞાધીઓમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, દયારહિત, પાકાની રૂઝમાળ ધારણ કરનાર. આથીજ અન્ય દેવો કરતાં તાજા શુણ્ણવાળા.

(૨૩) વાયુવર્ણન—

હે શૈલુક્ય નર ! સતત ગતિ કરનારા પવન સાથે આ વિહાર સદૃશતા ધારણ કરે છે. કેવો પવન ! સ્થામો અવાજ સાંભળવાથી, ગંભીર. હમેશાં ચાલવાથી વાવાથી સવાગતિ એવી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, અને ધન વિગેરેમાં તેના ગમનના ચિન્હો નજરે પડે છે તેથી ઉર્ધ્વ ગમન કરનાર. અરણ્યમાં સારી રીતે વૃદ્ધિ પામનાર, અને સુગંધી વિગેરે ધણા ગુણોયુક્ત.

(૨૪) રૂદ્રવર્ણન—

આનું વર્ણન પાંચમા અર્થમાં ઉપર આપી દીધેલ છે.

ઈતિ ૧૦ દિક્ષાલ્લ વર્ણન.

(૨૫) કમલવર્ણન—

હે શૈલુક્ય નર ! આ ચૈત્ય કમલ-કાચના સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો કાચનો ? વેદવાક્યોથી ગંભીર. કારણ કે પૃથ્વી કાચનાએ ધારણ કરી છે એવી વેદની શ્રુતિ છે. ન્યાં સુધી લોકની સ્થિતિ જો ત્યાંસુધી પોતાના પગોથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉન્નતિ મેળવેલ, પાણીમાં આમ તેમ ફરી આનંદ મેળવનાર, મહાભાર વાળી પૃથ્વીને ધારણ કરવા વિગેરે ધણા ગુણોયુક્ત, અથવા શરીરના અવયવો ગોપતી રાખનાથી ગંભીર, એટલે મધ્ય ભાગ ન જોઈ શકાય તેવો. વેદની ઋચાઓથી ઓળખા-એલ અને મધ્ય અધ્યાય વિગેરે વિભાગોથી પ્રતિષ્ઠા ગ્રામ કરેલ, અથવા ચારે પગોના બળથી સ્થિર રહેલ. સુન્દર મસ્તકવડે કર્ણ છે પ્રજાપતિનું ઉચિત જોણે એવો, આથીજ અન્ય કાચનાઓ કરતાં અધિક બળવાન હોવાને લીધે બહુ ગુણરાજો.

(૨૫) પાતાળવર્ણન—

હે યૌજુષ્ય નર ! આ ચૈત્ય પાતાલ સાથે સદૃશતા ધરાવે છે કેવો પાતાલ ભાગ ? જેના મધ્ય ભાગનો ચાદ ન હોવાને લીધે ગંભીર તેમજ પરમાધાર્મિક દેવોએ કદર્યના કરેલા નરકના જીવોનો કાલાદલ સાંભળવાથી ગંભીર. સર્પોથી હમેશાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, નામાંના સહિત, સુંદર જળથી સંતોષ મેળવેલ અને મર્ત્યલોકની અપેક્ષાએ ધણા ગુણોયુક્ત.

(૨૬) મર્ત્યલોકવર્ણન—

હે યૌજુષ્ય નર ! આ વિહાર મર્ત્યલોક સમાન છે. કેવો મર્ત્યલોક ! નિરંતર ગતિ કરનારા તિર્થંકર અને મનુષ્યોના કાલાદલ સાંભળવાથી અથવા વેદવાક્યોથી ગંભીર. સુંદર કર્તવ્યોથી પ્રતિષ્ઠા તથા ઉદય મેળવેલ, અથવા હમેશાં અનાચારને લીધે દેવગુરુમાં મહાસ્ત સ્થૈર્ય અને અનુકૂલ દૈવને ધારણ કરનાર. મતલબ કે સારા કામો કરનાર માણસ સદ્ગતિ મેળવે અને ખરાબ કામથી દુર્ગતિ મેળવે. સુંદર સ્ત્રીઓથી યએલ છે પ્રિય જેમાં અનાદિ ધર્મથી પ્રતિબદ્ધ હોવાને લીધે બહુ ગુણવાળો, તે સિવાય બહુ ગુણવાળ નહિ.

(૨૭) મુરલોકવર્ણન—

હે યૌજુષ્ય ! આ ચૈત્ય મુરલોક સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો મુરલોક ? નિરંતર ચાલતા નાટક પ્રેક્ષણના સંગીત સાંભળવાથી ગંભીર. હમેશાં દેવોના સંચારથી પ્રતિષ્ઠા પામેલ, લક્ષ્મી જેવી દેવાંગનાઓ છે જ્યાં, અને દેવગંજાઓથી દેવોને સુખ ઉપભવનાર એથી જ પાતાલ અને મર્ત્યલોકની અપેક્ષાએ બહુ ગુણયુક્ત.

(૨૮) ધનુર્વરવર્ણન—

હે યૌજુષ્ય નર ! આ જિનાલય ધનુર્વર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. ધનુર્ધારી કેવો ? ધનુષના ટંકાર સાંભળવા ગંભીર, ધનુર્વેદના

અભ્યાસથી ધનુર્ધારીઓમાં પ્રખ્યાતિ મેળવેલ, દાતા અગર નિર્દય; સારા લોકોની સ્ત્રિઓને પ્રિય કરનાર, ધનુષ્યની દોરીમાં બહુગુણ માનનાર અર્થાત્ ધનુઃ ટંકાર સાંભળવાથીજ કેવળ મંબીર નહી, કિન્તુ અન્ય શત્રુ વિગેરેના શિરચ્છેદ કરવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ સુભટ ખરાબર લક્ષ્યવેધી ગણાય. અથવા ધણી સુભટોને આમંત્રણ આપનાર.

(૨૯) સનજનવણુન—

હે ચૌલુક્ય નર! આ દેરાસર સનજન સાથે સરખામણી કરે છે, કેવો સનજન ? સ્વભાવે મંબીર, વેદવાક્યોના ઉચ્ચારણથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ છે વદન જોનું, દરેકના હૃદયને આલ્લસ ઉપજાવનાર, સારા માણસોમાં ઐશ ગણાતા સનજન શિરોમણિઓનું અભિમત (પ્રિય) કરનાર, અને મિત્રતા વગેરે સકલ ગુણોના નિધાનરૂપ.

(૩૦) દુર્જનવણુન—

હે ચૌલુક્ય નર! પૃષ્ઠના માંસનું બક્ષણ કરનાર હોવાથી કુતરા જેવા દુર્જન સાથે આ ચૈત્યને સરખાવી શકાય છે. કેવો દુર્જન ? અન્યને ક્રોધાને ગમન કરનાર, ત્રાસ આપનારા શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર, ખીજનું કામ તોડી પાડવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, દયા રહિત, સારા માણસોના સુખને નાશ કરી પોતાનું ધાર્દ્ર્ય કરનાર. આથી જ નિર્ગુણ ગણાએલ.

(૩૧) કુમારપાળનૃપવણુન—

કવિના મુખ આગળ બેઠેલા આ કુમારપાળ નરેશ્વર સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો કુમારપાળ ? ચરમ સ્વર્ગભૂરમણ સમુદ્ર સમાન મંબીર વેદોક્તિથી તેમજ સત્કર્મોથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, અથવા પોતાના પરિજનોમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ. પ્રાણિઓને અનુકૂલ નશી-ખની માફક વાંછિતાર્થ આપનાર, સેવકોથી પ્રિય કરાએલ અથવા સેવકોને પ્રિય કરનાર અને સર્વ ગુણોનો સમૃદ્ધ.

(૩૨) રાજહંસવર્ણન—

આ જિનાલય રાજહંસ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો પક્ષી ! આકાશમાં ગમન કરનાર, તેવા પ્રકારના ચબ્દો સાંભળવાથી બોકતે લીધે શોભાયમાન. હમેશાં ફરીને આદારાદિ મેળવનાર, જીવજીવી હોવાને લીધે નિર્દય, સ્વન્ય અરણ્યમાં વિશેષ પ્રીતિ ધરાવનાર, કારણ કે મનુષ્ય વિગેરેની વસ્તીમાં જાયને લીધે ટકી રહે નહિ. અથવા નિર્મલ માનસરોવરના જલમાં આનંદ મેળવનાર. વિશેષ ઉત્તમતાના ગુણયુક્ત. જે પક્ષી હીનસ્વરૂપ હોય તે અબલુગુણ છે એમ વર્ણન કરાય અને જેનો જે વર્ણ હોય તે ગુણ ગણાય. જેમ કે મોર અતિ નીલવર્ણ છે.

(૩૩) પંડિતવર્ણન—

આ જિનાલય વિષુધ સાથે સદયતા ધરાવે છે. તે આ પ્રમાણે— સકલ શાસ્ત્ર અમર વેદો સાંભળવાથી મંભીર, વરદાન આપનારી સરસ્વતી દેવીની ચરણ કૃપાથી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત થયેલ છે વદન જેવું, અથવા સદાચાર વડે દેવગુરુ વિગેરેમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ છે વદન જેવું તે. અનુકૂલ નથીજની માફક સકલ લોકને સુખ આપનાર સારા માણસોની ઓછોને પ્રિય કરનાર અર્થાત્ સર્વ લોકને પ્રિય. અને ન ગણી શકાય એવા ધણા ગુણો રૂપી રત્નોના સ્થાન રોદનુ ત્રિસમાન.

×ચિયુધથીદેમચન્દ્રેણ આ વાક્યના પદચ્છેદ કરતાં વિ-
પક્ષી, યુધ-ડાહો માણસ અમર મૂર્ખ, ધી-લક્ષ્મી, ધી+દન્ લક્ષ્મીનો
કરનાર, ધી+ઈદ્દ લક્ષ્મીને ઝંખનાર, દેમ-સોનુ. ચન્દ્ર-ચન્દ્રમા,
દેમચન્દ્ર સોનાનો ચંદ્ર અને ઓ દેમચન્દ્રાત્મા, મનચન્દ્ર મદારેના
મસ્તક ઉપર રહેલો ચંદ્ર એમ મિત્રમિત્ર રીતે થાય છે. તે જ
ક્રમથી અદિ અર્થો કરવામાં આવ્યા છે.

(૩૪) મૂખવિષ્ણુન—

જેમ કદૂપાને રૂપવાન કહેવા છતાં તેનો અર્થ કદૂપો જ થાય
 તેમ મૂખને 'આવો પંડિતજી!' એમ વિપરીત કહેવા છતાં તેનું
 મૂખપણું જ સાબિત કરાવ છે. કહ્યું છે—

મૃગા મૃગૈઃ સદ્ગમનુવ્રજન્તિ ગાવશ્ચ ગોભિસ્તુરગાસ્તુરજ્ઞૈઃ ।
 મૂર્ખાશ્ચ મૂર્ખૈઃ સુધિયઃ સુધીમિઃ સમાનશીલવ્યસનેષુ સરવ્યમ્ ॥

હરણ હરણો સાથે, ગાય ગાયો સાથે, ઘોડા ઘોડા સાથે,
 મૂખમૂખ સાથે અને વિદ્વાન્ વિદ્વાનો સાથે મિત્રતા બાંધે.
 કારણ કે મિત્રતા સરખે સરખાની જ હોય છે. તેથી આ
 ચૈત્ય મૂખની સાથે સમાનતા ધરાવે છે.

કેવો મૂખ ? સદસ પાઠો રૂપી મમ-ભંગ છે જેમાં એવા
 આગમોમાં ભીતિ ધરાવનાર, તથા શ્રુતિવડે પથ્ય ભીતિ રાખનાર.
 કારણ કે મૂખ હોવાને લીધે તત્ત્વોના યથાવસ્થિત અર્થને ધારણ
 કરવામાં મમર્થ હોતો નથી. પોતાના ખરાબ વર્તનને લીધે દેવશુદ્ધ
 ઉપર સ્થિરતા વગરનો અર્થાત્ દેવશુદ્ધમાં સંદેહ ધરાવનાર. જીવ તથા
 અજીવનું બરાબર જ્ઞાન ન હોવાને કારણે નિર્દય. દશરૂકાલિક સત્ત્વમાં
 કહ્યું છે કે—

જો જીવે વિ ન યાણાઈ, અજીવે વિ ન યાણાઈ ।
 જીવાજીવે અયાણંતો, કહ સો નાહીઈ સંજમં ? ॥ ૧૨ ॥
 જો જીવેવિ વિયાણાઈ, અજીવે વિ વિયાણાઈ ।
 જીવાજીવે વિયાણંતો, સો હુ નાહીઈ સંજમં ॥ ૧૩ ॥

(અધ્યયન ૪)

પદમં નાણં તઓ દયા एवं ચિદ્દહ સન્વસંજણ- ।

અન્નાણી કિં કાહી. કિં વા નાહી છેય પાવગં ? ॥ ૧૦ ॥

(અધ્યયન ૪)

જે માણસને જીવનું જ્ઞાન નથી તથા અજીવનું જ્ઞાન નથી અને જીવાજીવની પીછાણ નથી તે શી રીતે સંયમ પાળી શકે ?

જે જીવોને જાણે છે. અજીવોને ઝોળાળે છે અને જીવા-જીવની માહીતિ ધરાવે છે તેજ સંયમ પાળી શકે.

પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા એમ સર્વ સંયમમાં રહેલ છે. માટે અજ્ઞાની શું કરી શકે ? અને પુત્ર, પાપ શી રીતે પીછાણી શકે ?

આવી રીતે મૂર્ખને જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી જીવ દયાનો પણ અભાવ, કહી શકાય. સર્વનો સંહાર કરનાર હોવાથી અગર સંબંધી-ઓનો નાશ કરનાર હોવાને લીધે કામને પણ સુખ નહિ દેનાર. સંસારમાં વર્તતા દરેક જીવોએ એક બીજા સાથે અનેક વેળા સંબંધ ધરાવેલાં છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે, કે ‘એકે જીવને સર્વે’એ જીવોએ માતા તરીકે, પુત્રી તરીકે, પિતા તરીકે, અને પુત્ર તરીકે સમ્મ-ધેઃ અનંત વખતે અનુભવેલાં છે.’ એટલા માટેજ બહુશુ નહિ અર્થાત્ શુદ્ધ રહિત.

(૩૫) લક્ષ્મીવર્ણન—

તથા લક્ષ્મી સાથે આ વિહારની સરખામણી થાય છે. કેવી લક્ષ્મી ? વિષ્ણુના નાભિકમળમાં રહેલા જ્વલાએ કરેલા વેદોચ્ચારના સાંભળવાથી ગંભીર. સદાચારથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય પ્રાપ્ત કરેલી. વિષ્ણુને સુરત સુખાદિથી પ્રિય કરનારી, અને ધણી ગુણોવાળી. કારણ કે પૈસાદાર માણસ નિર્ગુણ હોવા છતાં ગુણીજ લેખાય છે.

(૩૬) સુવર્ણવર્ણન—

તથા સુવર્ણ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. સુવર્ણ કેવું? ભાવની વધધટ થવાને કારણે ચોક્કસ ન હોવાથી ગંભીર, પોતાની વિશેષ કિંમત સાંભળવાથી અને દક્ષિણાવર્તરૂપી લક્ષણ યુક્ત હોવાથી મહાત્મ્ય અને ઉત્તિ મેળવેલ. રાજ્યો વિગેરેની અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ વગેરેને આનંદ આપનાર તથા આઠ ગુણોથી યુક્ત, તે આઠ ગુણોના નામ—૧ વિપદાતિ, ૨ રસાયન, ૩ મંગકરણ, ૪ વિનીત, ૫ પ્રદક્ષિણાવર્ત, ૬ વજનદાર, ૭ ઘડી નહિ જનાર, ૮ અનિંદનીય. એમ સુવર્ણમાં આઠ ગુણો હોય છે.▮

(૩૭) ચંદ્રવર્ણન—

તથા આ ગિનાલય ચંદ્રમાં સાથે સામ્યતા ધારણ કરે છે. કેવો ચંદ્ર ? આકાશમાં ગમન કરનાર, નક્ષત્રોની લક્ષ્મીથી વિરાજમાન. પોતાના વિમાનમાં સર કરેલા ચંધર્વોના નૃત્ય સાંભળવાથી તેમજ અંધકારનું ખંડન કરવાથી ઉદ્યાત્મક ઉપર પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલો. પોતાના સંબંધી તારાઓમાં ગમન કરનાર, અર્થાત તારાઓ રૂપી કલત્રથી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત. તથા જગતને આલ્હાદ આપવો વિગેરે ધણા ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૩૮) કપૂરવર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય કપૂર સાથે સરખામણી કરે છે. કેવું કપૂર ? સુગંધીને લીધે સર્વત્ર ગમન કરનાર. ચંદ્રમાની પેઠે શીતળતા રૂપી લક્ષ્મીથી શોભાયમળ. “ અહો કપૂરની કેવી સુગંધી છે ” આ પ્રમાણે સર્વ લોકોના વખાણથી અને ઠંડક આપનાર કાર્યને લીધે મનુષ્યોના

▮ આ આઠ ગુણો સંજોગી વિશેષ માહિતી માટે સ્ત્રીઓ ગિનમંડત અણ્ણિત ધર્મપરીક્ષા.

મસ્તકે ઉપર સ્થાન મેળવનાર. સુમધે ફેલાવીને સુન્દર સુન્દરીઓને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, અને નિર્મલતા, સુમંધીપણું વગેરે ધણી ગુણોથી યુક્ત.

તથા ચંદ્ર શબ્દથી આલેહાદ પણ કહેવાય છે; તે ફૂલની માળ, ચંદન અને અંગના વિગેરે પદાર્થોથી ઉત્પન્ન થએલ અનેક પ્રકારે હોય છે તેથી પણ અનેકાર્થતા છે.

(૩૯) દેવચણું—

તથા આ ચૈત્ય દેવના સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો દેવ ! જય જય, નન્દ નન્દ વિગેરે મિષ્ટ વચનો સાંભળવાથી મંભીર બનેમો. ફીડાવાપીમાં સ્નાન, જિન પૂજન, પુસ્તક વાચન વગેરે શોભન કર્તવ્યોથી ઉન્નતિ મેળવેલ, અથવા દાનવો સાથે સંગ્રામો કરીને ઉન્નતિ મેળવેલ. દેવાંગનાઓ વડે આલિંગનાદિ સુખ પ્રાપ્ત કરેલ અને ધણી ગુણોથી યુક્ત.

(૪૦) સૂર્યચણું—

આ ચૈત્ય સૂર્ય સાથે સદૃશતા ધારણ કરે છે. કેવો સૂર્ય ! આકાશમાં મેરૂની ચારે દિશાએ ગમન કરનાર. સ્થવારે જાગેલા વિગ્રોએ કરેલા વેદોચ્ચાર વડે ભવને દૂર કરનાર. હમેશાં ગમનને લીધે ઉદ્યાયવ ઉપર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરેલ. સંન્યસોની સ્ત્રીઓને પ્રિય કરનાર. તેમ જ પ્રકાશ આપનાર, પ્રકાશ, પ્રતાપ વિગેરે ધણી ગુણોથી સંપન્ન.

(૪૧) શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યચણું—

શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ સાથે આ વિદાર સામ્યતા ધારણ કરે છે. શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય દેવા છે ! શીર સમુદ્રની પરે મંભીર,

સકલ વેદ અને સકલ શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાથી અને પંચાચારનું પાલન કરનાર હોવાથી સમસ્ત દુનિયામાં ધન્યવાદને પ્રાપ્ત થયેલા. સમગ્ર સંઘમાં દાતા. અથવા જેને સમૃદ્ધિ-પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે એવા. અથવા શ્રીપાર્શ્વનાયની પ્રતિમા સ્થાપન કરવાથી મહાન્ ઉદય પ્રાપ્ત કરેલા. અથવા સર્વદની સિદ્ધિ માટે જેમના વચનો ઉચ્ચ દરજ્જાના છે એવા. સર્વ ભગ્ન જીવોને અનુકૂલ નરીત સમાન. અથવા દેવગુરુ વિશે શ્રદ્ધાવાળા શ્રાવકો તથા મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ. અથવા દેવોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાએલા ધર્માત્મા પેઠે કહેલાવાળા, અથવા પરમાત્મા શ્રીવીતરાગનેજ દેવ માનનારા શ્રીકુમારપાળ રાખથી મહાત્મ્ય અને આખાદી મેળવેલા, અથવા નમસ્કાર કરવા આવેલા સાધુઓ અને શ્રાવકોનો ઉદય કરનાર, અથવા કાલ્યાણિપતિ શ્રીમંત શ્રાવકોથી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત થયેલા. અથવા વૈષ્ણવોએ પ્રણામ કરતી વખતે પૂજ્ય માનવાયો પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય પ્રાપ્ત કરેલ. અથવા મહાકાળ, સોમનાથ વિગેરે તીર્થોમાં પ્રતિષ્ઠિત મહાદેવની પેઠે ઉદય મેળવેલ. અર્થાત અણિમાદિ અષ્ટ મહા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજને સોફા સાક્ષાત્ મહેશ્વર માનતા હતા. અથવા લોતિક, તાપસ વિગેરે દાર્શનિકોમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. અથવા કાર્ણિક હોવાથી બૌદ્ધની પેઠે ઉદય સંપન્ન, અથવા ધનક કુમેરની પેઠે દાન વેળાએ અખુટ ભંડાર હોવાથી અબ્યુદય મેળવેલા, અથવા સમુદ્રની પેઠે મર્યાદા ઉલ્લંઘન નહીં કરનાર અને ગંભીર હોવાથી અબ્યુદયવાળા, અથવા શુક્લ પક્ષના ચંદ્રની પેઠે પ્રીતિ પ્રાપ્ત કરેલા, અથવા છદ્મ પેઠે પરમૈશ્વર્ય મેળવેલ, અથવા પરમત રૂપી અંધકાર ટાળવાથી પ્રાપ્ત કરેલ છે મહાત્મ્ય અને પ્રતાપનો ઉદય જેમણે એવા, અથવા બૃહસ્પતિની જેમ શુદ્ધિ વિજ્ઞાન ધરાવનાર. એજ પ્રમાણે મેરુ, કલ્પવૃક્ષ, ચિંતામણિ, કામધેનુ, લક્ષ્મી, સરસ્વતી વિગેરે

૧ પંચાચારનાં નામ—

૧ જ્ઞાનાચાર, ૨ દર્શનાચાર, ૩ ચારિત્રાચાર, ૪ તપાચાર, ૫ વીર્યાચાર.

સકલ પદાર્થોની વિચારણા કરવાથી અનંત અર્થો યર્ષ શકે છે. તથા સંજ્ઞન પુરૂષોના હૃદયને અભિપ્રેત સુંદર કાર્ય કરનાર. અને યુગ પ્રધાન હોવાથી આચાર્યના ઠક ગુણોથી ઋયુક્ત.

(૪૨) મંગળ વર્ણન.-

તથા આ વિદ્યાર મંગળ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે, કેવો છે મંગળ ? લક્ષ્મીને મથન કરનાર. આકાશમાં ગમન કરનાર. સોઠ પ્રવાહથી ભય ઉપભવનાર. તત્ત્વ વૃત્તિથી નહી, કારણ કે ધર્મિષ્ઠ માણુ-સોને સર્વે મહો અનુરૂળજ હોય છે. હમેશાં ગમન કરવાથી ઉદય મેળવેલ. સારા માણુસોથી ઈષ્ટ પૂજાદિ પ્રાપ્ત કરેલો. અને શુભ મદ્યથી જોવાયેલ હોય (અર્થાત્ મંગળ ઉપર શુભ મહુલુધ, ગુરુ, શુક અને ચંદ્રની દૃષ્ટિ પડતી હોય) તો બહુગુણી, પરંતુ વક થયેલ હોય તો બહુગુણી નહી.

(૪૩) ધુધ વર્ણન-

આ ચૈત્ય ધુધમહ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો ધુધ ? આકાશમાં ગમન કરનાર. ચંદ્રપુત્ર ગણાતો હોવાને લીધે ચંદ્રની લક્ષ્મીથી શોભાયમાન બધને દૂર કરનાર. વેદોક્ત મંત્ર સાંભળવાથી અને હમેશાં પંચ ગણાયેલ યનૈશ્વર્યો કેન્દ્રસ્થાનમાં રહી જોનાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. સંજ્ઞન પુરૂષોની જિજ્ઞોને આસ્વાદ ઉપભવનાર. અથવા શુભ મહોમાં મનોહર ગણાયેલ અને આગળ રહેલ મંગળ મદ્યથી અભિમત વસ્તુને વૃદ્ધિ પમાડનાર. તેમ જ સામ્યમહ હોવાને લીધે બહુ શુભ સંપત્ત.

(૪૪) બૃહસ્પતિ વર્ણન-

તથા બૃહસ્પતિ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધર વે છે. કેવો ગુરુ ?

* આની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ રત્નચંદ્ર સરિતા
ગુણગદ્યવિશલ્લસવિશિષ્ટા ॥

વેદ વાક્યોથી અને સકલ શાસ્ત્ર અવલુચી ગંભીર. પરસ્પર અહોની મૈત્રી હોવાને લીધે શનૈશ્વર અહથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ. લાભ દાયક. સારા માણસોને ઇચ્છિત પ્રિય કરનાર. અને શુભ શ્વેત વર્ણાદિ અનેક ગુણોથી યુક્ત.

(૪૫) શુક વર્ણન-

તથા લક્ષ્મીને મથન કરનારા દાનવોના મંત્રી શુક સાથે આ વિહાર સરખામણી કરે છે. કેવો શુક ? ગંભીરાર્થ શાસ્ત્ર રચવાથી અને સકલ શાસ્ત્રો સાંભળવાથી ગંભીર. હમેશાં દેવો સાથે સંગ્રામ કરવાથી ખતાળમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલા અસુરોનું હિત કરનાર, અને છુદ્ધિ વિગેરે અનેક ગુણો યુક્ત.

(૪૬) શનૈશ્વર વર્ણન-

આ જિનાલય શનૈશ્વર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો શનિ ? આકાશમાં ગમન કરનાર. નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર. ચરણ વિહારથી પ્રાપ્ત કરેલ છે પ્રતિષ્ઠા અને મહોદય જોણે એવો. સન્નિવન પુણ્યોની ભીંચોને છટ્ટ સુખ નહીં આપનાર. અર્થાત્ દંપતીનો વિયોગ કરાવનાર. અને જો નીચ સ્થાનમાં હોય તો ધણો ગુણકારી, પરંતુ ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલ હોય તો વિશેષ નુકસાનકારક હોવાથી બહુ ગુણ યુક્ત કહેવાય નહીં.

(૪૭) રાહુ વર્ણન-

પોતાના પુત્ર શુષ્ક અહની શોભાને વિનાશ કરનારા ચંદ્રને અસન કરનારા રાહુ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો રાહુ ? નીચલા ભાગમાં ચંદ્ર સાથે ગમન કરનાર. અહણુ વેળા ભય કરનાર. ' હે રાહુ ! ચંદ્રને મુક્ત કર ' આ પ્રમાણે સકલ લોકોના વચન સાંભળવાથી અથવા વેદ વાક્યોથી ચંદ્રને કંપાવનાર. ખંડન યુક્ત

ગમન અને ભણણુ હોવાને લીધે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલો. મદ્યુ વેળાએ નિર્દય અને ક્રૂર આપવાના વખતે દાતા નહીં. અમૃત પીવાને લીધે સ્થાયી બનેલા મસ્તક વડેજ ચંદ્ર અને સૂર્યને મદ્યુ કરનારો. આયોજ તાકાત રૂપી ધણા ગુણોયુક્ત.

(૪૮) કેતુ વર્ણન-

તથા આ વિહાર કેતુમદ સાથે સામ્પત્તા ધરાવે છે. કેવો કેતુ ! આકાશ માર્ગમાં ગમન કરનાર. શ્રુતિમાત્રથી આખા દેશને બપોરનાવનાર. ખરી રીતે નહીં, સંગ્રામથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. દયા રહિત. સત્ પુરુષોએ અરણ્યમાં જોતું ઉચિત કર્યું છે એવો અને જો નીચ સ્થાનમાં રહેલ હોય તો બહુગુણકારી. પરંતુ જો ઉચ્ચ સ્થાન સ્થિત હોય તો બહુ ગુણકારી નહીં.

(૪૯) મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલા ચંદ્રનું વર્ણન-

મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલા ચંદ્ર સાથે આ ચૈત્ય સદૃશતા ધારણ કરે છે. કેવો તે ચંદ્ર ! ગંગાજળના પ્રવાહના પડવાના અવાજ સાંભળવાથી ગંભીર બનેલ. હમેશાં મહાદેવ સાથે વિચરવાથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય પ્રાપ્ત કરેલ. મહાદેવની પત્ની ગૌરીને મૈથુન પ્રસંગે દીપ્યમાન કરી તેનું પ્રિય કરનાર. અને કાંતિ, સૌંદર્ય વિગેરે ધણા ગુણો ધરાવનાર.

(૫૦) મહેશ્વરના હાસ્યનું વર્ણન-

તથા મહેશ્વરના અદૃશ્ય સાથે આ ચૈત્ય સામ્પત્તા ધરાવે છે. કેવું શાસ્ય ! તો જો લોકમાં ગમન કરનાર. ઉજ્જવલતાને લીધે ચંદ્રને કંપ ઉપજાવનાર, અથવા ચંદ્રની કાંતિની આકૃષ્ટ શોભાવમાન અદૃશ્ય સાંભળવાથી અને સદાકાળ પડ્યા તેના પડવાને લીધે મદાત્મ્ય અને ઉન્નતિ મેળવેલ, ગંગા અને ગૌરીને આનંદ ઉપજાવનાર, એનનાં

... ગુણ સંપન્ન

(૫૧) મહેશ્વરના હારમ વિલેપનનું વર્ણન—

તથા મહેશ્વરના હરમોદ્ધૂલન સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. તેઆવી રીતે, આ હરમરચના કરેલ છે એમ સમજી શકાય તેમ ન હોવાને લીધે ગંબીર, શું કપુરના જથ્થાથી બનાવેલ છે ?, શું રૂપાને ઝોગાળાને રચેલ છે ?, શું સ્ફટિક રત્નના ઢકડામાંથી ઘડી કાઢેલ છે ?, શું બરફના પિંડમાંથી ઉપજાવેલ છે ?, અથવા શું સર્વ દ્રવ્યના સત્ત્વમાંથી તૈયાર કરેલ છે ? આવી રીતના સંશયને ઉત્પન્ન કરનાર તટ ઉપર બેઠેલા પક્ષાની નાભિમાં રહેલા કમલોદ્ભવે ઉચ્ચારેલા સ્તુતિ મંત્ર મિશ્રિત વેદ વાક્ય સાંભળવાથી તેમ જ પક્ષાએ જ જથ્થાવેલા અધ્યયનોથી શરીરમાં રચાન મેળવનાર નમન કરનારાઓને વાંછિત વસ્તુ આપનાર ગૌરી અને ગંગાએ આલિંગન સમયે જેનાથી સૌભાગ્ય શોભા બનાવેલ છે. એટલા માટે જ અત્યંત ચેતવણી.

(૫૨) દાનવ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય દાનવ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો દાનવ ? મધ્ય ભાગની (ઉદરની) કોઇને પણ ગમ ન પડે એવો હોવાથી ગંબીર, પાતાલગંગાના પડતા ધોધનો અવાજ સાંભળવાથી નાગકુમારો વડે પ્રતિષ્ઠા પામેલો. દયા વગરનો. અસુરોની પત્નીઓને પ્રિય કરનાર. સદામા પક્ષે (દેવતાઓએ) કરેલા પ્રહારને ઝીલતા વખતે માયાવી હોવાને કારણે વિવિધરૂપ ધારણ કરનાર.

(૫૩) નર વર્ણન—

હે ચૌકુલવંશી રાજેન્દ્ર ! આ ચૈત્ય નર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો નર ? સકલ ચાસ્ત્ર સાંભળવાથી ગંબીર. હમેશ ચરણો વડે પૃથ્વી ઉપર ફરીને પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર દાતા. સુંદર સ્ત્રીથી પ્રચ્છિત આનંદ મેળવનાર. અને માંભીષ, ઔદાર્ય વિગેરે ધણા ગુણો ધ્રુક્તા.

(૫૪) લક્ષ્મી ઉડાવનારનું વર્ણન—

હે રાજન્ ! લક્ષ્મીને વેડી નાખનારા માણસ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી રીતે ? ગીત વિગેરે સાંભળવા વડે ગંભીર, હ્રમેશાં પરત્વી સંભોગને લીધે બંધુઓમાં પ્રતિષ્ઠા ગુમાવેલો, તથા સંબંધીઓમાં વિત ખર્ચવામાં નિર્દય અગર કૃપણ. તેમજ દેવચર વિગેરેની આસ્થા વગરનો, સારા માણસોની સારી સારી સ્ત્રીઓ સાથે (પરત્વીઓ સાથે) વિષય ભોગ તથા આભિંગનાદિ સુખ મેળવીને પોતાના સર્વ ધનનો નાશ કરનાર, એટલા માટે ગુણ વગરનો.

(૫૫) સોનાના ચંદ્રનું વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય સોનાના ચંદ્ર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. સુવર્ણચંદ્ર કેવો ? ધડવાના ટાઈ મે ઉત્પન્ન થતા ટંકાર (રણુકાર) રાખ્દથી ગંભીર. સોનાના બારીક ધાટ ધડતાં અવાજ ધીમે તેમજ મીઠો થાય છે અને હથોડી ભેરથી ઠોકતાં તેનો અવાજ ગંભીર આવે છે. આકાશમાં રહેતો ચંદ્ર વેદની શ્રુતિઓથી ગંભીર છે તેથી અહીં ચંદ્રની અને સોનાની સરખામણી કરે છે. સુવર્ણચંદ્ર સ્ત્રી અને પુરુષોના પગથી માંડીને પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ હોય છે. ત્યારે ચંદ્રમા ગમન કરીને ઉદ્યાયલ ઉપર રચાન મેળવેલ છે. સુવર્ણચંદ્ર સારા માણસોના મસ્તક ઉપર રચના વિશેષથી આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે ત્યારે ચંદ્રમા સુંદર તારાઓને આનંદ આપનાર છે. તથા સુવર્ણચંદ્ર કાંતિ વિગેરે અનેક ગુણયુક્ત હોય છે. આ બાબતમાં એક કાવ્ય યાદ આવે છે—

‘સૌવર્ણ ચલયં જગમ્ વિલયં પત્યુર્વિયોગાનલે—

સ્તન્વ્યાઃ કેલિમૃગસ્પૃશો વિચત્ત્વંત્યેષોઽપિ ની દઃસ્વિતઃ ।

વાપ્યૈઃ સિક્તમનાત્ ભૂમિહરિણા સત્ત્વં ચ મર્તુ સ્મૃતૈ-
રુચ્છાસૈર્ગમનં મયા ત્વમપિ શ્રીદેવચન્દ્રઃ સ્મૃતઃ ॥^૧

(૫૬) યાચક વર્ણન—

તથા આ દેરાસર યાચક સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો યાચક ! દાન આપનારના કડવાં વચન સાંભળવાથી કોપ નહીં કરનાર હોવાથી ગંભીર, ઘેર ઘેર ફરીને આહાર પ્રાપ્તિ કરનાર, જેની સ્ત્રી જંગલમાં આનંદ પામે છે એવો, અને સર્વ ગુણોથી રહિત કણુ ॥ ૬—

તુળં લઘુ તુળાત્ તૂલં, તૂલાદપિ હિ યાચકઃ ।

વાયુના કિં ન નીતોઽસા ? મામપિ માર્થયિષ્યતિ ॥

હલકામાં હલકી ચીજ તુલ્ય છે. તેથી પણ હલકી ચીજ તરીકે આકાંક્ષાના રૂને ગણી શકાય અને તે આકાંક્ષાના રૂ કરતાં પણ તુલ્ય યાચક છે.

મત્ત—તો આવા હલકાને પવન કેમ ઉડાડી જતો નથી ?

ઉત્તર—પવનને પણ ખૂંટીક લાગે છે કે એ મારા પાસેથી પણ કંઈ માગી બેસશે.

(૫૭) નિષ્કામ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય કામ રહિત મનુષ્ય સાથે સદૃશતા ધરાવે છે. કેવો નિષ્કામ નર ? સિદ્ધાંત સાંભળવાને લીધે સ્વભાવથી ગંભીર, હમેશાં પાતાના શુદ્ધ ચારિત્રને લીધે ખ્યાતિ પામેલો, તથા દેવલોકોમાં જવા લાયક નશીલ ધરાવનાર. સાધુ પુરુષોની કાંતા સુમાન મણુએલી દીક્ષાંગનાથી આનંદ પામનાર, અને દરેક ગુણોથી સુક્ત.

૧ આ કાવ્યર્નુ અસલ રચાન મળી શકેલ નથી, અને અશુદ્ધ હોય એમ લાગે છે તેથી અર્થ કર્યો નથી. કારણ અસંબધ્ધ અર્થ યાચ તો દોષના સાગી થવાય.

(૫૪) લક્ષ્મી ઉડાવનારનું વર્ણન—

હે રાજન્ ! લક્ષ્મીને વેડી નાખનારા માણસ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી રીતે ? ગીત વિગેરે સાંભળવા વડે મંબીર, હમેશાં પરત્વી સંભોગને લીધે બંધુઓમાં પ્રતિષ્ઠા ગુમાવેલા. તથા સંબંધીઓમાં વિત ખર્ચવામાં નિર્દય અગર કૃપણ. તેમજ દેવગૃહ વિગેરેની આસ્થા વગરનો, સારા માણસોની સારી સારી સ્ત્રીઓ સાથે (પરત્વીઓ સાથે) વિષય ભોગ તથા આલિંગનાદિ સુખ મેળવીને પોતાના સર્વ ધનનો નાશ કરનાર. એટલા માટે ગુણ વગરનો.

(૫૫) સોનાના ચંદ્રનું વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય સોનાના ચંદ્ર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. સુવર્ણચંદ્ર કેવો ? ધડવાના ટાઈમે ઉત્પન્ન થતા ટંકાર (રણકાર) શબ્દથી મંબીર. સોનાના બારીક ધાટ ધડતાં અવાજ ધીમે તેમજ મીઠો યાવ અને હથોડી ભેરથી ઠોકતાં તેનો અવાજ મંબીર આવે છે. આકાશમાં રહેતો ચંદ્ર વેદની શ્રુતિઓથી મંબીર છે તેથી અહીં ચંદ્રની અને સોનાની સરખામણી કરે છે. સુવર્ણચંદ્રક સ્ત્રી અને પુરુષોના પગથી માંડીને પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ હોય છે. ત્યારે ચંદ્રમા યમન કરીને ઉદ્ધવાચલ ઉપર રથાન મેળવેલ છે. સુવર્ણચંદ્રક સારા માણસોના મસ્તક ઉપર રચના વિશેષથી આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે ત્યારે ચંદ્રમા સુંદર તારાઓને આનંદ આપનાર છે. તથા સુવર્ણચંદ્રક કાંતિ વિગેરે અનેક ગુણયુક્ત હોય છે. આ બાજતમાં એક કાવ્ય વાદ આવે છે—

સૌવર્ણ ચલયં જગામ વિલયં પત્યુર્વિયોગાનલૈ—

સ્તન્વ્યાઃ કેલિમૃગસ્પૃશો વિયુત ઇત્યેપોઽપિ હી દુઃસ્વિતઃ ।

વાપ્તૈઃ સિક્તમનાત્ ભૂમિંહરિણા સત્ત્વં ચ મર્તુ સ્મૃતૈ—
રુચ્છાસૈર્ગમનં મયા ત્વયમપિ શ્રીદેમચન્દ્રઃ સ્મૃતઃ ॥^૧

(૫૬) યાચક વર્ણન—

તથા આ દેરાસર યાચક સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો યાચક ! દાન આપનારના કડવાં વચન સાંભળવાથી કોપ નહીં કરનાર હોવાથી ગંભીર, ઘેર ઘેર ફરીને આહાર પ્રાપ્તિ કરનાર, જેની સ્ત્રી જંગલમાં આનંદ પામે છે એવો, અને સર્વ ગુણોથી રહિત કહ્યું ॥ ૬—

તુળં લઘુ તુળાત્ તૂલં, તૂલાદપિ હિ યાચકઃ ।

વાયુના કિં ન નીતોઽસા ? મામપિ માર્થયિષ્યતિ ॥

હલકામાં હલકી ચીજ તુલ્ય છે. તેથી પણ હલકી ચીજ તરીકે આકડાના રૂને ગણી શકાય અને તે આકડાના રૂ કરતાં પણ તુલ્ય યાચક છે.

પ્રશ્ન—તો આવા હલકાને પવન કેમ ઉડાડી જતો નથી ?

ઉત્તર—પવનને પણ ખૂંટીક લાગે છે કે એ મારા પાસેથી પણ કંઈ માગી બેસશે.

(૫૭) નિષ્કામ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય કામ રહિત મનુષ્ય સાથે સદૃશતા ધરાવે છે. કેવો નિષ્કામ નર ? સિદ્ધાંત સાંભળવાને લીધે સ્વભાવથી ગંભીર, હમેશાં પીતાના શુદ્ધ ચારિત્રને લીધે ખ્યાતિ પામેલો, તથા દેવલોકાદિમાં જવા લાયક નરીબ ધરાવનાર. સાધુ પુરુષોની કાંતા સમાન ગજાએલી દીક્ષાંગનાથી આનંદ પામનાર. અને દરેક ગુણોથી સુક્ત.

૧ આ કાવ્યનું અસલ સ્થાન મળી શકેલ નથી, અને અશુદ્ધ હોય એમ લાગે ॥ તેથી અર્થ કર્યો નથી. કારણ અસંબધ્ધ અર્થ થાય તો રોપના ભાગી થવાય.

(૫૮) ધર્મ વર્ણન—

પ્રથમ પુરુષાર્થ ધર્મ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવો ધર્મ ! ગંભીરાર્થ, કારણ કે પાપ કરનારા કસાઈઓ પણ કહે છે કે 'અમે ધર્મ કરીએ છીએ' પરંતુ શબ્દ માત્રથી જ તેમનો અને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મ સમાન મનાય છે. પાગલુ કરનારને સ્વર્ગ અને નરકનાં ફળ આપવાથી તેમાં ગાયના અને આકાશના દૂધના જોટલો તફાવત છે. ગાયનું દૂધ પીનારને પુષ્ટિ આપે છે ત્યારે આકાશનું દૂધ આંતરડા કાપી નાખે છે. તેથી ધર્મ ગંભીર કહેવામાં આવે છે. તથા ન હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ કાષ્ઠ પણ જીવની હિંસા કરવી નહીં એમ વેદ વાક્યથી જણાવીને અન્ય ઠેકાણે અજૈર્યપ્ત્યં એમ પણ ઉલ્લેખ કરે છે. ત્યાં પરમાર્થ સમજ્યા સિવાય કેટલાક મંદબુદ્ધિ લોકો પશુનો યગ કરવા સંબંધી અર્થ કરે છે પરંતુ પરંપરાથી વેદવાક્યનો મતલબ સમજનારા જોનો તો ત્રણ વર્ષ વીતાડેલી ડાંગરથી યગ કરવાનું જ કથન કરે છે. કારણ કે જો જીવ હિંસાથી સ્વર્ગ મળી શકે તો નરકે ક્યા કારણથી જવાય ? તેથી ધર્મ ગહન છે. હમેશા શુદ્ધ ચારિત્રને લીધે જ જેમાં મોક્ષ પ્રાપ્તિ જણાવેલ છે. સત્પુરુષોને આનંદ આપનાર, અને યાન દર્શન, ચારિત્ર આદિ અનેક ગુણોથી સંયુક્ત.

(૫૯) અર્થ વર્ણન—

તથા શ્રી એટલે લક્ષ્મી. એ જ અર્થ નામે ખીજો પુરુષાર્થ, તેના સાથે આ ચૈત્ય સરખામણી કરે છે. કેવી લક્ષ્મી ? જનારી (આખરે નાશ પામનારી), રાજ્ય, ચોર, લાગીદાર, જલ, અગ્નિ વિગેરેથી ભય ઉત્પન્ન કરનારી, તથા ક્રુતધરો જેનું હમેશાં ખંડન કરે છે (વખોડે છે) એવી, લડાઈ-ઝઘડા વિગેરેથી મેળવેલી. સારા સારા માણસોનાં માથાં કપાવનારી, તત્ત્વ દષ્ટિએ જોતાં ખીલકુલ આનંદ નહીં આપનારી, એટલે જ ગુણુ વગરની.

(૬૦) કામ પુરૂષાર્થ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય કામ પુરૂષાર્થ સાથે સદસતા ધરાવે છે. કેવો કામ પુરૂષાર્થ ? વિષય વિલાસના શબ્દો સાંભળવાથી ગંબીર, હમેશાં સંગ્રામથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ અને દ્યારદિત, એટલે કે કામીપુરૂષ રૂપી મૃગલાએને મારવાના કામમાં શીકારી જેવો. સારા માણસો અને તેમની સ્ત્રીઓને સુખ આપનાર. તથા અખંડિત પશુચવાળા ધનુષને ધારણ કરનાર.

(૬૧) મોક્ષ પુરૂષાર્થ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય મોક્ષ પુરૂષાર્થ સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે. કેવો મોક્ષ પુરૂષાર્થ ? અનંત સિદ્ધોનો સમાવેશ થઈ શકે તેવો હોવાથી ગંબીર, અથવા પૂર્વાવસ્થામાં શ્રુતજ્ઞાનવાળા સિદ્ધોએ દર્શાવેલ, નિત્ય (અવિનશ્વર). જ્યાં ચારિત્રને લીધે સ્થાન મેળવી શકાય તેવો અને અબ્યુદય કરનાર. સાધુઓને આનંદ આપનાર તથા સાશ્વત સુખ દેનાર. અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વગેરે ગુણોથી અર્ધકૃત

(૬૨) કેલુધારી સરસ્વતીનું વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સ્ત્રી સરસ્વતી સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે. કેવી સરસ્વતી ? સેવા માટે આવેલા શ્રુતધરોથી ગંબીર અનેલી, હમેશાં પગથી મસ્તક સુધી સમ ચતુરસ્ર મંસ્થાનવાળી, સુંદર મસ્તકવાળી, મહાહવિઓને વરદાન આપનારી. અને સમગ્ર ગુણોનાં ભંડારરૂપ.

(૬૩) વચનરૂપ વાણીનું વર્ણન—

તથા આ દેરાસર વચનરૂપ વાણી સાથે સદસતા ધરાવે છે. કેવી વાણી ? સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, શૌરસેની, પૈશાચિક અને અપભ્રંશ શબ્દો સાંભળવાથી ગંબીર, અથવા શ્રુતજ્ઞાનિ ગણધરો વગેરેએ અનેક અર્થો કરેલા હોવાને લીધે ગંબીર. શબ્દોથી પ્રતિષ્ઠા અને અબ્યુદય પામેલી, વિદ્વાનોને પ્રિય થઈ પડેલી, નવેદર્શી, ગોડી. પાંચાલી રૂપ રચનાને લીધે સમગ્ર જગત્તે પ્રિય અને ઓજસ્રુ વગેરે અનેક ગુણોથી સુજાત.

+ , • આતું વર્ણન અન્ય ગ્રંથોથી ભેઈ લેવું.

(૬૪) ધનિકની આજ્ઞાથી વાણીનું વર્ણન—

તથા આ દેવાલય ધનવાનની આજ્ઞા સાથે સરખામણી કરે છે. કેવી આજ્ઞા ? બીજા માણસોએ આપેલા જવાબો સાંભળવાથી ગંભીર, માલિકના કહેવા પ્રમાણે સેવકોએ કરેલા આચરણોથી ખ્યાતિ મેળવેલી, આજ્ઞા માનનારાઓને ખુશી કરનારી (ઇચ્છિત આપનારી) અને ધણા ગુણોવાળી.

(૬૫) સુભટ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સુભટ સાથે-સમાનતા ધરાવે છે. કેવો સુભટ ? હુશીઆરી ધરાવનાર સામે આવેલા સુભટના હોંઠારા સાંભળવાથી ગંભીર બનેલો હમેશાં સંત્રામથી જ પ્રખ્યાતિ અને આખાદી મેળવેલો, સદસ્યોધિ વગેરે શત્રુ સમૂહથી સંતોષ પ્રાપ્ત કરનાર. અને અનેક ધનુષની દોરી મહણુ કરનાર.

(૬૬) મંત્રવાદિ વર્ણન—

તથા મંત્રવાદિ સાથે આ ચૈત્ય સદસ્યતા ધરાવે છે. કેવો મંત્રવાદી ? મંત્રના બળથી મેળવેલી કીર્તિ સાંભળવાથી ગંભીર, શત્રુઓના મદને ખંડન કરનાર, અથવા મંત્રના બોરથી પોતાની જિજ્ઞાસા વગેરેનો છેદન કરવાથી અને ઝેર વગેરે ભક્ષણ કરવાથી મંત્રવાદિઓમાં પ્રસિદ્ધિ તેમજ સમૃદ્ધિ મેળવેલો. મંત્રના બળથી આકર્ષણ કરેલી કામિનીઓ સાથે આર્થિકગનાદિ સુખ મેળવનાર, અને હર વખત મંત્ર ગણનાર.

(૬૭) પથિક વર્ણન—

તથા આ જીનાલય વટેમાર્ગ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો વટેમાર્ગ ? સર્વ દેશમાં ગમન કરનાર. હમેશાં જંગલોમાં વાઘ વગેરેની બીકથી શોભાયમાન. પગોને લીધે મહાત્મ્ય મેળવેલ. તથા ગમન કરનાર. સારા જંગલોમાં ઉપયય પ્રાપ્ત કરેલો. વિવિધ દેશોમાં ભ્રમણ કરવાને લીધે ધણા ગુણો મેળવેલો.

(૬૮) ખાઉધરી સ્ત્રીનું વર્ણન—

તથા આ દેવાલય ખાઉધરી સ્ત્રીની સમાનતા, કરે છે. કેવી તે સ્ત્રી ? જોડલો આપે તેટલા ખોરાકને ખાઈ જવાથી ગંભીર, હમેશાં બક્ષણ કરવાનાં કાર્યને લીધે પ્રસિધ્ધિ મેળવેલી, બહુ બક્ષીપણાને લીધે જ શરીરે મજબૂત બનેલી. અને ખૂબ ખોરાક ખાઈ જવાના શુધ્ધવાળી.

(૬૯) સર્પિણી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સર્પિણી સાથે સરખાપણું ધારણ કરે છે. કેવી સર્પિણી ? બિલ (દર) વગેરેમાં ગમન કરનારી, દંશ દેવાને લીધે બધ ઉપજાવનારી, ચરણ વગરના સર્પોથી જન્મ અને ઉત્પત્તિ પામેલી, સર્પોની પત્ની, કોઈનું પણ શુભ નહીં કરનારી. જોડલા માટે જ દોષયુક્ત હોવાને કારણે શુભ વગરની.

(૭૦) રવૈરિણી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય રવૈરિણી સ્ત્રી સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી રવૈરિણી સ્ત્રી ? પરપુરુષો સાથે ગમન કરનારી, લોકાપવાદ સાંભળવાને લીધે પતિને બધ ઉપજાવનારી, હમેશાં પોતાની મરજી મારફત અનાચાર સેવવાથી અને ફરવાથી રવૈરિણી એવી પ્રતિષ્ઠા પામેલી, પોતાના પતિને અંત આણનારી, પતિને કદી પણ સુખ નહીં આપનારી, અથવા કદિ પણ હૃદયમાં પતિને સ્થાન નહીં આપનારી, અથવા પરણેલા પતિ સાથે અનુકૂળ નહીં રહેનારી જોડલે વિશ્વ વર્તન કરનારી. તેથી જ શુભ વગરની ગણાએલી.

(૭૧) પંડિતા સ્ત્રી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય પંડિતા સ્ત્રી સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે. કેવી પંડિતા ? સેવક જનને જ્ઞાન આપનારી, સર્વશાસ્ત્ર સાંભળવાને લીધે પ્રતિગદ્ધીઓને બધ ઉપજાવનારી, સદા વરદાન આપનારી સરસ્વતીની કૃપા વડે વાળાવશક્તિ અને જ્ઞાન મેળવેલી, શુદ્ધિથી બદલાને પણ શતનારી, અથવા સારા માણસોની સમાર્થ વાદલબ્ધિ

સંપન્ન હોવાને લીધે ત્રેઠ ગણાતી. અન્ય વાદિઓના સમૂહને છતીને પોતાના આત્માને આનંદ આપનારી, અને ગંભીરતા આદિ અનેક ગુણોયુક્ત.

(૭૨) સુરૂપ વર્ણન—

તથા આ વિહાર રૂપવાન સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો રૂપવાન? ગંભીર હૃદયવાળો, અગર જેનો નાભિનો બાગ ગંભીર એવો. ક્રુતધારી પંડિતોથી અને દાનથી વખણાયેલો, પગથી માંડીને આખા શરીરે સમચતુરસ સંસ્થાનવાળો. સુંદર સુંદરીઓને અત્યંત પ્રિય. અથવા સરસ શૃંગાર સજેલો, યજ્ઞાકૃતિસ્ત્રગ્ન ગુણા ઘસન્તિ આ વાક્યાનુસાર ધણા ગુણોવાળો. અથવા શ્રેષ્ઠ શરીરવાળો હોવાને લીધે ગુણી પુરુષોના સંસર્ગમાં આવનાર અને ગુણીજનોના સમાગમને લીધે સોખત કરનારામાં કેટલીક વખત કેટલાક ગુણો આવી શકે એટલા માટે જ સકળ ગુણોથી સંયુક્ત.

(૭૩) વાત્સ્યાયન મહર્ષિ વર્ણન—

તથા સુધ એટલે કામચાત્તના પ્રણેતા વાત્સ્યાયન મહર્ષિ સાથે આ ચૈત્સ સમાનતા ધારણ કરે છે. વાત્સ્યાયન ઋષિ સજ્જે પૌરાણિક હંતકથા એવી કે—

બાલ ષઢ્ઢચારી વાત્સ્યાયન ઋષિ પોતાના તપોજળથી દેહસહિત સ્વર્ગ લોકમાં ગયો. ત્યાં સમાપતિ છંદ્રે કહ્યું કે આ સ્વર્ગમાં શી રીતે આબો? આના પાસે પૈસો ન હોવાને લીધે એણે કાંઈ દેવમંદિર, પરબ, તળાવ, વગેરે ધર્મસ્થાન બંધાવ્યાં નથી, તેમજ કોઈ પણ નવીન અંચની રચના કરી નથી. દુનીયામાં પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય એવા કંઈ પણ કામ કર્યા સિવાય માનવ દેહ સહિત સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે નહીં પરંતુ આ પોતાના તપોજળથી જ દેવગંધર્વોને પ્રિય થરા બન્ય છે એ યુક્ત નથી. એમ કહી છંદ્રે હુંકારો કર્યો અને સમાસદોષે પણ હુંકારો કર્યો તેથી વાત્સ્યાયન ઋષિ પવને ઉડાવેલા આકાશના રેની માફક પાછો પૃથ્વી ઉપર પડ્યો, અને વિચાર કર્યો કે દરેક પ્રજા-

રના ધર્મશાસ્ત્રો તો પૂર્વ પુરુષોએ જનાવેલા છે. માટે કામશાસ્ત્ર રચું. પછી કામશાસ્ત્ર રચવાની ઈચ્છાથી પરકાયપ્રવેશ વિદ્યાના જળથી મૃત્યુ પામેલી રાજની પટ્ટરાણીના શયમાં પ્રવેશ કરીને રાજ પાસેથી સર્વ કામવિદ્યા શીખીને રાણીના દેહને ત્યજીને ફરી મહર્ષિ બની ને કામશાસ્ત્રની રચના કરી અને પછી માનવ દેહયુક્ત દેવ-લોકમાં પ્રવેશ કર્યો. તેથી કામશાસ્ત્રનો રચનાર હોવાથી તે શુદ્ધ કહેવાય છે વળી કેવો વાત્સ્યાયન ઋષિ ? રાજાએ કહેલા અનેક પ્રકારના કામશાસ્ત્રના રહસ્યનો ઉપદેશ સાંભળવાથી ગંભીર, શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મચર્ય પાલન કરવાથી મહાત્મ્ય મેળવેલા વચનવાળો, અનુકૂલ નશીબતી માફક વિધવી માણસો અને સર્વ જીવોને સુરત, આલિંગન, સુંબન, નખસત વગેરેથી આનંદ ઉપજાવનાર, અને ઘણા શુણ્ણોથી સંપન્ન.

(૭૪) તાપસ વર્ણન.

તથા મહાદેવનો વેષ ધારણ કરનારા તાપસ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવો જૌતિક તાપસ ? સર્વ તીર્થોમાં રહેલા શિવાલયોની યાત્રાએ જનાર, અવાજથી કામ ઉત્પન્ન કરનાર, હમેશાં ધરોધર ફરીને આજીવિકા ચલાવનાર, મહાદેવ અને તેમની સ્ત્રિઓ ગંગા અને ગૌરીની ભક્તિરચના ઉપર પ્રેમ ધરાવનાર. અને અત્યંત તપો શુશુ યુક્ત.

(૭૫) હરમાલિ વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય મહાદેવના જટામૂટ સાથે સદક્ષતા ધરાવે છે, કેવી જટા ? ગંગા નદીના જળના પડવાના ઝાતકાર શબ્દ સાંભળવાથી ગંભીર, શ્રેષ્ઠ ગુંચણીને લીધે પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી, મહાદેવની ગંગા અને ગૌરી સ્ત્રિઓએ શણગારેલી, તથા ઘણા દોરાઓથી ગુંથેલી.

(૭૬) ગૌરી હૃદય વર્ણન.

તથા આ દોરાસર ગૌરીના હૃદય સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવું હૃદય ? હાર, અર્ધહારના ઝણકાર શબ્દ સાંભળવાથી ગંભીર, શિવના નખસતથી અંકિત, મહાદેવના હૃદય સાથે ગાઠ આલિંગન વ્યાપતાં

શિવના કંઠમાં રહેલા અને ગેલ કરતા સર્પોને કચડી નાંખનાર. સ્તનોની ઉત્પત્તિને મેળવેલ, મહાદેવને આલિંગન સુખ આપનાર, અને ધણી હારમાં રહેલા દોરાઓથી વિરાજિત (શોભાપમાન).

(૭૭) ચંદ્રકરવર્ણન.—

તથા ચંદ્રમાના કિરણો સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે, કેવા ચંદ્રના કિરણો ? શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા સ્વરૂપને સાંભળવાથી ગંભીર, નિરંતર ઠંડક આપનારા આવરણ વડે ઉદય પર્વત ઉપર સ્થાન મેળવેલા, સન્ન્યત્ પુરૂષોની ઈચ્છાને આલ્લ્યાદ ઉપગમનાર, એટલા માટેનું સમગ્ર દુનિયાને ઉપકારક હોવાને લીધે સદ્ગુણવાળા.

(૭૮) આરિત્રને લીધે સ્થિર અનેલા ચિત્તનું વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય પર્વતની ગુફા જેવા ચિત્ત સાથે સદૃશતા ધરાવે છે. કેવું ચિત્ત ? શાસ્ત્ર સાંભળવાથી ગંભીર, ગિરિગુફા તો ગંભીરજી હોય છે. હમેશાં આરિત્રને લીધે મહાત્મ્ય અને ઉત્પત્તિ મેળવેલ, ગિરિગુફા સિદ્ધ અને સર્પો વગેરેના વસવાટવાળી હોય છે. ચિત્ત સન્ન્યત્ પુરૂષોને તેમજ ઈચ્છાને આલ્લ્યાદ ઉપગમનાર હોય છે ત્યારે ગિરિગુફા વિશાલ અરણ્યમાં વૃદ્ધિ પામેલા વૃક્ષોને પ્રિય કરનાર છે. તથા ચિત્ત ગાંભીર્ય આદિ ગુણોના આધારરૂપ છે ત્યારે ગિરિગુફા બચનું રક્ષણ કરવ વગેરેના ગુણોવાળી હોય છે.

(૭૯) દાવાનળી વર્ણન—

તથા આ જિનાલય ઉલ્કા સાથે સાદૃશ્ય ધરાવે છે. કેવો દાવામિ ? દાહક સ્વભાવ હોવાને લીધે આગતેમ ગતિ કરનાર, ધમ ધમ શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉપગમનાર, મળી આવેલા જે તે કાંઈ સળગાવીને ઉત્પત્તિ મેળવેલ, મહારણ્યમાં વૃદ્ધિ પામેલ. દાહક સ્વભાવ વાળો, તથા ઠંડક ઉડાવવા વગેરે અનેક ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૮૦) મુખવર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય મુખ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવું મુખ ? એ સાંભળવાથી ગંભીર, હમેશાં શબ્દોચ્ચારણથી મહાત્મ-પ્રતિષ્ઠા

મેળવેલ, સારી સ્ત્રીઓને સુખન વગેરેથી પ્રિય કરનાર, અથવા હમેશાં સુંદર દેખાવવાળું અને પ્રીતિ ઉપજાવનાર, તથા ક્રાંતિ-તેજ વગેરે ધણા ગુણોથી સંપન્ન.

(૮૧) શુક વર્ણન—

તથા આ દેશસર જાતિવાન શુક સાથે સામ્યતા ધારણ કરે છે. કેવો શુક ? આકાશમાં ગમન કરનાર, ખીલાડી વગેરેના શબ્દો સાંભળવાથી ખીકતે લીધે કંપવાળો, હમેશાં મનુષ્યની માફક સ્પષ્ટ શબ્દોના ઉચ્ચારણથી પ્રખ્યાતિ મેળવેલો; શુક સાથે આનંદ ભોગવનાર, અને સર્વ ગુણોથી સંપન્ન.

(૮૨) સર્પદંદ્રિ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય સર્પના નેત્ર સાથે સદયતા ધરાવે છે, કેવાં નેત્ર ? આકારથી ગંભીર, હમેશાં ચરણ વગરના સર્પોથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉન્નતિ મેળવેલ, સુંદર દેખાવયુક્ત, મનોહરજનોને આનંદ નહીં ઉપજાવનાર, અને દોષયુક્ત હોવાને લીધે ગુણયુક્ત નહીં.

(૮૩) કામી વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય કામી પુરુષ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે, કેવો કામી ? વિવિધ રાગ-રાગિણીઓમાં સુમેલા ગીતો સાંભળવાથી ગંભીર, વાત્સ્યામન ખપિએ પ્રશ્નેલા નખલત, સુખન, આર્ક્ષિમન વગેરે આચરણોથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય મેળવેલ, સુંદર સ્ત્રીઓને સુરતાદિ સુખ આપનાર અને ક્રાંતિ વગેરે ધણા ગુણોથી યુક્ત.

(૮૪) કામિની વર્ણન—

તથા આ જિનાલય કામિની સાથે સરખામણી કરે છે. કેવી કામિની ? વિષય ભોગ સંજોધી અવાજ સાંભળવાથી ગંભીર, કંઈક ચંચળ અને કંઈક સ્થિર એવા ચરણોથી ગમન કરનારી, પતિને આનંદ ઉપજાવનારી, અને સર્વ સ્ત્રી ગુણોથી યુક્ત.

કરીને ખોરાક મેળવનાર, અથવા ભણણ કરવાથી સારીરિક શક્તિ મેળવનાર, ખીજા મુક્તિ જળચર જીવોનું ભણણ કરવાથી દયા વગરનો. કહ્યું છે કે—

અસ્તિ માત્સ્યસ્તિમિનામ શતયોજનવિસ્તરઃ ।

તિમિઙ્ગિલગિલોઽપ્યસ્તિ તદ્ગિલોઽપ્યસ્તિ રાઘવ । ।

કે રાઘવ ! સૌ યોજનના વિસ્તારવાળો તિમિ નામે મત્સ્ય હોય છે. તેને ગળી જનાર તિમિંગલ નામે મત્સ્ય છે અને તેને ગળી જનાર મત્સ્યપણુ છે. જળમા કીડા કરનાર અને પુરુષાય શૂન્ય હોવાને લીધે ગુણ રહિત.

(૯૪) દેવાકૃતિ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય દેવાકૃતિ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી દેવાકૃતિ ? ઉત્પત્તિ સમયેજ માણુવક સ્તંભમાં રહેલાં પુસ્તકો સાંભળવાથી ગંભીર, પૂર્વજન્મમાં કરેલાં ધર્મકૃત્યોને લીધે દેવલોકમાં નિવાસ પામેલ, દાતા, પ્રધાન દેવાંગનાઓથી શ્રેષ્ઠ સુખાદિ મેળવેલ અને અનેક ગુણોના સ્થાનરૂપ.

(૯૫) વણિક વર્ણન—

તથા આ દેવાલય વાણીયા સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો વાણીયો ? ધરકોના શબ્દ સાંભળવામાં ગંભીર, ખીજાને ફગી લેવા સંબંધીના આચરણ વડે પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવનાર, ફૂડાં કાઢતાં અને ફૂડાં માપાં કરીને લી તેલ વગેરે ઝોઢાં આપી, વધારે લઇને અન્યને ભારી નાખવાની દાનતવાળો હોવાથી દયા વગરનો, કંજુસ હોવાને લીધે પોતાની પત્નીને પણ આનંદ નહિ આપનાર. કહ્યું છે કે—

દ્વિજાતિ-કાયસ્ય-કિરાટકાનાં, કાદાનશક્તિઃ પરતર્કકાણામ્ ।
પંથોઽપિ કિં દાસ્યતિ યાચ્યમાનો, યો મર્તુકોમાદપિ હર્તુકામઃ

અન્ય પાસેથી માગી લેનારા બ્રાહ્મણ, કાયસ્થ અને કિરાટકોમાં દાનશક્તિ કયાંથી હોય ? અને જે મરતા પાસેથી

પણ પરાવી લેવાની દાનત રાખે તેવો વૈધ પણ યાચનારને શું આપે ? એટલા માટે જ ગુણ રહિત અથવા પૈસા ટકાને અનેક વખત ગણવાવાળો.

(૯૬) જિનેશ્વરની પ્રતિમાનું વર્ણન—

તથા દેવાધિદેવ શ્રીજિનેશ્વરની પ્રતિમા સાથે આ ચૈત્ય સરખામણી કરે છે. કેવી પ્રતિમા ! ગંભીર, શ્રુતધરોએ સત્કર્તવ્યોથી વિધિ મુજબ પ્રતિષ્ઠા કરેલી. બાએદય કરનારો. (જેની કૃપાવડે મનુષ્યોને નશીબ અનુકૂળ બને છે). મસ્તક સુધી સુંદર અવયવોવાળી, અને સમયતુરસ્ત સંસ્થાનવાળી.

(૯૭) અર્હુદ્ભક્ત વર્ણન—

તથા અરિહંતમણીની પ્રતિમાને વંદન કરનારા ભક્ત સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવો ભક્ત શ્રાવક ? શ્રેષ્ઠ આગમોના અર્થને ધારણ કરનાર હોવાથી ગંભીર, સદાચારી ગણુધરો આચાર્યો વગેરે પાસેથી મત ધારણ કરેલો, દાતા, સત્પુરુષો અને શ્રીઓનું હિત કરનાર, તેથીજ દયા, દાક્ષિણ્ય આદિ હજારો ગુણોથી વિભૂષિત.

(૯૮) સ્વાદ્વાદવાદી વર્ણન—

તથા જૈનમતના પ્રતિષ્ઠાપક સ્વાદ્વાદશૈલીથી વાદ કરનારા જૈનવાદી સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે, કેવો જૈનવાદી ? જૈનશાસ્ત્ર સાંભળવાથી ગંભીર ચિત્તવાળો, હમેશાં ચારિત્ર પાળવાને લીધે પ્રખ્યાતિ અને સર્વ જીવની રક્ષા કરવાને લીધે દયા ધારણ કરનાર. નિત્યાનિત્ય રૂપ દરેક ઐકાંતવાદીઓને મૃતપ્રાપ્ય કરનાર, નિત્યવાદનું ખંડન કરીને સ્વાદ્વાદિઓને ઇચ્છિત વિજય અપાવનાર, અને યાનાદિ ધણા ગુણોથી સંયુક્ત.

(૯૯) પૌરૂષ વર્ણન.

તથા શત્રુના સન્મુખ ગમન કરાવનારા પુરુષાર્થ (તાકાત) સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધારણ કરે છે. પૌરૂષ કેવું ? રહામા પશુના મૂળદોની

હક્કા સાંભળવામાં ગંભીર. રહામે આવેલા યતુને પ્રદાર કરવો અને પુઠ દેખાડનારને છોડી મુકવો, આવા પ્રકારના સદાચારથી મહાત્મ્ય મેળવેલ, અનુકૂળ નશીબને ધારણ કરનાર, વિદ્યમાન મુબટોમાં શ્રેષ્ઠ, અથવા આગળ આવેલા યતુઓના મસ્તકોનો અંત આણનાર, પોતાને ઇષ્ટ યતુસંહાર કરનાર અને સ્વામિભક્તિ પૌરૂષ વગેરે અનેક (ધણ) ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૧૮૦) વિનાયક વર્ણન.

તથા હાથીના જેવા મુખવાળા વિનાયક ગણપતિ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવો ગળનન ? મદમાં લુબ્ધ બનેલા ભ્રમરાઓના ગણગણાટ સાંભળવાથી ગંભીર, વરદાન આપવારૂપ સદાચરણથી માહાત્મ્ય મેળવેલ, અથવા દેવતાઓની પર્ષદા સાથે સંગ્રામ કરીને પ્રાતઃ મેળવનાર. પૌરાણિક કથન એવું છે કે—

‘એક વેળા દેવતાઓમાં એવી વાત ચાલી કે જે કદૂપો હોય તેને દેવપર્ષદામાંથી બહાર કરવો તેથી ગણેશે વિચાર્યું’ કે દેવોમાં તો હું જ કદૂપો છું, તેથી મારા માટેજ આ વાત ચાલે છે. એમ ચિંતવી મુદ્દગર ઉપાડી દેવોને કહેવા લાગ્યો કે બોલો જે દેવોમાં કદૂપો હોય તેને બહાર ન કાઢી મુકું. આવી રીતે સંગ્રામની તૈયારી કરવાથી દેવોમાં તેને જગ્યા મળી.’ યતુઓને હણવાને લીધે દયારહિત, મદાદેવની પત્ની ગૌરીને દર્શનથી સતોષ મુખ આપનાર. ગૌરવાદિ ધણા ગુણોથી મુક્ત (૧૦૧) ગજવર્ણન.

તથા આ દેરાસર ગજ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. હસ્તી કેવો ? પ્રતિપક્ષી હસ્તીના સન્મુખ જનાર, ગર્જનવના સાંભળવાથી બધ ઉત્પન્ન કરનાર, શ્રેષ્ઠ હસ્તિનીઓ સાથે વિષ્ણુસેવન કરનાર, અને બદ્ધગતીય હોવાને લીધે ધણા ગુણો વાળો.

(૧૦૨) ગજાસર વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય ગજાસર સાથે સરખાપણું ધારણ કરે છે.

કેવો ગમગેસર (યૂયપતિ) ? દરેક દાથીને મોખરે ચાલનાર, પાછળ ચાલતા દાથીઓના સુસવાટા સાંભળવાથી ભય વગરનો, વેગવાળા બંને ચરણોથી પ્રખ્યાતિ પામેલો. કૃત્રિમતાથી આગા આપનાર, અને પોતાથી અંતર પાડી, અન્ય દાથીઓને ઠગવારૂપી પોતાનું અભીપ્રાય કરનાર*

(૧૦૯) વાગ્ભટ મંત્રીવર્ણન.

તથા આ જિનાલય વાગ્ભટ મંત્રી સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો વાગ્ભટમંત્રી ? વેદોક્તિઓ અથવા જૈનસિદ્ધાંત સાંભળવાથી ગંભીર, શ્રુતધરતાનીઓથી, અને શત્રુ ઉપર પણ અચિંતિત ઉપકાર કરવારૂપી સત્કર્તવ્યથી સમગ્ર દુનિયામાં પ્રખ્યાતિ મેળવેલ, મુનિઓને વસ્ત્ર, પાન, રાવન, આસન, ઔષધ અને પુસ્તકાદિ દાન આપનાર, સારા માણસોથી આનંદ પામનાર, અને દયા, દાન, દાક્ષિણ્ય, ગાંભીર્ય, તથા સ્થૈર્ય, ઔદાર્ય, સૌન્દર્ય આદિ અનેક ગુણોરૂપી રત્નોની નિવાસભૂમિ (રાઢણગિરિ) સમાન.

(૧૧૦) જૈનસિદ્ધાંત વર્ણન.

તથા શ્રીતર્કિકરોની વાણીરૂપ સિદ્ધાંત સાથે આ વિહાર સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો સિદ્ધાંત ? અનેક અર્થો થતા હોવાને લીધે પાર પામી શકાય નહીં, તેથી ગંભીર. અથવા +૧ મૂકે, ૨ હુંકાર, ૩ બાઢકાર, ૪ પ્રતિષ્ઠા, ૫ વિમર્શ, ૬ પ્રસંગપારગમન અને, ૭ પરિનિષ્ઠા આ સાત બેદોથી ગંભીર, હમેશાં સદાચારનું વર્ણન કરવાથી અન્ય દાર્શનિકોમાં પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય મેળવેલ. પાંચે અજરામર મોક્ષસુખ આપનાર એટલા માટેજ ઇચ્છિત ત્રિવ કરનાર, તથા પ્રશમ વગેરે ધણા ગુણોથી પુકત.

* આ પછીના ૧૦૮ સુધીના અર્થો કાઈપણ પ્રતમાંથી ગળી શક્યાં નથી.

+ આનું વિશેષ વર્ણન મેળવવા ઇચ્છનારાઓએ આવશ્યકસૂત્ર આદિ ગ્રંથો જોવા.

(૧૧૧) સિદ્ધગતિ વર્ણન.

તથા સકલ કર્મક્ષય થવાને લીધે શાશ્વતી લક્ષ્મીવાળી સિદ્ધગતિ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવી સિદ્ધગતિ ? મોક્ષ પ્રતિ ગમન કરનારા મુનિઓને સંસારથી બચ ઉત્પન્ન કરનારી હોવાથી ગંભીર, પ્રશ્ન-તે સિદ્ધગતિ શી રીતે મળી શકે ? ઉત્તર-શાસ્ત્રોશ્રવણ કરવાથી. હમેશાં ચારિત્રને લીધે પ્રતિષ્ઠા અને ઉર્જાગમન મેળવેલી, સન્નિવૃત્ત પુરૂષોને આનંદ આપનારી હોવાને લીધે કંતા સમાન, અનેકને પોતાના પ્રિય બનાવનાર. તંધા જ્ઞાન, દર્શનાદિ ધણા ગુણોથી પુરુષ. (૧૧૨) વેશ્યાસકૃત નર વર્ણન.

તથા લક્ષ્મીને નાશ કરનારા વેશ્યાસકૃત નર-માણસ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધારણ કરે છે. કેવો નર ? હું તને વિશેષ ધન આપીશ એવી પ્રથમ વેશ્યા આમળ કબૂલાત કરીને ધણું ધણું રહેવા છતાં તેનો યોગ્ય નિવેડો નહીં આણનાર હોવાથી ગંભીર. ગીત સાંભળવાથી અને તાબૂલદાનાદિ આચરણવાળો હોવાથી વેશ્યાને ત્યાં સ્થાન મેળવેલ. અને વેશ્યા પાસેથી વેળવ મેળવનાર, સુન્દર વેશ્યાથી વિવલ ભોગાદિ ઇચ્છિત આનંદ મેળવનાર.

(૧૧૫) શ્રી ઋષભદેવ વર્ણન.

તથા મુગની સરૂઆતમાં સિદ્ધપક્ષના વગેરે સિદ્ધવનારા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. કેવા શ્રી ઋષભદેવ ? ત્રણ જ્ઞાનધારક હોવાને લીધે ગંભીર, પ્રત્યક્ષ કર્પા પછી વર્ષ દિવસ સુધી આદારરહિત રહેવારૂપ તથા હજાર વર્ષ મુખી જ્ઞાન ધારણ કરવારૂપ સદાચારથી મદાત્મ્ય મેળવેલા તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા બાદ સમવસરણમાં આવેલા ચારે નિકાયના દેવતાઓ પૂજા સંબંધી ઉદ્ય મેળવેલા, તેમજ મોક્ષરૂપી અબુદ્ધ પ્રાપ્ત કરેલા. મુગલિકોની પત્નીઓને ધર્માધર્મની બ્યવસ્થા શીખવી તેમનું દિત કરનાર, તથા જ્ઞાન, દર્શન આદિ અનેક ગુણો પુરુષ.

• આ પછીના ૧૧૩ એ ૧૧૪ એ બે અર્થ પણ મળી શક્યા નથી.

(૧૧૬) ભરત ચક્રવર્તી વર્ણન.

તથા ભરતચક્રવર્તી સાથે આ દેરાસર સમાનતા ધરાવે છે. કેવાં ભરતચક્રવર્તી ? ભરતક્ષેત્રના છઠ્ઠે ખંડમાં ગમન કરનાર, ભોડો ઉપર પ્રથમ ભરત ચક્રવર્તીએજ રાજ્ય કરેલું. પરચક્રને ભવ ઉપગમનાર, ૬૪ હજાર ઓળો સાથે રતિસુખ મેળવવા દરેક રાત્રિએ પોતાના જોવા અનેકરૂપો ધારણ કરનાર. તેથીજ બહુરૂપધારી.

બાકીના વ્યાખ્યાનો ઉપર આવી ગયાં છે.

છેવટે અંચકારે ૧૧૬ અર્થોની અનુક્રમણિકા આપી છે તે અંધની સરખાતમાં આપી દીધેલી હોવાથી તેનો અનુવાદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી.



પંચાર્થ કાવ્ય.

(૧) બ્રહ્મપદ્યે—

જે વાણીને ધારણ કરે છે. વિષ્ણુની નાભિથી ઉત્પન્ન થયેલા હોવાને લીધે પોતાના આધારભૂત વિષ્ણુથી ઓળખાતા દ્વિરણ્યગર્ભ નામ હોવાને લીધે હેમથી ાવરાજમાન. જે પ્રાણીઓના પાપનો ક્ષય કરવા સમર્થ છે. જેને પ્રાણીમાં રહેવાની નિર્ભળ વૃત્તિ છે, અર્થાત્ પ્રાણીમાં વીર્યનિક્ષેપ કરનાર. અને સૂર્ય તથા ચંદ્ર તેમના લોચનો હોવાને કારણે જેમનાથી ધણાઓનું કલ્યાણ થયેલ છે એવા, બ્રહ્મા અમારા મુખને માટે થાઓ.

(૨) વિષ્ણુપદ્યે—

જે ગોવર્ધન પર્વત અને ધેનુ વૃંદને ધારણ કરે છે, જે ગરુડ વાહન અને ક્યામ વર્ણથી ઓળખાય છે. શેષશાથી હોવાને લીધે જે નાગથી શોભિત છે. કલ્કકરૂપે મ્લેચ્છજાતિ હોવાને કારણે ખડ્ગ ધારણ કરી કલિકાળનો વિનાશ કરવા જે શક્તિમાન છે, જેનો નિવાસ જળમાં છે અને જેના રમરણથી ધણાઓનું કલ્યાણ થાય છે, એવા વિષ્ણુ અમારા મુખને માટે થાઓ.

(૩) મહાદેવ પદ્યે—

જે ગંગા નદીને ધારણ કરે છે. જે મુકુટમાં રહેલા ચંદ્રમાથી ઓળખી શકાય છે. જે સર્પોના આશ્રયણથી શોભે છે. જે પાપને નાશ કરવા સમર્થ છે. જે અનેક નિર્ભળ વરદાન આપનાર છે, અને જેનાથી શિવપદ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા મહાદેવ અમારા મુખને માટે થાઓ.

(૪) સૂર્યપદ્મે—

જે પાંગળા અશ્વ સારથીને અને દુતિને ધારણ કરે છે. જેને સાત ઘોડાઓથી પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલ છે. જે ઉદ્યાયલ ઉપર શોભાપમાન હોય છે. જે અંધકારનો નાશ કરવામાં અત્યંત શક્તિમાન છે, જેના નામથી વાર ચાલે છે. અને જેનાથી દરેકને આનંદ તથા નિરપદવપણું થાય છે એવો સૂર્ય અમારા સુખને માટે ચાઓ.

(૫) ચંદ્રપદ્મે—

જે વિંધ્યાચળની માનિનીને ધારણ કરે છે. મૃગશંકન હોવાથી આધારભૂત દરણુને લીધે પ્રખ્યાતિમાં આવેલો, જે ઉજ્જવલ વર્ણથી ઔરાવણ સાથે જળમાં જન્મ મેળવેલ, અમૃતમય કિરણોવાળો અથવા તારાંશી સ્ત્રીઓ સાથે એકેક દિવસના નિવાસ સમાન સ્થિતિ પાળનાર, સૌમ્યમદ્દ હોવાને લીધે જેનાથી અત્યંત સુખી થાય છે, એવો ચંદ્ર અમારા સુખને માટે ચાઓ.

(૬) પાર્થિજિન પદ્મે—

જે મન, વચન અને કાયાના અશુભ બાપારને રોકવા રૂપ યોગને અને પાંત્રીશ ગુણથી વિભૂષિત યોજનગામિની વાણીને ધારણ કરે છે,

જે ધરણેંદ્રથી ઓળખાય છે (અર્થાત્ ધણા ભાગે તેમની મૂર્તિ સાથે ધરણેંદ્ર પદ્માવતીની મૂર્તિ હોય છે.) જે સર્પના લાંછનને ધરવાવાળા છે.

જે મેઘમાલિએ કરેલા જળના ધોર ઉપસર્ગને સહન કરવાવાળા છે. અને જેમના ચરણકમળની સેવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. એવા શ્રીપાર્થનાથ પ્રભુ અમારા સૌખ્યને માટે ચાઓ.

અનુલોમ પ્રતિલોમ શ્લોક.

—(૪)—

વીતરાગપદ્ધે—

જે સારા સ્વરવાળા હોવાને, કીધે હંસ જેવા સખવાળા કહેવાય છે. જે દેવોના દેવ છે. જે લોકોને માન્ય છે. ભય રહિત છે. જે બધા જીવોને વાદમાં સેવા કરવા યોગ્ય છે. જે ચંદ્ર સમાન આસ્વાદ આપનાર છે. અને જે કામદેવનો નાચ કરનાર છે એવા વીતરાગ પ્રભુને હું વંદું છું.

મહાદેવપદ્ધે—

જે 'હંસનાદ' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જે ધંધાને પૂજનીય છે. જે અન્ય દેવોથી ઉચ્ચ હોવાને કીધે દેવોના દેવ ગણાય છે. જે ભયરહિત છે. જે વિવાદના સમયમાં ભવિ જીવોને સેવા કરવા યોગ્ય છે. જે ઉત્તમવક્ત્ર વર્ણ હોવાને કીધે ચંદ્રની પેઠે આસ્વાદ આપનાર છે અને જે કામદેવને ભરમ કરનાર છે એવા મહાદેવને હું વંદું છું.



[૪]

શ્રી સોમપ્રભાચાર્ય વિરચિત

શતાર્થ કાવ્ય.

—x—



મોપદેશના સમયે જેની વાણી કામધેનુની માફક દરેક જીવોના હૃદયને અનુકૂળ વિચિત્ર અર્થને ઉત્પન્ન કરે છે તે શ્રી તીર્થંકરદેવ અમને મોક્ષ મુખ આપો. ૧

વર્ષાદના પાણીથી લતાઓની પેઠે જેના રમ-રણમાત્રથી ભુદ્ધિનો વિકાસ થવાથી મનુષ્યોનાં શ્રેષ્ઠ વ્યવેશ દોષો નીકળે છે તે, કૃપાવડે અનુમદ કરનારી શ્રુતદેવી અમારૂં રક્ષણ કરો. ૨

વિશુદ્ધ ચંદ્રગચ્છરૂપી આકાશમાં પૂર્ણચંદ્ર સમાન શ્રી અજિત દેવસૂરિ થયા, કે જેમનાથી જિનેન્દ્ર ધર્મરૂપી સમુદ્ર ધનરૂપી જળા વડે અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો. ૩

તેમના ચરણ કમળમાં હંસ સમાન, બળવાન કામદેવરૂપી હાથીનો વિજય કરવામાં સિંહ જેવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ વર્તમાન સમયમાં વિજયવંતા વર્તે છે. જેમની ચારિત્ર પાલનની દુષ્કર પ્રવૃત્તિ જોઈને લોકો તીવ્ર તરવારની ધારને પણ દ્રાવ્ય જેવી કામળ સમજે છે. (અર્થાત્ ખડ્ગની ધાર કરતાં પણ અસહ્ય સંયમ પાલન કરે છે.) ૪

તેમના ચરણ કમળમાં ભૃંગસમાન, અને પરોપકાર માટે વ્રત ધરનાર શ્રીસોમપ્રભા જોવા નામથી પ્રસિદ્ધ આચાર્ય શતાર્થ કાવ્ય ઉપર વૃત્તિ રચે છે. ૫

તે શતાર્થ કાવ્ય આ પ્રમાણે:—

કલ્યાણસાર સવિતાનહરે ક્ષમોદ

કાન્તારવારણ સમાન જયાદેવ ! ।

ધર્માર્થ કામદ મહોદય વીર ધીર

સોમપ્રભાવ પરમાગમ સિદ્ધમૂરે ॥

[આ પછી ૧૦૦ અર્થોનાં અનુક્રમે નામ આપેલાં છે, તે અનુક્રમણિકામાં આવી ગએલાં હોવાથી અહિં તેમનો પુનઃ ઉલ્લેખ કરતાં નથી.]

૨૪ તીર્થંકરો.

(૧) ઇંદ્રોના સમૂહથી સેવાએલા ચરણવાળા શ્રીયુગાદિદેવ-
કલ્યાણ-મંગળરૂપી ક્રમણોનો વિકાસ કરવામાં સૂર્યસમાન !,
ઇંદ્રિયો, આત્મા, જ્ઞાન અગર વ્યવહાર સંબંધી જ્ઞાંતિરૂપી વનનો ભંગ
કરવામાં હસ્તી સમાન !, પુણ્ય, સાધુ તથા આવકનો આચાર, દ્રવ્ય,
તેમજ ઇચ્છિત પદાર્થોની આપનાર !, પાંચસે ધનુષ્ય પ્રમાણે દેહ ધારી
હોવાને કારણે મહાન્ ઉન્નતિવાળા !, સકળ કર્મ શત્રુઓનો વિજય
કરવામાં શૂરવીર !, 'વર્ષ' દિવસ સુધી પ્રભુ આહાર લીધા વગર
વિચર્યા હતા' એવો આગમપાક હોવાથી ક્રુધા, તૃષ્ણાદિ પરીવહ
સહન કરવામાં સમર્થ !, ચંદ્ર સમાન આસ્થાદ ઉપજવનાર !, સર્વ
પ્રાણી માત્રની દયા જેમાં પ્રધાન છે એવા આગમવાળા ! અર્થાત્
અત્યંત માસદ્ ચરહા અર્થ રૂપે સિદ્ધાંતો તીર્થંકરજ વર્ણવે છે.
અને જેમનાથી પુંડરીક ગણધર વગેરે સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા !,
આ ચાલુ અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ તીર્થંકર ! હે જાદેવ ! શ્રી
યુગાદિ દેવ ! તમે જ્યવંતા વર્તો.

(૨) નમન કરતા દેવ સમૂહથી શોભતા શ્રીઅન્નિતનાથ-
સુવર્ણ પદ્મ સમાન કાંતિ શુક્ત !, સુખાધરનાર !, સુંદર ગમન
કરનાર !, ગજ લંછન ધારક !, વજ્રલંછન બેસાથી આ અન્નિતન્નિત
છે એમ કલ્પી લોકોથી પૂજાએલ !, દેવોના દેવ !, ધર્મના દેવ જૂત !,

કામદેવનો નાશ કરનાર !, મોક્ષપ્રાપ્ત !, રાગદ્વેષાદિ ચોરાથી નિવૃત્ત કરનાર હોવાને લીધે ધીર !, આદ્વાદક !, જેના આગમથી સુરિઓ અને ગણધરો સિદ્ધિપદ વર્ષા છે. એવા વિજયા રાણીના પુત્ર !, અને સર્વત્ર વિજયપ્રાપ્ત હોવાથી અજિત ! અર્થાત્ અજિતનાથ ! તમે પોતાથી ભિન્ન (અન્ય) જીવનું રક્ષણ કરો.

(૩) ચરણના ચમરણ માનના પ્રભાવથી સંસારની ઉત્પત્તિનો ભંગ કરનાર શ્રીસંભવનાથ—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, ક્ષમાના વિતરકરૂપી વનને વિકસાવવામાં જળ-સમાન !, મુક્તને સમાપ્ત કરવા ચોખ્ખા જ્ઞાનથી, અંપન્ન ! દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપી ત્રિવર્ગને આપનાર !, મોક્ષે ગમન કરવાને કુશળ !, આદ્વાદ આપનાર !, ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક ! અને જેમનાથી સુરિઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા અથના લંછનવાળા હે શ્રીસંભવનાથ ! તમે જય પામો.

(૪) સમગ્ર ત્રિલોકને આનંદ આપનાર શ્રીઆભિનંદન—
કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, ઇંદ્રિયોના અધ્યાનરૂપી વનનો નાશ કરવામાં હસ્તી સમાન !, દેવાધિદેવ, ધર્મ, અર્થ અને કામ રૂપી ત્રિવર્ગને આપનાર !, મોક્ષે જવા કુશળ !, પરમ આદ્વાદક !, શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક ! અને જેમનાથી સુરિઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા વાનરના લંછનવાળા હે શ્રીઆભિનંદન જિન ! તમે જય પામો.

(૫) ભયંકર દુર્ગતિરૂપી ખીલમાં પડતા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં કુશળ મતિવાળા શ્રીસુમતિનાથ—

સમગ્ર લોકાલોકને જ્ઞાનથી જોનાર !, મોહરૂપી અરણ્યને ઉખેડી રૂંકવામાં વનગજ સમાન !, માન અને જયયુક્ત !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામ ને આપનાર !, મોક્ષે જનાર !, આદ્વાદ ઉમ-જાવનાર !, અને જેના આગમથી સુરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, કૌંચ પક્ષીના લંછનને ધરનાર ! તેમજ સોલનમતિથી વિરાગતા હે શ્રી સુમતિનાથ ! તમે ભાવ સન્નને દૂર કરો.

(૬) પોતાના સરીરની કંતિથી પવરાગમચિહ્નની પ્રજાને જીતનારા

શ્રીપદ્મપ્રભ-

સકળ લોકના ભાવોને જોનાર !, મોહરૂપી વનનો નાશ કરવા
હાથી સમાન !, માન અને જયયુક્ત !, દેવોના દેવ !, ધર્મ, અર્થ
અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ આપનાર !, મોક્ષે ગમન કરવામાં શર-
વીર તથા ધીર !, આલ્હાદક ઉપજવનાર !, આગમથી સિદ્ધ બન્યા
છે સુરિઓ જેના એવા, એક કમળના લંછનવાળા હે શ્રી પદ્મપ્રભ !
તમે ભાવ શત્રુને દૂર કરો.

(૭) જનન્યથી પણ કાટિ દેવો જેના પાસે સેવાર્થ રહે છે
એવા શ્રીસુપાર્શ્વનાથ-

પાંચ દુષ્ટાના વિસ્તારવાળો સર્પ છે મસ્તકે જોને એવા, ઇન્દ્રિયો
સંયમી અજ્ઞાન યા ભ્રાંતિ રૂપી વનનો નાશ કરવા વન ગજ સમાન !,
દેવાધિદેવ !, મોક્ષમાં નિશિષ્ટ રીતે ગમન કરવામાં ધીર !, ધર્મ, અર્થ
અને કામના આપનાર !, આલ્હાદક ! અને ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !,
સિદ્ધ થયા છે સુરિઓ જેના એવા હે સ્વસ્તિક લંછનધારક !-શ્રી
સુપાર્શ્વનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૮) સમગ્ર લોકના લોચનરૂપી ચક્રારને આનંદ આપવા
ચંદ્રમાની પ્રભા સમાન શ્રીચંદ્રપ્રભ-

કલ્યાણથી એક !, ઇન્દ્રિયજન્ય અજ્ઞાનરૂપી વનમાં હસ્તી સમાન !,
માન અને જયયુક્ત !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામના આપનાર !,
મોક્ષે જવામાં કુશળ !, આગમથી જેના સુરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા,
ચંદ્રલંછન ધરનાર !, હે શ્રીચંદ્રપ્રભ અન્ય લોકનું તમે રક્ષણ કરો.

(૯) સકલ ઇન્દ્રોમી કરાએલ ચરણ સેવાવાળા શ્રી મુવિધિનાથ-

સકલ કલ્યાણ એક !, પશુવધ પ્રધાન યજ્ઞના નિષેધક !, પરમા-
ર્થથી વસ્તુનું અવલોકન કરનાર !, અજ્ઞાનરૂપી વનમાં હાથી સમાન !,
દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મદ અને જયથી
યુક્ત !, મોક્ષે જવામાં કુશળ !, જેના આગમથી સુરિઓ સિદ્ધ થયા
છે એવા, ચંદ્રસમાન પ્રભાવાળા (પુષ્પદંતનામ હોવાથી) તેમજ

મકરનું લાંછન ધરનારા હે શ્રી સુવિધિનાથ ! તમે બ્રહ્મિ તત્ત્વે જતોનું રક્ષણ કરો.

(૧૦) ગંગાના તરંગો સમાન ઉજ્જવલ ચારિત્રથી પૃથ્વીતળને પવિત્ર કરનાર શ્રી શીતળનાથ—

પશુપત્તના વિસ્તારનો નાથ કરનાર !, યથાવસ્થિત વસ્તુતત્ત્વને જોનાર !, મોહરૂપી વનમાં દાથી સમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં હોશીયાર !, ઉચ્ચ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપનાર !, તેમજ સિદ્ધ થયા છે સુરિઓ જેના એવા, શ્રી વત્સર્વજનને ધારણ કરનાર !, તથા ચંદ્રના જેવા પ્રભાવવાળા—શીતળ ! હે શ્રી શીતળનાથ ! તમે જીવ્યવંતા વર્તો.

(૧૧) રમરણ માત્રથી શ્રેયઃ—કમ્પાણનો ઉદ્ધાસ કરનાર શ્રી શ્રેયાંસનાથ—

ધનથી અગર બળથી વિસ્તાર યુક્ત થએલ છે હરિ—જેમના પિતા વિષ્ણુ રાજા એવા (વિષ્ણુ રાજાના પુત્ર !), ઈદ્રિય જન્ય મોહરૂપી વનને નાશ કરવામાં વનમજ સમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં કુશળ; આલ્હાદ આપનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાંત પ્રરૂપક !, જેનાથી સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો એવા હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ! તમે જીવ્યવંતા વર્તો.

(૧૨) પરમ ઐશ્વર્યના નિવાસસ્થાન રૂપ ઇંદ્રોપી પૂજ્યએસા શ્રીવાસુપૂજ્ય—

ગમન વખતે સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારવાળા (દેવકૃત સુવર્ણના નવ કમળો ઉપર ગમન કરનાર !), જગતનું અવલોકન કરનાર !, મોહરૂપી વનનો વિશ્વંસ કરવામાં ગજરાજ સમાન !, ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થના આપનાર !, મોક્ષમાં જવા હોંસીયાર !, આલ્હાદ ઉપજવનાર !, અને જેના આગમથી સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો એવા,

દેવાધિદેવ ! અને વસુપૂજ્ય રાજની પટ્ટરાણી જ્યાદેવીના પુત્ર ! હે વાસુપૂજ્ય પ્રભો ! તમે ભાવશત્રુને દૂર કરો.

(૧૭) નમન કરતા ઈંદ્રોના મુકુટમાં રહેલા મણીઓની પ્રભાથી દૈદિપ્યમાન બન્યાં છે ચરણ કમળ જેનાં એવા શ્રીવિમળનાથ—

સુવર્ણ કમળના વિસ્તાર સમાન દેહકાંતિ સંપન્ન !, ક્ષમા ધરનાર !, અંતર શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી ગર્વયુક્ત !, ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થને આપનાર !, મુક્તિએ જવા કુશળ !, આસ્થાદ આપનાર !, શુદ્ધ આગમના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સુરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, મનોહર !, જળના જેવા નિર્મળ સ્વરૂપવાળા હોવાથી હે વિમળ ! તમે જય પામો.

(૧૮) અનંત કેવળ જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યથી સંપન્ન શ્રીઅનંતનાથ—

હસ્થાણુથી ઝેષ્ઠ !, દર્શન સંબંધી ભ્રાંતિનો નાશ કરવા સૂર્ય સમાન ! (યથાર્થ પદાર્થના જ્ઞાનમાં થતી ભ્રાંતિને જેમ સૂર્ય હરે છે તેમ પ્રજુ પશુ હરે છે.), માન અને જય યુક્ત !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામ પુરૂષાર્થને આપનાર !, મોક્ષમાં ગમન કરવા દક્ષ !, આસ્થાદક !, અને જેના આગમથી, સુરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, રથેન પક્ષીના લાંછનને ધરનાર ! અંતે જતાં અટકાવનાર ! અર્થાત્ હે અનંત ! તમે ભાવશત્રુને દૂર કરો.

(૧૯) દશવિધ ઋસાધુ ધર્મના ઉપદેશક શ્રીધર્મનાથ—

× ૧ ક્ષમા, ૨ નમ્રતા, ૩ સરળતા, ૪ શૌચ, ૫ સત્ય, ૬ સંયમ, ૭ તપ, ૮ નિર્દોષતા, ૯ નિષ્પરિગ્રહતા અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય. આ દશ પ્રકારે થતી ધર્મ ગણાય છે. ગીતાછમાં જણાવેલા બ્રાહ્મણના ધર્મો પણ પ્રાયઃ એને મળતા આવે છે. તે આ પ્રમાણે—

શમો દમસ્તપઃ શૌચં, શાન્તિરાર્જવમેવ ચ ।

ધ્યાનં વિજ્ઞાન માર્તિકયં, તદ્વા કર્મ સ્વમાવજમ્ ॥

ધર્મ સિવાય માત્ર ધર્મકામદ અર્થાત્ અર્થ અને કામને આપનાર કહેવાથી પણ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, સુવર્ણકમળના જેવી કાયકાંતિ ધરનાર !, ઇન્દ્રિયજન્ય અગ્તાન પી વનનો વિશ્વંસ કરવા હસ્તી સમાન !, દેવાધિદેવ !, મોક્ષે જવા સમર્થ !, આસ્થાદ આપનાર !, ઉચ્ચ સિદ્ધાંત !, અને જેમના સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ એવા, ધર્મ ! હે શ્રીધર્મનાથ !, પ્રભો તમે વિજયવંતા વર્તો.

(૧૬) પોતાના અવતારથી સર્વ ઉપદ્રવોની શાંતિ કરનારા શ્રીશાંતિનાથ—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તાર સમાન શરીરકાંતિને ધારણ કરનાર ! અર્થાત્ શરીરે પીતવર્ણ !, રક્ષણ માટે અવતરણ છે જેનું એવા અર્થાત્ મરહી વજેરે ઉપદ્રવોથી રક્ષણ કરનાર !, પૂજનીય !, દેવાધિદેવ !, ધર્મની અભિલાષાવાળા !, મોક્ષે જવાની ઉત્કૃષ્ટ ભુદ્ધિને આપનાર !, આસ્થાદક !, ઉચ્ચ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સૂરિવરો સિદ્ધ થયા છે એવા, તેમજ હૃદિને મોહ ઉપજે એવા મૃગના લંછનવાળા હે શ્રી શાંતિનાથ ! તમે જય પામો.

(૧૭) બાર પ્રકારની બાવરૂપી વનરાજીને વિસ્તારવામાં જળ સમાન શ્રીકૃષ્ણનાથ—

સુવર્ણપદ્મના વિસ્તાર સમાન પીત વર્ણ !, અગ્તાનજન્ય મોહરૂપ વનનો ઉચ્છેદ કરવા ગજ સમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામ સંતુક ત્રિવર્ગને આપનાર !, મોક્ષે જવા કુશળ !, આસ્થાદક !, અને શ્રીદેવી (પ્રભુની માતા) થી જન્મ છે જેમનો એવા, તથા લંછનમાં છાગ (વ્યજ) ને ધારણ કરનાર !, અર્થાત્ શ્રી કૃષ્ણનાથ ! તમે જેઓ રાત્રુ, મિત્ર, તૃણ, સ્ત્રી સમૂહ, પાપાણુ તેમજ સુવર્ણ ઉપર સમ ચિત્તવાળા છે એવા (મુનિવરાદિ) નું રક્ષણ કરો.

(૧૮) લીલામાતૃથી સકળ કલેશને દળનારા શ્રીઅરનાથ—

ચોરાશી લાખ અથયુક્ત !, ધૂખંડવાળા હરતક્ષેત્રની પૃથ્વીના પાલન માટે વિતર્ક કરનાર !, મનોહર !, અથવા ૬૪ હજાર કલત્ર સંયુક્ત !, ૮૪ લાખ હસ્તીથી અહંકારવાળા; આ સર્વ વિશેષણોથી પ્રભુનું ચક્રવર્તિપણું સૂચવે છે. દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ પુરૂષાર્થને આપનાર !, ચક્રવર્તિપણુના ભોગેને ત્વજીને ચારિત્રધર્મની આહનાવાળા !, એટલા માટે કામદેવનું ખંડન કરનાર !, મોક્ષે જવા કુશળ !, આદ્ધાદક !, શુભ સિદ્ધાંત !, અને સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો જેનાથી તે, નંદાવર્ત લક્ષણવાળા !, અર ! હે શ્રી અરનાથ ! તમે જય પામે

(૧૯) ઉલ્લાસ પામતા મોહરૂપ મલ્લનું મંથન કરનારા શ્રીમલ્લીનાથ—

પ્રભાવતી દેવીથી ઉત્પત્તિ છે જેની એવા, લંછનમાં રહેલા મંગળીક કળશથી શ્રેષ્ઠ !, વિસ્તૃત વસ્ત્ર જેવા નીલવર્ણવાળા, ઇન્દ્રિયોના મોહરૂપ વનનો ખ્વંસ કરવા ગજસમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામ સંતક ત્રણ પુરૂષાર્થ આપનાર !, મોક્ષગતિ દક્ષ ! ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંત !, તેમજ સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો જેના એવા હે શ્રી મલ્લિનાથ ! તમે જ્યવંતા વર્તો.

(૨૦) ઇન્દ્રોરૂપી જમરાઓ જેના ચરણ કમળને સુખન કરે છે એવા શ્રીમુનિસુવ્રત—

ઉચ્ચ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, પદ્મારાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ !, કૂર્મ લંછન ધરનાર !, પશુવધ પ્રધાન યજ્ઞનો નિષેધ કરનાર ॥ કેવળ જ્ઞાન જેનું એવા, મોહરૂપ વનનો ખ્વંસ કરવા ગજસમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્માર્થ કામ સંતક પુરૂષાર્થ (ત્રિવર્ગ) ને આપનાર !, મોક્ષે જવા કુશળ !, આદ્ધાદક !, અને જેમનાથી સિદ્ધ થયા ॥ સુરિવરો એવા હે શ્રી મુનિસુવ્રત પ્રભો ! તમે જ્યવંતા વર્તો.

(૨૧) ચરણના નખોના કિરણરૂપ જળથી નમન કરતા જનોના પાપનું પ્રક્ષાલન કરનારા શ્રી નમિનાથ—

વિજય રાજના પુત્ર, દેવાધિદેવ !, નીલા કમળના લંછનને :
ધારણ કરનાર ! યજ્ઞનો નિષેધ કરનાર છે દેવગણને જેનું એવા,
મેહરૂપ વનમાં મજસમાન !, મોક્ષમાં જવા દણ !—ચતુર !, આસ્થાદ
ઉપજવનાર !, અને જેના આગમથી સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો એવા,
હે શ્રી નમિનાથ ! તમે નમસ્કાર કરતા ભવ્યજનનું રક્ષણ કરો.

(૨૨) સર્વ ઉપદ્રવરૂપ વનનું ઉચ્છેદન કરવામાં ચક્રની ધાર જેવા
શ્રીઅરિષ્ટનેમિ (શ્રીનેમિનાથ)–

શ્રેષ્ઠ શંખના લંછનવાળા !, વિવાહ યજ્ઞના નિષેધક !, સસલા,
કુક્કર, તેમજ મૃગ વગેરેને જેનાર ! અર્થાત્ પાંજરામાં પુરેલાં પશુ--
ઓને જેઠને પ્રભુએ વિવાહ કર્યો નહી. સમુદ્રવિજય રાજના પુત્ર !,
દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરૂષાર્થને આપનાર !,
મેહરૂપ જવા ચતુર !, આસ્થાદ ઉપજવનાર !, શુભ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !,
અને જેનાથી સુરિવરો સિદ્ધ થયા છે એવા, હે શ્રી અરિષ્ટનેમિ
પ્રભો ! તમે પશુવર્ગનું રક્ષણ કરો. અર્થાત્ તમારો આ સમય તેમનું
રક્ષણ કરવાનો છે.

(૨૩) ઇંદ્રના ઐરાવત્ હાથીની પેઠે લીલા શુક્ત ચમત્ કરનાર.
શ્રીપાર્શ્વનાથ–

મસ્તક ઉપર વિસ્તારવાળો સર્પ છે જેને એવા, કલ્યાણુથી શ્રેષ્ઠ !,
ઇંદ્રિય જન્ય અજ્ઞાનરૂપ વનનો ખર્ચ કરવા મજ સમાન !, દેવાધિદેવ !,
ધર્મ, અર્થ અને કામના આપનાર !, મેહરૂપ જવા ચતુર !, આસ્થાદ
ઉપજવનાર !, શુભ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, અને જેમનાથી સિદ્ધ થયા
છે સુરિવરો એવા હે શ્રી પાર્શ્વનાથ ! તમે જ્યવંતા વર્તો.

(૨૪) અત્યંત દુઃસહ વિપ્નરૂપ વાદળાના સમૂહને વિખેરી નાખવા
માટે પવન જેવા શ્રીમહાવીર–

કલ્યાણુથી શ્રેષ્ઠ !, સિંહના લંછનને ધરનાર !, ઇંદ્રિય જન્ય
અજ્ઞાનરૂપ વનને નાશ કરવા હાથી સરીખા, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ

અને કામરૂપ પુરુષાર્થને આપનાર !, આદેહાદ ઉપજવનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો એવા હે ચીર !-શ્રી મહાવીરપ્રભો ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

પંચ પરમેષ્ઠી*

(૨૫) કપાયો રૂપી હાથીનું ખંડન કરવા સિંહ જેવા, અને પ્રથમ તીર્થંકર (શ્રી ઋષભદેવ)ના પ્રથમ ગણધર શ્રીપુંડરીક-

લિખ્યરૂપ ધારક હોવાથી દેવ સમાન !, યજ્ઞનો નિષેધ કરવાવાળું છે કેવળ જ્ઞાન જેનું એવા, અજ્ઞાન રૂપ વનને ઉચ્છેદવા ગજ જેવા, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, જેમ ખેતીમાં મુખ્ય ધ્યેય ધાન્ય પ્રાપ્તિનું જ હોય છે, છતાં ધાસ ચારો પણ મળે છે, તેમ ભગવંતની સેવાનું મુખ્ય ફળ મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે, તથાપિ અર્થ અને કામ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. મોક્ષે જવામાં કુશળ !, આદેહાદ ઉપજવનાર !, જિનાગમથી પ્રખ્યાત !, આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ !, કલ્યાણના હેતુ ભૂત શ્વેત કમળ ! અર્થાત્ હે પુંડરીક ! તમે વિજય-વંતા વર્તો.

(૨૬) કાર્થ અને અકાર્થનું કથન કરનારા આચાર્ય-

કળહને શાંત કરનાર !. શૃંગારાદિ નવરસ અથવા દુઃખ, દર્દી વગેરે રસોના વિસ્તારનો ભાગ કરનારા તપોધનો (મુનિઓ)ને સમારણ, પારણ વગેરે કાર્થથી જ્ઞેનાર !, મોહરૂપ વર્નેમાં હસ્તી જેવા, યતિના ક્રિયાકાંડ તથા વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ કરનાર !; ધર્મ, અર્થ અને કામને

* અરિહંત તરીકે ૨૪ તીર્થંકરો ઉપર આવી અચેસ છે. અહીં પુંડરીક ગણધરને સિદ્ધસ્થાને વર્ણવ્યા છે, પરંતુ ખરી રીતે (કર્તાએ સ્થાપકોમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે) ૨૬ માં અર્થમાં પુંડરીક ગણધર આવવા જોઈએ, તેથી સિદ્ધના અર્થમાં એનું વર્ણન હરો તે સાધન વિના કહી શકાય નહીં.

આપનાર !, આચાર્યની સેવાથી તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષે જવા દુશળ !, આશ્વાદક !, જોન સિદ્ધાંતના જ્ઞાન સિવાય આચાર્ય પદ મળી નહીં શકવાને લીધે પરમ આગમથી સિદ્ધ !, હે સુરે ! આચાર્ય ! તમે જ્ય પામેા.

(૨૭) સિદ્ધાંતનો બોધ આપવા (ભણાવવા) ઉચ્ચકૃત રહેતા શ્રીઉપાધ્યાય—

શાસ્ત્ર શીખ્યા વગરના શિષ્યોને વિદ્વાન્ બનાવનાર !, કંપાણુ રૂપ વનખંડને વિકસ્વર કરવા સૂર્ય !, 'ઈચ્છા મિચ્છા તદ્દકારો' ધૃત્યાદિ દશવિધ સામાચારીરૂપ સાધુ ધર્મને મુખ્ય રાખનાર !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, બિન્ન બિન્ન શાસ્ત્રોનું પકડ કરવાથી મહાન્ ઉન્નતિવાળા, શુભરક્ષાની પ્રેરણા કરનાર !, શુદ્ધિ આપનાર !, ભવ્ય જોતોને આશ્વાદ ઉપભવનાર !, જોન સિદ્ધાંતનું કથન કરનાર !— હે ઉપાધ્યાય ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

પાંચ મહાવ્રત

(૩૨) પ્રાણાતિષ્ઠાત વિરમણુ (અહિંસા) વ્રત—

હાથી જેવા, દેવ તત્ત્વ છે આદ્ય જેમાં એવો, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, તેજ ને પ્રસરાવનારી દયા છે જેમાં (અર્થાત્ દયા સિવાય શુભ રક્ષા બની શકે નહીં.) *વીર બનાવનાર !, ધૈર્ય આપ-

૧-ઈચ્છા^૧ મિચ્છા^૨ તદ્દકારો^૩, આવસિયા^૪ ચ વિસીદિયા^૫ ।

આપુચ્છણા^૬ ચ પહિપુચ્છા^૭, હંદણા^૮ ચ નિમંતણા^૯ ॥

અયતપચા^{૧૦} ચ કાલે, સમાચારી ભવે દસવિદ્યા હ ।

વિરોપ માટે ભૂઓ ન્યા. ન્યા. શ્રીયશોભિ. કૃત સમાચારી પ્રકરણ આદિ ગ્રંથો.

* 'અહિંસા અહિંસા પોકારીને જોનોએ લોકોને બાચલા બનાવ્યા છે' એમ દેટલાક અણુસમન્તુ માણસો પ્રથમ કહેતા હતા, પરંતુ ગાંધી-જીની અહિંસાત્મક ચળવળ પછી તે માન્યતામાં ધણું ફેરફાર જોવામાં આવે છે. ખરી રીતે અહિંસા તો મનુષ્યને વીર બનાવે છે,

-નાર! , અર્થાત્ ધીરપણું અને વીરત્વ જીવ રક્ષાયી જ થાય છે. આત્માદ ઉપજ્યવનાર ! , પરતીચિક્રાંએ અંગાનને લીધે યથાર્થ રૂપે નહીં સમજેલ હોવાથી જીનાગમમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ ! અને અનર્થના નિવારણમાં વિચક્ષણ ! (હે દયા ધર્મ ! !) તું સદા વિજયવતી વર્ત ,

(૩૩) સુકૃતની સંગત કરનાર સત્ય—

કલ્યાણરૂપ વનને વિકસિત કરવા સૂર્ય સમાન ! , યથાર્થ વિતર્ક છે જેનાં એવું અર્થાત્ સત્ય જેમ જેમ વિચારીયે તેમ તેમ યુક્ત જ જણાય. કલહ રહિત ! પૂજા પ્રાપ્ત કરેલ ! , પ્રશંસા મેળવેલ ! , મનશ્ચક્ર કે સત્ય બોલનાર માણસ સર્વત્ર પૂજાય અને વખણાય છે. ધર્મના હેતુ ભૂત ! , વાંછિતાર્થને આપનાર ! , મહાન્ ઉદય કરનાર ! , કૃતિ અને પ્રતાપ યુક્ત ! , જિનાગમમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ ! , અન્ય દક્ષિણમાં સત્યનો અભાવ જણાય છે. તે આ પ્રમાણે—

न हि स्यात् सर्वभूतानि कैर्धियुः एव नी द्विसा हरषी
नही એમ જણાવીને સત્તદશ પ્રાજાપત્યાન્ પશૂન્ આલમેત
પ્રજાપતિ યજ્ઞમાં ૧૭ પશુઓનો યજ્ઞ કરવો. અગ્નીયોમીયં
પશુમાલમેત અગ્નિયોમમાં પશુ વધ કરવો.

पट् शतानि नियुज्येत पशूनां प्रथमेऽहनि ।

अश्वमेधस्य वचनात् न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥

પશુમેધ યજ્ઞમાં પ્રથમ દિવસે છસોમાંથી ત્રણ ચોર રહે એટલા (૫૮૭) પશુઓનો બોગ અપાય. તથા ગાય પૂજ્યા ગાય પૂજનીય છે. એમ જણાવીને અન્ય કેમણે અનદ્યાદી માલમેત ગાયનો યજ્ઞ કરવો. ઇત્યાદિ અસત્ય વર્ણન કરેલ છે.

(૩૪) સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માર્ગમાં જાયા સમાન અર્થોર્થગત—

જેનાથી વ્યવહાર શ્રેષ્ઠ બને છે એવું, કારણ કે ચોરી કરનારનો સોડો દરથી જ ત્યાગ કરે છે. કસ્યાણુ રૂપ વનને વિકસાવવા સૂર્ય સમાન !, ઇદ્રિય જન્ય અજ્ઞાનરૂપ અરણ્યને ઉખેડવા ગજરાજ સદૃશ !, માન અને જય યુક્ત !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, વિરોધ પ્રકારે મોક્ષમાં લઇ જનાર !, આત્માદી કરવામાં ચર !, પરાયું ધન મદ્ય કરવામાં ત્વરા રહિત !, આસ્વાદ ઉપગમનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપથી યુક્ત !, દુઃખ નિવારણ કરવા કુસળ !, અન્યની લક્ષ્મીના આગમનની નિષ્ણિરૂપ ! હે અસ્તેષ મત ! તું જય પામ.

(૩૫) દરેક મતોમાં પ્રધાન બ્રહ્મચર્ય—

કસ્યાણુરૂપ કમળવનને વિકસાવવામાં સૂર્ય !, પૂજ યુક્ત !, મતલબ કે બ્રહ્મચર્ય પાળનારા મનુષ્યો દેવતાઓથી પણ પૂજાય છે. સ્ત્રી અને પતિ છે મૂળ જેનું એવા કામદેવની કોડાથી રહિત !, માત્ર ધર્મનાજ પ્રયોજનરૂપ !, સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક એ ત્રણે સિંમના વિકારનું ખંડન કરનાર !, મોક્ષ આપવામાં ચર !, ધર્મ યુક્ત !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, જૈન મતમાં સિદ્ધ થયા છે સુરિવરો જેનાથી એવા, ઇદ્રિયોને મોહ ઉત્પન્ન કરનારી સ્ત્રીઓ સાથેના ગમનના નિષેધરૂપ ! હે બ્રહ્મચર્ય મત ! તું સદા જયવંતુ વર્ત.

(૩૬) સર્વવિરતિ સાથે સ્વજનતા કરાવનાર અપરિમદ્ધ મત—

પાપના વિસ્તારનો નાશ કરનાર !, મનની આકાંક્ષાથી રહિત તેમજ કીર્તિયુક્ત ઇદ્રિયોના પ્રજ્ઞ વિષ્ણુથી પ્રતિજ્ઞા મેળવેલ !, ઇદ્રિયોના મોહરૂપ અરણ્યનો વિધ્વંસ કરવા હસ્તી સમાન !, પ્રથમથીજ વ્યવહાર રહિત !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, તથા ક્રમે કરીને મોક્ષ આપના સમર્થ !, અને સર્વ કલેશનો વિનાશ કરવા હેંસીયાર !, ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીના સંબંધના નિષેધ રૂપ !, હે આકિંચન્ય (અપરિમદ્ધ) મત ! તું જયવંતુ વર્ત.

(૩૭) દરેક પ્રતોત્તુ આગમથી જ્ઞાન થતું હોવાથી મુક્તિથી સાથે સમાગમ કરાવનાર જૈન સિદ્ધાંત—

ઉચ્ચ પ્રકારના વ્યવહારના સાર જૂત ! પાપના સમૂહને દૂરથી કરનાર છે દર્શન જેનું એવો, અર્થાત્ આગમ જોયા મિત્રાય યથાર્થ વસ્તુતત્વના અવલોકનનો અભાવ હોય છે. અને સૂક્ષ્મસૂક્ષ્માવળીમાં કહ્યું છે કે—

ન દેવં નાદેવં ન ગુરુમકલઙ્કં ન કુગુરું
 ન ધર્મં નાધર્મં ન ગુણપરિણદં ન વિગુણમ્ ।
 ન કૃત્યં નાકૃત્યં ન હિતમહિતં નાપિ નિપુણં
 વિલોકન્તે લોકા ।જનવચનચક્ષુર્વિરહિતાઃ ॥

સિન્દૂર૦ શ્લો. ૧૭

જૈનસિદ્ધાંત રૂપી ચક્ષુ વગરના હોવો દેવને, કુદેવને, કલંક રહિત ગુરૂને, કુગુરૂને, ધર્મને, અધર્મને, ગુણિજનને, નિર્ગુણીને, કરવા યોગ્ય કાર્યને, ત્યાજ્ય કર્તવ્યને, તેમજ હિત તથા અહિતને બરાબર ગ્રીતે જોઈ શકતા નથી.

મોહરૂપ અરૂપનો નાશ કરવા ગજ સમાન !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, કેમકે જિનાગમમાં ક્ષણ પ્રમાણે કરવાથી નિવર્ત્ત પ્રાપ્તિ થાય છે. મોઢે જવા ઉચ્ચ બુદ્ધિ આપનાર !, આલ્લાહ ઉપભવનાર !, જોનાથી સિદ્ધ થવા છે સરિવરો એવા, અથવા નિત્ય, અનિત્ય આદિ અનેક ધર્મોના સ્વીકાર કરવાના સ્વરૂપવાળા અને સર્વ પ્રમાણેથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ સ્વાદાદ સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદન કરવામાં ચતુર !, સ્વાદાદજ પ્રમાણ સિદ્ધ ગણાય છે. તે આ પ્રમાણે—જન દ્રવ્યને નિત્ય છે, પરંતુ દેવ, નારક આદિ પદાર્થોની દૃષ્ટિએ અનિત્ય છે. જો તેને ઉત્પત્તિ તથા નાશ થવા મિત્રાય માત્ર રિધર રૂપે જોઈ

નિત્ય માનવામાં આવે તો તે બિન પર્વાયરૂપે પરિણમી શકે નહીં. અને જો એકાંત અનિત્ય સ્વીકારીએ તો એક પર્વાયથી અન્ય પર્વાય રૂપે પરિણમતાં જીવના જીવ પશુનો પણ વિનાશ થાય. તેમ તો બનતું નથી. માટે એકજ વસ્તુમાં નિત્યત્વ અને અનિત્યત્વ આદિ અનેક ધર્મો રહેલા છે. જેમ માયપણાનું સામાન્ય લક્ષણ દરેક ગાયોમાં સંભવે છે અને શ્રેત, અનેક રંગી વગેરે વિશેષતા પણ હોય છે, એમ એકજ ગાયમાં સામાન્ય તેમજ વિશેષપણું હોય છે, તેજ પ્રમાણે ધટ પોતાના સ્વરૂપે અસ્તિત્વે છે અને અન્ય વસ્તુની અપેક્ષાએ નાસ્તિત્વે છે. જો ધડાને પરરૂપે અસત્ ન માનવામાં આવે તો ધડામાં ધટત્વની માફક અન્ય સર્વ પદાર્થનાં સ્વરૂપ હૃદિગોચર થતાં જોઈએ, પરંતુ તેમ જોવામાં આવતાં નથી, તેથી એકજ વસ્તુ સત્ તથા અસત્ રૂપે હોય છે. ઇત્યાદિ સ્પાદાદનું વિશેષ વર્ણન અન્ય મોટા શાસ્ત્રોથી જાણી લેવું.

(૩૮) આગમરૂપ સમુદ્રમાં મળતી ગંગા નદી જેની સરસ્વતી દેવી-

યથાવસ્થિત અર્થને પ્રતિપાદન કરનારા સંસ્કારવાળા શબ્દોથી સારભૂત ! અથવા વાણીને સંસ્કારવાળી બનાવનારી !, * હે સરસ્વતી ! તુંજ મનુષ્યને સંસ્કારવતી ઉક્તિથી શ્રેષ્ઠ બનાવે છે. શૃંગાર આદિ રસોથી શૂન્ય નીરસ કવિતાને બદલે તુંજ રસવાળી કવિતા ઉપજાવે છે. અર્થાત્ તુંજ કવિતામાં રસ પોષે છે. જ્ઞાનમાં થતી ભ્રાંતિરૂપ વનતું સોપણ કરનારી !, વાગ્યુક્ત માટે અહંકાર ધરાવનાર પરવાદિનો પરાજન્ય કરવાથી કીર્તિ તથા ધન વગેરેના લાભને આપનારી, ધર્મ, અર્થ, કામ અને આજ્ઞાદીને ઉત્પન્ન કરનારી, કુમતિને ઉચ્છેદનારી, આદ્યાદિક તેમજ શ્રેષ્ઠ આગમોથી જેની કૃપાવડે સિદ્ધ મર્્યા છે સુરિવરો એવી, અર્થાત્ આવા આગમના જાણકાર વિદ્વાનો વાગદેવતાની કૃપાથી જ થાય છે.

૪ પુરૂષાર્થ

(૩૯) ચાર પુરૂષાર્થમાંથી સમતારૂપી જળ વડે અશુભ કર્મોના ધર્મને શમાવનાર ધર્મ—

* વાપા સેદ હોવાથી લિંગવ્યત્યય કરવો પડ્યો છે.

હથાણુરૂપ કમળ વનને વિકશર કરવા સર્વ સમાન !, ઇંદ્રિય
જન્ય વિકલ્પોનો ઉચ્છેદ કરવા આરણ્યક હસ્તી સમાન !, જેમાં
દેવ તત્વ પ્રથમ છે એવો, એ ગુરુનું ઉપવક્ષણ છે. કેમકે ગુરુ સિવાય
દેવનું જ્ઞાન થાય નહીં અને દેવ ગુરુની સેવા સિવાય ધર્મ સંભવે નહીં.
‘‘ધર્માદ્યર્થોઽર્થતઃ કામઃ ધર્મધી અર્થઃ અને અર્થધી કામ
સધાય છે. એવું કથન હોવાથી અર્થ અને કામને આપનાર !, ક્રમે
કરીને મોક્ષ ગતિ આપવા સમર્થ !, આસ્વાદ ઉપભોગનાર !, જૈન
સિદ્ધાંતમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ !, અને દુર્ગતિમાંથી બચાવવા કુશળ ! હે
ધર્મ ! ધર્મ પુરુષાર્થ તું જન્ય પામ !

(૪૦) દુઃસ્થતાનું મથન કરવા સમર્થ- અર્થ—

શ્રેષ્ઠ !, જેનાથી વિસ્તારવાળા ઘોડાઓની પ્રાપ્તિ છે તે, ઇંદ્રિયોને
મનોહર સ્ત્રીઓ આપનાર !, શત્રુના સમૂહને અટકાવવા અભિમાન ધરાવ-
નાર !, અનેક શ્રેષ્ઠ ક્રીડા કરાવનાર !, સુપાત્રમાં વાપરવાથી ધર્મને, અર્થઃ
અર્થાં નિવચ્યન્તે ધનધી ધન વધે એમ કથન હોવાથી અર્થને,
તથા અર્થતઃ કામઃ અર્થધી કામ થાય એમ હોવાથી કામને
આપનાર !, જેનાથી આગાહીવાળા (મોટા મોટા) સુખો અને
પંડિતો મળી શકે એવા, કાર્ત્તિયુક્ત પ્રતાપ અને ઉત્કૃષ્ટ લાભ જેનાથી
મળે એવા, તથા જેનાથી સૂરિવરોએ પ્રખ્યાતિ મેળવી છે એવા
હે સાર ! ધન ! અર્થાત્ અર્થ પુરુષાર્થ ! તું જન્યવંતો રહે.

(૪૧) સંસારમાં રાએલા જનોને રમણીય લાગે છે એવો કામ-
મંગળ અને જગતો નાશ કરનાર !, જેનાથી ઇંદ્ર પશુ
વિસ્તાર રહિત બન્યો છે એવો. પૌરાણિક શ્રુતિ એવી છે કે—કામપી

૧ એક સંગીત ગ્રંથમાંથી સંપૂર્ણ સ્તોત્ર નીચે મુજબ ઉપલબ્ધ
થાય છે—

પર્માદ્યર્થોઽર્થતઃ કામઃ, કામાત્ ગુણ પલોદયઃ ।

દાપીમાનેષ સ્વચ્છિન્નયે ધૃંગરો નાદકો રણઃ ॥

ચએલી વિકલતાને લીધે અહત્યા સાથે ક્રીડા કરવા ગયેલો ઈંદ્ર કોધિત થયેલા ગૌતમ રૂપિના શાપથી દબ્બર ભગ યુક્ત ચરીરવાળો બની ગયો અને લજ્જાને લીધે મંકુચિત બન્યો. જેના વડે પુરુષ તેમજ સ્ત્રીઓનાં વચનો ઇન્દ્રિયોને મોહ ઉપજાવનાર થાય છે એવો, અઆરમા, બારમા (આરણ્ય, અચ્યુત) દેવલોક સુધી વ્યાપ્ત હોવાને લીધે ગર્વ યુક્ત !, અર્થાત્ ત્યાંસુધી કામની સ્ફુરણા હોય છે. આગમમાં કહ્યું છે કે-

દો કાયપ્પવિચારા કપ્પા ફાસેણ દોણ્હિ દો રૂવે ।

સદે દો ચરર મણે હવરિ પ્પવિયારણા નસ્થિ ॥

સૌધર્મ અને ઈશાન એ બે દેવલોક દ્વાય પ્રવિચારી હોય છે, સનતકુમાર અને માહેન્દ્ર એ બે સ્પર્શ પ્રવિચારી હોય છે. બ્રહ્મા અને લાંતક એ બે રૂપ પ્રવિચારક હોય છે. શુક્ર અને સહસ્રાર એ બે શબ્દ પ્રવિચારી હોય છે અને આનત, પ્રાણુત, આરણ્ય અને અચ્યુત એ ચાર દેવલોક મનઃ પ્રવિચારી હોય છે તેથી ઉપરના દેવોને કોઈ પ્રવિચારણા નથી.

હરિહરાદિથી પણ અખંડિત આગ્રાવાળા હોવાને લીધે મુર તથા અમુરોથી પણ ભયેક !, ધર્મના હેતુભૂત !, કામના આસેવનથી સંતતિ થાય અને મંતતિથી દેવ ગુર્વાદિની પૂજા થાય અને તેથી ધર્મ થાય એમ લોકો કહે છે, પરંતુ અમે તો કહીએ છીએ કે ધર્મની નિવૃત્તિ કરનાર !, અર્થ શબ્દ નિવૃત્તિના અર્થમાં પણ વપરાય છે. જેમ કે મજ્જકાર્યો ધૂમઃ મચ્છરોની નિવૃત્તિ માટે ધૂમાડો, ઇન્દ્રિય જ્યરૂપ દમને હણવાથી છે ઉદય જેનો, ત્રિબુવનમાં અદ્વિતીય સુખદ !, તપસ્તેજથી દુર્ધ્વ સાધુઓથી પણ નહીં ડરનાર હોવાથી સાદસીક !; કામને ઉદ્દીપન કરવા સંબંધી ચંદ્રનો સ્વસ્થાવ હોવાથી ચંદ્રના ઉદયમાં વૃદ્ધિ મેળવેલ !, લક્ષ્મીનો સ્થાપતાં મંત્ર સિદ્ધાન્તાર્થ હે કામ ! કામ પુરુષાર્થ ! તું જ્યર્વંતો રહે.

વખતે મહાદેવજીએ દાનવને વર આપ્યો કે તું જેના મસ્તક ઉપર હાથ મુકીશ તે બળી મરશે. પછી તે દાનવ પાર્વતીજી ઉપર આસક્ત બની મહાદેવજીના ઉપર હાથ મુકવા તૈયાર થયો. ત્યારે શંભુ વિષ્ણુ પાસે ગયા. તેની હકીકત સાંભળીને વિષ્ણુએ અદ્ભુત ભીરૂપ ધારણ કર્યું. તેની પ્રાર્થના કરવા આવેલા તે દાનવને વિષ્ણુએ (મોહિની રૂપે) કહ્યું કે મને ખાતરી થવા માટે તારા જ માથા ઉપર હાથ મુકી બતાવ. તે દાનવે પણ, કામની વિચ્છલતાને લીધે તેના કયા પ્રભાવે કંઈ અને બળી મુઓ. ત્યારબાદ શંકર સ્વસ્થ થયા.^૧

મહાદેવથી જેની પ્રભા વધી છે એવા અર્થાત્ મહાદેવના^૨ પ્રભાવથી જ અકસ્તનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. કાઈ એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે—

हरिस्ते साह स्वं कमलवलिमाधाय पदयो—

यदेकेनै तस्मिन्निजमुदहरन्नेत्रकमलम् ।

गतो भक्त्युद्रेकः परिणतमसौ चक्रवपुषा

त्रयाणां रक्षायै त्रिपुरहर ! जागर्ति जगताम् ॥

વિષ્ણુએ તમારા ચરણે કમલનું બલિદાન આપીને પાતાની એક આંખ કાઢી તે પણ ચઢાવી. તેથી તેનામાં જે ભક્તિની વિશેષતા થઈ તે ચક્ર રૂપે બદલાઈ ગઈ અને હે ત્રિપુરહર !— શંકર ! તે આ ત્રણે લોકની રક્ષા માટે ઉદ્ધુકત રહે છે.^૩

લક્ષ્મીના સમાગમનથી પ્રસિદ્ધ !, દાનવોની દેવીઓને વૈધવ્યરૂપ દીક્ષા આપવા શુર સમાન ! હે હરે !—વિષ્ણુ ! તું પાતન માટે સોંપાયલા આ જગતનું રક્ષણ કર.

૧ ભુજો ભાગવત સ્કંદ ૮, અધ્યાય. ૧૨ અને સ્કંદ ૧૦, અ. ૨૮

૨ આ કથન પાંચાલિક છે. વૈન માન્યતા ભુદી છે.

૩ ભુજો શિવપરાય. સનકમારજી.

(૪૭) વિષ્ણુના કલ્યાણને વિકસિત કરનાર બલભદ્ર—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ ગણાતા વિષ્ણુને વિસ્તાર વધારનાર !, મનોહર રૂપ સંપન્ન !, કારણકે વતં મદ્યુ કર્ષા બાદ પશુ એમનું સુંદર રૂપ જોઈને મોહિત બનેલી સ્ત્રીએ ઘડાને બદલે હોદ્દાને ગળે દોરડાને ફાંસડો ભેરવી કુવામાં ઉતાર્યો હતો.^૧ બગથી જંમલી હાથી સમાન !, જમની મુખ્ય ઇચ્છા ધરાવનાર !, દેહાવસ્થાન ચણે દેવલોકરૂપ ઉર્વગતિએ જવાને કારણે ધર્ષના પ્રયોજનવાળા મોટી રહાવળીવાળા રાજાઓને પશુ કુળવવામાં કુશળ !, ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવળ !, પારકો લક્ષ્મી મેળવવા સિદ્ધપુરૂષ સમાન !, હે કામદ ! કામપાળ ! (બલભદ્ર !) તું જય પામ.

(૪૮) મનુષ્યોની શોભા વધારનારી લક્ષ્મી—

પોતાના નિતંબ પ્રદેશથી સુવર્ણ કમળને આઠઠાદન કરનારી !, ઈંદ્રિયોને મોહિત કરનારી સુંદરીઓ, શીઘ્રગામી અશ્વ અને ગજ તથા અભિમાની રાજાઓની જીત તેમજ કીર્તિ, ધનાદિ આપનારી !, ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ પુરૂષાર્થને ઉપજાવનારી !, તથા સુપાત્રે દાનાદિ આપવાને કારણે રૂપ, સૌભાગ્ય, ભોગ, અને સ્વર્ગાદિ સુખ આપનારી !, હે લક્ષ્મી ! તું આ જગતનું રક્ષણ કર.

(૪૯) વિવિધ સુખના અનુભવરૂપ કામનું વર્ણન પ્રથમ કરી દીધેલું હોવાથી હવે વૃદ્ધ કરીને પુષ્કલ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરનાર પ્રહુમ્ન—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, જેનાથી વિષ્ણુ પુત્રાણો લેખાવ છે એવો, મનોહર !, સુખનો અંત કરનારા સત્ત્વોના સમૂહને અટકાવવા માટે અભિમાન ધરાવનાર !, કોઝથી પ્રધાન !, ધર્મ, અર્થ અને કામનું પાલન કરનાર !, ઉજ્જવંત ગિરિ ઉપર શાંત અને પ્રહુમ્ન સિદ્ધ ચણેલા હોવાથી મોણે જવામાં કુશળ !, આલ્લાહ ઉપજાવનાર !, ઉચ્ચ લક્ષ્મી તથા વિષ્ણુના ગમનથી ઉત્પન્ન ચણેલ ! હે પ્રહુમ્ન ! તું જયવંતો રહે.

(૫૦) પ્રભાના સમૃદ્ધી શોધિત ચંદ્ર-

શ્રેષ્ઠ !, વિષ્ણુના રાજ્યની વૃદ્ધિ કરનાર !, પૃથ્વીની સાધના મેળવી વિકાસ કરાવનાર !, દૈદિપ્યમાન !, યજુના સમૃદ્ધનો નાશ કરવાથી પૂજને મેળવેલ !, વિજયને મુખ્ય મથુનાર !, ધર્મ, અર્થ અને કામને માટે તેજ ધારણ કરનાર !, યજુઓના કંઈકેટલું કરવામાં દયા રહિત !, વીર પુરોહીની જીવિને કંપાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત !, અન્યની લક્ષ્મીનો લાભ મેળવવા સિદ્ધ મંત્ર સમાન ! હે સાર ! ચંદ્ર ! તું જય પામ.

(૫૧) શબ્દ માત્રથી યજુઓ સાથે યુદ્ધ જગાડનાર પાંચજન્ય-

શ્રેષ્ઠ !, વિષ્ણુના વિસ્તારને વધારનાર !, પરચકના ચેતન્યને હરણ કરનાર !, યજુઓના સુખનો નાશ કરનારા શબ્દોવાળો, અવાજમાત્રથી યુદ્ધની સમાપ્તિ કરાવી નાંખવાને લીધે સંપ્રાપ્ત રહિત !, દાનવોના માનતું ખંડન કરનાર !, ધર્મ, અર્થ અને કામની આત્માને આપનાર !, વીર પુરોહીની જીવિને ડગાવનાર !, ચંદ્રસમાન ઉત્તમવ્રત !, લક્ષ્મી મેળવવા આતા સિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, હે સારસ્વ ! પાંચજન્ય શંખ ! તું અન્ય પ્રાણીનો વધ ન કર. કારણ કે ચંદ્રસમાન ઉત્તમવ્રતતા ધારણ કરનારાને (તને) અન્યનો વિનાશ કરવો ઉચિત નથી.

(૫૨) ઉપદ્રવોના શાંતિ કરનારા શિવ-

દક્ષના મઠનો નાશ કરનાર !, સુરપવાન દોવાને લીધે જ્વેનારને મોહ ઉત્પન્ન કરનાર !, ગંગાને અમર મનુષ્ય ફેડવાગાને ધારણ કરનાર !, રંગમયુરનો માન ઉતારનાર !, સર્વ દેવોમાં શ્રેષ્ઠ !, દાનવોના વધ માટે પિતાક નામના ધનુષ્યને ધરનાર !, કામદેવનું ખંડન કરનાર !, મોટી ઉભવિ મેળવેલા અંધકષ્ટ વગેરે દેવોના વિનાશ કરવાને કારણે મોટા પરાક્રમે કરનાર !, ધૈર્યયુક્ત !, અત્યંત મદિમાત્રાળા !,

૧ જુઓ બાવલ ૧૩૭ ૪ અંધાચ ૫ તથા ૧૩૬ ૩૨જી પ્રવચન ૬
૧ મત્સ્યપુરાણ અંધાચ ૧૫૨. ૩ મત્સ્ય પુરાણ. અંધાચ ૧૭૮.

સર્વ વ્યાપક હોવાને કારણે નિષ્ક્રિય !, અધિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ધરનારાઓના આચાર્ય તુલ્ય ! હે ઉમાપતિ !—મહાદેવ ! તમે જ્ય પામેા.

(૫૩) શંકરના હૃદયને ચોરનારી ગૌરી (પાર્વતી)—

કોઈક સમયે ગંગા સાથે ક્રીડા કરતા મહાદેવને જોઈને પાર્વતી ગુસ્સે થયા તે વખતે ‘આ શું કરી નાંખશે’ એમ શિવજી અધીરા બન્યા. અને પાર્વતીએ પણ ગુસ્સે થયા જેવો દેખાવ કરી શંકરને કહ્યું કે—સર્વ દેવોના મુરખી !, કાચર !, કલ્યાણનો નાશ કરનાર !, રસ વગરના, દક્ષના યજ્ઞનું મંચન કરનાર !, જોવાથી રોદ્ધ ઉપગમનાર !, હે શંકર તમને ગંગા સાથે સમાગમ કરતાં નિષેધ કરનારી પર્વતની પુત્રી આ જગ્યા—પાર્વતી તમારાથી દૂર થવાની નથી માટે તમે અધીરા ન થાઓ.

(૫૪) દાનવો સાથે યુદ્ધ કરનાર રુદ્ર (કાર્તિકેય)

મયૂરવાહન !, દાનવોને યુદ્ધ માટે આજ્ઞાન આપનાર !, હાહામાં ધારણ કરેલા કુકડાના વિસ્તારથી તેમજ તેના કિરણોથી વ્યાપ્ત !, મનોહર !, બહુચારી હોવાને લીધે સ્ત્રી સમાગમનો નિષેધ કરનાર ! ગૌરીને માન તથા પૂજાયુક્ત બનાવનાર !, ધર્મના હેતુમૂલ !, કામદેવનો વિજય મેળવનાર !, આત્માદી મેળવેલ !, પરાક્રમવાન !, યુદ્ધમાં શૂર !, ખીળ કોઈથી ન બની શકે એવો તારક ! દાનવનો વધ કરવામાં વિચક્ષણ !, હે શંકુ અને પાર્વતી પુત્ર !—કાર્તિકેય ! તમે ક્રૌંચર નામના ઉચ્ચ પર્વતનો ઉદ્ધ કર્યોજ છે.

(૫૫) વિજ્ઞાના સમૂહનો નાશ કરનાર ગણેશ—

હરિ, હર વગેરેથી પ્રથમ પૂજા મેળવેલ !, અથવા સર્વઆતમા પૂજ્ય નહીં બનેલ !. કારણકે પાર્વતીએ પોતાના શરીરનાં મેલથી

૧ મત્સ્ય પુરાણ, અ. ૧૪૭-૧૫૬. ૨ મહાભારત. વનપર્વ અધ્યાય ૨૨૩-૨૨૬. ૩ મત્સ્યપુરાણ અ. ૧૫૪. ૪થા શિવપુરાણ. જ્ઞાનસંહિતા અ. ૩૨-૩૩.

ઉત્પન્ન કરેલ છે. વિદ્યની પરંપરાને દર કરનાર હોવાને લીધે કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, વિશાળ ઉદરવાળા હોવાને કારણે વિસ્તાર મુક્ત !, મહાદેવને જોવાથી પિતૃસ્નેહ ધરનાર !, લીલાયુક્ત મનોહર રીતે ગમન કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામની આગાદી આપનાર !, પ્રથમ ભુદ્ધિને કેપિત કરીને પૂજા મળતાં પ્રયોજન સિદ્ધ કરનાર હોવાથી કેપરદિત !, કીર્તિયુક્ત !, ઉત્કૃષ્ટ મહાત્મ્ય ધરાવનાર !, લક્ષ્મીના સમાગમ માટે સિદ્ધ મંત્રસમાન ! હે વારણસમાન !—ગજવદન ! (હાથીના જેવા મુખવાળા) તું જય પામ.

(૫૬) ન્યાં શંકર અને પાર્વતીએ અનેક વિશ્વાસ કરેલા છે એવો દેશાસ—

હસ્થાણુથી શ્રેષ્ઠ !, પોપટ, કોક, કોવલ, મોર અને ચક્રા વગેરે પક્ષિઓ, શીતળ પવન તથા સિંહ, વાનર વગેરેથી વ્યાપ્ત !, મનોહર અથવા ગૌરી અને ગંગોના પરિવાર સહિત શંકર ન્યાં નિવાસ કરે છે એવો, જોનારને મનોહર !, જંગલોથી તેમજ હાથી-ઓથી અભિમાન ધરાવનાર !, મુંદર કીડાના સ્થાનરૂપ !, ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, અર્થાત્ દેશાસ પર્વતની યાત્રા જનારને આ ત્રણે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે. મોટી ઉચ્ચાઈવાળો, રાવણ વગેરે શૂરવીરોને શકરના આરાધનની ભુદ્ધિ આપનાર !, રૂઢિક રત્ન મય હોવાને લીધે પોતાની કાંતિથી અંદ્રની પ્રભાને વધારનાર !, અને ન્યાં મહાદેવની પ્રસન્નતાથી અધ્યાત્મ વિદ્યા ભણનારા પાર્વતી અશ્વિ-માદિ સિદ્ધિ પામ્યા છે એવા હે પરમ + જગ ! ઉચ્ચ પર્વત !—દેશાસ ! તું જયવંતો રહે.

નવ અહ.

(૫૭) પૂર્વ દિશાથી કામિનીના હર્ષના આમૂલ્યરૂપ સૂર્ય-પ્રભાત પહોરને આન્દાન આપનાર !, કમળોને વિશ્વાસ કરનાર ! પ્રિ... પ... નિ... સમાન !

નિદ્રારૂપ અંધકારનો નાશ કરીને પ્રથમ જ સૂર્યનું દર્શન થવાને કારણે. પ્રથમના દેવ !, કારણ કે સૂર્યે દુનિયાને ઉદ્યોત આપ્યા બાદ અન્ય દેવોનાં દર્શન થાય છે. દરેક ધાર્મિક કાર્યના પ્રવર્તાવનાર !, ઇષ્ટ વસ્તુ આપનારા જી ઉત્સવો જેના એવા, ઉદય પર્વત ઉપર ઉદય પામનાર !, ચંદ્રની પ્રભાને ઝાંખી પાડનાર !, ઉચ્ચતમ લક્ષ્મીના લાભથી પંડિતો જેના વડે પ્રખ્યાતિ પામ્યાં છે એવા હે દેવ !-સૂર્ય !-તું જન્મવંતો રહે.

(૫૮) કામિજનોની આગમને ઉડાડનાર ચંદ્ર—

એક !, સૂર્ય વિકાસી કમળોના વિકાસનો નાશ કરનાર !, કામ ઉત્પન્ન કરનાર !, વઠેલી ભિઓના સ્વચ્છંદી ગમનને અટકાવવાનો અભિમાન ધરાવનાર !, મતલબ કે ચંદ્રનો ઉદય થતાં અનુવાસાની ખીકને લીધે કુલટાઓ જડાર નીકળતી નથી. ક્રીડા કરનાર ! ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગને આપનાર !, કારણ કે ઉચ્ચ ચંદ્રના બળથી ત્રણે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે. મોટી ઉન્નતિવાળો, પક્ષીઓને ગમત કરવાની ક્ષુદ્ધિ આપનાર !, અર્થાત્ ચંદ્રનો ઉદય થતાં રાત્રે પણ દિવસની બ્રાંતિથી પક્ષીઓ ફરવા આરામ છે. સૂર્યનો ઉદય થતાં લક્ષ્મીથી ક્ષીણ થયેલ !, હે સોમ !-ચંદ્ર તું જન્મ પામ.

(૫૯) બેકાના સમૂહનો નાશ કરનાર મંગળ—

માંગલિક કાર્યનો નાશ કરનાર !, ધૃતાર્દિ રસોના વિસ્તારને દરણુ કરનાર !, અર્થાત્ તે તે રસોને મ્હોંઘા કરનાર !. જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

સણિ આઈચ્ચિ અહવ શૂનંદણિ, કક્કિ મયરિ રવિ અણઈ દંસણિ ।
તણ રસ ઘણ મહગ્ધ કરાવડ, અહવા નરવડ ચક્કિ ચઢાવડ ॥

શનિ, સૂર્ય અને મંગળ કક્ક અગર મફરરણિ ઉપર હોય, અને સૂર્યની આકૃતિ વિકૃત દેખાતી હોય તો ઘાસ-

ચારો, ઘૂતાદિરસ અને અનાજ મહોંવા થાય. અથવા રાત્રી-
ઓમાં વિચલુ (લડાઇ) જાગે.

દર્શન માત્રથી મુંઝાવનાર !, અર્થાત્ લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં મંગ-
ળની દષ્ટિ લોકોને અશુભ કરનાર હોય છે. ચૂર્વના અસ્તિત્વમાં નજરે
નહી પડનાર !, દરેક શુભ કાર્યના નિષેધમાં અભિમાન ધરાવનાર !,
એટલા માટે જ પ્રથમથી જ ન પૂજવા ચોગ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને
કામનું ખંડન કરનાર !, શરવીરોની શુદ્ધિને ઉત્સાહિત કરનાર !,
અપવશના પ્રભાવથી શ્રેષ્ઠ !, ગમનકાર્યમાં પ્રસિદ્ધ ! અર્થાત્ મંગળ-
વારના દિવસે ગામાંતરે જવું નહીં.

કોઇએ કશું પણ ક્રિયા—

મંગલવારિં સસિવયણિ ! પિર્ઝિહં વાહ ન મેલ્લિ ।

હોઈસઈ પચ્છુતાવહહ માણિકિ !ઠહલુ મ સ્વિલ્લિ ॥

હે ચંદ્રવદના ! મંગળવારના દિવસે પતિની બાંહે ન
ચુક, અર્થાત્ તેમનો સંબંધ ત્યજ નહીં. જો ત્યજશ તો પસતાવું
પડશે. હે આર !—મંગળ ! તું જન્મવેનો રહે. (એ ઉપદાસ વાક્ય છે)

(૬૦) દરેક મદોમાં મુંદર બુધ—

કલ્યાણુરૂપ વનને વિકસાવવા રવિસમાન !, અઘાનની મુશ્કેલીરૂપ
વનનો વિનાશ કરવા ગજ સમાન !, શ્રેષ્ઠ પ્રભાવાળા !. ધર્મ, અર્થ
અને કામરૂપ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, મૂર્તો વુષ્ણુવદનુમાઃ કેષ્ઠાઃ
તનુસ્થાનમાં (લગ્નમાં) બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એક હોય છે.
ઉત્સવોનો ઉદય કરવામાં શરૂ !, જેના આગમને જ્યોતિષ શાસ્ત્રે સિદ્ધ
કરેલ છે. એવા ચંદ્રના પુત્ર !, સૂરે—હે બુધ ! તું જન્મ પામ.

(૬૧) ઇન્દ્રના મનમાં જેની શુદ્ધિ વસે છે એવો બૃહસ્પતિ—

પૂર્વે જન્મમાં ૧૦૦ વખતે વ્રત (આરકને વદન કરવા મોગ
પ્રતિમા)નું પાલન કરવાથી ઈન્દ્રવદને પ્રાપ્ત કરેલ દોષ કામવ્રતનામથી
પ્રસિદ્ધ થએલો ઈન્દ્ર જેની શુદ્ધિને લીધે કલ્યાણુરૂપો શ્રેષ્ઠ મનેલ છે

એવો, નાસ્તિક મત ફેલાવવાને લીધે આત્માને મુંઝવનાર !, એટલા માટે જ સ્ત્રી સેવન કરાવવા મંબંધી અભિમાન ધરાવનાર !, દેવોનો આચાર્ય હોવાને લીધે દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મનો ખરેખર કરનાર !, કામને વૃદ્ધિ પમાડનાર !, મોક્ષનો વિરોધપણે નિષેધ કરનાર !, 'વિદ્યારંભે ગુરુઃ શ્રેષ્ઠઃ વિદ્યાભ્યાસની શરૂઆત કરવામાં ગુરુવાર શ્રેષ્ઠ છે. એવું કથન હોવાથી ગુરુ આપનાર !, મૌખ્યમંત્ર હોવાને કારણે આલ્હાદ ઊપજાવનાર : યાત્રાયાં જયદો ગુરુઃ યાત્રામાં ગુરુવાર જય આપનાર છે. એવું કથન હોવાથી લક્ષ્મીનો સાથ કરવા સિદ્ધ પુરૂષસમાન !, હે સૂરે !-નૃદરપતે ! તું જન્મવંતો રહે.

(૬૨) જગતને કાવ્ય શક્તિ આપનાર શુક—

અસુરોને માન તથા જયથી સુક્રા જનાવનાર !, યજ્ઞમાં અગ્નિ-દાનના સમયે વિષ્ણુએ વામન રૂપધરીને કનક નાસિકામાં પ્રવેશ કરીને કામની અણી ઘોંસીને આખ ફાડીને કલ્યાણરૂપ વનનો નાશ કર્યો. એમ વૈદિક કથન હોવાને લીધે યજ્ઞમાં જોના કલ્યાણનો ઇંદ્રે નાશ કર્યો છે એવો, સદૃશ નીતિશાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી બ્યવહારની મુંઝવણીરૂપ વનને ઉચ્છેદન કરવા મજસમાન !, દેવોની પ્રતિજ્ઞા, વ્રતમંદળાદિ ધાર્મિક કાર્યો, સત્ત્વોની છત માટે પ્રસ્થાન વગેરે કરી અર્થ આપનારા અને વિવાહ વગેરે કામ આપનારા ઉત્સવોનો ઉદય કરનાર !, દાનવોના સુભટોને ધીરજ આપનાર !, શુભ મંત્ર હોવાને લીધે દીર્ઘાયુક્રા ! સુપકે વા લિજ્જંતે મંદં લાભં ઘર વેદ ! શુકવારે લીધેલાં વાસણ વગેરે એટલા લાભ આપે, એમ કહેલું હોવાથી લક્ષ્મીના આગમનથી પ્રસિદ્ધ !, હે સૂરે !-દૈત્યોના ગુરુ !-શુક ! તમે પ્રજા આપો. મતલબ કે દેવતા વગેરેની પ્રતિજ્ઞામાં શુકના બળથી તેમની પ્રજા વધે છે.

૧ નારાયણ બોલોતિષમાં સંપૂર્ણ શ્લોક નીચે મુજબ તમરે પડે છે.
વિદ્યારંભે ગુરુઃ શ્રેષ્ઠો, મધ્યમો મૃગ્ય માસ્કરો ।

મરણં મૈદં મૌઘાભ્યાં નો વિદ્યા તુષ સોમયોઃ ॥

-(૬૩) શુભ કામરૂપી પર્વતને તોડવા વચ્ચસમાન શનિ—

કલ્યાણનો નાશ કરનાર ! દષ્ટિમાત્રથી ઉત્સાહના સમૂદનો નાશ કરનાર !, અર્થાત્ શનિગ્રહથી ભેળવાએલ લગ્ન અશુભ હોવાને કારણે ઉત્સાહનો લંગ કરે છે. મુંઝવણ કરનાર !, શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિને અટકાવવામાં અભિમાન ધરનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવા અયોગ્ય !, જ્ઞાનો ઘનુર્મનિગતે પૃથિવ્યાં સર્વે પ્રજા વલેશદર્ધિતા સ્યાત્ । શનિ જ્યારે ધન અગર મીનરાશિ ઉપર આવે ત્યારે સર્વ પ્રગ્ન દુઃખી થાય. એવું જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું વાક્ય હોવાથી ધર્મ, અર્થ અને કામને નાશ કરનાર !, સમૃદ્ધિ શાળી માણસોને પથ કંપાવવા યોગ્ય બુદ્ધિ ધરનાર !, આદિદાદ નદી ઉપભવનાર !, પાંગળો હોવાને લીધે શ્રેષ્ઠ રીતે ગમન નહીં કરનાર !, સૂર્યના પુત્ર ! (હે શનિ !) તું જય પામ (મસ્કરીનું કથન છે).

(૬૪) સર્વ જગતને પીડા કરનાર રાહુ—

સૂર્યની પ્રજા (તેજ)ને તુચ્છ બનાવનાર !, અમૃત પીવા જતાં મસ્તક કપાઈ ગએલ હોવાથી અમૃત જેના કલ્યાણનો અન્ત કરનાર છે એવો, (તમસ્) સ્વામરૂપ હોવાને લીધે મોહના કારણરૂપ અન્ધ-કારને ફેલાવનાર !, શત્રુના સમૂદને દહાવવામાં માન ધરાવનાર !, બકતો છે દેવો જેના એવો, કૂર ગ્રહ હોવાને લીધે ધર્મ, અર્થ અને કામનું ખંડન કરનાર !, સમૃદ્ધિને કંપ ઉપભવનારી શુદ્ધિ ધરનાર !, અંદરનો પ્રભાવ અને શ્રેષ્ઠ યોજાને નાશ કરવામાં ચતુર !
 ઇ વાન્ત !—મસ્તકમાત્ર શેષ રહેલા હે રાહુ ! તું જય પામ.

(ઉપદ્રાવ વાક્ય).

(૬૫) અશુભના સમૂદના હેતુમૂળ કેતુ—

કલ્યાણનો અન્ત આણનાર !, દષ્ટિમાત્રથી મુંઝારાદિ રસો, અથવા દુઃખ દર્દો વગેરે રસોના વિસ્તારને ધટાડનાર !, રજુ કરનારા રાજ, મંત્રી વગેરેના ધાત કરનાર !, શ્રેષ્ઠ વસ્તુની, પ્રાપ્તિને અટકાવવા માટે

અભિમાન ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવા અયોગ્ય !, ધર્મનો નાશ કરનાર !, ઇચ્છિત પ્રયોજનને ખંડન કરવા યોગ્ય તેમને ધારણ કરનાર !, કેવળો ઉદય થતાં યુદ્ધ વગેરે ચલાવે સંભવ હોવાથી વીર પુરુષોની શુદ્ધિને કૃપા રહિત અનાવનાર !, કૃર મદ્દ હોવાને લીધે કીર્તિ રહીત !, એક લક્ષ્મીનો નાશ કરવામાં મિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, પ્રમાદ ! માત્ર શિષ્યારૂપને ધારણ કરનાર !, અથવા શિષ્યામાત્રથી તૃપ્તિકોના ધાત કરનાર ! તથા પૃથ્વીનો દાહ કરનાર ! હે કેતો ! તું જ્ય ન પામ.

૮ દિક્ષપાળ

(૬૬) દેવતાઓના સમૂહથી નમન કરાએલો ઈંદ્ર—

દરેક તીર્થકરોના જન્માદિક કલ્યાણકોના ઉત્સવોમાં પૂજા માટે ગમન કરનાર !, સામાનિક, માયશ્ચિંસત, અને પાર્થિવ આદિ પુષ્કળ પરિવારના વિસ્તાર યુક્ત !, (પૂર્વ ભવે ૧૦૦ વખત ક્રાન્તિ આવક યોગ્ય પ્રતિમાઓ વહન કરવાથી) શતમખ નામે લોકોએ બોલાવવાને કારણે મખયુક્ત !, એક રૂપ હોવાને લીધે ઇદ્રિયાને મોહ પમાડનાર !, ગજ તુલ્ય મનોહર ગતિને લીધે અભિમાન યુક્ત !, દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામને પાળનાર છે પરમૈશ્વર્ય જેનું એવો, પાક આદિ દાનવોનો જ્ય કરવામાં શર !, ધૈર્ય શુશ્રુ યુક્ત !, કીર્તિ અને પ્રતાપ સંપન્ન !, ઉચ્ચ દરજ્જાના શાસ્ત્રોથી પ્રખ્યાતિ પામેલો બૃહ-રપતિ જેનો શર છે એવો હે હરે !—ઈંદ્ર ! જ્યવંતો રહે.

(૬૭) અન્ધકારના પડદાને ચીરી નાંખનાર અગ્નિ—

અંદરમાં ધગ્ ધગ્ અગ્નિ યુક્ત !, અરણિના કાષ્ઠથી ઉત્પન્ન થએલ !, હિરણ્યવેત્ત !, નામ હોવાને લીધે સર્વ ધાતુઓમાં સુવર્ણની પેઠે એક !, જેનો વિસ્તાર કરનાર પવન છે એવો, સુંદર રૂપને લીધે ઇદ્રિયાને મોહ પમાડનાર !, આલ્લશ્યાથી હમેશાં પૂજાએક હોવાને કારણે

પૂજા યુક્ત !, અગ્નિમુખા વૈ દેવાઃ સર્વં દેવોનું મુખ અગ્નિ છે એવી શ્રુતિ હોવાથી સર્વ દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામને પાલન કરનાર છતાં લોકવાયકાથી દાહક શક્તિ સંપન્ન હોવાને કારણે ધર્મ, અર્થ અને કામને ખંડન કરનારા તેજથી સંપન્ન !, વસ્તુમાનને દહન કરનાર હોવાથી કૃષા વગરનાઓમાં ચર !, વસ્તુતાન આપનાર !, રાત્રિએ પ્રકાશ આપવાને કારણે ચંદ્રમાના ઉદયમાં તેજથી શ્રેષ્ઠ !, અને સૂર્યના વખતમાં તેજ રહિત !, હે કા—અગ્નિ ! તું જય પામ.

(૬૮) પ્રાણીમાનની જિંદગીનો અંત આણનાર યમ—

કલ્યાણનો અંત આણનાર !, જોનાથી હિત્સાદ નાશ પામે છે એવો, સુતેલા ફરી ઉઠેજ નહિ એવી દીર્ઘ નિદ્રાકારી હોવાને લીધે ઈર્ષ્યોને મોહ કરનાર !, મુખનો અંત આણનાર !, પ્રાણીઓના ગમન તથા આગમન અટકાવવા સંબંધે અભિમાન ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ ક્રીડાદિ વગેરે ન જાની શકે એવો (અર્થાત્ મૃત્યુની ખીકને લીધે પ્રથમથી જ ક્રીડાદિ બંધ થઈ જાય છે), ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, સમૃદ્ધિમાંથી કમ્પ ઉપજાવનારી છુદ્ધિ યુક્ત !, કીર્તિ રહીત !, સૂર્યના પુત્ર !, મૃત્યુ કરનાર હોવાથી અનિચ્છનીય આગમન !, હે હૃદયે—યમ ! તું જયવંતો રહે.

(મશ્કરીમય વાક્ય)

(૬૯) માંસના મુખ્ય ખોરાકવાળો રાક્ષસ—

કલ્યાણનો નાશ કરનારા આગમનવાળો, યમને વિસ્તાર યુક્ત બનાવનાર !, કારણ કે મનુષ્યોને મારવાથી યમને સહાય મળે છે. અદ્યે રાક્ષસઃ બહેડામાં રાક્ષસ અને વઢમાં થક્ષ વસે છે. એક ક્યન હોવાથી બહેડાના ઝાડ પર પ્રીતિ ધરાવનાર !,

દહું પણ છે કે—

ચિહ્નો વસઈ ગોરી, મુરો લિંચે વિદી પલાસમ્મિ ।
યત્રુરયમ્મિ રુદ્ધો અવલે રક્તો વઢે જવલો ॥

પાર્વતી બિલ્લના ઝાડમાં, લિંબડામાં સૂર્ય, ખાખરમાં
 બ્રહ્મા, ધતૂરમાં રૂદ્ર, બહેડામાં રાક્ષસ અને વડમાં યક્ષ વસે છે.
 અરણ્યમાં જનાર !, યુદ્ધ કરવામાં ગર્વ ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ
 સ્તુતિ કરવાને અયોગ્ય !. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થનું
 ખંડન કરનાર !, મોટી કાપાવાળા !, ભવંકર હોવાને લીધે વીર પુરુ-
 ધોની છુદ્ધિને પણ કંપાવનાર !, જ્યારે ચંદ્રની શ્રેષ્ઠ પ્રજા હોય છે
 એવી રાત્રિએ વિચરનાર !, અને સૂર્ય છતાં ગમન ત્યજનાર !, અર્થાત્
 રાત્રિચર હોવાને લીધે દિવસે ગમન બંધ કરનાર ! તે અપરમાગમ !
 અક્ષમીધી ઉત્પન્ન થએલ !—હે રાક્ષસ ! તું જય પામ.

(ઉપહાસ્ય વાક્ય).

(૭૦) સુંદર રતોનાં ધરણીના કિરણોની શ્રેણીથી શ્વેતવર્ણ
 બનેલા વરૂણ—

સુવર્ણ કમળના વિસ્તાર જેવો સૂર્ય જ્યાં અદ્ય પ્રકાશવાળો
 થાય છે એવો, મનોહર !, જલનો અધિષ્ઠાયક દેવ હોવાને લીધે પાણીને
 સમીપ વસનાર !, સમુદ્રના ધોણધી માન ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ ક્રીડા
 યુક્ત !, ત્રણે વર્ગ (ધર્મ, અર્થ અને કામ)નું પાલન કરનાર; ચંદ્રની
 વિશિષ્ટ પ્રભાને કંપ ઉપજાવવા કુશલ !, અર્થાત્ વરૂણને (પશ્ચિમ દિશાને)
 પ્રાપ્ત કરીને દેવક સૂર્યજ તેજ રહિત અને છે એમ નહી, કિન્તુ
 ચંદ્ર પણ અસ્ત થાય છે. પશ્ચિમ દિશાની શોભા વધારવા સિદ્ધ આચાર્ય
 સમાન !, હે ય !—વરૂણ ! તું જયવંતો રહે.

(૭૧) જ્ઞાના વનને કુલાવનાર ધનન—

કન્યાવૃથો શ્રેષ્ઠ !, વિસ્તાર યુક્ત !, ઇદ્રિયગ્રન્થ મૂર્છારૂપ
 અરણ્યને ઉચ્છેદવા ગળ સમાન !, અર્થાત્ મૂર્છા મટાડનાર !. શ્રેષ્ઠ
 ગતિયુક્ત !, વાયુરૂપ પ્રાણ સિવાય કંઈ ન જાની શકવાથી ધર્મ, અર્થ
 અને કામને આપનાર !, મહાન ઉન્નતિ મેળવેલા વૃક્ષો વગેરેને
 વિશેષ પ્રકારે કંપાવવા કુશળ !, પુષ્પ તેમજ કપુર વગેરે બ્રહ્મ

સુગંધનો લાભ કરવા સિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, સોમ એવા અપરનામ
ધરાવનાર ! હે હરે !-વાયુ ! તું જય પામ.

(૭૨) દ્રવ્યનું દાન આપવા તત્પર જનેલો કુખેર—

સુવર્ણ અને ધનથી વિસ્તાર યુક્ત !, ગ્રીકંઠસઘા મહાદેવને
મિત્ર હોવાને લીધે મહાદેવને જોવાથી સ્નેહ ધરાવનાર !, સર્વ દિશાના
દાથીઓથી ગર્વ ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ ક્રીડા યુક્ત !, ધર્મ, અર્થ અને
કામરૂપ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, અર્થાત્ દ્રવ્યનું દાન આપવાથી
ધર્મ અને કામને પણ આપનાર કહેવાય. મહોત્સવોનો ઉત્સવ કરવામાં
શર !, સર્વશૂન્યં દરિદ્રતા દરિદ્ર અવસ્થા હોવાથી દરેક શુભથી
શૂન્ય જ હોય છે. અથવા યસ્યાર્થાઃ સઃ ચ પંડિતઃ જોના પાસે
ધન છે તેજ પંડિત. એવું ક્યન હોવાને લીધે ધન આપવાથી
બુદ્ધિ આપનાર !, મહાત્મ્યથી શ્રેષ્ઠ !, લક્ષ્મીનો લાભ આપવા સિદ્ધ
આચાર્ય સમાન ! હે સોમ ! દિગ્ધર દેવોના ઉદ્ધાર—વૈશ્વમેધ ! તું
જય પામ.

ધનનું વર્ણન પૂર્વે (૫૨ મા અર્થમાં) કરી દીધેલું હોવાથી
અહિં તે છોડી દેવામાં આવે છે.

(૭૩) વિજયંત (વિભાનને) ને અલંકૃત કરનાર જયંત—

હસ્તાશુધી શ્રેષ્ઠ !, ઉદ્ધ જોનાથી મૃનાન યુક્ત મણિપ છે એવો,
મનોહર !, મુખનો નાચ કરનારા યતુ સમૂહને (દાનવોના સૈન્યને)
નિવારવા માન ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ ક્રીડા યુક્ત !, ધર્મ, અર્થ અને
કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થ (ત્રિવર્ગ) ને આપનાર !, મહાન ઉન્નતિ
પ્રાપ્ત !, શરતીર !, અમુરોના યુદ્ધમાં અગ્ર રહેનાર !, આશ્વાત્થા !,
આગમ-શાસ્ત્રોથી પ્રખ્યાત એવો જૃદ્ધસ્પતિ જોનો વિદ્યાગ્રા છે એવો
હે જય !-જયંત ! તું નમન કરનારનું રક્ષણ કર.

(૭૪) પૃથ્વીના આનંદને વિસ્તારનાર વર્ષાદ—

શાનના પડદા ફાડી નાખવાને સમર્થ એવી રત્નનાભી ખનિને

ધારણ કરનાર !, કમળના વનોના સમૂહનો નાશ કરનાર !, જોનારના મનને દરણ કરનાર !, મધ્યમાં જળને ધારણ કરનાર !, અગ્નિને અટકાવવામાં ગર્વ ધરનાર !, સર્વ દુનિયાના વર્તનમાં આદ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગને આપનાર !, મહત્તી ઉત્પત્તિ પ્રાપ્ત !, વીરો (સુભટો)ની શુદ્ધિને કંપાવનાર !, કારણ કે સત્ત્વના વિજય માટે અન્ય દેશમાં ગયેલા સુભટોનું મન મેલનું દર્શન કરવાથી હોમ પામે છે. (ધર તરફ આકર્ષાવ છે.) જળને પૂર્ણ કરનાર (જળ પુરું પાડનાર !,) પદાર્થોની ઉત્પત્તિ કરવામાં શ્રેષ્ઠ !, ધાન્ય વગેરેની લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવવા આગાધી સિદ્ધ થયેલા આચાર્ય સમાન !, હે દેવ !-વર્ષાદ !-તું જન્મવંતો રહે.

(૭૫) વિવેકમાં વિક્ષતતા લાવનાર મધ—

વાયાસ બનાવનાર !, અર્થાત્ જે માણસ પ્રથમ પ્રમાણુ યુક્ત (વિચારીને) બોલનાર હોય છે તે પશુ હાર પીવાથી સંબંધ વગર જેમ આવે તેમ વિશેષ બળકે છે. જેના લીધે વિષ્ણુ વિસ્તાર રહિત બન્યો છે એવો, કારણ કે મદિરા પાન કરીને મસ્ત બનેલા કુમારોએ ક્રોધિત કરેલા દ્વિપામન ઋષિએ દારિકાને બાળી નાખી હતી એમ શાસ્ત્રમાં કથન છે. ઇદ્રિયોમાં થેલછા ઉત્પન્ન કરનાર !, અથવા ક્ષમાથી રહિત (અસ્થા યુક્ત) વિતર્કિને ધરનાર ! હાર પીવાથી પણ લયકાર્ષ જતા હોવાને લીધે મનોહર અતિનો નાશ કરનાર !-હું રાજા હું વગેરે લવારો કરવાથી અહંકાર યુક્ત !, પ્રથમથી વખોડવા યોગ્ય !, ધર્મનો નાશ કરનાર !, કામદેવને જામૃત કરનાર !, મોટા ચરવીરોને પણ વિશેષ મુજબાની (ડાલવાની) શુદ્ધિ આપનાર !, જળથી ઉત્પત્તિ મેળવેલ !, ઉચ્ચ લક્ષ્મીનો વિનાશ કરવામાં મંત્રથી સિદ્ધ બનેલા આચાર્ય સમાન !, હે કલ્ય !-દાર ! તું જન્મ પામ (મશ્કરીમાં વપરાયેલ ક્રિયાપદ છે).

(૭૬) પાંચિત પદાર્થને ઉત્પન્ન કરનાર સુવર્ણ—

દરેક ધાતુઓમાં શ્રેષ્ઠ !, વિસ્તારવાળા ધોડા વગેરેની પ્રાપ્તિ

કરાવનાર !, ઇંદ્રિયોને આનંદ આપનાર !, સ્ત્રીઓની પ્રાપ્તિ કરનાર !, હાથીઓ વડે પૂજા પ્રાપ્ત ! અર્થાત્ હાથી વગેરે આપનાર !, જેથી શ્રેષ્ઠ ક્રીડા મળે છે તે, ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, મોટા મોટા ઉત્સવોનો ઉદય કરનાર !, સુભટોને ધીરજ ઉપજાવનાર ! અર્થાત્ સોનાના (ધનના) લોભથી સુભટો યુદ્ધમાં ધેર ધરી લે છે, કાંતિ સંપન્ન !, ઉચ્ચ પદાર્થ !, ઉચ્ચ લક્ષ્મીને મેળવવા સિદ્ધ આચાર્ય સમાન ! હે કલ્યાણ !—સુવર્ણ ! તું જય પામ.

(૭૭) મર્યાદા નહીં ઉદ્ધંધનાર સમુદ્ર—

જેના મધ્યે જળ છે એવો, શ્રેષ્ઠ રાજવાળા સારસ પક્ષી છે જ્યાં એવો; અથવા સ્વસ્વાન્ એવું નામ હોવાથી મોટા મોટા સરોવરો છે જેમાં એવો, જ્યાં વિષ્ણુ નિદ્રા લે છે એવો, જય ઉપજાવનાર હોવાથી ઇંદ્રિયોને મૂર્છા કરનાર !, સર્વ (દરેક જાતની) અગ્નિને ઓલવવા સંજ્ઞાથી ગર્વ ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ અધિષ્ઠાયક દેવથી યુક્ત !, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, અર્થાત્ દ્રવ્યનું દાન આપવાથી તેના કાર્યભૂત ધર્મ અને કામને પણ આપનાર !, મોટા ઉત્સવ યુક્ત !, ચંદ્રમાનો ઉદય થતાં બરતીની ઓટ આવવાથી શોભ યુક્ત !, ચંદ્રને જન્મ આપનાર !, શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મીની ઉત્પત્તિ કરવા કુશળ !, હે કાન્ત !—જળથી પૂર્ણ ! સમુદ્ર ! તું જય પામ.

(૭૮) જગત્ (પશુઆદિ)ને મારવામાં શક્તિ ધરાવનારા નખરૂપ છીપાણીમાંના મોતીથી અરણ્યને અલંકૃત કરનાર સિંહ—

દરેક અન્ય પશુઓનો વિનાશ કરવા સમર્થ એવા રાજાથી શ્રેષ્ઠ !, કેશવાલના વિસ્તાર યુક્ત !, ક્રોધને ધરનાર !, જંગલી હાથીઓનો નાશ કરવાથી ગર્વ ધરનાર !, શ્રેષ્ઠ જળની ધુમ્ધા ધરાવનાર !, દિસક હોવાને લીધે પોનાના અને પરના ત્રણે પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મહા ઉત્સાહ યુક્ત !, ચરવીર !, અન્યથી શોભ નહીં પામનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, જેનાથી મોટા પર્વતોની અને

વૃક્ષોની શોભા વધેલ છે એવો, અર્થાત્ સિંહના લાપથી તાજા પામને કાપનારા લોકો આવી નહીં શકવાથી પર્વત અને વૃક્ષોને કંઈ નુકસાન પહોંચે નહીં. મૃગાદિને મારવામાં ચતુર !, અથવા પુરમો વહંતિ સીંહાદિ સિંહુ વગેરે અગ્ર લાગમાં જોડાય છે. ઇત્યાદિ કથન હોવાથી જૈન સિદ્ધાંતમાં ચૂર્ણના વાહન તરીકે પ્રસિદ્ધ !, હે હરે !— સિંહ ! તું જન્મ પામ.

(૭૬) ચરણથી ગમન કરવામાં કુશલ એવો અર્થ—

કલ્યાણથી શ્રેષ્ઠ !, અર્થાત્ પંચકલ્યાણ અથવા અષ્ટકલ્યાણ સંતુક !, અશ્વનાં લક્ષણ જણાવતાં અભિધાન ચિંતામણીમાં શ્રીહેમચંદ્રા-ચાર્ય મહારાજ કહે છે કે—

પञ्चमद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेण पुष्पितः ।

पुच्छोरः खुरकेशास्यैः सितैः स्यादष्टमङ्गलः ॥

હૃદય, પીઠ, મુખ અને પાસાં જેનાં પુષ્ટ હોય તે અર્થ પંચલદ્ર કહેવાય, અને જેનાં પુચ્છ, ડાની, ખુર, વાળ, અને મુખ શ્વેત હોય તે અષ્ટમંગળના નામથી ઓળખાય છે. જાતી, પુઠ અને પાર્શ્વભાગે વિશાળ !, મનોહર !, સ્વચ્છ અને અતુસાર ગમન કરનાર !, વેગથી હાથોને પશુ છતવાની ઇચ્છા ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ ક્રીડા ધરાવનાર !, લક્ષ્મીનો લાભ કરનાર હોવાથી ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, મહાન ઉત્તતિ પ્રાપ્ત !, પરાક્રમ યુક્ત !, મહાર લાગવા છતાં પોતાના નાવકને યુદ્ધમાંથી બહાર લઇ જનાર હોવાથી ધૈર્ય યુક્ત !, વાણના જેવા વેગ યુક્ત !, યસ્યાશ્વાસ્તસ્ય મેદિની જેના પાસે ઘોડા તેની પૃથ્વી. એવું કથન હોવાથી અશ્વનો લક્ષ્મીનો લાભ કરાવવા આગાસિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, હે હરે !—અશ્વ ! તું જન્મ પામ.

(૮૦) ચાલતા પર્વત સમાન ઉચ્ચ હસ્તી—

લદ્રગતીવ !, ચતુરંગ સૈન્યમાં શ્રેષ્ઠ !, વિસ્તાર સંપન્ન !, જોનારને વિગ્નિતતા ઉત્પન્ન કરનાર !, મનોહર ગતિયુક્ત !, જોનાથી

રાગઓ વિનય મેળવી ગર્વ ધરાવે છે એવો, ત્રિવર્ગને આપનાર !, મોટી ઉંચાઈ ધરાવનાર !, ક્ષોભ ઉપજાવનાર હોવાથી શર સુખોટીની શુદ્ધિને પણ કંપ ઉપજાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, સોમોદ્ભવ (સોમવેદથી ઉત્પન્ન થએલ) નામ હોવાને લીધે આગમ (વેદ) થી સિદ્ધ છે જન્મ જેનું એવા હે વારણ !—ગજ ! તું ચતુરે દર.

(૮૧) જેના અંદર લક્ષ્મી સુખે વિરાજે ■ તેવું કમળ—

અત્યંત શુભ !, જેને વિકસાવવા ચંદ્ર સમર્થ નથી એવું, ઈદ્રિયોને આનંદ આપનાર !, મનોહર શબ્દવાળા બ્રમરાઓના બ્રમણથી ગર્વ ધરાવનાર !, શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ યોગ્ય !, દેવતાની પૂજના કારણભૂત હોવાથી ધર્મના પ્રયોજન રૂપ !, કામની વૃદ્ધિ કરનાર !, અગાધ જળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી મોટા વિસ્તાર યુક્ત !. હંસ, ચક્રવાક (ચક્રવા) વગેરે પક્ષિઓને કંપાવનારી અથવા ગમન કરવાની શુદ્ધિ આપનાર !, જળમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરેલ !, સૂર્યોદય ચતાં ઉત્કૃષ્ટ વિકાસની શોભાના લાભથી પ્રસિદ્ધ !, હે સારસ !—સૂર્યવિકાસી કમળ ! તું જય પામ.

(૮૨) ઉત્કટ ઝેરથી ગર્વ ધરનાર સર્પ—

અમંગળ ભૂત હોવાને લીધે કષ્ટાણુને દૂર કરનાર !, રૂણાના વિસ્તાર યુક્ત !, ઈદ્રિયોને અત્યંત મૂર્છા આપનાર !, સુખનો અંત આણુનાર !, ગમનમાં વિધ્નસમાન !, પ્રથમથી સ્તુતિને અયોગ્ય !, દ્વિસક હોવાથી પોતાના અને પરનો વધ કરવાથી અન્યના ત્રણે પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મોટા ઉત્સવોના ઉદયમાં વિશેષ કંપ ઉપજાવવામાં કુશળ !, કારણકે ઉત્સવોની શરૂઆતમાં જ સર્પ દષ્ટિએ પડવાથી મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે. પવનનો ખોરાક કરવાથી વાયુ વડે આત્માની પુષ્ટિ ધરાવનાર !, અન્ય જીવોની જીવનલક્ષ્મીનો વિનાશ કરવા આગ્રાથી સિદ્ધ થએલા આચાર્ય સમાન !, હે હરે !—સર્પ ! તું જય પામ. (હાસ્ય વચન).

(૮૩) ચાંચની કાંતિથી ખાખરના કુસુમની સમાનતા ધરાવનાર પાપટ—

જય, જીવ, નંદ, ઇત્યાદિ મંગલિક વચનો ઉચ્ચારવાથી શ્રેષ્ઠ!, પક્ષીઓના વિસ્તારયુક્ત!, સુંદર ચળક કરનાર!, દેખાવમાં મનોહર!, આકાશમાં ફરવા (ઉડવા) સંબંધી ગર્વ ધરનાર!; શ્રેષ્ઠ ક્રીડા કરનાર!, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગનું કચન કરનાર હોવાથી ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર!, ધનિક માણસો પાસે જનાર!, ખીલાડીથી ડરનાર!, નીચ વર્ણ હોવાથી સોમવ્રતાનું અનુકરણ કરનાર!, તાપસોના આશ્રમોમાં સાંભળવાથી ઉચ્ચ શાસ્ત્રોમાં વિચક્ષણ! હે હરે!— પોપટ! તું જય પામ.

(૮૪) વિવિધપ્રકારના દ્વિસકપશુઓના આશ્રયભૂત અરણ્ય—

જ્યાં ઠલઠ જળાવનારા અવાજથી પ્રધાન અને વિસ્તારયુક્ત વાંદરાઓ તથા સિંહ વસે છે એવું, હાથીઓથી ગર્વ ધરાવનાર!, પ્રથમથી જ જ્યાં કોઈનો પ્રવેશ ન થઈ શકે એવું, ત્યાં આવી પડેલો માણસ ત્રણે પુરુષાર્થ નહીં સાધી શકવાથી ત્રિવર્ગનું ખંડન કરનાર!, મોટા પ્રમાણયુક્ત!, મોટા સુભટોની શુદ્ધિને પણ કંપાવનાર!, દીગ્ધ ઔષધીઓની પ્રભાને પ્રસરાવનાર!, અર્થાત્ રાત્રે ત્યાં અનેક ઔષધીઓ પ્રકાશ ફેંકે છે. જ્યાં પર્વતોની અને વૃક્ષોની શ્રેષ્ઠ શોભા છે એવું, પારા વગેરેની સિદ્ધિ કરનારા વ્યાઠિ, નાગાશ્ત્રીન વગેરે ઋષિઓ જ્યાં વસે ■ એવા હે કાન્તાર!—અરણ્ય! તું જય પામ.(ઉપહાસ વાક્ય)

(૮૫) જ્યાં નિર્મળ પાણીમાં અપ્સરાઓ વિલાસ કરે છે એવું માન સરોવર—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારથી પીતવર્ણ!, અથવા જળમાં ક્રીડા કરનારા હંસ, ચક્રવાક, વગેરે પશુઓના અવાજથી શ્રેષ્ઠ!, સર્વ અપ્સરાઓના પરિવાર યુક્ત ઈંદ્ર જ્યાં જલક્રીડા કરે છે એવું, મનોહર!, જળમાં પ્રવેશ કરનારા વનગજોથી યુક્ત!, ક્રીડાથી શ્રેષ્ઠ!, માન સરોવરમાં સ્નાન કરનારા સર્વ ઋષિ અને દેવતાઓના ત્રણે પુરુષાર્થ સિદ્ધ થવાથી ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર!, આકાશ કરતાં

પણ મોટા પ્રમાણયુક્ત !, રાજદંસ પક્ષિઓ માન સરોવર ત્વજીને ખીજે નહિ જવાથી રાજદંસ વગેરેને નહિ ગમન કરવા શુદ્ધિ આપનાર !, જળના પ્રભાવથી શ્રેષ્ઠ !, જ્યાં મૃદસ્પતિનું આગમન થાય એવું, તેકે ધેનના આગમનથી ગુરુનું આગમન પણ સમજી શકાય છે તેા પણ ગ્રાહ્યતા આપતા વશિષ્ઠોઽપ્યાયાત્તઃ સર્વં બ્રાહ્મણો આઠ્યા અને વશિષ્ઠ પણ આઠ્યા આ પ્રમાણે જ તેનું શ્રેષ્ઠપણ જણાવવા જુદા વિશેષણથી કથન કરેલ છે.

(૮૬) યનુઓને મંતાપ ઉપજાવનાર ધનુષ્ય—

ટણ્ટારના શ્રેષ્ઠ અવાજયુક્ત !, બળનો નાચ કરનાર !, યનુઓના સમૂહને હલાવનાર !, બર્ષકર હોવાને લીધે દર્શનમાત્રથી મુંઝાવનાર !, જેનાથી અરણ્યમાં જઈ શકાય છે એવું, યુદ્ધમાં પૂળ મેળવેલ !, જયની ખુબ્બ ઇચ્છા ધરાવનાર !, દ્રવ્ય અને કામ આપનારી આગાદીથી યુક્ત !, ધનુષ્ય ચલાવનારા મુખોને ધીરજ આપનાર !, અથવા રહામા પશુના મુખોની શુદ્ધિને મુજાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત !, અન્યની લક્ષ્મીનો લાભ આપવા મંત્રથી સિદ્ધ અનેલા આચાર્ય સમાન !, હે ધર્મ-ધનુષ્ય !, તું જય પામ.

(૮૭) પાપરહિત વૈષ્ણવ વિદ્યાને જાણનાર વૈષ્ણવ—

આ દર્શનેજરૂર આરામ થશે એવા સખ્તથી પ્રથમ માતૃવિસ્તાર કરનાર !, લક્ષ્મી પેદા કરવાના વિતર્કયુક્ત !, દુઃખો(દરદો)મટાડવાથી પૂળ મેળવેલ !, વખાણવા યોગ્ય !, પરાપકાર કરીને ધર્મનું કાર્ય કરનાર !, રોગીઓની ચિકિત્સા કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવવાથી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત !, વમનના હાથમાંથી પણ છીનવીને માણસને જીવાડનાર હોવાથી સાદસિક !, કીર્તિસંપન્ન !, મુશ્કેલ, ચરક, બાહુડ વગેરે વૈષ્ણવ ગ્રંથોમાં વિચક્ષણ ! અને પ્રખ્યાતિ મેળવેલ ! હે આમદ !-રોગો મટાડનાર ! વૈષ્ણવ ! તું જય પામ.

(૮૮) લોકા નગરીના ઉપવનની ભૂમિકાને અલંકૃત કરનાર

હતુમાન—

પોતાના સ્વામી (રામચંદ્ર અગર સુમીવ) ના હુકમનો અમલ કરવામાં વિચક્ષુ !, જુમાટાના સજ્જથી પ્રધાન !, લોકોને વીંટળા વળે તેવા મોટા પુંછડાના વિસ્તારયુક્ત !, યુદ્ધમાં અક્ષ નામના રાક્ષસનો વધ કરનાર !, ઘણાચારી હોવાને લીધે ઓ સમાગમનો નિષેધ કરવા મુખ્યે ગર્વ ધરનાર !, એક જયની ઇચ્છા ધરાવનાર !, ધર્મને માટે કામતી પરવાહ નહીં રાખનાર !, કાળ ભરીને સમુદ્રને ઓળંગી જનાર !, અગ્નેહ સુભટ !, રાક્ષસોથી ક્ષોભ નહીં પામેલ !, પરન (પિતાનું નામ છે) થી જન્મ ધારણ કરનાર !, રામચંદ્રની સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી સીતાની પ્રાપ્તિ કરાવવા સિદ્ધ પંડિત સમાન !, હે દુરે !—હતુમાન ! તું જય પામ.

(૮૯) વિષય સુખરૂપ તુષાને દૂર કરનાર વિવાહમહોત્સવ—

દહીં, દ્રો, ચોખા વગેરે મંગલ પદાર્થોથી એક !, ચંદ્રવાઓથી મંડળને અલંકૃત કરનાર !, અથવા મયયુક્ત !, હું એમના વસ્ત્રાદિ શી રીતે લઇ શકું એવી રીતે ચોરોના મનમાં તર્ક ઉપજાવનાર !, અથવા મહાદેવના આત્માને પણ મોહ પમાડનાર અર્થાત્ શંકરે પણ (મદનને ભરમ કરવા છતાં) પાણિ ગૃહણ કર્મ હતું. ધવલ મંગળ અને વાજિત્રના અવાજથી મનોહર !, કલહરહિત !, દેવ, ગુરૂ વગેરેની પૂજાથી યુક્ત !, એક ક્રીડાયુક્ત ! લોકમાં વિવાહને ધર્મરૂપ માનેલ હોવાથી ધર્મ માટે અગિલાષા ધરાવનારા !, ધરવીર પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની શુદ્ધિ આપનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત !, ઉચ્ચતર લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવવા મંત્રથી સિદ્ધ થયેલા આચાર્ય સમાન ! હે દમ્મહોદય !—કલત્રના ઉત્સવ ! (વિવાહમહોત્સવ !) તું જય પામ.

૪ ગુરુદેવો.

(૯૦) ગુરુદેવોના ચતુષ્ક (ચોક્કડી)માંથી પ્રવચનની (ત્રીજી ધર્મની) પ્રભાવનાથી ઉત્પન્ન થએલ અને જગત્પ્રભરમાં અત્યંત એવા અદ્ભુત પ્રમાણ (પ્રકાશ)ના કરનારા શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર—

જેમ બીમસેનનું કુંકુ નામ બીમ બોલાય છે તેમ સિદ્ધ શબ્દથી સિદ્ધસેન, અને તે સર્વ કુમતિરૂપ અંધકારને દાહવાનાર દોવાથી સૂર-મૂર્તિ. બન્ને શબ્દના જોડાણથી સિદ્ધસેન દિવાકર એમ સંપૂર્ણ નામ થયું.

શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરના સ્વામિત્વપણામાં વચનના કલ્પદયો પ્રધાન!, અને અશ્વમેધ આદિ અનેક પ્રકારના યજ્ઞોના પ્રરૂપક દોવાથી વદ પુકત!, (આ વિશેષણથી વેદને આશ્રિત કરેલ છે). મુખ્ય સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે ધરને જોનાર!, (આ વિશેષણથી નૈવાયિક અને વૈશેષિકનો નિર્દેશ કરેલો છે. કારણ તે બન્ને જગત્પ્રભરના કર્તા તરીકે ધરને રચીકારે છે). અન્યવચ્ચતિરેક ધર્મના વિનશ્કરકાર અરણ્યનો વિધ્યમ્ન કરવા દસની મહાન! અને રિપ્તને આગ દેવ તરીકે માનનાર!, (આ વિશેષણથી સાંખ્યનું મૂલન કર્યું છે. કારણ કે તે વિધ્ય બાહ્ય છે).

કરનાર !, અને સિદ્ધસેન દિવાકરથી પ્રતાપનો નાશ થઇ ગયેલ-
હોવાથી કીર્તિ રહીત !, મતલબકે જૈનદર્શનરૂપ કમળવનના સમુદ્રને
વિકસાવનારા સિદ્ધસેન દિવાકર (સૂર્ય) પ્રકાસતાં અન્ય દર્શનરૂપ
આગીયાઓનું તેજ નહોતું, કિન્તુ તેમના અસ્ત થયા પછી અન્ય-
દર્શનોનો વિકાસ થયો છે.

કશું પણ છે કે—

સ્ફુરન્તિ વાદિસ્વદ્યોતાઃ સામ્પતં દક્ષિણાપયે ।

નૂનમસ્તં ગતો વાદી સિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ॥

હાલમાં દક્ષિણ દિશામાં વાદિરૂપ આગીયાઓ પ્રકાશિત
થાય છે. તેથી હું માનું છું કે તક્ષી વાદી સિદ્ધસેન નામે
મુખ્ય અસ્ત થયો હશે.

અન્ય દાર્શનિકોના શાસ્ત્ર ! સિદ્ધસેન દિવાકરે સમ્ભવિત નામે
તાર્કિક સૂત્રથી તારી છત મેળવેલી હોવાથી હે અપરમ+આગમ ! તુમ્હ
સિદ્ધાંત ! તું જ્યવાદને પ્રાપ્ત ન થા.

(૯૧) ૧૪૦૦ પ્રકરણ રૂપ ગંગા નદીના નિર્ગમન માટે હિમાલય-
પર્વત સમાન શ્રીહરિભદ્રાચાર્ય—

પ્રથમ આકલણ સાતીય હોવાને લીધે વિવિધ પ્રકારના યજ્ઞથી-
પ્રધાન !, જીનમાં ચતી મુંઝવણો રૂપ અરણ્યનો ભંગ કરવા હસ્તી
સમાન !, અર્થાત્ ૧૪ પ્રકારના વિદ્યા* રચાનોનો અભ્યાસ કરી દરેક

* પુરાણ-ન્યાય-મીમાંસા-ધર્મશાસ્ત્ર-ક્રમ મિથિતાઃ ।

વેદાઃ રચાનાનિ વિદ્યાનાં ધર્મસ્વામી ચતુર્દશ ॥

—યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ. આચાર્યાધ્યાય સ્તો. ૧૩

૧ પુરાણ, ૨ ન્યાય, ૩ મીમાંસા. ૪ ધર્મશાસ્ત્ર, ૫ શિક્ષા, ૬
કલ્પ, ૭ વ્યાકરણ. ૮ નિટ્ય, ૯ છંદ્ય, ૧૦ જ્યોતિષ, ૧૧ ઋગ્વેદ, ૧૨
યજુર્વેદ, ૧૩ સામવેદ. અને ૧૪ અથર્વવેદ એ ચૌદ વિદ્યા કહેવાય છે.

જાતના સંદેહોને મટાડનાર !, એટલા માટે જ આખા જંજીરીયામાં હું
જે કામએ ઉચ્ચારેલા વાક્યનો અર્થ ન સમજી તેનો શિષ્ય થઈ.
એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને હાથમાં જંજીરના ઝાડની ડાળી લઇને એક
નગરથી બીજા નગરે ફરતા હોવાથી અદંકારયુક્ત !, પ્રથમ વૈષ્ણવ
હોવાને કારણે પ્રથમ ત્રિપ્લુને દેવ માનનાર !, ચારિત્ર ધર્મને અદ્ય
કરેલ હોવાથી ધર્મના હેતુ જૂન !, ચંપ વગાડીને પ્રાતઃકાળમાં
લોકોના સ્વ ને પરના ચાઓના સંદેહને હેલવાથી, વયોરે દુઃખી અને
ગરીબ લોકોને ઇચ્છિત ભોજન આપવાથી અને સાંજે પ્રતિવાદિઓ
સાથે વાદ-વિવાદ કરવાથી દરેકને ઇચ્છિત આપનાર !,
ત્યાગી મુનિને ભોજનાદિ આપવાની શક્તિ ક્યાંથી ? એવા
ઉદ્ભવતા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે આગાહી માટે જવાની
વિશિષ્ટ બુદ્ધિ આપનાર !, અર્થાત્ સાર્થવાદને મારીને ચોરાથી લઇ
જવાતા, બગદ ઉપર નાંખેલી મુણામાં રહેલા, જેના મધ્યમાં રત્નો
ગોપવેલાં છે એવા મોણના ગોળા અપાવીને શ્રીહરિમંદિરોએ
આવડેને સમૃદ્ધિને પાત્ર બનાવ્યો હતો. ચૌદસો (૧૪૦૦)
પ્રકરણો રચવાથી કીર્તિ યુક્ત !, સ્વકિદુર્ગ હરિપર્ણગં (આ.
નિં ૦ ગા, ૬૨૧) આ ગાથા સાંભળવાથી મત અદ્ય કરનાર !,
અને તેનો યથાર્થ અર્થ સમજવાથી આચાર્ય પદ મેળવલ ! હે
હરિભદ્રાચાર્ય તમે જ્યવંતા રહો.

(૬૨) હજી દર્શનોના તર્કનો સ્પર્શ કરવામાં લ'પટ એવા
દિગંબર આચાર્ય (કુમુદચંદ) નો પરાજય કરવામાં કુશળતા
ધરાવનારી બુદ્ધિથી બૃહસ્પતિને જીતનારા શ્રીદેવસૂરિ—

હસ્થાણુરૂપ વનને વિકાસવવા મૂર્ચસમાન !. દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદના
શ્રીનિર્વાણનો નિષેધ કરનારા સ્વ મંતવ્યરૂપ વનનો ઉચ્છેદ કરવા ગજ
સમાન !, એટલા માટે શ્રી સિદ્ધરાજ જયસિંહની સમામાં (કચેરી-
માં) જ્યપતાકા મેળવનાર !, વિવાદમાં મેળવેલા વિજયથી દુષ્ટ યથેલા

રાગની ધનની પ્રાપ્તિ થવા છતાં તેમાં નિરપદ રહીને માત્ર ધર્મને
 ધ્યાન, ! રાગના પુન્ય હોવા છતાં ગર્વ રહિત ! દયા અને તેજને
 ધરનાર !, કૃપા અને તેજ એ બન્ને એક ઢેકાણે ધણા બાગે સંભવે
 નહીં છતાં તારામાં બન્ને રહેલ હોવાથી હે આત્માર્થ ! તું લોકોત્તર
 છે એમ સૂચવે છે. દિગંબર સાથેના વાદમાં ઘોલ ન પામવાથી
 ધીર !, પ્રતિવાદિનો વિજય કરવાથી વિસ્તરેલી કૌતિ યુક્ત, ! દુષ્ટ
 વિચારના માધુસોના મનને પણ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા પ્રસન્ન, શીઘ્ર
 આદિ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ !, યુગપ્રધાનરૂપ ! હે વાલ્મિકિવસુરિ !, આ અવસર
 તમારે જ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો છે માટે જ્ય પામે.

(૯૩) ચોક્ષુકય કુળમાં ચક્રવર્તિ જેવા શ્રીકુમારપાળ રાગને
 પ્રતિબોધ આપવાથી અદ્ભુત મદિમારૂપી દ્રવ્ય મેળવનાર
 શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય—

સર્વ આત્માર્થોમાં શ્રેષ્ઠ ! પ્રાણિમાત્રને અભયદાન આપવા સંબંધી
 પટલ વગાડનાર હોવાથી યદુ નિષેધક !, દરેક સાશ્વતોના અર્થના
 વિસ્તારને સમજનારા, મથાર્થ વસ્તુમાં યદુ સંસાર, વિપર્યય સંબંધી
 મોહ (અજ્ઞાન) રૂપ અરણ્યનો ઉચ્છેદ કરવા હાથી સમાન, ! તે
 આ પ્રમાણે—

વલ્લપ્તં વ્યાકરણં નવં વિરચિતં હ્રન્દો નવં દ્વાશ્રયા

લક્ષ્ણરૌ પ્રથિતૌ નવૌ પ્રકટિતં શ્રીયોગશાસ્ત્રં નવમ્ ।

તર્કઃ સજ્જનિતો નવો જિનવરાદીનાં ચરિત્રં નવં

વહ્નં યેન ન કેન કેન વિધિના મોહઃ કૃતો દૂરતઃ ॥

જેમણે (સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ) નવીન વ્યાકરણ,
 હંદોત્રય (હંદોત્રસાસન), નવીન દ્વયાશ્રય (સંસ્કૃત, પ્રાકૃ-
 તમાં દ્વયાશ્રય હાથ), નવીન અસંહાર અન્ય (કાવ્યાનુસાસન),
 નવીન યોગશાસ્ત્ર, નવીન તર્કત્રય (પ્રમાણુભાંસા, વાદાનુ-

આસન) અને, તીર્થકરો વગેરેનાં નવીન ચરિત્રો (ત્રિપાઠ
 આલાકા પુરુષ ચરિત્ર) રચ્યાં હતાં, અને તેઓએ કઈ કઈ રીતે
 જનતાના મોહને દૂર ન કર્યો? અર્થાત્ દરેક રીતે મોહને હટાવ્યો.
 રાજા, મંત્રિ વગેરે સર્વ લોકોએ સુવર્ણ કમળથી પૂજન કરાવેલ !,
 દરેક ઠેકાણે જિનમંદિરો કરાવવાથી દેવને મુખ્ય માનનાર !, લકતજનોને
 તરતજ ધર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવનાર !, દાથી,
 ઘોડા, રથ, પાવણ વગેરે સામ્રાજ્યને ધરાવનાર અને ચારે દિશાના
 અર્થત સુધીના અભ્યુદયરાજ વગેરે રાજાઓનો વિજય મેળવવા શૂર એવા
 ચક્રવર્તિ શ્રીકુમારપાળરાજાને નિઃપુત્રનું ધનમુક્ત કરવાની, મદિરા,
 શિકાર અને છૂતાદિ વ્યસનનિષેધની, સર્વપ્રાણિને અભયદાન આપવાની
 અને દરેક સ્થળે જિનમંદિરો બનાવવાની પ્રધાનશુદ્ધિ આપનાર !,
 સર્વ દાર્શનિકોને પરાસ્ત કરવા એવ્ય ઉચ્ચ મહાત્મ્ય ધરાવનાર !,
 સિદ્ધાંતના ગાતાઓમાં મુકુટ સમાન !, મિથ્યાત્વરૂપ વિષનો ઘાત
 વગેરે આઠ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ મુક્ત હોવાથી હે સુવર્ણ (હેમ), સર્વ
 લોકોના લોચનરૂપ ચક્રોરના સમૂહથી પીવાયેલી કંતિવાળા હોવાથી
 ચંદ્ર!-ચંદ્રમા !, (હે હેમચંદ્ર !) આચાર્ય ! તમે જય પામે.

૪ રાજાઓ.

(૯૪) પરાક્રમથી નરસિંહાવતારની સમાનતા ધરાવનાર
 શ્રી(સિદ્ધરાજ) જયસિંહ—

સુવર્ણસિદ્ધિથી પ્રધાન !, મુદ્ધ માટે કુકુટ પક્ષિઓને સંધરનાર !
 (પાળનાર !), શ્રી કવિરાજે કહ્યું છે કે—

રે भूपाः ! कविराज एष भवतो जल्पत्युदञ्चद्भुजः

पूज्यावश्रणायुधाः परममी युष्मत्कुले देवताः ।

यद् युद्धोत्सव दर्शनैकरसिकः श्रीताम्रचूडध्वजो

देवः पश्यत नाधुनापि रचयत्येकातपत्रां महीम् ॥

હે રાજેન્દ્રો આ કવિરાજ તમારા આગળ હાથ ઉંચા કરીને કહે છે કે આ કુકડાં તમારા કુલદેવતા છે તેથી અત્યંત પૂજવા યોગ્ય છે. (એમનો ઘાત કરવો નહીં). જુઓ! તેમના યુદ્ધને જોવામાં તદ્દલીન બનેલો મુર્ય હજી સુધી પણ પૃથ્વીને એક છત્ર બનાવતો નથી (બરાબર તપતો નથી.)

વૃત્ત કીડાયી અન્યને જીતનાર!, સાધારણ માણસની અકલ્પ ન ચાલે એવા વૃત્તમાં હેમંતીવાર હોવાથી સર્વે કળામાં કુશળ!, મનોહર!, યજુઓના સમૂદને અટકાવવામાં અભિમાન ધરાવનાર!, કારણ કે ધારા નગરના રાજા યશોધર્મા (વર્મા) વગેરે યજુ સમૂદને કેદમાં નાંખીને તેમને બહાર નિકળવાનું અટકાવ્યું હતું. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર!, ધનનો લાભ મળવાથી મોટી આશાથી મેળવનાર!, અથવા રમોત્સવ [લક્ષ્મીનો ઉત્સવ] ની પ્રવૃત્તિ કરનાર!, હજીપણ તેણે શરૂ કરેલ સુવર્ણદાનપ્રધાન તે રમોત્સવની પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. એકાંતથી!, સાહસિકામાં અગ્રેસર!, આ માટે શ્રીકવિરાજે કહ્યું છે કે-

एकान्तवीरतिलको भुवनैकमल्लः सिद्धाधिपः परमसाहसिकप्रफण्ड-
दर्पान्यवर्वरकजिष्णुरवन्तिनाथ इत्पूजितैर्जयति नामभिरेप देवः॥

એકાંત વીરોમાં તિલક સમાન, દુનિયાભરમાં અજોડ મલ્લ, સિદ્ધરાજ, પરમસાહસિકોમાં મુખ્ય, અભિમાનમાં અન્વ બનેલા બર્મરકને જીતનાર, અવન્તિનાથ, ઇત્યાદિ નામોથી આ જયસિંહ રાજા જય પામે છે.

સોમવંશી હોવાથી સોમના જેવી પ્રભાને ધારણ કરનાર!, જગત્ની રક્ષા કરવા સમર્થ હોવાથી સર્વ જગત્ની દેખરેખ રાખનાર!, હાથી, ઘોડા વગેરેથી સુક્ત વૈરિરાજ્યોની લક્ષ્મીને મેળવનાર! અને યજુરૂપી હાથીઓના મસ્તકના કળાટ તોડી નાંખવામાં

હે રાજેન્દ્રો આ કવિરાજ તમારા આગળ હાથ ઉંચા કરીને કહે છે કે આ કુકડાં તમારા કૃતદેવતા છે તેથી અત્યંત પૂજ્યા યોગ્ય છે. (એમનો ઘાત કરવો નહીં). જુઓ તેમના યુદ્ધને જોવામાં તલ્લીન બનેલો મુર્ય હજી સુધી પણ પૃથ્વીને એક છત્ર બનાવતો નથી (બરાબર તપતો નથી.)

દૂત કીડાથી અન્યને છતનાર !, સાધારણ માણસની અકલ્પ ન આલે એવા દૂતમાં હોંસીયાર હોવાથી સર્વેકળામાં કુદળ !, મનોહર !, શત્રુઓના સમૂહને અટકાવવામાં અભિમાન ધરાવનાર !, કારણ કે ધારા નગરના રાજા યશોધર્મ (વર્મ) વગેરે શત્રુ સમૂહને કેદમાં નાંખીને તેમને બહાર નિકળવાનું અટકાવ્યું હતું. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, ધનનો લાલ મળવાથી મોટી આખાહી મેળવનાર !, અથવા રમેત્સવ [લક્ષ્મીનો ઉત્સવ] ની પ્રવૃત્તિ કરનાર !, હજીપણ તેણે શરૂ કરેલ સુવર્ણદાનપ્રધાન તે રમેત્સવની પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. એકાંતવીર !, સાહસિકામાં અગ્રેસર !, આ માટે શ્રીકવિરાજે કહ્યું છે કે—

एकान्तवीरतिलको भुवनैकमल्लः सिद्धाधिपः परमसाहसिकप्रकाण्ड-
दर्पान्धवर्वरकजिष्णुरवन्तिनाथ इत्यूर्जितैर्जयति नामभिरेप देवः॥

એકાંત વીરોમાં તિલક સમાન, દુનિયાલરમાં અજોડ મહલ, સિદ્ધરાજ, પરમસાહસિકોમાં મુખ્ય, અભિમાનમાં અનંદ બનેલો બર્મરકને છતનાર, અવન્તિનાથ, ઇત્યાદિ નામોથી આ જયસિંહ રાજા જય પામે છે.

સોમવંશી હોવાથી સોમના જેવી પ્રભાને ધારણ કરનાર !, જગતની રક્ષા કરવા સમર્થ હોવાથી સર્વ જગતની દેખરેખ રાખનાર !, હાથી, ઘોડા વગેરેથી યુક્ત વૈરિરાજાઓની લક્ષ્મીને મેળવનાર ! અને શત્રુરૂપી હાથીઓના મસ્તકના કળાટ તોડી નાંખવામાં

કુશળ હોવાથી સિંદસમાન ! (સિંહ), હે જયાણ ! જ્ય રાખને
ચર્યાતમાં ધરનાર ! અર્થાત જયસિંહ ! તું જગતનું પાલન કર.

(૬૫) જળવાન ચતુષ્વેનો વિજય કરવાને સમર્થ એવી શક્તિ
ધરાવનાર હોવાથી કુમાર (કાર્તિકેય) ની સમાનતા કરનાર
શ્રી કુમારપાળ દેવ—

અજયપાળ રાખના આઘ પુરૂષ !, તીર્થકરોના અવન, જન્મ,
દીક્ષા અને નિર્વાણ આદિ કલ્યાણકાના મહોત્સવોમાં તપસ્વા, ભક્ત્યર્પ,
જિનપૂજન વગેરે કાર્યમાં દ્રબબ્ય કરવાથી શ્રેષ્ઠ !, એક રથને બંને
કર્ણુ છે કે -

ચૌલુક્યેન્દ્રેણ ચૈત્યે કુચકનશ્મરૈર્વન્ધુરાઃ સિન્ધુરસ્ત્રી
સ્કન્ધારુદ્ધા વિધાતું જિનજનનમહે મૃતિકર્મમપશ્ચમ્ ।
પદ્મચ્છાગત્ સમીરમમુસ્તરનિજનિજાચારચાતુર્પવર્યાઃ
સ્ફર્જન્માણિકારત્નાભરણકવચિત્તાશ્ચકિરે દિવકુમાર્યાઃ ॥

દ્રાવિણન્ત્રિદશાધિપા નૃપમૃદાચૈત્યે દ્વિપાધ્યાસિતાઃ
કલ્યાણાભરણાભિરાભવપુષઃ કન્યાગકાવુત્સવે ।
સ્તોત્રં કર્તુમમર્ત્યર્નૈલનિરત્રિ સ્વર્ગાદિવાખ્યાયયુઃ
સ્તન્મધ્યે ચ કુમારપાલનૃપતિભેજેઽન્યુતેન્દ્રશ્રિપમ્ ॥

શ્રી કુમારપાળ રાખએ દશદશમાં જિનેશ્વરના જન્મ
ગણતરાય ઉપર સ્તુતિકર્મ કરવાને તત્પર બનેલી, દેહીપમાન
માતૃક અને રત્ન વગેરે આશુપણેથી અલંકૃત બનેલી,
દાસીના રકથ ઉપર આરુઢ થએલી, કુચ લેવા કમણી
યુક્ત, અને પવન નાંખવો (ચા ચોંટવો) વગેરે શાનશામના
કાર્ય કરવામાં કુશલતા ધરાવનારી અને શિશુમઃશાની
રમણા હરી હતી.

જીનેશ્વરના કલ્યાણ વગેરે ઉત્સવ પ્રસંગે એ પર્વતના શિખર ઉપર સ્તુતિ કરવા માટે સ્વર્ગમાંથી જ આવ્યા હોય એવા રાજમહેલથી દેરાસર મુઢી હાથીને હોદે બેઠેલા, મુવર્ણાદિના અલંકારોથી સુંદર શરીરવાળા બ્વત્રીસ ઈંદ્રોની રચના કરી, કે જેમાં શ્રીકુમારપાળ રાજ અન્યુતેંદ્રની શોભાને ધારણ કરતા હતા. યથાવસ્થિત દેવ, ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વને ઓળખનાર !, મોહને લીધે સ્ત્રી સમાગમ નહીં કરનાર !, અર્થાત્ દર વર્ષે ચોમાસાના ચાર માસમાં અને બાકીના કાળમાં આઠમ, ચૌદસ વગેરે પર્વ દિવસોમાં ત્રિવિધ ત્રિવિધે ભક્તિ-યર્ષા નત પાળનાર !, છતાં, મલ્લ વગેરે અધર્મને નિગેષ કરીને દરેક પ્રદેશમાં જિનમંદિરો, જિનરથવાના, પ્રવર્તાવનાર હોવાથી ધર્મના કારણભૂત !, પોતાના તેજ (પ્રતાપ)થી કુષ્ટોને ઉબેડીને ક્યાવડે સર્વ પ્રાણિઓની રક્ષા કરવાથી વાંછિતાર્થને આપનાર !, અર્જુનરાજ, વૃક્ષાસદેવ, મલ્લિકાર્જુન, અને સોમશ્વર, વગેરે ચારે દિશાના અંત સુધીના રાજાઓને જીતવામાં થર !, સાહસિકોમાં અગ્રેસર !, કીર્તિ યુક્ત પ્રભા ધરાવનાર !, સ્વપર સિદ્ધાંતના રહસ્યને જાણવા માટે સિદ્ધ પુરુષ જેવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે ગુરુ જેના એવા હે સચિતાનન્દર ! શંકર જેનાથી સંતાનવાળો મહાપ છે એવા કુમાર ! અર્થાત્ કુમારપાળ નૃપ ! તું સર્વનું રક્ષણ કર. કારણ કે જૈન ધર્મને પ્રધાન માનીને, સિકાર વગેરે ત્મજીને અને પડક વગડાવીને પ્રાણિ-માત્રનું રક્ષણ કરવું એજ તને ઇષ્ટ છે.

(૯૬) વૃદ્ધિ પામેલા પ્રતાપ માત્રથી જનુઓની જૂમિનો વિજય મેળવનાર શ્રી અજયપાળ—

હાથીઓના અને મલ્લોના યુદ્ધના કેલાહલના શબ્દથી શ્રેષ્ઠ !, પરમાર્હત શ્રીકુમારપાળ રાજાએ નિવેષ કરેલા શિવધર્મને પૃથ્વીમાં પ્રવર્તાવનાર હોવાથી શંકરને વિસ્તાર યુક્ત બનાવનારા, જેવામાત્રથી મોહને ધારણ કરનાર !, અર્થાત્ જે જે રાજકન્યાઓને જુએ તેને

ભાવારિભિઃ સ્મરમદમુખેર્વુમુક્ષા

મુખ્યૈઃ પરીપદ્મગણૈશ્ચ ન જીયતે સ્મ ॥

જે આચાર્ય શબ્દશાસ્ત્ર, ગણિત, આગમ, શેષકાવ્ય અને તકમાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોથી, કામદેવ તેમજ અહંકારાદિ ભાવ શત્રુઓથી અને ક્રુધાદિ પરીપદ્મના સમૂહથી જીતાયા નથી.

મનોહર આકૃતિવાળા હોવાને લીધે દેવસમાન !, અથવા અજપાદ્યદેવસૂરે ! જ્યને પર્વાપચારી શબ્દ ॥ આદર્શ જેને એવા દેવ શબ્દને ધરનારા આચાર્ય ! (અજિતદેવસૂરિ !) ધર્માર્થિ જીવોનાં રાગાદિ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ કરીને તેમનું રક્ષણ કરે.

(૧૦૦) અન્યમતરૂપી કાથીઓના સમૂહનો વિજય મેળવવા સિંહ જેવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ—

કલિકાલમાં પશુ દુષ્કર ક્રિયાના સમૂહનું પાલન કરવામાં તત્પર !, જળથી ભરેલા મેઘના ગર્ગરવ સમાન ગંભીર વાણીથી દેશના આપનારા હોવાને કારણે શબ્દથી શ્રેષ્ઠ !, મોટો અપરાધ કરનારા પર પશુ ગુસ્સે નહીં થતા હોવાથી ક્ષમાને ધરનાર !, પોતે વિશુદ્ધ ભક્ત્યર્થ પાળીને અન્યને પણ ભક્ત્યર્થ સંબંધી ઉપદેશ દેનાર !, સર્વ ભોક્તાથી પૂજિત થએલ !, ધર્મના નિમિત્તભૂત !, કામદેવનો વિજય કરનાર !,

• ૬૬ ॥ ૩—

કામઃ ક્રોધસ્તથા હર્ષો, માયા લોભો મદસ્તથા ।

પદ્મવર્ગમુત્પન્નૈરેકેન તત્ર ત્યજતે કુળીમવેદ ॥

૧ ક્રુધા (ગુણ), ૨ પિપાસા (તૃષ્ણા), ૩ શીત (દાહ), ૪ ઉષ્ણ (ગરમી) ૫ દંસમરાહ (હાંસ, મજ્જર), ૬ નાચ્ચ (જુનાં મેઘાં ઘુમરાં), ૭ અરિ. (સંયમમાં ઉદ્ભવ ન થાય તે) ૮ સ્ત્રી. ૯ ચર્ચા (વિદાર) ૧૦ તિવધા (સ્વાધ્યાય માટે સ્થિતતા), ૧૧ સંયમ, ૧૨ આક્રોશ, ૧૩ વધ, ૧૪ મામના ૧૫ અભામ, ૧૬, રોગ, ૧૭ તૃણ, ૧૮ મલ, ૧૯ સત્કાર, ૨૦ પ્રજા, ૨૧ અજ્ઞાન, ૨૨ સમ્યક્ત્વ, એ બાવીસ પ્રકારના પરીપદ્મ દેવ ઉ.

મેણે જવા કુશળ !, ચારિત્ર ધરનારાઓમાં મુખ્ય તરીકેની કીર્તિ મેળવેલ !, અન્ય કોઇથી પરાજય ન પામે એવા પ્રભાવથી શ્રેષ્ઠ !, સ્વ અને પરના આગમના જાણુ તરીકે પ્રખ્યાત !, વિશબ્દના સાથે જોડાયેલ જય શબ્દ છે નામના આઘમાં જેને એવા સિંહ નામના આચાર્ય (અર્થાત્ હે વિજયસિંહાચાર્ય !) તમે જ્યાં બિદકુલ અકીર્તિ નથી એવા પ્રદેશમાં અમને લઈ જાઓ, અર્થાત્ દેવતા પ્રમાણે વર્તન કરો.

શિષ્યકૃતા ગુરુસ્તુતિ.

(૧૦૧) આવી રીતે એક શ્લોકના ૧૦૦ અર્થ સાંભળીને ભુદ્ધિનો વિકાસ થવાથી કાષ્ઠક શિષ્ય આ શતાર્થ કાવ્યના રચનારા પોતાના ગુરુને (શ્રીસોમપ્રભાચાર્યને) આજ કાવ્યથી સ્તવે છે—

ઇચ્છિત અર્થને પ્રતિપાદન કરનારા શબ્દરૂપ કમજોના સમૂહને વિકસાવવા સર્વસમાન !, આ વિશેષણથી આચાર્યે અનેકાર્થ કાવ્ય રચ્યાનું સૂચન કરે છે. જ્ઞાનમાં થતી મુંઝવણ રૂપ અરણ્યને ઉચ્છેદવામાં ગજ સમાન !, આ વિશેષણથી યથાર્થ જ્ઞાનમાં થતા ભ્રમનું નિવારણ કરવા માટે આ શતાર્થ કાવ્યની વૃત્તિ પણ આચાર્યે બનાવી છે એમ જ્વનિત કરે છે. એક જ કાવ્યના ૧૦૦ અર્થ કરવાથી ૨૪ તીર્થકરોની શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ કરનાર !, ધર્મના માટે જ આત્માનું સમર્પણ કરેલ !, અહંકાર રહિત !, સકલ સવને તેજ આપનાર !, કામદેવરૂપ સુભટને જીતવામાં યરવીર !, ભુદ્ધિ આપનાર !, અથવા ભુદ્ધિથી શોભાયમાન !, સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવાથી શ્રેષ્ઠ !, આગમ (સિદ્ધાંત)થી પ્રસિદ્ધ !, હે સોમપ્રભ ! સોમપ્રભાચાર્ય તમે જય પામે.

તેજ શિષ્ય પોતે રચેલા કાવ્યવડે ઉચ્ચતાથી મેરૂ પર્વતને પણ જીતનારા પોતાના ગુરુના ગૃહસ્થ અવસ્થાના વંશાદિનું વર્ણન કરીને ફરીથી ભક્તિ પ્રગટ કરે છે. (૧)

પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) વંદરૂપ સમુદ્રની ઝોટ વંદારવા માટે

ભાવારિભિઃ સ્મરમદમુલ્લેર્લુમુક્તા

મુલ્યૈઃ પરીપહગૈશ્ચ ન જીયતે સ્મ ॥

જે આચાર્ય શબ્દશાસ્ત્ર, ગણિત, આગમ, શ્રેષ્ઠકાવ્ય અને તર્કમાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોથી, કામદેવ તેમજ અહંકારાદિ બાવ શત્રુઓથી અને હુલાદિ પરીપહના સમૂહથી છતાંપણ નથી.

મનોહર આકૃતિવાળા હોવાને લીધે દેવસમાન !, અથવા અજપાદદેવસૂરે ! જ્યનો પર્વાપવાત્રી શબ્દ છે આઘમાં જેને એવા દેવ શબ્દને ધરનારા આચાર્ય ! (અજિતદેવસૂરિ !) ધર્માર્થિ છવોનાં રાગાદિ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ કરીને તેમનું રક્ષણ કરે.

(૧૦૦) અન્યમતરૂપી ક્ષાત્રીઓના સમૂહનો વિજય મેળવવા સિંહ જેવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ—

કલિકાલમાં પણ કુહર ક્રિયાના સમૂહનું પાશન કરવામાં તત્પર !, જળથી ભરેલા મેઘના ગર્જાવ સમાન ગંભીર તાલ્પીથી દેશના આપનારા હોવાને કારણે શબ્દથી શ્રેષ્ઠ !, મોટા અપરાધ કરનારા પર પણ ગુસ્સે નહીં થતા હોવાથી ક્ષમાને ધરનાર !, પોતે વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળીને અન્યને પણ બ્રહ્મચર્ય સંબંધી ઉપદેશ દેનાર !, સર્વ લોકોથી પૂજિત થએલ !, ધર્મના નિમિત્તભૂત !, કામદેવનો વિજય કરનાર !,

• કથું ઉ કે—

કામઃ ક્રોધસ્તથા હર્ષો, માયા ભોમો મદસ્તથા ।

પદ્મર્ગમુત્સજેદેનં તપ્ત ત્યજતે સુરતીમવેત્ ॥

૧ હુલા (બુધ), ૨ પિપાસા (તૃષ્ણા), ૩ શીત (શંક), ૪ ઉષ્ણ (ગામી) ૫ હંસમરાજ (હંસ, મચ્છર), ૬ નામ્ય (નુનાં મેઘાં હવર્ષાં), ૭ અરિ. (સંઘર્ષમાં ઉદ્ભવ ન થાય તે) ૮ શ્રી. ૯ ચર્ષા (વિદાર) ૧૦ નિવધા (સ્વાધ્યાય માટે સ્થિરતા), ૧૧ સંધ્યા. ૧૨ આક્રોશ. ૧૩ વધ. ૧૪ વાયના ૧૫ અવાહ, ૧૬, રોગ, ૧૭ વૃજુ. ૧૮ મદ, ૧૯ ચતકાર, ૨૦ પ્રજ્ઞા, ૨૧ અજ્ઞાન, ૨૨ સમ્યક્ત્વ, એ બાવીસ પ્રકારના પરીપહ દેવા છે.

હૈમચંદ્રોડતુશાસનના ૨-૬ના સૂત્રમાં જણાવેલા લક્ષણ મુજબ અહિં તમણ હોવાથી દુઃખ નામે આ હંદ છે.

(૧૦૩) ગજવર્ણન—

ત્રેષ્ટ શોભાયુક્ત, ! અને વાંઝિતાર્થના આપનાર ! હે ચારણ ! ગજ ! તું યુધ્ધમાં શત્રુઓને જીતીને પ્રતાપ પાડ. આ શૈખ નામે હંદ છે.

(૧૦૪) યાજ્ઞિકવર્ણન—

તેજને વધારનાર ! અને યજ્ઞના વિધાનો કરવામાં ગર્વ ધરાવનાર હે યાજ્ઞિક ! તું યજ્ઞકર્મ માટે લક્ષ્મી મેળવનાર છે, આ શુભ્રનામે હંદ છે.

(૧૦૫) રૌવવર્ણન—

પૂજના પ્રસંગે ગૌરીને, પ્રથમપદ આપનાર ! અને શિવને ભોનાર ! (પૂજનાર !) હે રૌવ ! તું કામરૂપ સુલટને જીતનારા શંકરના ભક્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે આ પશુ શુભ્ર નામે હંદ છે.

(૧૦૬) આચાર્યવર્ણન—

મોદને જીતનારા હે આચાર્ય ! આપ જી રૂને આપનારા છો. પદને અંતે આવેલા હ્રસ્વ વર્ણને પણ દીર્ઘ ગણવાથી બન્ને દીર્ઘ અક્ષરો હોવાને લીધે બંને અક્ષરના ચરણવાહું સ્ત્રી નામે હંદ થયું. આવી રીતે પાંચ પદથી પાંચ હંદ થયાં. આજ પ્રમાણે બંને વર્ણના જોડાણથી, તેમજ ત્રણ ત્રણ અક્ષરોના સંયોગથી ઘણી જાતનાં હંદો ઉપજાવી શકાય છે.*

* મૂળ કાવ્ય ૧૪ વર્ણવાળા વર્ણતત્ત્વકા હંદમાં છે. તેના દરેક ચરણના પાંચ વિભાગ પાંચે અર્થોમાં નહેચી દેવામાં આવેલ છે. તેમાં પહેલા દરેક ચરણના આઠના ત્રણ ત્રણ વર્ણ થઈ તે ત્રણ ત્રણ અક્ષરને એક ચરણ કહી ચાર ચરણ બનાવેલ છે. બીજામાં તે પછીના ત્રણ ત્રણ વર્ણ, ત્રીજામાં તે પછીના ત્રણ ત્રણ અક્ષર અને ચોથા અર્થમાં તે પછીના દરેક ચરણના ત્રણ ત્રણ અક્ષર એકત્ર કરી ચાર ચરણ કહ્યાં છે. છેવટના અર્થમાં છેલ્લા બંને અક્ષરથી બંને વર્ણના એકેક ચરણ કહી કૂલ આઠ અક્ષરના ચાર ચરણ બનાવ્યાં છે.

છંદ: શાસ્ત્રમાં આઠ ગણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે—

ડ ડ ડ ત્રણે દીર્ઘ	મગણ. ૧
। । । ત્રણે હ્રસ્વ	નગણ. ૨
ડ । । આઘગુરૂ	ભગણ. ૩
। ડ ડ આઘપ્રધુ	યગણ. ૪
। ડ । મધ્યગુરૂ	જગણ. ૫
ડ । ડ મધ્યપ્રધુ	રગણ. ૬
। । ડ અંત્યગુરૂ	સગણ. ૭
ડ ડ । અંત્યપ્રધુ	તગણ. ૮

આમાંના એકેક ગણના અબ્ધિ, યંજ, યુક્ત અને દુશ્ચ નામે છંદો ત્રણ ત્રણ અક્ષરના બને છે.

